

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

2010

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion:

Jytte Nielsen

Svend Sørensen

Kristian Visby

Flemming Skipper

Omslag:

Forside: Bronzebuste af amtmand Gerhard Faye, opstillet i Christiansgave i Thisted.

Bagside: Portræt af amtmand Gerhard Faye, malet af Martinus Rørbye.

Affotograferet efter kopi på Museet for Thy og Vester Hanherred.

Originalen hænger på Frederiksborg Museet.

Årbogens adresse:

Redaktion:

Gråkildevej 76, 7700 Thisted

Tlf. 97 95 14 65

visby.hurup@mail.tele.dk

Ekspedition:

P. L. Haldsvej 60, 7700 Thisted

Tlf.: 97 92 25 18, e-mail: nielseriksen@mail.dk

Grafisk tilrettelægning og dtp:

tilde grafisk / Karin S. Fredsøe

ISBN 978-87-87382-18-2

DANTRYK-HURUP A/S

2010

Indholdsfortegnelse

Jytte Nielsen: Amtmand Faye og Thylands oldtid.....	s. 7
Michael Vandet: Buster af amtmand Gerhard Faye	s. 21
Svend Sørensen: Da Tove Lyhne blev forældreløs	s. 25
Bjarne Gade Johansen: Matriklen 1688 og de otte taksérbønder.....	s. 33
Redaktionen: Kiste fra Vejlerne	s. 43
Eduard Westerhoff: Livet som tysk soldat ved den jyske vestkyst.....	s. 45
Jens Andersen: Radarstationen på Agger Tange – appendix til foregående artikel	s. 57
Flemming Skipper: Fra borgerkrig til dødsmarch	s. 61
Ole Juul: Evigst ejes kun det tabte	s. 81
Gunnar Carl Sørensen (1911-1990): Min ungdom	s. 97
Flemming Skipper: Støvletramp og militærmusik i Thisted	s. 107
Inger Skyum Ussing og Peter Ussing: Magnus Sørensen og Tovsig Skole.....	s. 125
Ingvar Jacobsen: J. P. Jacobsen-aner på internettet	s. 141
Nikoline Vestergård (1873-1964): Mit gode barndomshjem i Skinnerup.....	s. 143
Svend Sørensen og Niels Vestergaard Larsen: Barn henlagt i Østerild.....	s. 155
Erik Holm: Soldat fra Frøstrup i frontlinien	s. 159
Gerda Bohn-Jespersen (1885-1980): Erindringer om Jens Bohn-Jespersens virke.....	s. 165
Else Bisgaard: Majestas Domini i Stagstrup	s. 173
Charlotte Boje H. Andersen: Fabeldyr og fugle.....	s. 185
Kristian Visby: Sommerudflugten 2010	s. 192
Kristian Visby: Formandsberetningen 2009-2010	s. 194
Anne Frandsen: Lokalhistorisk litteratur 2009-2010 – et udvalg	s. 196
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred.....	s. 199
Forfatterfortegnelse	s. 200

Amtmand Gerhard Faye og Thylands oldtid

af Jytte Nielsen

I år er det 250 år siden, at Thys navnkundige amtmand Gerhard Faye blev født i Sydnorge. Dette er således en oplagt lejlighed til at sætte fokus på en af amtmandens mere upåagtede sider – nemlig arbejdet omkring arkæologien. I Museet for Thy og Vester Hanherreds arkiver befinder sig en del kopier og afskrifter af breve fra amtmand Faye i Thisted til Christian Jürgensen Thomsen, Oldsagskommissionen i København. Thomsen blev i 1816 – 28 år gammel – sekretær i Oldsagskommissionen. I 1838 blev han inspektør på Oldnordisk Museum, og det var ham, der udtænkte treperiodesystemet – altså opdelingen af oldtiden i sten-, bronze- og jernalder. Brevene, som i dag findes på Det Kgl. Bibliotek og Nationalmuseet, er afskrevet af P. L. Hald og Knud Mortensen.

»Den 29de september 1805 ankom jeg her til Amtet. Ved dets Grændser modtoges jeg af Landets barske Genius, den uvenlige Vestenvind. Over det frugtbare, men nu afhøstede Land laae Efteraarets Vemod udbredt. Enkelte Gaarde og Steder laae eensomt adspredte paa den aabne Mark. Ikke een Busk, ikke eet venligt Piletræ afbrød den eensformige og trættende Udsigt. I gennem halsbrækkende veie, der vare for snævre for mine bredsporede Vogne, naaede jeg først Thisted om Natten Kl. 12. Jeg aftraadte i min Formands øde Gaard, og, da mit Bohave, som var afgaaet til Søes, endnu ikke var ankommet, saa tilbragte jeg med Familie den første Nat indhyllet i Reiseklæder«.

Sådan skriver amtmand Gerhard Faye om sit første indtryk af Thy. Selvom det just ikke er smigrende ord, hvormed han omtaler sit nye embeds område, skal det dog blive til et livslangt parløb med landsdelen og dens indbyggere, idet han forblev amtmand til 1843, hvor han 83 år gammel søgte om sin afsked. Han døde i 1845 og blev begravet i en høj på Thisted Kirkegård.

Efter sin ankomst til Thy iværksatte Faye en lang række initiativer til forbedringer i

landsdelen. En udbedring af vejene var, som det ses af Fayes beskrivelse, påkrævet, men snart kom Englandskrigene og oprettelsen af en milits samt andre nødvendige gøremål, såsom sandflugtsbekæmpelse og skovrejsning. Så der var nok at gøre for en foretagsom embedsmand, som Faye med rette kan karakteriseres, men der blev også tid til at mere personlige gøremål, og sådan må vi nok betegne Fayes interesse for oldsager og oldtiden. Når man læser hans breve til Christian Jürgensen Thomsen, Oldsagskommissionen, er det tydeligt, at emnet optager ham – han er nysgerrig på fortiden og optaget af forfædrenes bedrifter.

I det følgende gengives en række uddrag fra hans breve og forsendelser til Oldsagskommissionen. Det er altså hans egne ord, som får spaltepads her, og således tegner et portræt af en embedsmand i provinsen i første halvdel af 1800-årene. Det viser en embedsmand, som har overblik over sin landsdel, udfører de påbud som centraladministrationen udsteder, kærer sig om indbyggernes ve og vel, og som qua sin uddannelse gør sig tanker om de store spørgsmål i livet.

Samtidig giver Fayes breve et glimrende indtryk af opfattelsen af Thylands oldtid

Portræt af Gerhard Faye. Stik af A. Flint fra 1. del af Fayes »Litteraire Arbejder«.

under hans embeds-periode. På dette tidspunkt er arkæologien i sin vorden, og takket være opmærksomme embedsmænd som Faye, lykkes det under Thomsens kyndige vejledning at redde mange oldsager samt få indberetninger om mange fund fra landsdelene, så grundstammen blev lagt til det nuværende Nationalmuseum.

De første forsendelser

Brevene i museets arkiv strækker sig over årene 1825-1842. Det er muligt, at der andetsteds findes breve med andre dateringer, men dette er ikke undersøgt i denne forbindelse. Afskrifterne i museets varetægt synes også at være fyldestgørende for Fayes »arkæologiske« virke. De første breve er fundlister til afskibede oldsager, og her er udvalgt nogle karakteristiske oldsagstyper. Måske er fundlisterne mere at betegne som kommenterede lister, idet Faye også bringer egne bedømmelser af fundene samt gengiver lokale overleveringer.

Fortegnelse over de Oldsager som fra undertegnede tilstilles den Kongelige antiqvariske Commission, dat 7/12 1825.

9. En Stenkile
10. En Torshammer
11. 2 Stk af et forrustet Jernsværd
12. 1 Stk af udarbejdet Rav

9-12. Disse Stykker er fundne i en stor med Sten omkring sat Gravhøj, som her i Egnen kaldes Stenkove og er omtrent 100 Alen lang. – Højen kaldes Villehøj, hvori efter Aagaards Beskrivelse over Thye, en Kæmpe ved Navn Wille skal være begravet, der tillige har givet Navn til Vilsund, hvor et Færgested er anbragt. Foruden disse Antiquiteter fandtes endnu tvende Menneske Benrader, som ved Berørelsen hensmuldredde. Denne Høj hvoraf kun lidet endnu er opgravet fortæner nøjagtig antiqvarisk Undersøgelse.

13. Levninger af forskellige Metalsager, saasom større og mindre Spiralringe, Spænder, Metalsøm og Knapper. Fundne i Bredeknold paa Raastrup Mark af Bonden Lars Salmannsen. Denne Høj indeholder flere Begravelser. Nederst i Højen fandtes en Del Stenkiler, hvilke Bonden bortkastede som unyttige Ting. Ovenover fandtes i en stensat Grav 4 Lerurner, som vare opfyldte med brændte Ben, og ovenpaa disse Ben laa medfølgende Antiquiteter i en af Urnerne. Denne som er beskadiget er afleveret til mig, og skal med Skibslejlighed blive Commissionen tilsendt.

15. 7 Stk. Rav. Fundne paa Aas Mark, Skjoldborg Sogn i en Grøft. Stykkerne, hvoraf de 5 er sønderbrudte, skønnes have været ensdannede, men til hvad Brug overlades til Kyndigeres Bedømmelse. Sandsynligvis have de tjent til Pynt, men den grove Udarbejdelse vidner om en raa Tidsalder og en stor Ukyndighed i Kunsterne.

Numrene 9-12 er indført i protokollen på Oldnordisk Museum i 1826 som nr. 56 MCCC-CXXXVII-XL. Næste forsendelse sker i slutningen af 1826 og herfra skal nævnes:

Indsendt 13/12 1826.

1. Et Metalsværd funden i en Høj paa Bedsted Mark i Hassing Hrd. og skænket af Pastor Krarup. Ved siden af Sværdet fandtes nogle sønderbrudte Askekrukker

Anm.

Efter Haandgrebets Størrelse at dømme skulle man tro, at de af vore Forfædre som er nedlagte i en stor Del af de endnu eksisterende Gravhøje have henhørt mere til Dværge – end Kjæmpe-Slægten. I det mindste viser alle de Vaaben man endnu finder af Metal og Sten en Lethed som ikke ville passe sig til vore nuværende Jydere stærke Arme. Skulle disse Vaaben ikke have været afbenyttede af den allerældste Folkestamme maaske Joterene eller Jetterne som siden blev fordreven af den asiatiske bestaaende af større og kraftfuldere Folk.

Denne beskrivelse fra Faye viser, at han ikke har haft viden om de forskellige sværdtyper fra oldtiden. Faye er sikkert bedst kendt med middelalderens store hugsværd, og kan derfor ikke forestille sig, at man i bronzealderen havde stiksværd, som kræver et langt mindre greb end et hugsværd.

I dialog med Thomsen

Christian Jürgensen Thomsen har været klar over, at embedsmændene rundt om i provinsen kunne hjælpe ham både med indlevering af oldsager, men også med efterretninger om fortidsmindernes tilstand samt vejledning til udgravning af samme. I dag er bevaringen af vore fortidsminder højest prioriteret, men for små 200 år siden var synet på især gravhøjene anderledes. Højenes fyld og gravkamrenes kampesten var nødvendigt byggemateriale i forbindelse med anlæggelse af veje. Så opfordringen gik på at udvise nænsomhed, når højene bortgravedes samt udlove mindre

dusører for påpasselighed og gode fund. Af Fayes svar til Thomsen fremgår det, at Faye betragter sig selv som foregangsmand – han har allerede påbegyndt en kampagne og trøster sig med, at der stadig er over 1000 ubeskadigede høje tilbage i amtet. Endelig tror han ikke, at det bliver fra denne landsdel, at nye sensationelle fund vil komme, thi egnen har næppe haft den store politiske betydning tidligere.

Til Thomsen 6/3 1828.

Deres Velb. har ønsket at høre min Mening om hvorledes der ved Højenes Udgravning til Fyldning paa Landevejene kunne forebygges, at de deri henlagte Oldsager ikke beskadiges eller bortkastes som Ting af ingen Værdi. Jeg tillader mig i denne Anledning at bemærke, at jeg allerede af egen Drift har her i Amtet føjet alle de Foranstaltninger som jeg til Hensigtens Opnaaelse fandt tienlige og lovlige. Jeg har saaledes

J. V. Gertners tegning af Chr. J. Thomsen 1849.

ved *Circulairer* tilskrevet samtlige Præster her i Amtet (61 i alt) og anmodet dem om at opmuntre deres Menigheder til at omgrave deres Høje med Varsomhed og omhyggeligen opbevare og til Øvrigheden eller Amtmanden aflevere de fundne Sager. Jeg har lovet enhver fuld Betaling for de ædle Metaller og en Kiendelse for et eller andet sjeldent Stykke af de uædle; paa samme Maade har jeg tilskrevet samlige Herredsfogeder og Sognefogeder med Ordre: at lade mine Skrivelser oplæse ved Gadestævner i enhver By og endelig har jeg i Amts Avisen ladet indrykke en lignende Opmuntring. Mere vidste jeg ikke at gjøre til den gode Sags Fremme, og jeg maa tilstaa at jeg tvivler om, at der endnu kan gøres meget mere.

At gentage Lovbudet om jordgravet Gods, som Kongens Ejendom, var kun at gøre det Onde værre, thi enhver Lov, som af Mangel paa Opsyn ikke kan controlleres er skadelig og opvækker kun Lyst til at eludere Lovbudet. Frugterne af mine Bestræbelser have været de indsendte Oldsager, og hvad jeg endnu vil blive i Stand til at indsamle for Museet, og meget mere end, hvad der er indsendt tror jeg virkelig ikke der er fundet i de afvigte 4-5 Aar, imidlertid findes endnu her i Amtet i det mindste 1000 ubeskadigede Gravhøje, der ikke af Vejvæsenet vil blive beskadiget, thi alle Hovedlandeveje og mindre Biveje, 42 Mile i Længden, ere i min Embedstid anlagte af nye, og da disse ikke bestaa af Chause, men af Grus, saa her har man ikke kunnet afbenytte Gravhøjene, der i Almindelighed ere opførte af Leer og Skovjord eller Sand og saaledes udskikkede til Veffyldning, hvorimod de behørende Stene til Vandsluser og Broer ere tagne oven paa Jorden og af de saakaldte Tingsteder, der næppe for Tiden bevare Mærkværdigheder fra Oldtiden. Den Skade Oldgranskeren saaledes faa ved vore Vejanlæg kan ikke være betydelig, og efterat Jorderne ere udskiftede af Fællesskabet og enhver Høj har fået sin egen Ejer synes det mig det vil være lettere at redde, hvis Oldtidslevningerne i forrige Fælledsskabs Dage, da

enhver Godsejer førte sig Højene til bytte saaledes som han selv vilde. Dette er nu Tilfældet i Thisted Amt; i andre Egne og fornemmelig hvor Chause Veje anlægges er det anderledes. Her er Bonden ikke raadig over sin egen Høj. Vejvæsenet fordrer de deri indesluttede Stene, man iler med at bryde dem løse for at blive færdig med Arbejdet, og her ved jeg ikke andet Raad end at bringe Vej – Officianterne paa sin Side, saa at enhver paa sin Post opmuntrer Graverne til Varsomhed, og at disse for et eller andet sjældent Stykke meddeles en lille Præmie. Da der nu næppe i Norre Jylland vil blive anlagt mere end en Chause, nemlig fra Aarhus til Aalborg, saa vil den største Del af Provindsen blive uantastet af Vej – Officianterne, og da alle andre Veje ligger under Amtmandens Overopsyn, saa ville disse Embedsmænd ved at benytte den af mig brugte Fremgangsmaade i det mindste redde meget af hvad der ellers vilde vær gaaet forlorret. – Saa meget jeg ønsker Deres Velb. Forhaabning om endnu at finde et Klenodie aflignende værd som Guldhornene eller det spanske Konge Smykke maatte opfyldes frygter jeg for at det ikke vil komme fra denne Egn, der næppe i Oldtiden har havt nogen politisk Mærkværdighed, og hvis smaa Nassekonger og Helte formodentlig have udmærket sig mere ved Tapperhed end ved Pragt og Rigdom. Jeg har atter samlet nogle Smaating for Museet, som med det første skulle blive indsendte, imidlertid ønsker jeg at høre Deres Mening, om De fremdeles ønsker at faa saadanne Ting indsendte hvoraf Museet allerede har en Mængde Dubletter saasom Stenknive og Kiler gamle Metal Sværd m.v. naar disse ikke have usædvanlig Form eller er fortrinlig vel conserverede.

Fayes egne udgravninger

Senere i 1828 indsendes Faye igen en ladning oldsager til Thomsen i København. Fra den vedlagte fortegnelse er udvalgt følgende:

Fortegnelse over indsendte Oldsager 8/8 1828.
5. Amtmand Faye. *En liden Metalpasser funden midt inde i en stor Gravhøj på min egen Mark. Højen er endnu ikke ganske udsløjjet og den deri befindende Stenkiste hvorpaa Passeren laa endnu ikke er brudt, hvilket først vil ske til Efteraaret. Det er mærkeligt, at i en nærliggende Høj paa Torp Mark er af Leutnant Toft fundet en større Passer af samme Slags, hvilket beviser at det herved indsendte Instrument ikke i en senere Tidsalder er indkommen i Højen, men er et virkeligt Haandværkerredskab fra Oldtiden, der muligvis kan have tjent som et Sindbillede paa den Afdødes Haandtering.*

Hvad den omtalte metalpasser kan være, kan vi kun gisne om, men det må være nærliggende at tro, at det drejer sig om en pincet af bronze. I mange bronzealderurner findes ragekniv, syl og pincet – alt sammen mandsudstyr til personlig hygiejne. Så mon ikke passeren stammer fra en urne, som er ødelagt ved udgravningen. Sammen med forsendelsen følger et brev til Thomsen, hvori Faye bl.a. skriver:

10/8 1828 Til Thomsen

Endnu har jeg 5 Stk Gravurner af forskellig Form, som skal blive indsendte med Skibsløjlighed. Den antiqvariske Høst har i øvrigt ikke været rig i den sidste forløbne Tid, men saalænge saa mange Gravhøje endnu ligge ubeskadigede i disse Egne bliver der stedse Haab om vedvarende Udbytte.

Af disse linjer fremgår det tydeligt, at bevarings- og fredningsaspektet omkring fortidsminderne endnu hører fremtiden til. Faye håber også stadig på et udbytte fra sin egen høj, som må have været beliggende på amtsgårdens dyrkede marker syd for kirkegården. Men i det følgende brev fra januar 1829, må en skuffet Faye konstatere, at hans forhåbninger er bristet. Faktisk er hans beskrivelser

af graven i højen så gode, at nutidens arkæologer kan tidsfæste den til – sandsynligvis – periode III i bronzealderen. Det er den periode i bronzealderen, hvor ligbrænding vinder frem, men gravformen er stadig en stenkiste og ikke en urne, som siden bliver det foretrukne.

Thisted den 28. januar 1829.

Forhaabningen med Hensyn til min egen Gravhøi blev ikke opfyldt. Efter at jeg under een af mine egne Sønners Opsigt havde ladet Høien udkaste og Gravkammeret aabne befandt det: At Liget sandsynligviis havde været brændt i selve Graven, hvor rundt omkring blant den nedfaldne Jord fandtes forbrændte Been, men ingen Urne, desuden fandtes Knappen af Sværdfæstet, men Klingen var aldeles fortæret, og af et Hiortehorn, som var henlagt oven paa den sammenbrændte og af fugtighed giennemtrængte Aske, fandtes endnu nogle Fragmenter, som bleve opbevarede hos mig.

Senere i 1829 fremsender Faye endnu en sending oldsager, hvoraf følgende skal nævnes, netop fordi de viser bredden i hans indsamling fra egnen samt hans evne til ræsonnement, hvad angår datering og proveniens.

Thisted Amtshuus den 12 August 1829.

2. *En Rytter Palladsk fra Middelalderen. Fundet i Tanderup Søe af Johannes Davidsen af Hassing, ved at trække med et Fiskervaad. Man formoder, at den har sin Oprindelse fra de Svenskes Indfald i Landet under Kong Frederik den 3.*

4. *Et Metal Sværd, forgyldt på Bladet. Fundet af bonden Svend Jensen Kjer i Vestergaard i Bedsted Sogn. Guldtraaden, der er vedlagt, var omviklet et af Træe giort Haandfang, der, som vendtet, ved Optagelsen faldt hen i Støv. Bonden ønsker sig Erstatning for Guldets Værdie.*

Amtmanden og undersåtterne

I september 1831 indsender Faye igen en samling oldsager til Thomsen, og ved at følge en af de fundne og indsendte genstande, får man et meget godt indblik i Faye embedsførelse, både i forhold til øvrigheden i København og til egnens beboere.

Thisted d. 6te Septbr. 1831.

De Smaating jeg har samlet for Museet siden min sidste Remisse, har jeg herved den Ære, at tilsende Dem høistærede Hr. Cancellieraad. Samlingen indeholder ikke noget særligt Mærkværdigt, med mindre det kan antages: at Guldringen No. 10 er et orientalsk eller italiensk Arbeide, hidbragt med Væringerne eller Korsridderne fra deres Tog til Palæstina, dog dette sidste sikkert ei kan være Tilfældet, da man i den Christne Tidsalder ikke mere brugte, at begrave deres Døde i Højene, den maae altsaa være ældgammel, og udgiøre et af Musæets sieldneste Stykker, thi jeg anseer det ikke rimeligt, at denne Ring kan være tabt i en senere Tid, da den fandtes i den af Gravhøjen nyelig udkastede Muld.

Sammen med brevet følger en fortegnelse over en række oldsager. Under nr. 10 er anført følgende:

Fortegnelse over Antiquariske Sager, som indsendes til Opbevaring i Museet.

No. 10. En Guldring, fundet ved en udkastet Høi i Nærheden af Klatmølle, $\frac{3}{4}$ Miil fra Thisted. Ringen blev ikke fundet i Gravkammeret, men i den fra Graven udkastede Muld, hvor den opdagedes af Møllerens Datter. Dersom dette stykke skriver sig fra Oldtiden, som Guldets Finhed og mosaik Arbeidet synes at tilkjendegive, saa maa den være bragt med Væringerne fra Constantinopel eller Italien, hvilket de romerske Bogstaver bevise. At Ringen har været bestemt

for et Fruentimmer viser Størrelsen, men om Bogstaverne betyder Pigens Navn, for hvem den var bestemt, eller hans som har gjort Gaven, vil vist ingen Antiquarius kunne opdage.

Thisted Amtshuus den 6 September 1831. Faye.

Der gik ikke lang tid, før Faye må have fået svar fra Thomsen i København, for allerede to måneder senere – i begyndelsen af november – kan Faye skrive et svar til Thomsen. Samtidig med at sagen om guldringen afsluttes, viser passager i brevet også, at Faye og Thomsen må have kendt hinanden personligt. Tonen og ordvalget tyder på en vis fortrolighed, og Faye slutter brevet af med at fremsætte en teori om tordennejv.

Høistærede Hr. Cancellieraad.

Jeg har herved den Ære indesluttet at sende Dem Qvitteringer for de modtagne 4 Specier og Guldringen, som af den lille Pige, 11 Aar gammel, blev modtaget med den hierteligste Glæde, og vistnok var for Hende afen høirere Værd end ti gange saa meget i rede Sølv. Hendes Fader, som var nærværende, betragtede Ringen, som en slags Hæders Tegn, aflagde sin Taksigelse til Commissionen, og formanede Datteren til aldrig at skille sig ved et saa kostbart Mindesmerke. – Nu vel. – Denne Fordom skader ikke. Det er altid glædeligt at see Undersaatterne sætte en høi Priis paa, hvad de troer der kommer umiddelbar fra en ædel Regerings Haand. Det er mærkeligt nok, at vore Ideer om den fundne Guldring stemmer nogenlunde overens. Jeg troede, at Ringen mueligen kunde være hidbragt med Korsridderne og at Bogstaverne I H S. kunde betyde Jesus Hominum Salvator.

Klokken er 11. De Høistærede skal formodentlig i Musæet, og jeg paa Raadstuen, jeg bør derfor ikke opholde Dem længere end med at gientage Forsikringen om mit Venskab og Hengivenhed.

Thisted d. 8 November 1831. Faye

Sil Publicum!

Den Interesse, som Levningerne fra Oldtiden i den senere Tid har vakt hos de fleste dannede Nationer, har ogsaa for længst vakt den danske Regjerings Opmærksomhed paa en Sag, der udbreder Lys over Forsædrenes Sæder og Skikke; viser det Standpunkt, hvorpaa Kunstene have staaet hos dem; og ofte tjene til Bekræftelse paa den gamle nordiske Histories Sandhed, samt paa den Forbindelse, der har fundet Sted imellem Nordens gamle Beboere og Europas øvrige Folkelag. Paa Grund heraf udbad jeg mig, som Medlem af det antiquariske Selskab, Amtsbeboernes Medvirkning til at indsamle og indsende mig de Oldtidslevninger, som maatte findes i Gravhøie eller paa Markene; og havde i den første Tid Marsag af paa Skjønne den for Sagen ubdulte Belville; men da i de to sidste Aar kun lidet er indkommet, saa tillader jeg mig atter at anmode de Herrer Retsbetjente, Præster, Landmænd og Bønder: at de ved Opgravningen af de Høie, som findes paa Markene, ville med Omhyggelighed samle det jordgravede Gods, som deri maatte findes, og, saa lidet beskædiget som muligt, indsende det til Amtet, da jeg indstaaer for: at Alt hvad der forefindes af ædle Metaller skal blive betalt til sin højeste Værdie.

I Særdeleshed udbeder jeg mig af de Herrer Præster, at de ville underrette mig, om der i Kirkerne skulle findes Levninger fra den catholske Tid, saasom: Kogelse og Blevande-Kar, Monumenter,

mærkelige Malerier, Billedbugger, Arbejde eller andre transportable Antiquiteter, som Kirkerne og Gierne kunne og ville undvære. Enhver ubdult Belvillie vil blive taknemmelig paa Skjønnet, og Givernes Navne anførte i Musæets Annaler.

Et lidet Skrivt: „Om nordiske Oldsager og deres Opbevaring,“ vil i disse Dage blive de Herrer geistlige og verdslige Embedsmænd samt andre dannede Indvaanere her i Amtet gratis tilsendt. Dette vil underrette dem om det antiquariske Musæums Bestemmelse og nærværende Tilstand — og om den Forsigtighed, der udfordres ved Hoiens Udgravning m. v. Iøvrigt er det en Selvfølge, at Enhver, som ønsker det, kan selv indsende de fundne Sager directe til Commissionen for Oldsagers Opbevaring i Kjøbenhavn, i Stedet for, som hidindtil, at aflevere dem til Amtet, der dog fremdeles er villig til at modtage og besørge hvad der af deslige Sager maatte forefindes.

Faye.

E.Sk.: Hvorledes er Veiret i Kiøbenhavn? I 10 Dage og Nætter have vi her havt vedvarende Torden. Det Electricke Stof, som i Sommermaanederne var stegen op i de højere Regioner, synker sig nu mod Jorden og brændes af. Den ulykkelige Klode, som lider af en heftig indvortes Brand, sender sine Uddunstninger i Veiret, forgifter Luften, som igien fremavler Cholera og andre smitsomme Sygdomme. Ligger det i Forsynets Plan, at den immer voxende Menneske Slægt skal udtyndes, vil vel all menneskelig Anstrængelse være forgiæves, imidlertid bør man ikke lade Modet synke, men anvende sin heele Kraft til at afværge det Onde, og bliver denne utilstrækkelig, da ske Guds Villie.

I Oldnordisk Museums protokol fra 1831 er No. 10 guldringen opført som nr. MMCCXLVII med følgende tekst: »En lille Guld-Fingerring af fortrinligt Arbeide. Fortil har den en gjemmenbrudt oval Plade, hvori IHS samt en Roset til hver side, alt emailleret. Den er funden i nærheden af Klat Mølle i noget Muld i nærheden af en Gravhøj. Den er formodentlig bleven tabt. Arbeidet synes ei at være ældre end 15de el. 16de Århundrede.«

Faye og folketro

No. 6. 1 Metal Sværd funden af Husmand Jens Madsen i Vang og mig tilsendt af Sognepræsten Hr. Madelung tillige med en Beskrivelse over Gravkammeret, som findes omlagt Sværdet, tillige findes vedhæftet Underkievebenet af Sværdets Eier, som viser, at Manden, der har beholdt alle sine Tænder, ikke har været gammel, men af usædvanlig Størrelse.

No. 10. 1 Horn klyvet i 2de Parter funden ved gravning i en Tørvemose paa Raastrup Mark. Hornet er sandsynligviis af et Elsdyr og vidner om, at det nu skovløse Thyland maae i de ældre Tider have været stærk bevoxet med Skov og at Klimaet paa den Tid maae have været koldere

end det nu er, da det er bekjendt, at Elsdyret kun kan opholde sig under meget kolde Zoner.

Thisted Amtshuus den 8de Juli 1834.

Faye.

I en forsendelse fra 1834 er ovennævnte to genstande med, og af kommentarerne fremgår det klart, at Faye besidder en ikke ringe viden om oldtidens klima og fauna. I det medfølgende brev – skrevet et par dage senere – kommer Faye ind på nogle af de lokale overleveringer vedrørende skatte på egnen, men overbevist om deres eksistens er han langt fra. Samtidig viser brevet også, at amtmand Faye med familie har været på besøg i hovedstaden og i den forbindelse aflagt et besøg på Oldnordisk Museum, og her fået en rundvisning af Thomsen.

Thisted d. 10de July 1834.

I medfølgende Kasse har jeg den Ære at sende Dem de Antiquiteter, som jeg har indsamlet siden min sidste Remisse. De ere ikke mange, ikke heller meget mærkværdige, og man sporer bestandig hin Tids Ensformighed i deres Kunstarbeider og Sæder. Hvor gjerne havde jeg ikke ønsket, at kunne have sendt Dem Kong Fæges Krone, som tillige med Ham skal ligge begravet på Fægeklit på Morsøe, eller den tabte Guldring af Keiser Otto, da han forfulgte Harald Klak over Ottesund, som endnu bærer hans Navn, og paatvang ham den hellige Daab, men saadanne Sieldenheder, som der fabuleres om blandt Almuen, har jeg ikke kunnet faa Fingre paa, og De modtage derfor venskabelig, hvad jeg har at frembyde.

Min Kone og mine Børn erindre sig endnu med Erkiendelighed den Artighed, hvormed De høistærede Hr. Cancelliaad gjorde Dem bekjendt med Musæet og dets Skatte. De bede Dem venskabeligt hilset og bede sig bevarede i Deres Erindring.

Faye.

Chr. J. Thomsen fremviser oldsager fra museet for publikum. Magnus Petersen, 1846.

Jættestuen Lundehøj

26/4 1837 Til Thomsen

Deres Velbaarenheds Skrivelse af 22 dennes har jeg havt den Ære at modtage, og jeg haaber, at den Underrretning De forlanger af mig om Kæmpegraven paa Heltborg Mark, og som jeg for mere end 14 Dage siden afsendte med Ageposten, nu maae være kommen Dem til hænde. – De vil deraf have erfaret at Anmelderen i Thisted Avis har givet sig til et alt for ----- Begreb om dette Alderdoms Minde, naar han betragter det som et Afguds Tempel, hvad der i Grunden ikke er andet end et usædvanligt rummeligt Gravkammer hvori Intet videre fandtes end den af mig indsendte Stenhammer og nogle brændte Ben. Men Heltborg ligger 3 Mile fra min Bopæl, og Vejret i dette Foraar har været usædvanligt barskt, har jeg endnu ikke fundet Lejlighed til at tage Graven i Øjesyn. Dette vil ske med det første, uagtet jeg formoder, at jeg ikke vil kunne giøre andre Opdagelser end de som allerede er giorte og af mig indberettet, thi Høien skal være gennemskaaret fra Toppen til Bunden uden at man enten har fundet Urner eller andet, der tilkiendegiver en sildigere Begravelse.

I forbindelse med opdagelsen af jættestuen Lundehøj ved Heltborg i marts måned 1837 blev amtmand Faye selvfølgelig også involveret i kraft af sit embede. På det tidspunkt er han 77 år gammel, så man kan godt forstå, at han endnu ikke har besøgt stedet. Dette har flere af hans lokale hjemmelmænd i stedet, så der er ingen tvivl om, at den afsendte beretning er korrekt – som altid fra Fayes hånd. Om jættestuen Lundehøj kan læses i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1991.

Den gamle amtmand Faye

I 1840 fremsender Faye atter en gang en del oldsager til Thomsen i København. Denne

gang er der flere genstande af guld. Disse har han inden afsendelse fået vurderet af de lokale guldsmede i Thisted, således at han har kunnet udbetale guldværdien til finderne før afsendelsen – og dette udlæg vil han selvsagt gerne have refunderet.

Thisted Amtshuus den 21de September 1840.

9. En Gulering funden af Niels Christian i Refs i en Gravhøi. Vegten og Verdien findes anført i vedfølgende Attest fra Guldsmed Heltt.

10. En Guldtraad opviklet ved Modtagelsen saaledes som den nu forefindes. Funden af Christen Dam i Refs i en Gravhøi paa hans Mark. Vegten og Verdien er i vedlagte Attest angivet af Guldsmed Brinck.

11. En Gulering funden af Gaardmand Niels Morthensen i Helteborg. Efter Guldsmed Brincks vedlagte Attest af Verdien 5 Rdl.

NB. Disse 3 Ringes Verdien er af mig udbetalt med 25 Rdl. Sedler, som jeg udbeder mig refunderede.

En måneds tid efter følger et brev, hvori fordums begejstring synes borte. Det er nu ikke høje tanker, den gode Faye gør sig om oldtidens mennesker. Det er som om, de flere årtiers indsamling af oldsager har vist ham, at tingene ligner hinanden. Man kan også tolke brevet som en skuffelse over, at det tredje guldhorn eller andre nationale klenodier ikke er fundet i hans landsdel – i hans embedstid.

De vil forundre Dem høistærede Hr. Justitsraad ved engang endnu at see et Brev fra en gammel Ven og Korrespondent, som De formodentlig har anseet for hensovet i mange Aar, i det mindste i antiqvarisk Henseende.

Nei endskiønt selv en Antiqvitet, og en sielden Oldsag, da De ikke lettelig skal finde en Amtmand, der endnu i sit 81de Aar pleier sit Embede, og krydser sig igennem Tidsalderen, og den forandrede Lovgivnings Klipper og

Skier, saa har jeg dog ikke kunnet glemme min Følelse for det herlige Oldnordiske Musæum, og min Høiagtelse for dets værdige og indsigtfulde Bestyrer. Jeg sender derfor hvad jeg hidentil har kunnet indsamle, idet jeg maae beklage: at vore Forfædre have besiddet en Dyd, som deres Efterkommere i en høi Grad mangle, nemlig en uryggelig Fasthed i deres Moder, thi omendskiønt enhver Gravhøi frembyder en Grav fra vore Forfædre til deres sildige Efterslæggt, saa er dog i Almindelighed Alt saa eensformigt, tildeels saa smagløst, at man alt for ofte erindres om, at disse Fædre vare Barbarer uden smag og Opfindelses Evne. Deres Hue stod fornemmelig til Krigen, derfor finder man ogsaa deres Krigsredskaber og Vaaben at være kunstigst udarbejdede, men dog alle temmelig eensformige, og som det synes fabriqverede af een Mester.

16 Oct 1840. Faye

Den sidste hilsen fra Thy

Det sidste brev fra Faye til Thomsen daterer sig til 1842. Faye er i sit livs efterår og kan se tilbage på en flot embedskarriere, hvor det er lykkedes ham at bringe ordnede forhold til det træløse Thy. Infrastrukturen, som det hedder i år 2010, blev kraftigt forbedret i hans embedstid, og generelt blev standarden hævet på en række områder indenfor fattigvæsenet, skolevæsenet, fiskeri, biblioteksvæsen, strandingsvæsen, kystmilitsen, vejene og landvæsenet. Men også arkæologien kan takke Faye for hans indsats på dette område. Vel var han ikke bevaringens mand, hvilket ingen var på den tid, men han formåede at indsamle og videreformidle mange oldsager fra Thy til Oldnordisk Museum i København. Han har måske ikke altid følt sig lige værdsat af Thomsen – måske fordi Faye anså sig selv for en kapacitet på området – hvilket han ikke var. Han kan vel karakteriseres som en dygtig amatør, der qua sit øvrige virke arbejdede systematisk

og grundigt, og som forsøgte at holde sig orienteret i den samtidige litteratur på området. Der gik 100 år fra Amtmand Faye satte sin fod på Thylands jord til Museet for Thy og Vester Hanherred blev oprettet, og en egentlig arkæologisk virksomhed etableret. At disse hundrede år ikke er et arkæologisk tomrum kan vi bl.a. takke Faye for. På Nationalmuseet i København ligger i dag flere hundrede oldsager – afsendt af Faye fra Thisted - som er med til at danne det samlede overblik over oldtidens Thy. Amtmand Gerhard Faye får det sidste ord – hvilket sikkert ville have bekommet ham vel:

Høistærede Hr. Justitsraad.

Medfølgende Sværd skienker mig endnu engang den Glæde, at tilskrive Dem, og at bringe mit Navn i venskabelig Erindring. Dette Sværd er fundet i Ove, eller som den ogsaa kaldes Tanne-rup Søe, af en Fisker, Peder Hansen af Spang-berg, og mig tilsendt af Provst Diørup, tillige med vedlagte Brev, der synes temmelig rimeligt at oplyse, hvorfra dette Sværd er kommen, og at meddele en sørgelig Skildring over hin Tids raae og barbariske Fremgangsmaade i Krigen. For en Deel Aar siden tilsendte jeg Dem et lignende Sværd, opfisket i samme Søe, hvori endnu nogle Aar tidligere skal være fundet et lignende, hvilket bestyrker den Formodning, at der paa Bred-den af Søen maae være holdt et Slag, og at det tabende Partie maae være drevet ud i Vandet.

Min Familie befinder sig vel, og aflægger sin venligste Hilsen, jeg selv kan efter min høje Alder ikke gjøre Fordring paa noget bedre, end hvad Forsynet hidtil har skienket mig, thi at mit Syn er meget svagt, min Haand rystende, og min Hukommelse noget svækket, er jo i sin Orden, naar man har oplevet de 82 Aar. At ogsaa De Høistærede hr. Justitsraad maae opnaae en høi og sund Alderdom, til Held for den Videnskab, hvortil De har indviet Dem, er ikke alene Mit, men ogsaa Fædrenelandets oprigtigste Ønske.

Thisted d. 8de Marty 1842. Faye.

Efterskrift

I flere af brevene fra Faye til Thomsen omtales andet end lige oldsager og udgravninger af gravhøje. I et brev fra 1833 beretter Faye om flere af sine gøremål, og eftersom nedenstående tekst er særdeles aktuel i disse år, hvor Nationalpark Thy har set dagens lys – og sandflugten og beplantningshistorien er de store, centrale kulturhistoriske emner, har jeg valgt at bringe teksten som et kuriøst efterskrift.

3/11 1833.

Foruden mine egentlige Amtmands Forretninger har jeg i denne Tid 5 Mile nye Landeveje under Arbejde og naar dette er fuldført ere alle større og mindre Veje her i Amtet 47 Mile i Udstrækning ligesaa gode som de nyelagte Chausser i Sjælland. Jeg har 3 nye Landsbyskoler under Bygning og to Jordemoder Boliger. Jeg har et lidet Haveanlæg under Arbejde i Nærheden af Thisted som lykkes fortræffeligt, og herfra har jeg allerede udleveret til Landet 80,000 ----- og vilde Træer, som nu begynde at fatte Lyst til smaa Skov – Vængers Anlæg, efter at jeg ved flere foregaaende Forsøg har bevist hvad man hidintil ansaa for en Umulighed, nemlig at Træer kunne vokse i den aldeles skovløse, og saa nær ved Vesterhavet beliggende Egn. Jeg har nylig ladet opføre et nyt og anseligt Ting og Arresthus for Hassing og Refs Herreder og har lagt Grundstenen til et Ditto for Øster og Vester Hanherreder. Disse Arbejder skal jeg nok, om jeg lever faa fuldførte, men en rigtig Prøve, som jeg i disse Dage er i Færd med at anstille forekommer mig mere mislig. I Efteraaret 1825 nedbrød Havet under en heftig Orkan den høje

Landtange mellem Limfjorden og Havet og aabnede Agger Kanal. 4 af mine Nabo Amtmænd stemte for at lade Canalen lukke ved kunstige og højst bekostelige Midler. Jeg som modsatte mig dette herculiske Arbejde i forventning om, at Naturen selv skulle skaane Landet for dette kostbare og usikre. Dette Haab er nu til Dels opfyldt, da man den hele Sommer har kunnet gaa og køre over Kanalen, som oprindeligt var 5 til 6 Alen dyb, men Landtangen selv var endnu saa flad, at man må befrygte, at en ny Orkan vil overskylle -----og aabne nye Kanaler. For at forebygge dette har jeg med -----80 plove, 46 vogne og 995 Mænd ladet hele Jordtangen beplante i en Strækning af 1 1/8 Mils Længde og 30 Alens Bredde med Rughalm og Rør blot i den Hensigt at samle Flyvesandet og forhøje Jordsmonnet, lykkes Foretagendet ikke, som jeg dog haaber, er det ingen Skam at have tabt Slaget mod den vrede Natur og det mægtige Verdens Hav, men lykkes dette Foretagende maa jeg betragte det som et af de vigtigste i mit langvarige Embedsliv.

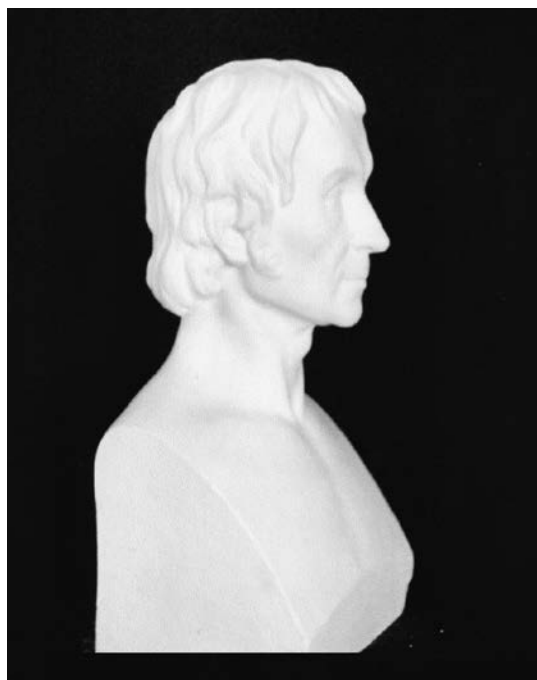
Ønsker læseren yderligere viden om amtmand Gerhard Faye, kan følgende litteratur anbefales:

Chr. Heilskov: Mindeblad om Gerhard Faye, 1925 og

H. A. Riis-Olesen: Amtmand Gerhard Faye. Historisk Årbog for Thisted Amt 1958.

Jytte Nielsen

Født 1958. Leder af Museet for Thy og Vester Hanherred siden 2003.

Museets to gipsbuster set forfra og fra siden. Den nederste buste er måske forarbejdet til den nuværende bronzebuste af amtmand Faye i Christiansgave.

Buster af amtmand Gerhard Faye

af Michael Vandet

På forskellig vis har mennesket til alle tider æret og hædret helte og særligt fortjenstfulde personer. Således blev også den navnkundige amtmand Gerhard Faye (1760-1845) hædret blandt andet med en vellignende buste, afsløret for offentligheden i 1853. I denne artikel berettes om forskellige buster af den hæderkronede amtmand.

Der har eksisteret flere forskellige buster af Gerhard Faye. Mens han endnu levede, fandtes der én af gips i amtmandsboligen i Storegade. Denne gipsbuste kom for dagen i 1852, da Gerhard Fayes enke Karen Christiane kaldet Kassa solgte ejendommen i Storegade til sagfører og kammerråd Chr. Lykke. Desværre var denne gipsbuste af Faye beskadiget, men ikke mere end at der blev modelleret en ny i gips efter den.

Det var denne nye gipsbuste, der på en træsoffel blev opstillet i Thistedes grønne anlæg Christiansgave i 1853. Det var som bekendt Faye, der på kong Frederik 6.s forlangende fik anlagt en planteskole, som senere blev byens anlæg. På træsofelen var der påsat en hvid marmorplade med indskriften:

TIL ERINDRING OM
KONFERENSTRAAD
GERHARD FAYE
COMMAND. AF DBRGR.
OG DBRGRSMD.
AMTMAND
OVER THISTED AMT FRA
1805 TIL 1843
REJSTES HAM DETTE MINDE
ANNO 1853
AF AMTETS BEBOERE

Der var to andre gipsbuster i Thisted Plantage dengang. Det var én af kong Frederik 6., der i

1821 lod indkøbe 75.000 kvadratalen jord med henblik på at oprette en planteskole, der skulle fremelske træer til udplantning i klitterne. Den anden buste i Christiansgave dengang var af kong Christian 8., der i 1844 skænkede området til Thisted Amt og gav tilladelse til, at plantagen måtte bære navnet Christiansgave. Området havde da ændret karakter til et egentlig anlæg, hvor arealet med planteskole var skrumpet betydeligt ind. Indtil 1874 var der dog en planteskole i Christiansgave, men derefter var området et lystanlæg.

Fra gamle kilder vides det, at Christiansgave senere i 1800-tallet ligefrem vrirmede med forskellige statuer og buster af de kongelige, samt at disse overvejende var af gips, hvoraf enkelte efterhånden manglede næsen. At enkelte således var skamferet, skyldtes, at de var af gips og derfor blev flyttet frem og tilbage. Om sommeren stod de i Christiansgave, og om vinteren var de opmagasineret på loftet i rådhuset fra 1853.

Da man i 1989 afholdt den nordiske venskabsbyfestival i Thisted, var byens gamle rådhus udset som sekretariat for hele forløbet, og i den forbindelse indrettedes og renoveredes netop rådhusets lofts-etage, og da fandt man mange af de nævnte gipsbuster af de gamle konger. Disse buster blev ved den lejlighed overdraget Thisted Museum, der opbevarer dem på magasin. Museet har ligeledes to forskellige gipsbuster

Amtmand Fayes gipsbuste i Christiansgave, opsat 1853. Litografi efter Historisk Årbog 1991. Kunstneren er C. M. Tegner (1803-81), der i 1846 var med til at starte et stentrykkeri i København. Han leverede senere tegninger til Illustreret Tidende.

af amtmand Faye, desværre vides ikke, hvornår de er tilgået museets samling.

Men tilbage til gipsbusten af Faye i Christiansgave, som i sommeren 1890 blev slået i stykker; gerningsmanden fandt man aldrig. At der måtte fremskaffes en ny buste af Faye, det herskede der ingen tvivl om, og den 19. august 1890 anmodede amtets plantageinspektion om at måtte anvende indtil 250 kr. uden for plantagens budget for indeværende år til at kunne erholde en ny buste. Da man ikke havde kendskab til andre plastiske fremstillinger af Faye end den »sønderslæede« buste, ville man ved hjælp af resterne af denne samt forhåndenværende billeder forsøge at få skabt en ny buste. Fremstillingen af den ny buste blev overdraget terracottafabrikken P. Ipsens Enke i København, der havde specialiseret sig i at lave terracottakopier af blandt andet Thorvaldsens og Bissens værker. De fik fremstillet en buste i terracotta, som blev opstillet i Christiansgave i maj 1891; man havde

ligeledes fået anskaffet en ny piedestal (sokkel) i træ, hvorpå den oprindelige marmorplade med inskriptionen var påsat. Befolkningen diskuterede ivrigt ligheden mellem den nye og den gamle buste, især øjnene fandt mange temmelig unaturlige på den nye buste.

Man skal mange år frem i tiden, før der igen skete noget med Fayes buste, men i 1921 ønskede såvel byrådet som amtsrådet at markere Thisted Plantages 100 års fødselsdag. Blandt andet var der nedsat en komite, der skulle indsamle bidrag til køb af bronzebuster i stedet for de gamle gips- og terracottabuster af de to konger, der henholdsvis anlagde og bevarede plantagen som offentligt anlæg, samt af amtmand Faye, der havde stor andel i plantagens tilblivelse. Komiteen lod fremstille lister, hvorpå folk kunne tegne sig for bidrag af enhver størrelse.

Plantageinspektionens formand amtmand Henrik Lehmann tog i februar 1921 kontakt til Kgl. Hof Bronzestøber Lauritz Rasmussen i København med henblik på selve udførelsen af opgaven. Da man havde de tre buster, man ønskede støbt i bronze, sendte man simpelt hen de to gipsbuster og terracottabusten over til det hæderkronede bronzestøberi, som så vurderede, om de var egnede til at støbe bronzen efter, samt til hvilken pris man kunne levere de tre buster i bronze. Busten af Frederik 6. var egnet til at støbe efter og kunne leveres for 750 kr. – dertil kom udgiften til forsendelse. Busten af Christian 8. fandt støberiet for lille og bemærkede, at næsen manglede, men anbefalede i stedet en kopi af Thorvaldsens buste af Christian 8., der i øvrigt ligesom busten af Frederik 6. fremstod i romersk toga. Thorvaldsens Museum havde i øvrigt formen til denne Christian 8.-buste og var villig til mod betaling at lave en afstøbning i gips, som igen var egnet til at støbe efter; denne buste kunne leveres i bronze for 800 kr. plus udgiften til forsendelse.

Bronzebusten på granitsoklen fra 1924 med den oprindelige, hvide marmorplade med inskription fra 1853.

var fakkeltog med musikledsagelse og til slut koncert og fyrværkeri.

En egentlig sokkel i sten til amtmand Fayes bronzebuste kom der først i foråret 1924. I et brev af 22. februar 1924 til plantageinspektionens formand, amtmand Lehmann, tilbød Brødrene Jensens Stenhuggeri i Thisted at forære en sokkel i norsk eller svensk granit til amtmand Fayes bronzebuste. Allerede seks dage senere afholdt plantageinspektionen møde, under hvilket det enstemmigt vedtoges at modtage Brødrene Jensens tilbud med stor tak.

Af gamle kort over Christiansgave ses det, at Fayes buste har stået en del forskellige steder i Christiansgave. Ligesom plantagen voksede til, og nye stier blev anlagt, har man flyttet rundt på Fayes buste, først og fremmest for at vise den frem på en fremtrædende plads.

I 64 år, nemlig fra sommeren 1946, har den haft sin plads ved friluftsteatret i Christiansgave. Dette er nu ikke helt korrekt, for mandag den 5. maj 1997 fik den daværende stadsgartner besked om, at Fayes buste den forløbne weekend var forsvundet fra sin sokkel. Der gik næsten tre måneder, før man igen fandt busten, der da havde stået fremme i et privat hjem hos en borger i Thisted. Denne afleverede dog busten igen til Thisted Kommune, som lod busten reparere og opsatte den siden på sin vante plads på soklen. Den daværende stadsgartner fortalte mig denne historie, ligesom han kunne oplyse, at spigret, som fastgjorde busten til soklen, helt havde været tæret væk, hvorefter busten faktisk bare stod løst ovenpå soklen. Dette havde nogen opdaget, hvorefter vedkommende havde taget Faye med hjem.

Således gik det til, at man i dag næsten 90 år efter afsløringen endnu kan se amtmand Gerhard Fayes buste på sin sokkel og stadig med den oprindelige hvide marmorplade med den originale inskription. Det er ikke enhver beskåret at have sin buste stående så smukt et sted 250 år efter sin fødsel.

Michael Vandet
Født 1959. Museumsassistent ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Da Tove Lyhne blev forældreløs

af Svend Sørensen

Da amerikanske jagere i 1944 beskød et dansk passagertog, mistede otte passagerer livet, heriblandt et ægtepar med rødder i Thy. Blandt de overlevende var deres lille pige, Tove Lyhne. Artiklen fortæller om de voldsomme begivenheder og hendes videre skæbne.

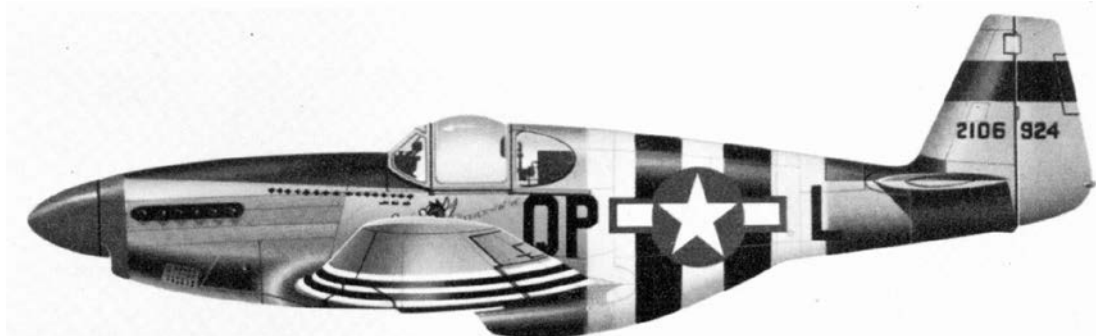
Hee nord for Ringkøbing var engang kendt over det ganske land. Her byggede Danmarks statsminister J. C. Christensen (1856-1930) i 1907 et hus, hvor han boede indtil sin død. Denne stovte, vestjyske lærer var intet mindre end Danmarks mest indflydelsesrige politiker i første del af 1900-tallet. Huset i Hee er da også indrettet som museum i dag og rummer desuden sognets lokalhistoriske arkiv.

Senere kom Hee igen i avisoverskrifterne. Det skete efter en særdeles tragisk hændelse søndag den 27. august 1944, en søndag der er gået over i historien som »den sorte søndag«. En større styrke af amerikanske B-17 bombefly eskorteret af Mustang-jagere fløj hen over Jylland med det formål at bombe mål i Berlin. Angrebet måtte imidlertid opgives, og i stedet udvalgte styrken alternative bombemål (target of opportunity). Det blev bl.a. Esbjerg flyveplads, hvor 60 bombefly kastede 147,5 tons

bomber, et af de største bombeangreb i Danmark under krigen.

Selve bombeangrebet var rent militært og gik stort set ud over tyskerne. Angrebet foregik i minutterne efter kl. 15, og allerede da havde ledsagende jagere beskudt andre mål i Vestjylland, hvor 13 civile mistede livet denne søndag eftermiddag. Som det var almindeligt under sådanne allierede bombeangreb, spredte jagereskorten sig ud og kastede sig over tilfældige mål, fortrinsvis ting med hjul under. Det gik blandt andet ud over et passagertog, som nordfra var på vej mod Hee. Med i toget var Gunner Fomsgaard, der i bogen »Fem lange år«¹ har givet følgende øjenvidneskildring af de voldsomme begivenheder:

»I august 1944 havde min kone og jeg købt et 14 dages kort til DSB for i vores ferie at besøge familie og venner i Odense, Kalundborg, København og Aarhus. Søndag den 27. august

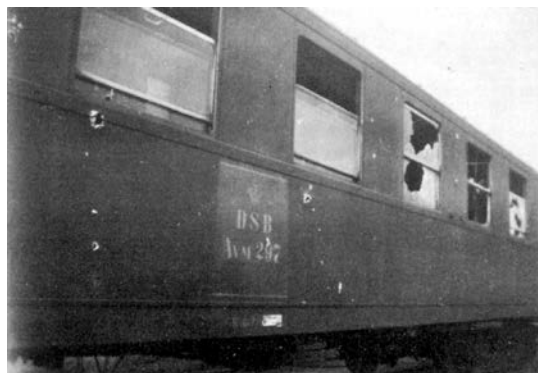

Mustang-jager af den type, der angreb toget mellem Tim og Hee.

(den sidste dag i ferien) tog vi fra Aarhus om formiddagen over Langaa og Struer og skulle efter planen være i Ringkøbing ved 14-tiden. På strækningen fra Struer sad vi over for hinanden ved vinduet i den anden vogn i toget og nød udsigten i det smukke sensommervejr. Efter at have passeret Tim Station kom togpersonalet gående igennem toget og meddelte, at der var luftalarm i Ringkøbing. Det tog vi ikke så højtideligt. Det skete temmelig ofte. Vi kom lige fra Aarhus og havde haft luftalarm der natten før.

Som vi sad dér og kiggede ud, så jeg pludselig 3 flyvemaskiner ganske lavt over jorden i retning mod toget. Jeg råbte: »Ned på gulvet!« Vi var ikke mere end lige kommet ned, før projektiler fra maskingeværer gennemhullede toget på tværs. Toget blev hurtigt bragt til standsning, og vi skyndte os naturligvis ud. Vi var ikke mere end lige kommet udenfor, før jeg så flyverne vende om. Jeg var klar over, at der forestod endnu et angreb, og vi søgte ind under toget mellem forreste hjulpar af den vogn, vi havde siddet i, idet vi håbede at være nogenlunde i dækning her.

Et ungt par havde som vi søgt dækning mellem vognens bageste hjulpar, men et projektil ramte den unge mand, der var dræbt på stedet. Da dette angreb var ovre, var vi klar over, at vi måtte væk fra toget, men nåede ikke mere end udenfor, da jeg så, at flyverne lagde an til det 3. angreb. Under dette lå vi nede i bunden af grøften, der går langs banelinien. Også under dette angreb undgik vi at blive ramt. Vi søgte herefter sammen med andre over til en lille ejendom, der lå et stykke inde på marken, og opholdt os i en lille kælder, indtil der var ro. Da vi vovede os frem, mødte der os et forfærdeligt syn. Læger og ambulancer var i fuldt sving. Otte dræbte var anbragt på grøftekanterne, og der var vist en halv snes sårede. Det var gået værst ud over lokomotivet og forreste passagervogn. Min kone ville have været på toilettet, lige inden første angreb satte ind, men

Den beskadigede togvogn fotograferet på stationen i Ringkøbing.

der var optaget. Det blev hendes redning. En af de dræbte opholdt sig på toilettet.

Så vidt jeg husker, gik vi langs banelinien til Hee Station, hvor vi afventede et hjælpe-lokomotiv, der slæbte toget til Ringkøbing. Mange mennesker var på banegården, hvor de ængsteligt ventede på at høre om deres pårørendes skæbne.«

Ingen kender dagen...

Det var Gunner Fomsgaards held, at han sad i den anden vogn i togstammen. Så heldige var Anna og Ivar Lyhne ikke. Derom vidner deres gravsten på kirkegården i Tved. På stenen kan man læse, at de forulykkede ved Hee 27-8-1944. Nederst er stenen forsynet med de manende ord: »Ingen kender dagen, før solen går ned.« Velvalgte ord til den familietragedie, som gravstenen dækker over.

Anna og Ivar Lyhne sad i den forreste vogn. Han mente, det var det sikreste. Ægteparret havde været hjemme på sommerferie hos hendes forældre i Tved. Her kunne de med stolthed præsentere deres førstefødte, pigen Tove, der kun var fire måneder gammel. Det blev en god ferie, hvor de besøgte familie og venner i Tved og i Thisted. Ivar Lyhne arbejdede på dette tidspunkt som tømrer i Kolding og

skulle starte på arbejde igen om mandagen. På hjemvejen steg de af toget i Struer og af-lagde besøg hos Annas søster Anine og hendes mand Johan Nielsen.

Turen skulle derefter fortsætte over Ringkøbing og Esbjerg til Kolding. Det var ikke den korteste rejserute; den mest nærliggende forklaring på omvejen er, at jernbanedriften ofte var uregelmæssig under krigen, bl.a. som følge af jernbanesabotage. Måske var det ved afrejsen fra Struer, at Ivar Lyhne gav udtryk for, at det var mest sikker at sidde i den forreste vogn. I det mindste er det et udsagn, der er bevaret i familien. Ifølge Thisted Amts Tidende satte de sig »glade og fornøjede« i toget for at vende hjem til arbejdet og hverdagen i Kolding. Toget afgik fra Struer kl. 12.43, men idyllen blev forholdsvis kortvarig og blev spoleret af de amerikanske Mustang-jagere, der angreb toget kl. 14.35.

Man har i dag svært ved at forstå, at amerikanerne kunne handle så uansvarligt i et allieret land. Og det kan være svært at acceptere, at de måske slet ikke betragtede Danmark som en »ægte« allieret. En udåd eller en elementær krigshandling? Det må være op til den enkelte at tage stilling til. I bogen »Luftangreb på Vestjylland«² er major Jack M. Ilfrey citeret for at have sagt: »Jeg beordrede mine drenge til ikke at beskyde toget – at få lokomotivet var godt nok. Det var vores sædvane i Tyskland at beskyde hele toget, passagerer og det hele, men jeg regnede med, at det ikke var nødvendigt i Danmark.« Hvis det er sandt, kan man konstatere, at træfsikkerheden ikke var god nok.

Om familien Lyhnes tragedie hedder det i et avisudklip: »Da hjælp kom til, blev ægteparret fundet døde ved siden af hinanden på kupégulvet, medens den lille 4 måneders pige sad pludrende i et hjørne, uskadt og uvidende om forældrenes tragiske skæbne.«³ Journalisten har uden tvivl brugt sin fantasi for at understrege

det paradoksale i, at pigen var i live. Men hun sad ikke og pludrede hyggeligt. Togbetjent Hakon Petersen har senere fortalt:⁴ »I den første kupé, der kunne have været vores tjenestekupé, lå et lille barn på sædet. Hovedpuden var skudt i stykker. Barnet havde et strejfskud på venstre kind.«

Pigen har selvfølgelig skreget. Hun stod uden tvivl i liften fra barnevognen, og tøj og sengetøj var oversmurt med blod. Huller var der også, så dunene fløj omkring. Familien bevarede senere det blodige tøj, så Tove kunne få det at se. Hun har den dag i dag ar på overlæben efter strejfsåret, som altså ikke var på kinden. Så mirakuløs var hendes overlevelse, at det må kunne få selv en ateist til at sige, at Gud holdt sin hånd over hende.

Straks efter ulykken blev Tove indlagt til observation på Ringkøbing sygehus.

KUNDGØRELSER

+

Det blev vor tunge Lod at meddele Slægt, Venner og Naboer, at vor kære Datter og Svigersøn, lille Toves kærlige Forældre,
ANNA og IVAR KRISTENSEN LYHNE,
Tøndervej 111, Kolding, pludselig blev kaldt bort fra os.
TVED, 27. Aug. 1944.
Paa Familiens Vegne:
Mette og C. A. Carstensen.
Begravelsen foregaar Fredag den 1. Septbr., hvortil alle, som vil følge, er hjertelig velkommen, og bedes møde i Hjemmet Kl. 1. Ved Kirken Kl. 4½.

De to kister i vognporten i Tved.

Dagen efter ulykken skrev Thisted Amts Tidende: »To dygtige og tiltalende unge mennesker fandt døden, og et lille barn mistede begge sine forældre.«

Da de to kister ankom til Thisted med toget, blev de modtaget af venner og pårørende på banegården, hvor kisterne blev pyntet med friske grønne grene. Langsomt blev de to hvide kister kørt på en lastbil og fulgt til bygrænsen af de fremmødte på banegården. På vejen gennem byen blev ligtoget overalt mødt med ærbødighed. Da lastbilen ankom til Anna Lyhnes barndomshjem i Tved, blev kisterne stillet i vognporten, hvor der efterhånden kom en stor mængde af kranser og blomster.

Begravelsen fandt sted fra Tved Kirke fredag d. 1. september. Dagen efter skrev Kolding Folkeblad: »Det blev den største deltagelse, sognet i mands minde har oplevet ved nogen begravelse. Et meget stort følge var forinden samlet i fru Lyhnes barndomshjem hos husmand Chr. Carstensen, i de samme stuer, hvor de to unge for blot to år siden havde fejret deres bryllup.«

Kirken var draperet i sort, og ved kisterne talte pastor Bækgaard ud fra linjerne i Davids 118. salme: »Fra Herren er dette sket, og det er

Gravstedet på kirkegården i Tved er bevaret endnu.

underligt for vore øjne.» Formanden for tømrernes fagforening i Kolding bragte ved kisterne de afdøde en sidste hilsen fra arbejdskammerater og venner i Kolding og betegnede Ivar Lyhne som en god kollega og kammerat. Efter jordpåkastelsen takkede svogeren Johan Nielsen stærkt bevæget for den store deltagelse.

Anna og Ivar Lyhne

Alt for tidligt gik de bort, Anna og Ivar Lyhne. Han blev 31 år og hun 27. De havde mødt hinanden i en lille menighed i Thisted, den katolsk apostolske menighed, hvor deres familier kom i kirken på Møllevej.⁵ Her blev Anna og Ivar sandsynligvis også gift den 20. juni 1942. Imidlertid bevarede familierne også en tilknytning til folkekirken.

Anna var døbt Anna Elisabeth, og de to fornavne optræder sammen og hver for sig i aviserne i 1944. Hun var datter af Mette og Chr. Andersen Carstensen fra Tved, hvor de havde en lille gård, der i dag har adressen Ballerumvej 324. Anna var den yngste af en søskendefløg på ni, og hun blev husket som en meget livsglad pige med et godt humør. Hun kom ud at tjene, og før sit giftermål havde hun plads i huset i fire år hos bankdirektør Hartz i Thisted. Derefter rejste hun til Århus og i 1940 videre til Fredericia for at lære at sy hos sin søster Margrethe. Senere fik hun plads som husassistent i Fredericia indtil giftermålet.

Ivar var søn af Andrea og Peder Iversen Lyhne. Faderen betegnes i avisen som tømrer, men optræder i vejviseren som snedker med bopæl på Møllevej i Thisted. Han døde imidlertid, da Ivar kun var fire år gammel. Moderen var derefter alene med Ivar og hans storesøster. Hun ernærede sig som syerske på sygehuset, og som enke træffer vi hende på adressen Dragsbækvej 16. Hun døde to-tre år før den tragiske togulykke.

Anna og Ivar Lyhne.

Ivar gik i sin fars fodspor og blev udlært som tømrer hos Stephan Christensen i Thorsted. Derefter fik han plads i Fredericia, hvor hans moster og onkel boede. Værnepligten aftjente han i København. Knap fem år før sin død fik han ansættelse i en større virksomhed i Kolding hos tømrermester og entreprenør Hennebjerg. Uanset hvor han var, fandt han glæde i at spille violin. Glad for at køre på motorcykel var han også, men det gik dog galt på et tidspunkt og forårsagede et længere sygehusophold. Det gik især ud over det ene ben, en skade der generede ham i flere år, men som han nåede at blive næsten kvit.

Da Anna og Ivar blev gift, flyttede hun til Kolding, hvor de fik en lille lejlighed på Tøndervej (nr. 111). De lagde penge til side til en byggegrund, de havde kig på, men de nåede aldrig at bygge. Til gengældt skabte de et gæstfrit hjem, hvor folk kunne lide at komme.

Efter ulykken fik ægteparret de bedste skudsmål. På sin arbejdsplads havde Ivar Lyhne ved sit dygtige arbejde og sit tiltalende væsen gjort sig ualmindelig afholdt. Om Anna Lyhne skrev Thisted Amts Tidende: *»Hun var en ualmindelig dygtig og flink ung kone, om hvem der kun kan siges godt.«*

Tove Lyhne

Hvordan skulle det nu gå den lille pige? Mon ikke én og anden begravelsesgæst har stillet sig selv dette spørgsmål, da de så hende stå i barnevognen på ejendommen i Tved. Men i den retning var der ikke grund til at bekymre sig. Der blev taget vare om hende. Efter ulykken var hun et lille års tid hos sin moster og onkel, Anine og Johan Nielsen. De arbejdede som missionærer i Afrika efter en turnus, hvor de var udstationeret i tre år og derefter hjemme i et år. Netop i 1944 var de hjemme i Struer, hvor de boede sammen med deres eneste datter, Ella, der var 12 år ældre end Tove. De to kusiner er de eneste efterkommere efter den store søskendeflok i Tved. Den omstændighed har sikkert medvirket til, at de to gennem livet har haft et tæt sammenhold.

Da Toves første plejeforældre igen rejste til Afrika, fik hun sit hjem hos bedsteforældrene i Tved. Her boede også hendes moster Johanne og morbror Gregers. Det blev en tryk barndom, hvor hun kaldte Johanne for mor. Hun kan huske sin bedstemor, men hun døde, da Tove kun var fire og et halvt år gammel. Bedstefaderen levede derimod, indtil hun var 15 år. Ham har hun en klar erindring om. Hun kan bl.a. takke ham for glæden ved at læse. Han kunne altid få tid til at læse højt for hende, ikke mindst eventyr, og der kan ikke være tvivl om, at hun har været en lille solstråle i hans liv.

Tove blev hurtigt en del af dagligdagen i Tved. Hun kan huske, da der endnu var stråtag

på den lille ejendom, hvor man fra bryggerset gik direkte ud i stalden. Her var der syv køer og to heste. Ude i marken var hun meget med i arbejdet og hjalp til med at luge roer og samle kartofler op. Tove nævner også, at det var hendes opgave at løfte tudene på radsåmaskinen, når der samlede sig for meget ukrudt. Og så var der selvfølgelig skolen, først syv år i Tved skole og derefter Thisted Borgerskole, hvor hun fik mellemskoleeksamen.

Til bogen *»Luftangreb på Vestjylland«*⁶ har Tove Lyhne fortalt: *»Det bedste, jeg vidste, var, når nogle ville fortælle mig om mine forældre, og det skete heldigvis ofte. Hver gang jeg spurgte*

Tove Lyhne i sin bedstemors arm, mens hun endnu var overvåget af sin mor.

Familien i Tved var i 1943 hos fotograf Gram i Thisted. I forgrunden ses Toves bedsteforældre Mette og Chr. A. Carstensen. Til højre for bedstefaderen sidder hans datter Margrethe, og til venstre for bedstemoderen sidder hendes datter Johanne, som Tove kaldte mor. Til venstre for Johanne sidder hendes søster Dorthea, og bag hende står hendes mand Marinus. Til højre for ham står Toves forældre, Anna og Ivar Lyhne. Til højre for dem står Anine og Johan Nielsen med datteren Ella foran. Dernæst står Toves morbror Gregers, som hun voksede op hos. Efter ham står hans søskende Karen og Martin, som boede sammen. Der er i alt otte søskende på billedet; en bror, Christian, døde som ung i 1919 af blodforgiftning.

om noget vedrørende mine forældre, fik jeg altid svar.» I samme bog fortæller Tove, at hun har fået fortalt, at der var mange, der gerne ville adoptere hende, men det sagde hendes bedsteforældre nej til.

Det var en god ballast, Tove Lyhne havde med hjemmefra, da hun som 17-årig rejste til Sjælland. I dag bor hun ved Roskilde. »Jeg får et smil om munden, når jeg tænker på Tved,« siger hun glad i telefonen. I dag savner hun især naturen fra sin barndomsegn. Plantørens

datter var hendes gode veninde, så de legede meget i skoven, og en cykeltur til Hanstholm var en smal sag for et par friske piger.

I to år arbejdede Tove Lyhne som husassistent i Nærum, inden hun blev optaget på Frøbelseminariet, der dengang lå på Østerbro i København. Det blev en inspirerende tid. Som forstander havde seminaret den kendte børnepsykolog Jens Sigsgaard. Han har desuden et stort forfatterskab bag sig, men hans første bog *Palle alene i Verden* er nok den

Tove Lyhne ombord på storebæltsfærgen i 1981 sammen med sine to drenge, Thomas på 11 og Nikolaj på 7.

bedst kendte. Efter seminariet blev Tove Lyhne børnehavepædagog, og i de sidste 16 år af sit arbejdsliv har hun været ansat på en institution for tidligt skadede børn.

Tove Lyhne har selvfølgelig ingen erindring om den tragiske togulykke ved Hee. Hendes unge alder beskyttede hende mod smerten og lidelsen. Det var derimod ikke tilfældet i 1991, da hun mistede den yngste af sine to drenge. Han var under uddannelse til skovtekniker og var i

den forbindelse i praktik hos statsbanerne. På banestrækningen mellem Ølstykke og Stenløse blev han dræbt af et S-tog. Kun 17 år blev han. Det er så mærkelig, siger Tove Lyhne stille, at det skulle ske på den måde.

Svend Sørensen

Født 1949. Museumspædagog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Noter

- 1 Fem lange år. Beretninger fra Ringkøbing under besættelsen 1940-45, skrevet af lokale forfattere. Bollerups Boghandel, Ringkøbing 1984.
- 2 Bent Bågo Anthonisen og Carsten Petersen: Luftangreb på Vestjylland, Bollerup Boghandels Forlag, Ringkøbing 1986.

- 3 Avisudklip bragt uden kilde i bogen Fem lange år (se note 1). Denne og andre aviscitater i artiklen gengives med moderne retskrivning.
- 4 Luftangreb på Vestjylland (se note 2).
- 5 Kirken blev bygget i 1898. I 1971 blev den overtaget af den katolske kirke under navnet Skt. Thøgers Kirke.
- 6 Se note 2.

Matriklen 1688 og de otte taksérbønder

af Bjarne Gade Johansen

Artiklen beskriver forarbejderne til matriklen 1688 og tegner et billede af de taksérbønder, der stod for vurderingen af landbrugsjordens bonitet i Hillerslev Herred. Ikke overraskende var taksérmændene typisk bønder fra middelstore eller større gårde, men artiklen viser, at også en bolsmand kunne udpeges til dette ansvarsfulde hverv.

Efteråret 1683 var ikke helt, som det plejede at være i herredet. Udover at man kunne betragte bøndernes normale sæsonbestemte landbrugsrutiner, var der grupper af mennesker, som bevægede sig rundt på marker og enge. Kom man tæt nok på, kunne man se, at der på agerjorden blev anvendt målekæder og stokke til at sætte i jorden, mens der samtidigt blev råbt og noteret ned. Størstedelen lignede bønder, mens andre var helt anderledes klædt og måtte være fremmede. Ved eng- og kærømråderne kunne man ligeledes iagttage en gruppe mennesker, men her uden kæder og stokke. Mens de gik rundt, ivrigt diskuterede, måtte en af dem en gang imellem »låne« en ryg eller lignende som underlag for at skrive noget ned. Alle var her klædt som bønder fra engnen.

Det var opmålings- og takseringsarbejdet, der var kommet til Thy og som i 1688 kom til at danne grundlag for den såkaldte gamle matrikel med tilhørende matrikelskat.

Matriklen 1662 og 1664

Der var ikke noget nyt i, at bønderne skulle betale skat til staten. Tidligere havde man forsøgt at beregne denne skat ved en opdeling i hel- og halvgårde ud fra en ikke helt entydig definition af de to begreber. Uden problemer var ordningen ikke, især da – ikke overraskende – antallet af halvgårde i hele

kongeriget kraftigt forøgedes. Da enevælden blev indført under Frederik d. 3. i 1660, stod staten med en akut pengemangel blandt andet pga. svenskekrigene. Blikket rettedes da mod bøndernes landgilde som grundlag for en ny og måske mere retfærdig beskatning. Landgilden var den årlige afgift, som en fæstebonde skulle betale ejeren for brugsretten til jorden og andre såkaldte herligheder i form af f.eks. eng og græsning. Den blev aftalt lokalt mellem ejeren og fæstebonden, på den pågældende gårds etableringstidspunkt og den ændredes i årenes løb meget sjældent. Landgilden ydedes i naturalier eller penge og kunne efter bestemte takster omregnes til »tønder hartkorn«. Hartkorn var oprindeligt betegnelsen for hårdt korn, dvs. rug og byg i modsætning til f.eks. havre.

Denne hartkornsberegning kom til at danne grundlag for den første matrikel i 1662, også kaldet kommissionsmatriklen. Resultatet var dog ikke godt nok, så allerede året efter forsøgte man igen, hvad der denne gang førte til matriklen 1664 eller Amtstuematriklen.

Men heller ikke denne gang fungerede det tilfredsstillende. Årsagen var, at de fra hele kongeriget indsendte jordebøger var mangelfulde og behæftet med fejl, og da man forsøgte at rette op på denne skavank ved at supplere med lokale jordebøger, hjalp det kun lidt.

Forarbejderne til matriklen 1688

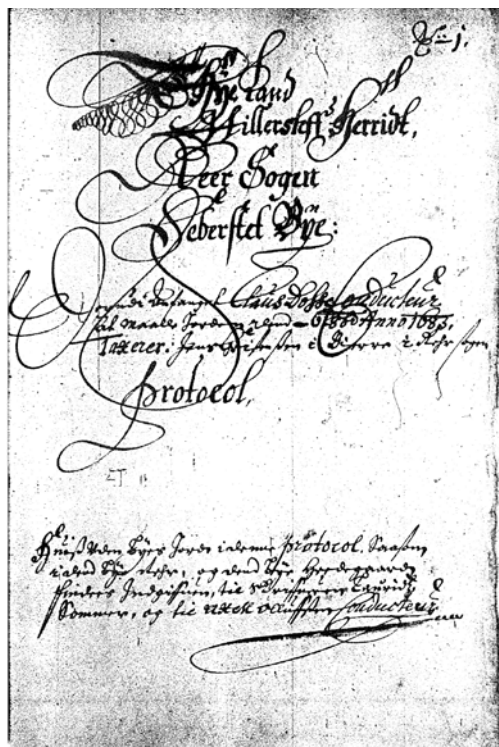
Allerede omkring 1680 kom der tanker frem om at forlade landgilden som skattegrundlag og bevæge sig hen mod at lade beskatningen basere sig på bøndernes produktionsgrundlag. Tanken var at opmåle al agerjord i kongeriget og samtidig vurdere dens godhed, den såkaldte bonitet. Oprindeligt var det også tanken at opmåle og taksere engarealerne, hvilket dog blev forladt til fordel for en ren taksering i læs hø. Derudover skulle græsningsområder og skove takseres efter kreaturers græsning og svins olden. Møllers kapacitet og »omsætning« skulle foruden deres eventuelle agertilliggende ligeledes vurderes. Endelig skulle andre herligheder som f.eks. adgang til fiskeri – det være sig i åer, søer eller havet, inddrages.

Man begyndte på arbejdet på Sjælland i 1681, bevægede sig til Fyn og kom til Jylland i foråret 1683. Landet deltes op i et vist antal opmålingskommissioner. I Jylland var der syv, hvor Thy og Mors kom under Skivehus-Salling kommissionen, der omfattede amterne Skivehus, Dueholm, Ørum og Vestervig. I spidsen af hver kommission stod tre kommissærer, en ingeniør samt et antal konduktører (landmålere) med tilknyttede skrivere under sig. Det var disse konduktører, der stod for det egentlige opmålingsarbejde af agerjorden, bistøet af et antal taksérbønder, som skulle foretage vurderingen af jordens bonitet. Endelig hjalp de lokale karle og drenge til ved at løbe med de kæder, som blev anvendt til opmålingen.

Da vi er tilbage i tiden før udskiftningen, bestod en bondes agerjord af et temmeligt stort antal agerstrimler mere eller mindre spredt ud over bymarken. Det var disse agre, som skulle opmåles og boniteres. Hver ager opmålte i mindst to bredder og en længde, men undertiden i flere stykker.

Hvis man eksempelvis tager Kåstrup bymark, bestod den i 1683 af 18 fald samt noget toftejord. Kåstrup bymark dækkede et areal på 413,8 tønder land agerjord, der bestod af 637 agre. Disse blev opmålt i 762 figurer, der for langt størstedelens vedkommende var rektangulære, men indimellem var suppleret med retvinklede trekanter. Hvis konduktøren og taksérbonden skulle skridte længdemålene af i Kåstrup bymark, ville det svare til, at de skulle gå 123 km i løbet af et par uger, som arbejdet normalt varede.

Måleenheden var den sjællandske alen (0,63 meter). Ved arealberegningen anvendtes 1 tønne land, som svarede til 14.000

Figur 1: Forside fra markbogen fra Febersted By i Ræhr Sogn. Her står bl.a. at konduktøren Claus Dohse begyndte at opmåle jorden til byen d. 8. oktober 1683 sammen med taksérmanden, Jens Christensen i Bierre i Ræhr Sogn.

sjællandske kvadratalen og som var det normalareal, hvori man mente, der kunne sås en tønne korn (gennemsnit af byg, rug og havre). Det skal dog lige siges, at man i Thy blandt bønderne opererede med begrebet, en tønne bygsæde, hvilket var arealet, hvori man kunne så en tønne byg og svarede til 10.000 kvadratalen.

Taksérbonden skulle vurdere jordens beskaffenhed i et antal kategorier, baseret på jordens egnethed for henholdsvis byg, rug, blandingskorn, boghvede og havre og i gradueringen god, middelmådig, skarp og ond. Han skulle endvidere indhente oplysninger om – eller taksere, hvor mange år den pågældende jord blev besået, og hvor mange år den skulle hvile. Alt dette blev sammen med målene i marken nedskrevet af skriveren i nogle kladdebøger og om aftenen renskrevet i det, der senere blev kaldt markbøgerne. Endelig overførtes oplysningerne gårdvis fra markbøgerne til de såkaldte markbogsekstrakter.

Udover de taksérbønder, som blev udpeget til at vurdere agerjorden, blev otte andre og en skriver udtaget til at taksere eng, græsning, skove samt eventuelle andre herligheder. Oplysninger herfra blev indført i de såkaldte eng-, skov- og græsningsprotokoller og senere blev høslettet og græsningen indført under hver gård i markbogsekstrakterne.

Da det samlede arbejde for Jylland var gjort færdigt, og man skulle sammenholde det samlede materiale for hele kongeriget, opstod der problemer i den fase, hvor data fra markbøgerne skulle konverteres til hartkornsværdier. Mens dyrkningssystemerne på øerne var ret ensartede, overvejende med tre- eller tovangsbrug, var billedet for Jylland langt mere broget. Kernen i problemet var, at hartkornstallet og dermed beskatningen skulle beregnes på den jord, som var besået og ikke den hvilende jord. I størstedelen af Jylland kunne man ikke, som ved to- og trevangsbruget,

»læse« ud af dyrkningssystemet, hvor lang hviletid agrene havde. Her måtte man indhente oplysninger fra bønderne selv, hvilket ikke overraskende indebar, at det antal år, som deres jord hvilede, havde en tendens til at blive større, end det var i virkelighedens verden.

På øerne overførtes tallene fra ekstraktmarkbøgerne til de såkaldte modelbøger, hvori det samlede hartkorn blev beregnet. For Jyllands vedkommende besluttede man derimod, at nedsætte en række modelbogs-kommissioner, der i løbet af 1686 gennemførte en nyvurdering af det foreliggende materiale samt i visse tilfælde en nytaksering. Resultatet var, at jorden denne gang blev inddelt i seks bonitetetsklasser, hvor hver gård fik sin jord placeret. Herefter beregnedes hartkornet på basis af arealet og bonitetsklasse sammen med en nyvurdering af høslettet og græsningen. Den sidste fase var selve matrikelprotokollerne, hvori hartkornet fra modelbøger – efter en mindre procentvis forhøjelse – blev indført og dannede grundlag for beskatningen, indtil den blev afløst af den nye matrikel i 1844.

Matriklen 1688 og forarbejderne hertil er – med sine svagheder – et enestående kildekompleks, også i europæisk sammenhæng, og ofte anvendt af historikere til at belyse sider af det danske landbrug før udskiftningen i slutningen af 1700-tallet.

De otte taksérbønder

I denne artikel har jeg valgt at se nærmere på nogle af de taksérbønder, der deltog i arbejdet i efteråret 1683. Hvem var de, hvor boede de, og hvilke landbrugsmæssige resurser rådede de over?

De bønder, som takserede jorden, står mange gange nævnt i markbøgerne under det enkelte ejerlav eller enestegård, men langt fra

altid. Derimod er alle de otte taksérbønder, som skulle vurdere eng og græsning nævnt i græsningsprotokollen for Øster Vandet og underskrevet i Lille Hillerslev d. 11. oktober 1683. Derudover er de nævnt i tingbogen i en indførsel fra 15. august 1693 angående Hovsør bymænds ret til at slå græs og lyng i »Toushede klitter«, som var en del af Østerild Hede.

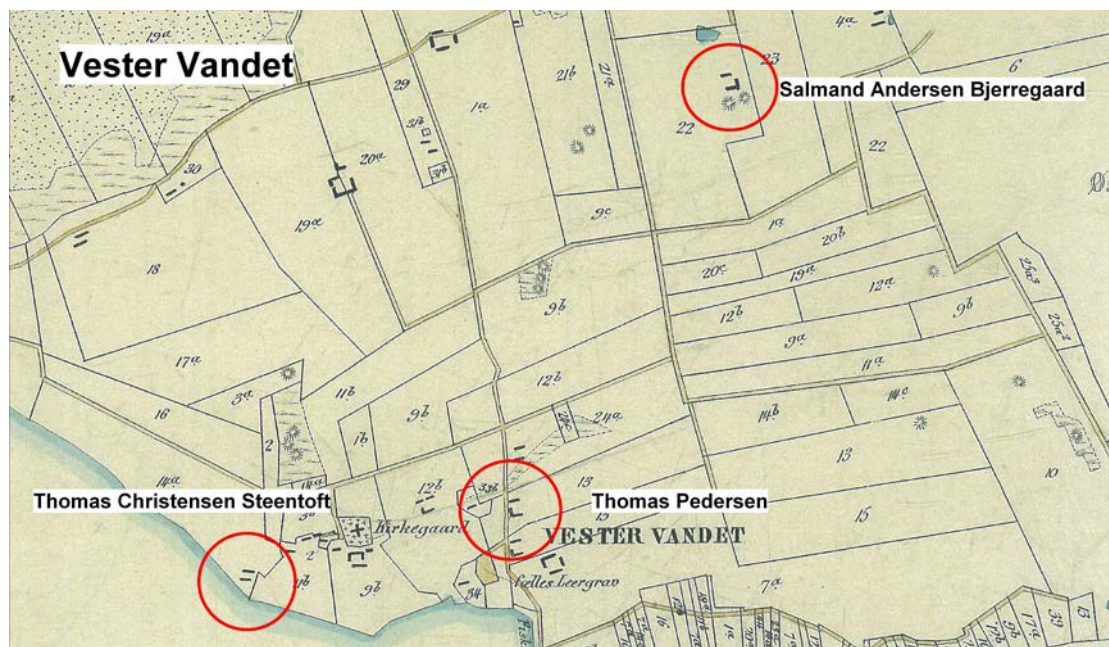
Det drejede sig om følgende bønder:

- *Salmand Andersen Bierregaard* i Vester Vandet.
- *Thomas Christensen Steentoft* i Vester Vandet By.
- *Thomas Pedersen* i Vester Vandet By.
- *Christen Jensen* i Kaastrup By.
- *Niels Christensen Vandet* i Kaastrup By.
- *Peder Olufsen* i Knachergaard i Øster Vandet By.

- *Peder Christensen* i Store Hillerslev By.
- *Niels Jensen Østergaard* i Vorning By i Nors Sogn.

Salmand Andersen Bierregaard

Den første af taksérbønderne, Salmand Andersen Bierregaards alder kendes ikke. Han var første gang gift med Maren Olufsdatter, som var søster til den senere ret så velstående reder og købmand, Poul Olufsen Drasbech i Klitmøller (se Årbog 2007). I november 1692 blev han igen gift. Denne gang med Kirsten Christensdatter, om hvem vi kun ved, at hun på dette tidspunkt tjente på sognets hovedgård, Nebel. Hun er næppe den samme Kirsten Christensdatter, som var pige i Bierregaard og som sammen med Salmand Andersen i 1670 stod åbent frem i kirken og

Figur 2: Vester Vandet Sogn bestod først og fremmest af Klitmøller ude ved havet og Vester Vandet By ved søen, hvor både Thomas Christensen Steentoft og Thomas Pedersen havde deres gårde. Derudover var der en række bebyggelser bl.a. mod nordøst, hvor Salmand Andersen havde sin gård. Præstegården ses nord for byen ved den øst-vestgående vej. Udsnit af det minorerede sognekort.

skriftede og derefter blev pålagt at betale lejemålsbøder for deres udenomsægteskabelige aktivitet. Denne synd forhindrede dog ikke hans udnævnelse først som ransnævning på herredstinget i januar 1682 og året efter som taksérbonde.

Salmand Andersen Bierregaard boede på gården af samme navn, som lå i den nordøstlige del af Vester Vandet Sogn med 1688 matrikelnummer 22 og i den ny matrikel fra 1844 ligeledes nr. 22. Han må have overtaget gården mellem 1664 og 1666, hvor han nævnes i tingbogen.

I 1664-matriklen, da gården hørte under Nebel, blev den sat til 7 tønder og 6 skæpper hartkorn, baseret på en landgilde af 6 tønder byg, 1 pund smør, 1 svin, 1 fodernød samt 6 tønder havre i gæsteri. Efter Sandflugtskommissionens besøg i 1680 blev hartkornet nedsat til 3 tønder og i 1688 blev gårdens samlede resurser vurderet til 2 tønder, 3 skæpper, 1 fjerding og 1 album hartkorn (2-3-1-1). Den store nedgang i hartkornet skyldtes sandflugten, der især ramte området mellem Nors Sø og Vester Vandet Sø. Efter Klitmøller føg sandet videre mod øst for at ramme hovedgården Nebel og bebyggelsen Bleghule, derefter de to gårde i Vilsbøl og yderlige to i Holder. Derefter kom turen til Agerholm By med bl.a. Agerholmgaard og Præstegården og til sidst bebyggelsen, hvor Bierregaard lå.

Bierregaards agertilliggende bestod af 15,5 tønder land brødjord og 16,9 tønder land havrejord. Som andre steder i Thy var en gårds brødjordsagre ikke altid spredt over hele bymarken, men havde mange gange en tendens til at ligge opad eller relativt tæt på gården. Dette gjaldt også for Salmand Andersen i Bierregaard, som derved måtte trækkes med de meget sandflugtsplagede agre i den nordlige del. Bierregaards brødjord lå fortrinsvis i tre fald. I »Siger Fall«, som lå vest og øst for gården, havde han 14 agre svarende til 7,8

tønder land, der blev vurderet som middel-mådig rugjord, mens agrene 3-7 på 4,5 tønder land, lå lige syd for gården i »Steen Höy Fall« fik betegnelsen god havrejord, selvom det blev anvendt som brødjord. Lige nord for »Siger Fall« strakte faldet, »Sand Hou Fall« sig, hvor Salmand Andersen havde 18 forholdsvis korte agre, 6,5 tønder land. Dette fald var hårdere ramt af sandflugten og blev også betegnet som »ond havfrejord, huid sand jord«. De øvrige agre lå spredt i bymarken.

Der hørte ingen engskifter til Bierregaard, og græsningen blev i 1683 takseret til fem høveder i alt på de hvilende agre og overdrevet.

Thomas Christensen Steentoft

Thomas Christensen Steentoft var født i november 1636 i Skinnerup af forældre Christen Ericsen og Else Nielsdatter¹ og var således 47 år, da han var taksérmand. Han døde den 24. november 1702. Han var gift med Ane Christensdatter, der døde som 70-årig, året inden sin mand.

Han boede på en gård i Vester Steentoft, som han må have fæstet 10-15 år tidligere. Den lå i selve Vester Vandet By, som på den tid var betegnelse for de gårde, som var grupperet omkring kirken. Efter matriklen i 1688 havde den nr. 6 og efter den ny matrikel nr. 14a. I 1683 ejedes gården af Peder Bendixen, som ejede adskillige gårde i sognet og i herredet og selv boede på Vandetgaard (gl. matrikel nr. 1, ny nr. 7a).

Thomas Christensen Steentofts gård blev i 1688 ansat til 3-6-1-0, eller 3 tønder, 6 skæpper, 1 fjerdingkar hartkorn. Jordtilliggende var 17,9 tønder land brødjord og 5,1 tønder land havreland. Gårdens brødjord, som lå fortrinsvis vest og nord for gården hørte ikke til de bedste ved Vester Vandet By, men lå til gengæld i læ af Vester Vandet Sø, der opfangede sandflugten fra vest.

Høslettet til gården blev vurderet til $\frac{1}{4}$ læs godt hø og $\frac{3}{4}$ læs mosehø i »Skarkær« samt $\frac{1}{12}$ læs mosehø fra »Olgaards Kiær«. Græsningen på de hvilende agre samt på overdrevet blev sat til fire høveder.

Thomas Pedersen

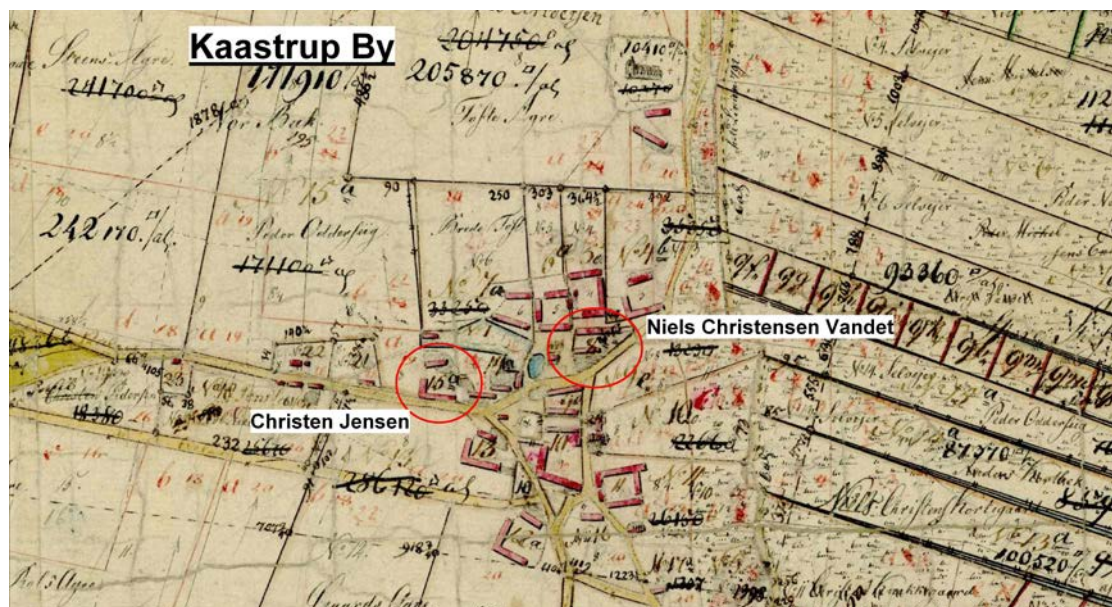
Den tredje taksérbonde fra Vester Vandet var den 53 årige Thomas Pedersen, der var født 1630 og døde i 1707. Han var gift to gange – sidste gang med Else Christensdatter, født 1649 og død i 1716.

Om Thomas Pedersen ved vi, at han i 1673 optrådte som fuldmægtig for ovenfor nævnte Peder Bendixen på tinget, og at han blev udnævnt til sandemand på herredstinget i 1677.

Gården, som han må have fæstet før 1664, lå i den østlige del af byen ca. 150 m nord for Peder Bendixen i Vandetgaard. I 1688 blev den

sat til 3-3-1-0 tønder hartkorn, havde matrikel nr. 4 (ny nr.13) og ejedes af Ørum.

Gårdens jordtilligende bestod af 13,9 tønder land brødjord og 11,6 tønder land havrejord. Brødjorden lå meget hensigtsmæssigt i forhold til gården. 7 tønder land i faldet »Steenbach Fall«, bestående af de øst-vestgående agre nr. 22-26 lå lige øst for gården. I »Daur Höy Fall«, som lå ca. 500 m øst for gården havde han tripleageren nr. 15-17, som udgjorde 3,4 tønder land. I »Steenbach Fall« var jorden ifølge markbogen vurderet som middelmådig bygjord af »steen sand och grus med muld och huid kalchsteen i bonden« og havde en 4-årig besåning af byg-rug-byg-havre efterfulgt af tre års hvile. I »Daur Höy Fall« blev hans agre takséret til god bygjord af muld og sand, men blev nok – på grund af den større afstand og dermed en mindre gødningsmængde – kun besæt tre år med byg-rug-havre og

Figur 3: »Kaastrup By« fremtræder som en såkaldt forteklyngeby med gårdene liggende tæt på hinanden. Eneste undtagelse var Thomas Christensen, hvis gård lå lidt nordligere, nemlig lige syd for kirkediget. Uden for kortet ca. 350 m nord for kirken lå den enligt liggende gård, Nedergaard, der til dels havde sine agre i fled med de øvrige bymænd. Udsnit af original 1-kortet.

hvilende i 5 år. De øvrige agre lå spredt i tre andre fald. Hans høslet blev vurderet til ½ læs godt hø og ½ læs mosehø, som begge blev høstet i »Skarkær«. Græsningen på de hvilende agre og overdrevet blev sat til tre høveder.

Christen Jensen

De to næste taksérbønder kom begge fra Kåstrup. Den første var den 35 årige Christen Jensen, der var født ca. 1648 og døde i 1721 i Kåstrup. Han var gift med Zidse Andersdatter, der ligeledes var født ca. 1648 og døde et stykke tid før manden i 1712. Om Christen Jensen ved vi, at han i 1696 var blandt årets forordnede tinghørere og stokkemænd i herredet.

Hans fæstegård ejedes i 1688 af Peder Mathiesen af Todbøl, derefter af hovedgården Nørtorp i Ræhr Sogn. Hvornår han overtog fæstet af gården er usikkert. I matriklen fra 1688 blev den sat til 7-6-3-2 i hartkorn og havde nr. 15, hvilket svarer til nr. 15a i den nye.

Gården var den vestligst liggende i byen, nord for vejen til Tved og Nors. Dens agerjord bestod af 7 tønder land alsædejord, som blev besået årligt og fik tilført gødning hvert 4. år. Derudover havde han 18,6 tønder brødjord samt 11,6 tønder land havrejord, dvs. i alt 37,2 tønder land agerjord. Brødjordsagrene var i modsætning til dem i Øster- og Vester Vandet spredt ud over hele bymarken.

Høsletet blev i 1683 takseret til et halvt læs godt hø samt 5,5 læs mosehø. Græsningen var to høveder på overdrevet og tre på de hvilende agre.

Niels Christensen Vandet

Den anden taksérbonde fra Kåstrup var den 53 årige Niels Christensen Vandet. Han var født ca. 1630 – som tilnavnet indikerer – i Øster Vandet, hvor faderen Christen Jensen

skulle have haft en gård. Hvem Niels Christensen Vandet var gift med er uvist, men han døde i august 1705. Af »Kaastrup Kirckis Regenskab« fremgår det, at han var kirkeværgen i 1695.²

Gården havde nr. 14 i den gamle matrikel og ny nr. 8. Gården må han have overtaget før 1657.³ Hartkornet i 1688 blev sat til 4-2-1-0 og gården ejedes af Eyler Jacobsens arvinger.

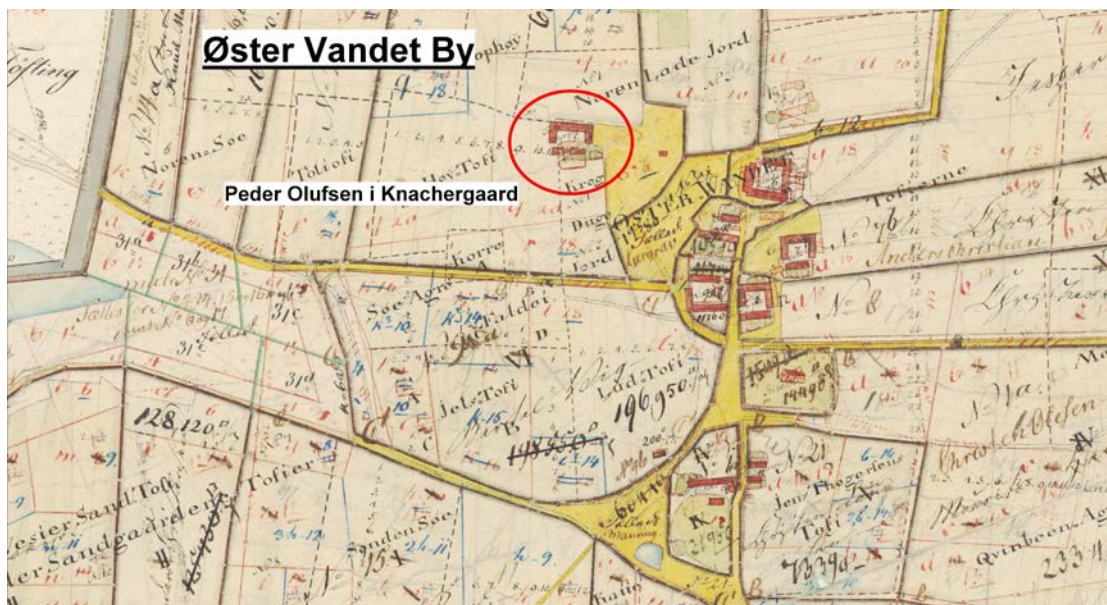
Gårdens agerjord bestod af 1,8 tønder alsæde, 12,2 tønder brødjord og 6,1 tønder havrejord, i alt: 20,1 tønder land. Høsletet blev takseret til 4,5 læs mose hø og græsningen til to høveder på overdrevet og to på de hvilende agre.

Peder Olufsen

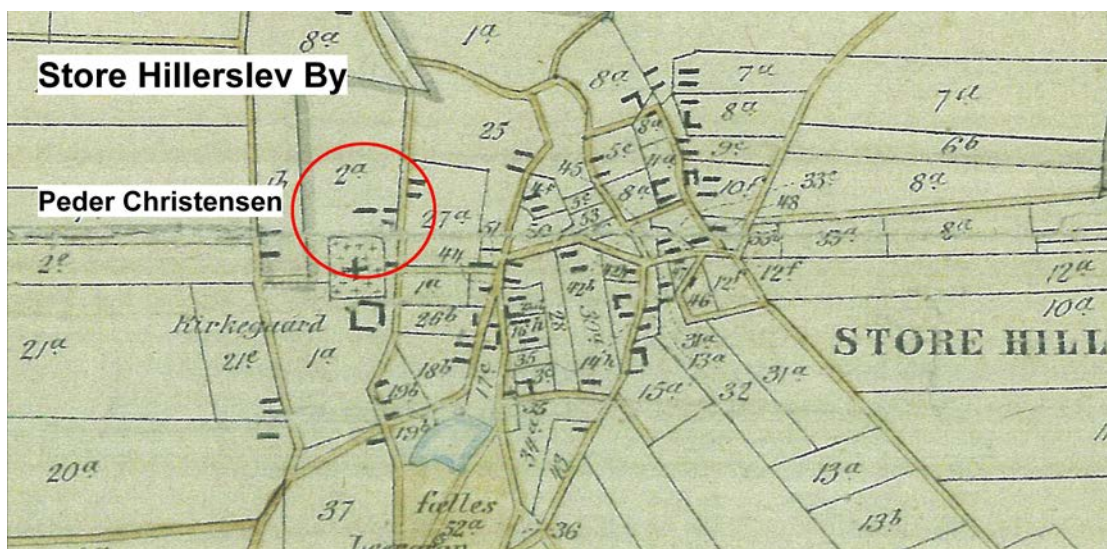
Den 59 årige Peder Olufsen i Knachergaard var født ca. 1626 i Frøstrup, Tømmerby Sogn i Vester Hanherred og døde d. 8. august 1710 i Øster Vandet. Han var gift med Maren Christensdatter, født ca. 1640 i Øster Vandet og død samme sted i 1717. I 1681 blev han udtaget som sandemand, men derudover ved vi intet om ham.

Gården, som blev kaldt »Knachergaard«, lå i Øster Vandet By, lidt for sig selv ca. 200 meter fra nærmeste nabo. Han må have fæstet gården før 1657. Den ejedes i 1688 af Ørum og blev i matriklen sat til 5-1-0-1 som nr. 5, hvilket i den nye svarer til nr. 6a.

På nær en enkelt ager lå gårdens brødjord i to fald, »Tuotoft« og »Steen Mieder Fald«, som lå vest og nordvest for gården (17,5 tønder land). Jorden blev her boniteret som god eller middelmådig. I den gode jord var besåningen byg-byg-rug-havre med tre års hvile, og i den middelmådige var den byg-rug-havre med fire års hvile. Alt i alt må det siges, at Knachergaards brødjord lå hensigtsmæssigt i forhold til gården og i et område af bymarken, der ikke var plaget af sandflugten.

Figur 4: Som det fremgår af kortet lå Knachergaard med Peder Olufsen som fæster lidt nordvest for selve Øster Vandet By. Lidt øst for byen (uden for kortet) lå bebyggelsen Holme, som i 1683 bestod af tre gårde. Mod sydvest (udenfor kortet) lå Sandgårdene, også bestående af tre gårde og yderligere mod vest lå de to enestegårde Vig og Store Tøfting. Udsnit af original 1-kortet.

Figur 5: Store Hillerslev By var, ligesom Kåstrup og naboen Nors, en såkaldt forteklyngeby. Store Hillerslev var herredets største by. I 1688 bestod den af 32 gårde og 20 huse med jord. Som det ses på kortet boede Peder Christensen lige nord for kirken, mens præstegården ses lige syd for kirkegårdsdiget. Udsnit af det minoredede sognekort.

Ingen engarealer af betydning hørte til gården. Græsningen blev vurderet til to høveder på overdrevet og tre på den hvilende jord.

Høslettet til bolet var to læs mosehø, og græsningen var to høveder på overdrevet samt to på de hvilende agre.

Peder Christensen

Fra St. Hillerlev By kom Peder Christensen. Det har ikke været muligt at finde nogle personlige data om ham udover, at han var fæstebonde i det såkaldte degnebol, der lå lige nord for kirken. Bolet må han have fæstet engang mellem 1664 og 1683. I 1688 blev bolet sat til 2-5-2-0 og fik nr. 22, hvilket i 1844 svarer til nr. 2a. Ejeren var i 1683 Christen Jacobsen.

Agerjorden bestod af 0,2 tønder land alsæde, 10,5 tønder land brødjord og 4,8 tønder land havrejord. Agrene lå temmelig spredt i bymarken og af forskellig bonitet og besåning.

Niels Jensen Østergaard

Den sidste og ældste af de otte taksérmænd var den 68 årige Niels Jensen Østergaard fra Vorring i Nors Sogn. Han var født ca. 1615 og døde i september 1697 i en alder af 82 år. Han nævnes i tingbogen som kirkeværge både i 1666 og 1683 sammen med Niels Andersen Hyldgaard fra Nors By. Niels Jensen Østergaard må have overtaget fæstet før 1657.

I den gamle matrikel havde gården nr. 1 og i den nye nr. 2a. Den blev i 1688 sat til 5-5-1-2 i hartkorn. Agerjorden til gården bestod af en lille strimmel alsædejord i »Hof toft« i Nors By, som var på 0,09 tønder land. Dertil kom

Figur 6: Vorring By var en slynget vejby – nogle steder med god afstand mellem gårdene. Østergaard, som Niels Jensen fæstede, var – som navnet siger – den østligste af den centrale del af byen. Mod sydøst ses Skibstedgaard, som var en enlig beliggende gård, men med sine agre i fled med de øvrige bymænd. Mod nordvest uden for kortet lå til gengæld enestegården, Vorringgaard. Udsnit af original 1-kortet.

35,7 tønder land brødjord, hvoraf de ca. 4 lå i Nors bymark. Hans brødjordsagre i Vorring lå overvejende nær gården og med en stor del karakteriseret som god jord. Havrejorden udgjorde ca. 13 tønder land, hvoraf noget lå i Synderby i Tved Sogn og noget i Kåstrup.

Engarealer til høslettet må have været så ubetydelig, at det ikke blev registreret af taksérmændene. Græsningen blev sat til to høveder på det fælles overdrev, mens de hvilende agre blev vurderet til fire høveder.

Konklusion

De otte taksérbønder skulle være af »de bedste og erfarneste Bønder udi Herredet«. ⁴ Hvor dygtige disse otte bønder var, lader sig selvfølgelig ikke fastslå. Men erfarne var de alle, og størstedelen af dem havde varetaget et »tillids-hverv« af en eller anden art. Man kan undres over, at der ikke er større geografisk spredning på udvælgelsen af de otte mænd. Hvordan de helt præcist har organiseret og fordelt arbejdet, ved vi ikke. Skriveren var dog altid den samme. Vi må dog formode, at de ikke har været med til at taksere deres egen by.

Noter:

- 1 Tingbog 16. juni 1674
- 2 »Kaastrup Kirckis Regenskab« for året 1695.
- 3 Sognepræsternes »Designationer paa Gaarde, Bol og Tiendeydere i deres Sognekald«.
- 4 Henrik Pedersen, s. 36*

Litteratur og kilder:

- Henrik Pedersen: De Danske Landbrug. (Kbh. 1928), Reprotryk for Landbohistorisk Selskab, København 1975.
- Karl-Erik Frandsen: Vang og Tægt. Bygd 1983.
- Kristian Dalsgaard, Palle Eriksen, Jens Villiam Jensen og Jørgen Rydén Rømer (red.): Mellem Hav og Hede, Landskab og bebyggelse i Ulfborg herred indtil 1700. Aarhus Universitetsforlag 2000.
- Original 1-kort, »Kort over Kaastrup Bÿes Jorder, opmaalt 1799 af U. F. Haar. Udskiftet 1800 af Torm. Tegnet af Brun«. Kort og Matrikelstyrelsen.
- Original 1-kort, »Kort over Øster Vandet, Holme, Sandgaardene, Store Tøfting ...« Opmålt i årene 1781 og 1782 af Seip. Store Tøfting opmålt i 1813 af A. Hauberg. Kort og Matrikelstyrelsen.
- Original 1-kort, »Kort over Nors, Hinning og Vorring Bÿers Jorder, opmaalt 1787 af Ludvig Wesenberg«. Kort og Matrikelstyrelsen.

Hvis man også inddrager de bønder, som er nævnt i markbøgerne til at taksere agerjorden, kan man alt i alt slutte, at det ikke nødvendigvis var de bønder med de største gårde og størst status, der blev udtaget. Det var typisk bønder fra gårde af middel- eller over middel størrelse. Ingen husmænd med jord blev udtaget, men blandt taksérmændene til agerjorden var bolsmanden Laurids Nielsen Skomager fra Sønderby i Østerild Sogn. Han havde fra før 1664 haft det halve bol, som blev kaldt Lille Abildgård (gl. matrikel nr. 10, ny nr. 22) med et jordtilliggende på i alt 6,7 tønder land og et hartkorn på 0-6-2-2. Dvs. at bolet kom under 1 tønde hartkorn, hvilket i 1688 gjorde, at han sank ned i husmændenes rækker. Så selvom man var en lille bolsmand med kun rettigheder til et høved på det fælles overdrev, var det ingen hindring for, at man kunne være taksérmænd.

Bjarne Gade Johansen

Født 1948. Cand. mag. i historie/film. Arbejder med landbohistorie, især fra Hillerslev Herred.

Minorede sognekort fra Hillerslev Herred, C. M. Tegners. Landsarkivet for Nørrejylland.

Markbøger med til hørende eng-, skov- og græsningstaksationer:

Kåstrup, Vigsø, Ræhr, Vester Vandet og Øster Vandet sogne, S-6354 (mikrofilm). Rigsarkivet.

Tved, Nors, Hillerslev og Hjarde-mål sogne, S-6355 (mikrofilm). Rigsarkivet.

Modelbog for Hillerslev Herred, S-6403 (mikrofilm). Rigsarkivet.

Matriklen 1664, Hillerslev Herred, S-5951 (mikrofilm). Rigsarkivet.

Matrikelen 1688, Hillerslev Herred, S-6413 (mikrofilm). Rigsarkivet.

Sognepræsternes »Designationer paa Gaarde, Bol og Tiendeydere i deres Sognekald«, indsendte i Henhold til kgl. Missive af 27/10 1657. M-45.374 (mikrofilm)

Tingbøger for Hillerslev Herred, 1666-1688, bd. 1-16. B 33 A. Landsarkivet for Nørrejylland.

Justitsprotokoller for Hillerslev-Hundborg herreder, 1688-1701. Bd. 1-3. B 33 D – 1. Landsarkivet for Nørrejylland.

Kirkeregnskaber for Hillerslev Herred, 1685-1720. Aalborg Bispearkiv, C 1 – 757. Landsarkivet for Nørrejylland.

Kirkebøger fra Vester- og Øster Vandet, Kåstrup, St. Hillerslev og Nors.

Kiste fra Vejlerne

af redaktionen

Museet modtog i 2009 en kiste, der har tilhørt William Stevens (1842-1912), som var hovedmanden bag udtørringen af Vejlerne. Artiklen giver et kort signalement af kisten og den lokale historie, som den er en del af.

Er I interesseret i en gammel kiste? Da Sigrud Jacobsen fra Roskilde ringede til museet i Thisted med dette spørgsmål, var interessen i første omgang afdæmpet. På magasinet findes der i forvejen forskellige kister, og det er ikke en opgave i sig selv bare at fylde op. Men da det blev oplyst, at låget var forsynet med navnet *Stevens*, blev interessen skærpet. Stedbetegnelsen Vesløs forekom desuden på nogle papirer i kisten og havde afstedkommet henvendelsen til netop museet i Thy. Det slog hovedet på sømmet. Der var ingen tvivl

om, at kisten havde tilhørt William Stevens, der ledede udtørringen af Vejlerne. Denne gave måtte museet sige ja tak til. Giverens søster var så venlig at bringe kisten med sig til et sommerhus i Slettestrand, hvor den blev afhentet.

Kisten befinder sig nu på museets magasin i Vang. Giveren har fået den af en person, der har købt den antikvarisk, så der er ingen familiemæssige forbindelser til William Stevens. Derfor er det også overraskende, at nogle gamle papirer har overlevet uden

Museets nyerhvervede kiste er 74 cm lang, 45 cm bred og har en højde på 37 cm.

Vejlerne, Veje, Februar, 1900

Arund	14				
Stiller	1	1/2 Dige om for January			39 60
Jernst	1	1/2 Dige om for January			3000
Coats	1	1/2 Dige om for January			2100
Coats	1	1/2 Dige om for January			400
Jernst	1	1/2 Dige om for January			3050
Coats	1	1/2 Dige om for January			1600
Coats	1	1/2 Dige om for January			400
Jernst	1	1/2 Dige om for January			1920
					14160

Det øverste af en side, der er lidt større end A4-format, idet højden er godt 35 cm og bredden godt 22 cm.

interesserede slægtninges beskyttelse. Der er tale om otte ark skrevet på begge sider, altså i alt 16 sider. De stammer sandsynligvis fra en gammel regnskabsprotokol og er alle fra år 1900.

Der er brugt en side til hver måned. De første fem sider omfatter Bygholm Vejle og dækker perioden januar-maj 1900. De næste 11 sider er udgifter til Vesløs Vejle i perioden fra januar til og med november. Udgifterne for en måned svinger en del. Det højeste beløb er på næsten 1300 kr. og er fra Bygholm i januar. Vesløs Vejle er noteret for det laveste månedsbeløb, der i november er under 100 kr. Købmand Dige i Øsløs fremtræder flere steder i regnskaberne, der er skrevet på engelsk, uden tvivl af William Stevens.

Kisten er en lille del af en større historie, der startede i 1863, da englænderen John Gorney fik overdraget rettighederne til inddæmning af Vejlerne. Krigsudbruddet i 1864 var med til at forsinke opstarten, men i 1866 kunne dæmningsarbejdet ved Bygholm gå i gang. På grund af økonomien måtte arbejdet dog indstilles og lå herefter stille et par år.

I 1868 overgik koncessionen til den engelske jernbaneingeniør John Trehwella. Når han i lange perioder var væk fra Vejlerne, overlod

han ledelsen til sin unge assistent William Stevens, der viede resten af sit liv til udtørringen af Vejlerne. Nu kom der for alvor gang i sagerne, og i løbet af to år blev hoveddæmningen opført. I 1871 begyndte tilplantningen ved Lund Fjord, men den 4. januar 1874 blev der sat en brat stopper for den gunstige udvikling, da en stormflod skyllede dele af dæmningen væk.

Katastrofen tog dog ikke modet fra Stevens, selv om reparationen af dæmningen kom til at vente i to år. Ejeren havde tilsyneladende fået nok, og i 1876 blev Vejlerne solgt til tre engelske brødre med efternavnet *Livingstone-Learmonth*.

I foråret 1876 blev arbejdet ved Bygholm genoptaget. Med i ledelsen var William Stevens, der dog inden et år igen stod alene med lederansvaret. Mens arbejdet stod på, opnåede det engelske firma retten til udtørring af de vestlige Vejler. Her gik man i gang i 1878, da inddæmningen ved Bygholm var næsten fuldført.

Da Arup dæmning var færdig i 1884, havde ejerne brugt ca. tre millioner kroner til hele udtørningsprojektet. I slutningen af århundredet stod det efterhånden klart, at udtørringen af Arup og Vesløs Vejler var et mislykket landbrugsprojekt, og det økonomiske udbytte ved Bygholm lod også vente på sig.

Udpumpningen ved Bygholm blev indstillet i år 1900, og året efter måtte staten træde til med en bevilling for at sikre vedligeholdelse af de to hoveddæmninger. Der er ingen tvivl om, at det var hensynet til Stevens, som afholdt ejerne fra at afhænde Vejlerne. I januar 1912 døde Stevens, og et halvt år senere blev Vejlerne solgt til et nordjysk konsortium for 211.500 kr. De ansatte en søn af Stevens som den første inspektør, men han forlod ejeren allerede året efter. Vejlerne blev i 1993 overtaget af Aage V. Jensens Fonde.

Livet som tysk soldat ved den jyske vestkyst

af Eduard Westerhoff

oversættelse af Jens Andersen og Karin Svoldgaard

Eduard Westerhoff er født i 1926 i Bocholt, en lille by ved den tysk-hollandske grænse. I april 1944 blev han indkaldt til marinen efter at have meldt sig frivilligt for at undgå indkaldelse til Waffen SS. Efter afsluttet uddannelse til radiotelegrafist gjorde han tjeneste i først radarstationen på Agger Tange og siden i Esbjerg. Eduard Westerhoff nedskrev sine erindringer i 2008.

Fra juni 1944 gik jeg på marine-signalskolen (Marine-Nachrichtenschule) i Aurich. På grund af invasionen i Frankrig den 6. juni blev vores gruppe forsinket i afrejsen fra grundskolen (Schiff-Stamm-Abteilung), som lå i Gerardmer i Frankrig, så da vi ankom, var mit kompagni allerede begyndt på undervisningen. Kort og godt blev 4. deling dannet af denne gruppe med både de store og små (med min højde ville jeg nok være kommet i 1. deling).¹ Udover funktionsuddannelse opstillede signalskolen en marineinfanteribataljon, som skulle forsvare mod fjendtlige landinger fra både søen og luften. På kasernen havde 4. deling også tjansen som brandberedskab, hvoraf 1. gruppe var alarmbrandslukningsholdet. Jeg var blandt de højeste, og hørte altså til denne gruppe. Da den ikke hørte med til infanteribataljonen, skulle den altid forblive på kasernen, f.eks. når skolen (især i anden halvdel af uddannelsen) hver søndag morgen rykkede ud på øvelser og først vendte hjem sidst på eftermiddagen.

Jeg bestod den afsluttende prøve: I en firemandsgruppe skulle vi sende/modtage og nå en klartekst på 80 tegn på ét minut – ved gruppearbejde var kravet endda 90 tegn. Da de fire måneders skolegang den 14. oktober 1944 var slut, kunne kun de 18 mand fra alarmslukningsholdet, som havde bestået prøven, frakommanderes. Resten af kompagniet måtte,

uanset om de havde bestået prøven eller ej, blive på skolen, og de havnede vel efterfølgende hos hæren. Måske tænker en Aurich-byhistorie også på mit kompagni, når den skriver om den tid: »Men enkelte kompagnier blev sammen med deres undervisere underlagt diverse hærafdelinger og med utilstrækkelig infanteriuddannelse og manglende kampudstyr indsat på Østfronten«.

Westerhoff valgte Esbjerg

Den lille gruppe på 18 mand blev af oversergenten spurgt: »Hvem vil til Esbjerg?« Nu havde jeg ikke forgæves haft geografi som tilvalgsfag i gymnasiet og hver dag siden mit 10. år ivrigt læst avisen. Således kunne jeg huske, at et britisk fly, som var ude af kurs, havde smidt enkelte bomber på den dengang neutrale by, og det havde straks udløst bulder og brag i presse og radio. Straks dukkede den i Værnemagten gængse tankerække op hos mig: »Danmark – flæsk – ædelse«. Det kunne ligeså godt have været en »Himmelfahrtskommando«, men uden betænkeligheder – og som den første – røg min finger i vejret. Oversergent Krex bemærkede det, og jeg var så også den første af de otte, som blev råbt op. De resterende ti frakommanderede mænd kom til et flyverkontrollkompagni i Gdynia; jeg vil helst ikke tænke på deres skæbne ved

krigens afslutning. Under togrejsen mod Esbjerg til 81. Radar-Kompagni (Funkmeß-Kompanie) oplevede jeg under omstigningen på Hovedbanegården i Hamborg for første (og sidste gang) et luftangreb. For første gang så jeg »juletræerne«² på himlen. Lynhurtigt gik det til et beskyttelsesrum, som lå under banegården; men det blev kun til nogle enkelte bomber i det fjerne.

I Esbjerg var man i første omgang meget overraskede over vor ankomst, for på det tidspunkt havde man ikke regnet med at få flere radiofolk. Jeg så allerede for mig, at jeg blev sendt tilbage til infanteriet igen, men så var der én inde på skriverstuen, som kom i tanker om, at for at man om nødvendigt skulle kunne holde sine radarapparater på Jyllands

vestkyst bemandet hele tiden, ville der kræves to telegrafister, og ikke som hidtil kun én.

Agger Tange

Jeg kom fra den 19. oktober til at gøre tjeneste i radarstationen »Ansbach«, som lå på sydspidsen af Agger Tange, syd for byen Agger ved den vestligste udsejling fra Limfjorden. Tårnet til »Würzburg-Riese«-radaren var blevet færdiggjort i april måned, også selve radaren var allerede færdigmonteret, men som den sidste ved kompagniet var den endnu ikke sat i drift. Heller ikke radiostationen var oprettet endnu, men med mig som den 19. mand i støttepunktet var den første radiotelegrafist i det mindste dukket op.

Radar under montering i 1944.

Leder af stationen var oversignalmester (oversergent) Smolle, en inkarneret østriger og (angiveligt) overbevist nazist. Derudover var der signalsergenterne Bartig fra Riesa/Elbe og Endl fra Østrig, otte signalkonstabler og til sidst to radiotelegrafister. Endvidere kan jeg huske to maskinfolk (marineartillerister), som betjente nødstrømsgeneratoren, og et par ældre kammerater – også fra marineartilleriet. Havde vi i første omgang udsendt den skiftende udendørsvagt, blev den efter igangsætningen af radaren kun udført af de ældre marineartillerister. Alt i alt var vi til sidst 20 mand.

Radarteknikerne havde fået deres uddannelse på radarskolen i Westermarkelsdorf, som lå på Fehmarn, og det her var deres første tjeneste. De var alle en del ældre end mig, og de var åbenbart blevet indkaldt efter en finkæmning på deres arbejdspladser: De var brandmænd, lærere, låsesmede osv. Da der kun kunne være to mand inde i radarkabinen, og der var otte radarfolk, kunne radaren altså bemannes med fireholdsskift. Hvordan det store antal vagter så blev besat, husker jeg ikke længere.

Radaroperatørerne var godkendt til næsthøjeste sikkerhedsgodkendelse, som kaldtes »hemmelig kommandosag«, medens jeg som telegrafist »kun« var godkendt til det lavere niveau »hemmelig«. Derfor mente nogle af radaroperatørerne, at jeg ikke måtte lukkes ind i radarkabinen. Alligevel kom jeg en enkelt gang derind.

Desværre havde vi i modsætning til de andre radarstationer ikke en messegest, selvom der var indrettet en kabys. Den varme middagsmad måtte vi hente i maddunke i det nærliggende marinebatteri. Hvordan vi fik den kolde mad til stationen, kan jeg med min bedste vilje ikke længere huske.

Vinteren blev brugt til at udbygge stillingen ved bl.a. at forbedre gangstierne. I denne

forbindelse var jagten efter tømmer på stranden en vigtig ekstraopgave.

En »kamphandling«

I radarstationen deltog jeg faktisk i en rigtig »kamphandling«. En mørk aften var jeg på vagt som yderpost og befandt mig i maskingeværstillingen, og signalsergent Bartig var tilfældigvis hos mig. Da så vi pludselig skyggen af et fly, som i lav højde kredsede over os. Bartig gik åbenbart ud fra, at det var et fjendtlig fly og sprang hen til maskingeværet, som straks begyndte at skyde, selvom havluften havde gjort det godt rødt af rust. Det gjorde et stort indtryk at se skydningen med lyssporammunition efter flyet, men det var bestemt uden virkning. Men den mængde formularer signalsergenten måtte udfylde om såvel, hvad der var sket og ammunitionsforbrug, gjorde mig dog noget skeptisk overfor den tyske værnemagt. I øvrigt var det også den ene gang, at vi deroppe, og senere i Esbjerg, så et fly.

Besværlig lønudbetaling

Værnemagten udbetalte vores løn hver tiende dag. Hver gang måtte to mand køre fra radarstationen til Esbjerg. Signalsergent Bartig og én fra mandskabet. Det var ikke nødvendigt for de to at have geværet med til selvforsvar, i stedet blev en pistol model P.08 udleveret. Da jeg for første gang skulle køre med, sagde jeg til oversergenten, at det da var fint med pistolen, men at jeg aldrig havde haft sådan en i hånden, end sige skudt med den. Så trak signalsergent Bartig mig ud til klitterne, og jeg fik lov til at skyde et par skud mod en konservesdåse. Det var også den eneste gang – bortset fra på skydebanen på grunduddannelsen – jeg fik skudt under krigen.

Eduard Westerhoff ved maskingeværet.

En personbil fra batteriet bragte os i retning af Agger og videre mod Hurup, hvor vi steg på et gennemgående tog til Esbjerg. Der overnattede vi hos kompagniet, men tit også i en opvarmet sovevogn, som værnemagten havde henstillet på banegården i Esbjerg. På tilbagevejen skulle vi egentlig også tage den indgående post med til radarstationen. Men da vi ikke altid ville vente ti dage på posten, gik vores post over batteriets feltpostnummer, hvor den så kunne hentes i forbindelse med middagsmaden. Det var kun signalsegert Bartig, der tog posten fra Esbjerg med – det var hans lille særhed.

Ud over værnepligtslønnen var det muligt hver måned at modtage 50,- rigsmark hjemmefra udbetalt i danske kroner. Den danske krone var på den tid 0,51 rigsmark værd. Efter de allieredes luftlandsætninger ved Arnhem den 17. september 1944 var fronten nået ind på en afstand af 50 km af Bocholt. Da forbindelsen mellem mig og familie ville blive afbrudt i tilfælde af en fjendtlig besættelse, som forekom stadig mere overhængende, skulle min tante Grete Erling i Bremen sørge for at holde kontakten ved lige. Da jeg havde hørt om muligheden for at modtage de 50,- rigsmark, bad jeg straks tante Grete om at sende dem. Sådan fortsatte det indtil det sidste.

Radarstationen i brug februar 1945

Klokken 17.40 den 4. februar 1945 blev også vores radarstation så endelig tilsluttet. Da vores radar ikke blev brugt til søgning efter fly, men kun tjente til overvågning af kystområderne, blev den kun tændt, når det var mørkt, og når sigtbarheden var dårlig. I forbindelse med ibrugtagningen fik vi også endelig et kraftigere el-kabel. Før var elkablet så svagt, at når alle lamperne i barakken var tændt, afgav de kun et meget svagt lys. Som belysning havde vi derfor »Petromax«-petroleumslamper. Samtidigt med radaren blev også radiostationen taget i brug, for den skulle i tilfælde af brud på telefonkablet fungere som nødforbindelse til plottcentralen ved kompagniet i Esbjerg.

For mig betød det, at jeg flyttede fra en barak til bunkeren under radartårnet. I rummet ved siden af os to telegrafister stod radioen, og også telefonomstillingen blev opstillet dér. Det var et sammenklappeligt skab med de to forbindelser: »apparat« og »apparatleder«. Radiostationen bestod af en 40 Watt-sender på mellembølge 1.286 kHz. Endnu i dag kan

jeg i søvne huske mit kaldetegn: ».--/---/.../..« (FOSI - F betød Funkmeß, O for Østersøen, S for kompagniet og I for radaren). Der fandtes ikke nogen egentlig kode for signalerne, blot grupper på fire bogstaver som forkortelser for bestemte meldinger. Det var den 13. kodningsmulighed, jeg skulle lære i min tid som telegrafist.

I de andre radarstationer var det de gamle og erfarne radiooperatører, som sad »på bølgene«, mens vi nye blot førte radiodagbogen, det vil sige: Nedskrive tegnene samt kode og afkode dem. Ved radarstation »Ansbach« var det imidlertid anderledes, for der var blot få dage før ankommet endnu en ny mand direkte fra marinesignalskolen i Rantum på Sild. Han var uden den mindste interesse for sit arbejde, så jeg tog fat på morsenøglen. Hver nat fandt en »programtime« sted, dvs. en læretime for alle radiostationer i vort kompagni. Skoletiden i Aurich lå nu et par måneder tilbage i tiden, og ydermere var jeg slet ikke vant til de atmosfæriske forstyrrelser, som især optræder om natten. Dertil kom, at min sender med sine impulser forsinkede min modtager hele 50 sekunder, så en almindelig radiobestjening var faktisk umuligt. Derfor blev jeg skældt forfærdeligt ud over telefonen, for det med modtagestop ville man ikke købe.

Flytning til Esbjerg

I Esbjerg indså man hurtigt, at en radiostation med kun to nybegyndere uden enhver praktisk erfaring ikke kunne fungere. Nu var det jo mig, som havde stukket næsen lidt for langt frem, og den 24. februar blev jeg afløst for at gøre tjeneste i plottcentralen i Esbjerg ved siden af signaloverkonstabel Siegfried Müller fra Plauen for at få mere praktisk erfaring. På trods af min fiasko blev jeg efter ni måneders tjeneste den 13. marts udnævnt til »signalkonstabel« med tilbagevirkende kraft

fra 1. januar. Det bedste ved det hele var efterbetalingen af den højere løn, nemlig i stedet for 0,50 Rigsmark, nu 0,75 Rigsmark pr. dag i dyrebare danske kroner.

Ved kompagniet gennemførtes tjenesten meget skødesløst med tre mand på vagt seks timer ad gangen. Fronten var (endnu) langt væk, og det gav rigeligt med opstandelse, når en tysk konvoj kunne følges på det store plottebord. Det spændende var: om, hvornår og på hvilket sted, de enkelte radarer kunne tage over. Man fortalte mig, at man tidligere om natten havde kunnet følge, hvordan objekter, der kom fra havet, ud for kysten mødtes med ekkoer, som kom fra en havn, for så igen at skilles. Det var hver gang omgående blevet meldt til plottcentralen i Århus, hvor også Admiral Skagerrak, som havde ansvaret for hele Danmark, holdt til, men der kom ikke mere ud af det.

Ved min ankomst til plottcentralen var radiofolkene ikke overivrige. Man gik stiltiende ud fra, at plottcentralen nok ville opdage det, hvis telefonforbindelsen til radarerne faldt ud. Så der ville være tid nok til at tænde for vore modtagere. Den nyankomne oversergent Foertsch fandt hurtigt ud af den slendrian, og herefter skulle begge modtagere stå tændt hele tiden. Den ene modtager stod dog så for det meste indstillet på Rigssender Königsberg (nu Kaliningrad). Deres frekvens var åbenbart det eneste, vi kunne modtage.

Frekvensforstyrrelser fra en ukendt sender

Især om natten blev vores frekvens kraftigt forstyrret af andre sendere. Derfor begyndte vi i plottcentralen i april systematisk at søge efter roligere frekvenser. Snart fandt vi også én, som altid udmærkede sig med en paradisisk ro. Vi traf en hurtig beslutning og skiftede til den nye frekvens, og først efterfølgende

blev den officielt rekvireret til brug for vort kompagnis radionet. Under en nattevagt dukkede en meget kraftig sender op på frekvensen. På grund af brugen af bestemte bogstavsgrupper – de såkaldte »Q-grupper« – kunne den hurtigt identificeres som en marinesender. Nu fungerede plottcentralens radiostation, med kaldesignalet »F-O-S-A«, som en kontrolstation for hele vort radionet, og havde efter reglerne den absolutte autoritet på denne frekvens. Så derfor blev den ukendte sender opfordret til hurtigst muligt at forlade frekvensen, hvilket også skete. Da vi efterfølgende fandt senderens navn på listen over kodenavne, følte vi os som rytteren, der ubekymret var redet over isen på Bodensøen uden anelse om den dybe afgrund under ham; for senderen, som vi havde jaget bort, viste sig til at være »MNO Bernau« – marinenes overkommandos sender. Det var derfor, at denne reservefrekvens havde været så smukt friholdt!

I Esbjerg var kompagniet indkvarteret på restauranten »Pavillon«, som lå på kanten af et højdedrag over havnen. Samme sted var også stationeret en reparationsgruppe (I-Trupp). I dag ligger der på stedet et kunstmuseum af samme navn (Kunstpavillonen). Jeg var indkvarteret i en barak, som lå ved indgangen til Østre Forhavn. Selvom der lå forpostbåde ved Nordpieren, mener jeg at kunne huske, at området ikke var indhegnet, og at der kun ved tilkørslen stod en enlig marine-soldat på vagt, og han kontrollerede os aldrig.

Otte radaranlæg fra Fanø til Klitmøller

På kyststrækningen fra Fanø til Klitmøller havde 81. Radarkompagni otte radaranlæg af typen »Würzburg-Riese« med en parabol-skærm på 7,5 m i diameter og en bølgelængde på 53 cm. De havde en rækkevidde mod

overflademål på 20-25 km, og mod luftmål på op til 80 km. Afstandsmålingen havde allerede dengang en nøjagtighed på 15-20 meter. Desuden havde vi også fire radarpejleapparater (Funkmessbeobachtung), som kunne pejle radarsignaler udsendt fra skibe. Selvom det ikke var dens opgave, havde plottcentralen for vore radarpejlere, som lå i toppen af et nærliggende vandtårn, været i stand til med sine pejlinger at følge allierede bombefly hele vejen over Sverige helt frem til Berlin. Selv kammeraterne fra Berlin med deres store kæfte blev noget tavse.

Fredeligt i Esbjerg

Radarernes plottcentral befandt sig sammen med signalstationen i en bunker ved siden af havnekontoret, som indtil 1998 blev brugt af det danske søværn som »Marine-Station Esbjerg«. Om den anden plottcentral, som lå i vandtårnet, fik jeg fortalt den meget usandsynlige historie, at man før min tid havde observeret, at der hele tiden blev kørt umådelige mængder sand ud fra huset på den anden side af vejen. Man undersøgte sagen nærmere, og man fandt en underjordisk gang, som allerede var nået under midten af vejen. Ved nærmere eftertanke kan jeg bare ikke forestille mig, at danskerne netop havde tænkt at sprænge vandtårnet, som var uundværlig for byen.³ Bortset fra det forblev der temmelig roligt i Esbjerg i sammenligning med København og Århus. Godt nok måtte vi kun gå »i land« parvist og bevæbnede med gevær, men vi følte os alligevel aldrig utrygge. Men ofte gik vi slet ikke ud, for der var en vis sløvhed. Bortset fra soldaterhjemmet var vore foretrukne udflugtsmål de danske biografer, som viste tyske film med danske undertekster. Med hensyn til vores optræden blev vi af vores foresatte altid mindet om, at vi altid skulle optræde særligt korrekt, for vi var ikke

i Danmark som en besættelsesmagt, men som en beskyttelsesmagt. Endelig var der kongen, som ikke havde forladt landet, og der var en dansk regering, som i 1943 på grund af den stigende modstand i landet i praksis var blevet sat fra magten.

Sabotage

Den 9. april 1945, årsdagen for den tyske besættelse, blev det tyske kommandantur, som lå på hovedgaden, sprængt i luften.⁴ Værnemagten må have haft en mistanke: Fra den 7. til 17. april var der kun to mand pr. 6 timers radiovagt, og resten – mig inklusive – fik ekstra udendørs vagt. Efter angrebet blev Esbjerg fra den 10. til 24. april sat i »undtagelsestilstand«, og der blev udgangsforbud mellem kl. 20 og kl. 6. Bortset fra disse sene begivenheder gik det til det sidste temmelig fredeligt for sig i Danmark. Jeg kan ikke mindes flyalarm, og hvad maden angik, blev man mere end mæt. For én cigaret – som var en af de få virkelige mangelvarer – kunne man få to æg. Således havde jeg i radarstationen byttet min daglige rygeration på tre cigaretter bort til de danske civilarbejdere ved byggearbejdet mod seks æg, som jeg slog ud på min private stegepande. En enkelt gang kunne det også være en kæmpestor kotelet. Én af maskinfolkene kørte med jævne mellemrum tjenstligt til Vestervig og på bestilling medbragte han kødvarer derfra. Da jeg så blev udkommanderet til Esbjerg, ragede stegepandens håndtag op af min køjesæk. Der var det ikke længere muligt at bytte sig til æg, og kød kunne vi heller ikke mere købe, men på den seks timers lange radiovagt i plottebunkeren tog jeg to liter sødmælk med fra kantinen. Selv om der var rationering i Danmark, kunne man stadigvæk lige til det sidste købe de fineste småkager. Efter krigen kunne vores københavnske repræsentant fortælle, at på grund

af den danske modstand og ødelæggelse af de tyske transportsystemer blev transporten af levnedsmidler i stigende grad vanskeliggjort, og størstedelen forblev derfor i landet. Rationeringskort var der heller ikke brug for mere.

Brev fra Bocholt

For os gjaldt følgende motto: »Børn, nyd dog krigen, for freden bliver forfærdelig«. Det gik da også op for mig, at det også kom til at vedrøre mig. På grund af de vedvarende bombeangreb på Bocholt flyttede mine forældre og søster Gisela midlertidigt ud på en landejendom hos lektor Tekotte i Mussum, et par km udenfor Bocholt. Om mandagen den 26. marts nåede min mor at sende en besked til mig med den sidste soldat, som forlod byen, om den totale ødelæggelse af Bocholt, der fandt sted den 22. marts. Brevet var adresseret til hendes søster, Grete Erling i Bremen, så hun også kunne få beskeden. Tante Grete skrev den 5. april et følgebrev, som jeg kun læste de første ord: »I dag kom denne rystende besked«. Jeg læste ikke videre, men anede dog, at der nok var sket noget forfærdeligt i Bocholt. Jeg rodede lidt videre i konvolutten og så min mors håndskrift: I det mindste levede hun endnu. Så egentlig burde jeg nok have læst tante Gretes sætning færdig: ».... med feltpost fra mor«. Men sandheden var da også slem nok:

»Tommy« kommer nok her i aften. Indtil nu har vi undgået bomber og granater i vores kældere, for kælderen er ganske udmærket: lille og gravet helt ned i jorden, hvor der på den ene side er en trappe. To meter fra min seng står telefonomstillingen, så er vi godt informeret om situationen. Bortset fra yderområderne er Bocholt helt ødelagt i syd, vest og i bymidten. På den østlige side står den evangeliske kirke endnu og nogle enkelte huse, ligeså onkel Augusts' hus på Nordalléen. Bedstemors

og vores hus samt væveriet og farveriet er ligesom næsten alle de andre fabrikker fuldstændig ødelagte. Vi må så se, hvad der kan bjærges af vævestole og maskiner. Hos os her i huset bor Kruchen; i nabogårdene bor Grennebachs, Benölkens og Georg Sarrazin. Det er godt. Delt sorg er halv sorg. Nu må I dreng vise, hvad I er værd. Når det blev for ubehageligt her, gik vi i kælderen, og når forårssolen skinnede så dejligt, sad vi ofte i den smukke bondehave. Godt, at det lakker mod sommer. Min kære dreng, lad det gå dig vel. Forhåbentligt ses vi alle igen sunde og raske. Med kærlig hilsen fra din mor«.

Op far skrev så nedenunder: »En kærlig hilsen fra din far. Alle vores fremtidsdrømme er brast!«

Engelske og amerikanske styrker rykker frem

Lige efter modtagelsen af dette brev skulle jeg deltage i en lytteøvelse for radiotelegrafister, »kap-lytning«. Jeg var så forvirret, at jeg kun delvis kunne følge med i øvelsen. Heldigvis så det ud til, at resultaterne ikke blev gjort op – der var vel andre ting, som var vigtigere.

Den 28. marts oplyste »Værnemagtsberetningen« om krigens afslutning i Bocholt: »I Niederrhein lykkedes det igen vore tappert kæmpende tropper at forhindre et fjendtligt gennembrudsforsøg mellem Millingen og Dingden«. Den 29. marts: »I Niederrhein er det først efter seks dages blodige anstrengelser og indsatsen af to luftlandedivisioner lykkedes engelske og amerikanske tropper at udvide deres brohovedet til Bocholt, Borgen og Dorsten samt at trænge ind i Hamborn. De hårde kampe mod fjenden, som fortsætter sit angreb langs hele fronten fra Emmerich til det sydlige Ruhr, varer ved«. Da Værnemagtsberetningen i de følgende dage kun fortalte om byer længere øst for, og ingen nord for

Bocholt, frygtede jeg faktisk i et par dage, at Bocholt stadigvæk lå i frontlinjen. Byen blev imidlertid besat skærtorsdag, den 29. marts.

I de sidste uger af krigen blev danskerne pludselig opsætsige: Mælkeforsyningen til mejerierne ophørte pludseligt. Det varede temmelig længe, før vi så nogenlunde havde fået nedtrappet det væskebehov, som var blevet udviklet så kraftigt. I den første tid rendte vi igen og igen som tossede til vandhanen. En dag dukkede de danske kvinder, som ellers har hjulpet med arbejdet i kabysen, heller ikke længere op. Senere, da englænderne havde indtaget Hamborg, gik det da også op for os, at al herligheden i Danmark snart ville ophøre.

Vor danske idyl blev brudt af den grufulde virkelighed, da de første flygtninge den 31. marts blev indkvarteret hos vort kompagni. De var kommet over Østersøen fra Østprøjsen og var nogle sølle stakler. Der blev først og fremmest stillet senge op i spisesalen, mens vores sovebarak nede ved havnen blev holdt fri.

Uniformer

Dengang jeg ankom til Danmark, gik vort kompagni i feltgrå uniformer, mens de to blå sæt blot hang i skabet. I radarstillingen hed det pludseligt: Hæren mangler uniformer! Ifølge enhver logik skulle vi så have afleveret de feltgrå uniformer og så iklædt os i den blå. Men sådan var det ikke i marinen. Den 24. januar skulle vi faktisk aflevere de blå uniformer og beholde den feltgrå. Forinden lod vi lige rigtigheden af ordren undersøge. Senere så jeg i Esbjerg en hærsoldat i den blå uniform: Uden huebånd, krave og knuder og med bælte udenpå frakken lignede han et bedre fugleskræmsel. På et eller andet tidspunkt må beslutningstagerne have indset, at det var for tåbeligt, for da hæren tilsyneladende igen bad

marinen om hjælp, afleverede vi den 19. april vore feltgrå uniformer, hvorefter vi modtog to blå uniformer. I min soldatertid var det femte gang, jeg modtog en ny uniform, men jeg havde ikke en eneste gang modtaget en brugt del. Selvom den blå uniform var betydeligt smartere, var den dog temmelig upraktisk i den daglige tjeneste. For det første var frakkerne kortere end i dag, for det andet måtte vi ikke bruge halstørklæde til at dække den bare hals, når vi havde matroskraven over skuldrene.

Efter min løsladelse fra krigsfangenskab var jeg alligevel glad for byttet, for de feltgrå uniformer, som ifølge den allierede militærregiments bestemmelser skulle farves blå, blev ikke nær så flotte som mine to blå sæt, som blev »afmilitariseret« med blå knapper.⁵

I min stue i sovebarakken havde en kamerat en radio, og på min frivagt den 3. maj oplevede jeg at høre om overgivelsen af Hamborg til de britiske tropper. Efter en tale tog Rigssender Hamborg afsked, og som det sidste blev nationalsangen (Deutschlandlied) afspillet; »Horst-Wessel«-sangen, der dengang var den anden nationalhymne, blev udeladt. Efter overraskende kort tid meldte en englænder sig så med en annoncering på to sprog. Desuden blev der spillet udenlandsk musik. Hermed var den nyindrettede Rigssender Flensborg den sidste, tyske nyhedskilde.

I de sidste krigsdage nåede vi at erfare, hvor gammeldags og utidssvarende vore »Würzburg-Riese« med deres kæmpe parabolantennener egentlig var. En motortorpedobådsflotille havde været i stand til i ly af mørket at

Soldater i blå marineuniformer foran barakken. Eduard Westerhoff til venstre.

sejle hele vejen fra Wilhelmshaven til Esbjerg uden at blive opdaget. Disse både var udstyret med den væsentlig mindre og mere effektive »Berlin«-radar, som opererede på det for Tyskland nye 9 cm-bånd. Også for vores kompagnis vedkommende var der tilsyneladende planlagt en udskiftning af apparaterne, for i de sidste par dage havde der pludselig stået en »Renner«-radar på gårdspladsen: Man havde bygget en »Berlin«-radar ind i den 3 meter store antenne på »Würzburg«-radaren, som var »Würzburg-Riese«-radarens forgænger.

Kapitulationen

For os i Danmark sluttede krigen med delkapitulationen i vest den 5. maj 1945. Radarerne blev slukket, og vi ventede på det, der ville komme. Med den totale kapitulation den 8. maj og våbenhvilen fra den 9. maj kl. 0001 var krigen endegyldigt slut. At værnemagten ikke måtte ødelægge diverse våben var ikke så overraskende for os, og at den militære hilsen blev genindført i stedet for den Hitler-hilsen, som var blevet indført efter attentatet den 20. juli 1944, betragtede vi som en selvfølge. Jeg kunne ved krigsafslutningen i tilbageblik konstatere, at jeg i alle krigsårene ikke havde set en eneste død eller såret.

Da rigskrigsflaget i forbindelse med kapitulationen blev halet ned hos forpostflotillen, kom det som et chok for mig: Det var den pludselige følelse af total afmagt. Efterfølgende har jeg igen og igen spurgt mig selv om, hvornår jeg egentlig kunne mærke, at krigen var tabt. Jeg må tilstå: Jeg ved det ikke. For os i Danmark var krigen lige til det sidste egentlig kun et teater i det fjerne. Alle disse tanker om, hvordan det hele ville ende, blev bare skubbet væk. På det punkt var ens tanker blokeret. Da våbenstilstanden kom, fik vi mistanke om, at vi ville være henvist til

sejrsmagternes forgodtbefindende. Historien om Versailles-freden var blevet banket ind i os, og jeg havde forstået tilstrækkeligt om nazi-tiden til at være bekymret.

March mod hjemlandet

For mig personligt var krigsafslutningen også enden på den sidste tids dagdrømmeri, for det ville vel blive begyndelsen på et lidt hårdere liv. Lige præcis på min 19 års fødselsdag, den 10. maj, fejrede vi krigsafslutningen sammen med krigsflygtningene. Egentlig var anledningen makaber, for måske anede flygtningene allerede da, at de aldrig mere ville få deres hjemegn at se. Efter at mand-skaberne fra radarstationerne den næste dag var ankommet, marcherede vi om morgenen den 12. maj af sted fra Esbjerg med kurs mod vort hjemland. For at marinesoldater kunne vænne sig til at gå, blev der den første dag kun tilbagelagt 16 kilometer. Da vi kunne se, at en fodmarch – uanset mål – blev stadig mere sandsynligt, tænkte vi med gru på at skulle marchere med vores køjesække på ryggen. Bæreselen på køjesækken var nemlig fastgjort så højt, at sækken under march hele tiden slog mod knæhaserne. Derfor havde vi forinden på eget initiativ i munderingsdepotet fået ombyttet de tunge køjesække til lettere rygsække, og jeg fik den fornuftigt pakket: Alle beklædningsdele blev medtaget, for de kunne jo bruges senere, enten som krigsfange eller som civilist. Rygsækken blev pakket til bristepunktet, for jeg måtte tage højde for, at der måske ikke ville være noget, når vi kom hjem til Bocholt. Dog blev stegepanden efterladt.

Køjesækkene blev læsset på en af værnemagtens åbne lastvognsanhængere, som blev trukket af en folkevogns-jeep, som også pludselig var dukket op. Anhængerens blev trukket ved hjælp af en lang træstang i stedet for den sædvanlige træk-bom. På anhængerens

efterlod vi også vore geværer, som vi havde fået lov til at beholde med hver 5 patroner, samt vore overfrakker, som vi ikke havde brug for i det skønne vejr, således at vi kunne gå helt ubesværet. Når vi kom igennem en by i Danmark, samledes vi uden nogen form for ordre i lukket geled og marcherede i takt gennem byen. I vore propre blå uniformer og som en helt intakt enhed ønskede vi ikke at give indtryk af at være jammerlige besejrede. Da vi ankom til Tønder for at holde pause, kom jeg i snak med én, der tilhørte det tyske mindretal, og han så temmelig pessimistisk på fremtiden.

Den 15. maj krydsede vi den tyske grænse syd for Tønder, hvor vi blev afvæbnet og skulle aflevere vores soldaterbøger. Overalt langs vejkanterne sås bålsteder, hvor geværer var blevet brændt, inden de skulle afleveres. Kun officererne fik lov til at beholde deres pistoler. Folkevogns-jeepen skulle efterlades, og med den tilhørende træstang blev anhængerens trukket med to lange tove. Som en anden flok »volgaskippere« (efter filmen »Wolgaschiffer«) blev vi de foretrukne objekter for diverse allierede fotografer. I mellemtiden havde vi vel efter vores foresattes mening gået nok, for den 16. maj var der hviledag. Den 19. maj blev vi i Husum for første gang gennemvisiteret af englænderne. Officererne måtte aflevere pistolerne. Jeg forudså, at jeg nok ville få problemer med visiteringen, for dybt nede i rygsækken havde jeg gemt et passersæt, som lå i en stor æske, der var påtrykt »Kriegsmarine«, og som jeg havde medtaget fra radiostationen. Men det gik da alligevel. Efter en dagsmarch på 52 km nåede vi om aftenen vort mål, Wesselburen, hvor vi blev indkvarteret i private hjem. Pinsesøndag, den 20. maj, skete der alligevel en omflytning til nabohuset: Sammen med et par kammerater blev vi indkvarteret på et tømt loftskammer med halmstrøelse på gulvet. Fru Mähle var som en mor

for os, så vi havde let ved at udholde opholdet. En gang om dagen var der mønstring, og det var så det! De hærenheder, som allerede var blevet jagtet gennem Tyskland, havde det ofte dårligere. På vores marcher havde vi set dem campere ved marsken, og de havde kun sammenknappede regnslag, som tjente som små telte, som man end ikke kunne stå oprejst i. Vore forhold blev endnu bedre af, at der i nabolaget lå et mejeri. For vi havde endnu ikke helt fået nedreguleret vort behov for væske siden opholdet i Danmark, så nu kunne vandet fra hanen erstattes med kærnemælk, og det kunne vi hver dag hente uden problemer.

Snart blev minearbejderne hjemsendt, men selv med den største hjemve forekom det mig dog at være for besværlig en omvej. Som de næste i rækken stod landbrugsarbejderne. I min soldaterbog stod under stilling noteret: »elev«, selvom »volontør« have været mere korrekt, men det kunne jo ikke kontrolleres. Så den 4. juni meldte jeg mig bare. Den 12. juni gik det videre til hjemsendelseslejren Nordhastedt, som var indrettet i en stor bondegård. Vi kom ind i en lade, hvor man sov på halm. Der så og hørte jeg faktisk for første gang en rigtig kørende tank. I Bocholt havde jeg kun oplevet panserinfanteristernes pansrede mandskabsvogne og raketartilleriets halvbælte køretøjer.

Hjem til Bocholt i juni 1945

Formaliteterne med registrering, lægeundersøgelse, aflusning og fjernelse af gradstegne tog nogle dage. Med den militære løn, som kun blev udbetalt frem til den 20. maj, tog vi den 17. juni endelig af sted med en kolonne på 30 åbne engelske lastbiler i retning mod hjemegnen. Især turen gennem Hamborg blev et triumftog, som om vi havde vundet krigen. For resten var det på denne hjemtur de første to gange, at jeg som soldat måtte

overnatte under åben himmel og på den bare jord: en skovlejr ved Zeven og en englejr ved Osnabrück. Før dette havde jeg under tilbage-marchen fra Danmark altid i det mindste haft et ladetag over hovedet.

Til sidst ankom vi til amtshjemsendelses-lejren, en tidligere arbejdstjenestelejr i Velen-Hochmoor. Der mødte jeg min tante, Nande Elsinghorst, som var tilkommanderet som hjælper. Hun kunne fortælle, at familien i mellemtiden var flyttet fra Mussum, og nu boede hos August Fischersens på Nordallé (Adenauerallé) 16, og jeg sparede dermed den store omvej over Mussum. I denne lejr blev vi hjemsendt med det råd at gå til banegården i Velen, for den stedlige banegårdsforstander

standsede hver gang de allieredes benzintog, der havde retning mod Bocholt. Altså tog vi tre Bocholtere (sammen med mig var det Hans Bongert og den kommunalt ansatte Schwarz) af sted, og det næste benzintog blev så standset. Med pragtfuldt vejr kørte vi tre bekvemt til Bocholt, hvor vi ankom ved femtenden den 20. juni 1945.

Eduard Westerhoff

Født 1926. 1957-81 ledende kompagnon i tekstilvirksomheden »Gebr. Westerhoff« i Bocholt. Forfatter til bøger om tekstil- og lokalhistorie.

Noter

- 1 Soldaterne blev indenfor kompagnierne fordelt på de enkelte delinger efter deres højde – de højeste i 1. deling.
- 2 Lysbomber kastet af stifinder-fly til markering af bombeflyenes mål.
- 3 Historien om det planlagte attentat synes ganske rigtigt ikke at have noget på sig. Venligst bekræftet af Henrik Lundbak, Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-45, Esbjerg.
- 4 10.4.45 blev Højskolehjemmet i Skolegade 31 sprængt i luften med 22,5 kg sprængstof anbragt i en gasmåler.
- 5 Som erstatning for marinens knapper, som var gulfarvede.

Kontakten med Eduard Westerhoff blev etableret af Ralf Hansen, Krik, som i marts 2008 tilfældigt opdagede, at Westerhoff havde skrevet nogle bemærkninger om radarstillingen »Ansbach« på internettet (www.bunkertours.de/Daenemark00/Agger/montag4.htm). Der opstod en livlig kommunikation mellem Westerhoff og Ralf Hansen, og Westerhoff var så venlig at overlade os sine erindringer om sin militærtid. Efterfølgende har han meget imødekommende svaret på de supplerende spørgsmål, som vi siden har stillet ham.

Radarstationen på Agger Tange

– appendix til foranstående artikel

af Jens Andersen

I dette appendix til Eduard Westerhoffs erindringsartikel fortæller museumsinspektør Jens Andersen nærmere om radarstationen på Agger Tange, hvis opførelse blev påbegyndt i 1943, men som først stod færdig i februar 1945, tæt på krigens afslutning.

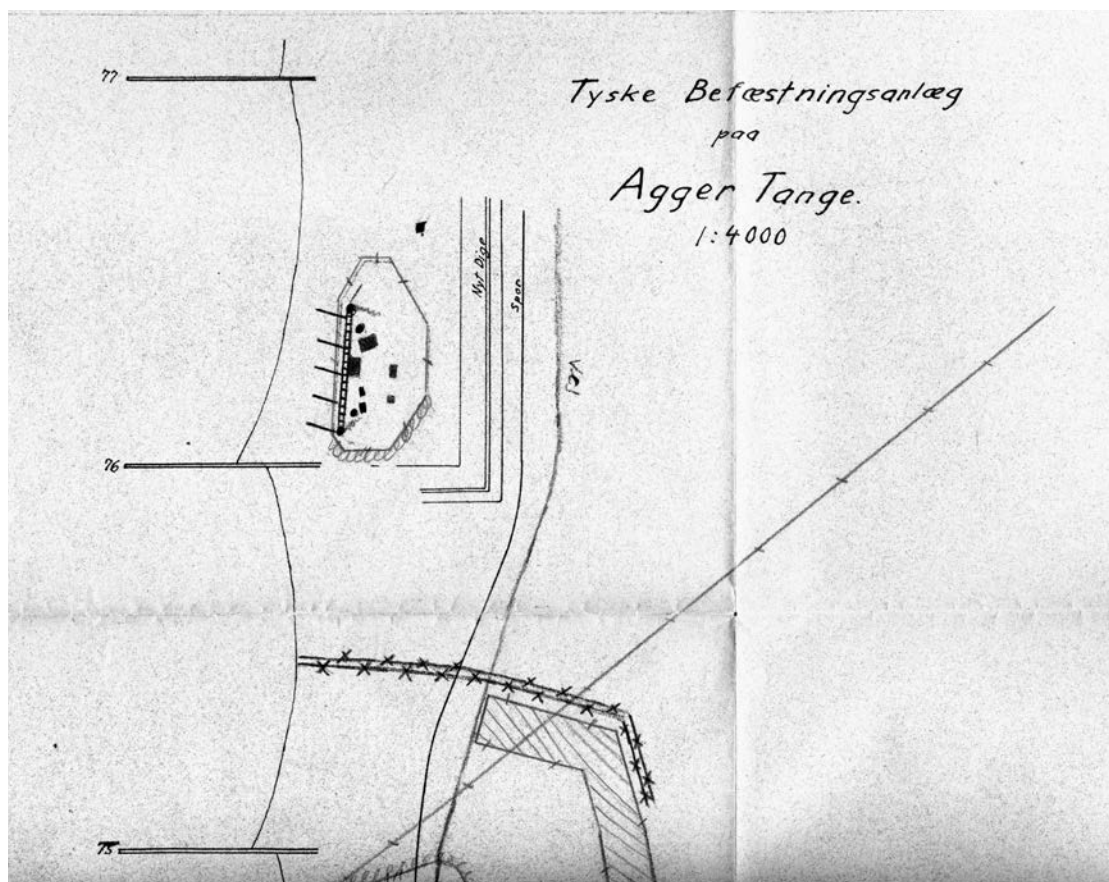
Da 2. Verdenskrig brød ud i 1939, var radaren en næsten helt ny opfindelse, som kun netop var taget i brug af militæret. Radarens evne til at observere fjendtlige fly og skibe på lang afstand samt i dårligt vejr og mørke betød imidlertid, at man var fuldt klar over, at den havde et stort potentiale. Allerede i april 1940 blev de første radarer således opstillet i Danmark, ved Hanstholm og på Skagen. Disse radarer var et led i Luftwaffes luftvarslings-system, hvor de fungerede som et supplement til de almindelige luftmeldeposter. I løbet af besættelsens to første år blev der således opstillet radarer langs hele vestkysten til brug for luftmeldetjenesten.

Fra slutningen af 1941 steg den tyske bekymring for angreb på den jyske vestkyst, og i forbindelse med den generelle udbygning af kystforvaret ønskede man også at forbedre overvågningen af vestkysten. De radarer, som Luftwaffe havde opstillet, havde først og fremmest til opgave til at afsøge himlen for fly, men de kunne naturligvis også opdage skibe, hvis de fik ordre til det, og det skete da også flere gange, at radarstationerne meldte om observationer af skibe. Imidlertid kunne man ikke regne med, at Luftwaffes radarer overvågede havet på de kritiske tidspunkter. Derfor fremsatte den tyske marines øverstkommanderende for marinen i Danmark, admiral Mewis, i maj og juni 1942 ønsket om

at få opstillet seks radarer langs vestkysten, som udelukkende var helliget kystovervågningen. Ansøgningen begrundedes således: »Ved den udstrakte kyst, hvor man ved forskelligt vejr på næsten alle årstider meget ofte må regne med dårlig sigtvidde, og hvor den forholdsmæssigt spredte kystmeldetjeneste derfor er underlagt vanskelige betingelser for observation, er pejlingen af en fjende, som nærmer sig, en værdifuld del af kystforsvaret.« Den plan, som Mewis fremlagde, omfattede bl.a. en radar på Agger Tange ved Limfjordens vestlige indsejling.

Mewis' overordnede sluttede op bag hans ønsker, men produktionen af radarapparater gik langsomt, og andre steder havde højere prioritet, så længe blev det kun ved snakken. I november 1942 blev der dog foretaget en rekognosceringstur til Agger Tange for at udpege en stilling til radaren. Stedet blev afmærket i terrænet med røde træpæle. På det tidspunkt havde man tænkt sig at opstille en radar af rypen Fu.M.O. 2, som skulle opstilles på et træårn. Fu.M.O. 2-radaren bestod af en netskærm på 6,4 x 1,7 m, og den havde en rækkevidde på 15-20 km.

I april 1943 blev der gennemført endnu en rekognoscering af de stillinger, som hidtil var udpeget på vestkysten, og det var i mellemtiden besluttet, at bl.a. stillingen på Agger Tange skulle udbygges »fæstningsmæssig«, dvs. at

Dansk kort over de tyske stillinger på Agger Tange. Øverst ses radar-stillingen, derunder den nordligste del af kystbatteriet. (Rigsarkivet).

der skulle bygges bunkere med to meter tykke vægge og lofter i stillingen. Byggearbejdet må være gået i gang hurtig efter denne rekognoscering, for allerede i september 1943 blev der støbt to bunkere i radarstillingen. Det drejede sig om en radarbunker, af typen Regelbau V 174, og en mandskabsbunker til 20 mand, af typen Regelbau 622. For at give radaren en så stor rækkevidde som muligt, skulle den monteres på et 9 m højt betontårn ovenpå radarbunkeren. Stillingen lå mellem højde 76 og 77, ca. 1/2 km nord for det kystbatteri, som den tyske marine havde anlagt allerede i april 1940.

I begyndelsen af december 1943 foretog den tyske marine en inspektion af radarstationerne, og her konstaterede man om radarstillingen på tangen, at man var i gang med installationsarbejdet i såvel radarbunkeren som mandskabsbunkeren. Man anslog, at man ville kunne begynde at montere selve radaren i løbet af 14 dage. På dette tidspunkt var der på tale at opstille en radar af typen Fu.M.O. 21 i stillingen. Der var tale om en skibsradar, hvis netantenne målte ca. 2 x 4, og havde en maksimal rækkevidde på 24 km.

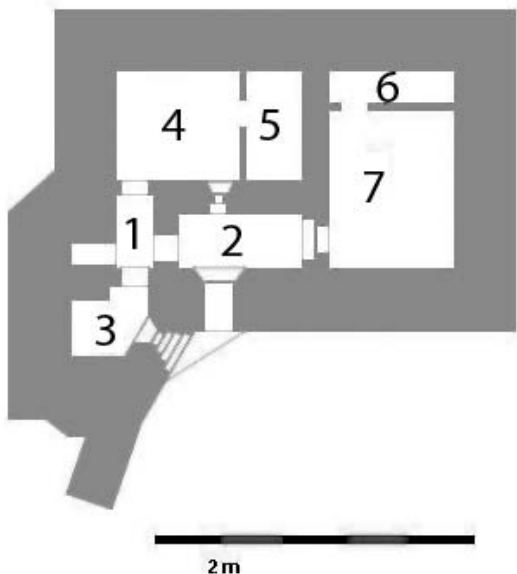
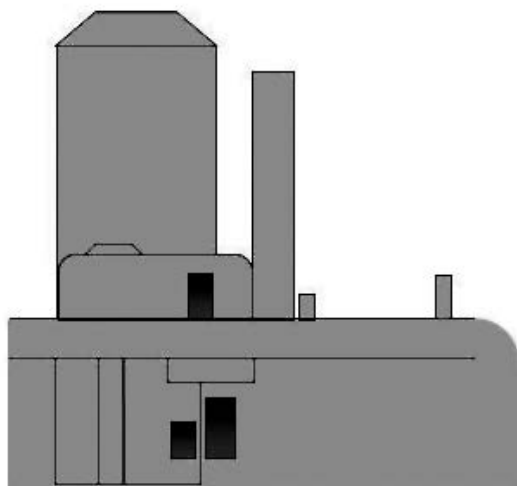
Det kunne imidlertid se ud til, at radaren ikke kom på plads med det samme. I det

mindste indeholder de tyske krigs dagbøger fra begyndelsen af 1944 ingen oplysninger om, at den skulle være taget i brug. Først i september 1944 dukker en bemærkning op om, at den ville kunne tages i brug om kort tid.

Hvad var der sket? Om det har noget med forsinkelsen af radaren at gøre er usikkert, men i begyndelsen af februar 1944 blev Agger Tange udsat for alvorlige stormskader. Før stormen havde radarstillingen ligget 35 m fra kystskrænten – bagefter var det kun 8-10 m, og man regnede med, at kysten ville blive nedbrudt yderligere, hvis det kom flere stormfloder. Derfor byggede tyskerne i løbet af marts-april 1944 ekstra høfder og en strandmur af beton foran radarstillingen.

Da stillingen nu var sikret mod stormflod, burde man have kunnet gå i gang opstille radaren, men der er ingen tegn på, at det skete. Den radar, som endte med at blive opstillet, var af en helt anden type end den, der oprindeligt var planlagt. Det var en »Würzburg Riese«, som var en stor radar med en parabolantenne på 7,5 m og en kabine til betjeningsmandskabet. Radaranlægget vejede i alt 15 tons, og for at den tungere radar kunne monteres, måtte toppen af bunkerens betontårn ombygges. Den større radar havde en rækkevidde på 60 km og var mere præcis end de ældre modeller.

Eduard Westerhoffs oplysning om, at radaren blev taget i brug 4. februar 1945, stemmer godt overens med, at Vandbygningsvæsenet oplyser, at transformatorårnet på Tangen blev tilkoblet den 14. december 1944. Man kunne for så vidt godt bruge radaren uden tilslutning til det overordnede el-net, da stillingen var udstyret med en dieselgenerator, som stod i bunkerens. Imidlertid foretrak man at hente strømmen fra el-nettet, fordi det var billigere, og der i krigens sidste år var alvorlig mangel på brændstof.

Opstalt og plantegning af radarbunkeren.

1. Indgang.
2. Gassluse.
3. Nærforsvar.
4. Operationsrum
5. Radio
6. Generator.
7. Brændstof

(tegning: Michaël Svejgaard)

Radarstationen på Agger Tange, anno 2005. Foto: Jens Andersen

Jens Andersen

Født 1968. Cand. mag. i middelalderarkæologi og historie. Ph.D. i 2000. Siden 2001 leder af MuseumsCenter Hanstholm.

Trykte kilder:

Jens Andersen: Tysk invasionsforsvar i Danmark 1940-45. Hanstholm 2007.

Michael Svejgaard: The Kriegsmarine Command, Control and Reporting systems in Denmark 9 April 1940 – 5 May 1945. Karup 2007.

Rigsarkivet:

Kriegstagebuch Admiral Dänemark, 1.1.-31.3.1944. Håndskriftssaml. XVI, Pk. 21, læg. 259

Kriegstagebuch Marineoberkommando Ost, 1.5.-1.10.1944. Håndskriftssaml. XVI, pk. 16 læg 240.

Arkiv nr. 1185: Vandbygningsdirektoratet. G.XIV Arealer og bygninger beslagnet af tyskerne 1940-45.

Bundesarchiv/Abteilung Militärarchiv, Freiburg:

Kommandant im Abschnitt dänische Westküste
RM 45 III/49: Akte G-I. Allgemeines Bd. 5:12.10.1942-1.2.1943.

RM 45 III/60: Akte G.Kdos. 9, 19.11.-2.12.1942

RM 45 III/305: Akte G.kdos 1943/44 Nr. 3.

RM 45 III/327: Akte G VII Festungsbau. Bd. 2, 1.5.1942-19.12.1943.

Fra borgerkrig til dødsrue

af Flemming Skipper

Laurits Holm Christensen, Johannes Abildgaard Jacobsen og Leo Kari. Tre skæbner fra kampen mod fascismen og nazismen.

Stutthof i Polen hørte til nazisternes værste koncentrationslejre under Anden Verdenskrig. Jødiske mænd og kvinder, russere og polakker udsattes for den grusomste behandling, der endte med døden. Blandt de øvrige fanger var mange danskere. I denne gruppe var kommunister, som det danske politi havde arresteret og anbragt i Horserød-lejren i Nordsjælland i 1941 og 1942 og som senere i august 1943 af tyskerne blev deporteret til Stutthof-lejren. Den danske regering fandt ingen anledning til at redde de kommunister, som den havde spærret inde – »for at beskytte dem mod tyskerne«. Da den såkaldte samarbejdspolitik brød sammen, blev Horserød-lejren overtaget af tyskerne, og de 93, der ikke nåede at flygte, blev sendt til Tyskland. Mellem de danske fanger i Stutthof-lejren var en thistedbo, kommunist og tidligere frivillig i de internationale brigader under den spanske borgerkrig (1936-39). Hans navn var Laurits Holm Christensen.

Det kommunistiske folketingsmedlem og redaktør af Arbejderbladet Martin Nielsen skriver i sin bog, *Rapport fra Stutthof*, at hans første tanke ved synet af lejren var ordene fra Dantes helvede: »Her lades alt håb ude«. En frygt han og de andre danskere fik bekræftet ved en SS-mands velkomst: »Fra denne lejr findes kun én udgang, og det er gennem krematoriets skorsten«. I modsætning til de andre fanger fik danskerne lov til at modtage tøj og en månedlig pakke fødevarer fra Røde Kors. Derfor kom en forholdsvis stor gruppe

danskere levende ud af lejren. De øvrige fanger måtte klare sig igennem på suppe kogt på roetoppe eller kål. Overlevelsestid: Tre-fem måneder. Og værst var situationen for jøderne, der fik en ekstraordinær dårlig behandling. »Jøderne havde deres egne tillidsmænd, som de ubetinget lystrede. Deres moral var høj. Vi gav dem og især de små drenge alt, hvad vi kunne undvære. De fleste danskere tog et plejebarn, som vi sørgede for, så godt vi kunne. Jøderationerne i lejren var det halve af vor sædvanlige ration«, skriver Martin Nielsen.

Opløsning

I januar 1945 gik lejren i opløsning. Russernes røde armé åbnede med udgangspunkt fra brohovederne ved Weichel den sidste store og afgørende offensiv. Fangerne blev sendt ud af lejren på håbløse marcher i den isnende polske vinter. Mange døde af kulden eller blev skudt af SS-vagterne, hvis de ikke kunne følge med. »22. januar fik vi besked om, at alle, der var i stand til at gå mindst 30 km om dagen, skulle melde sig«, skriver Martin Nielsen. »Vi talte på knapperne – hvad var klogest? Betød landevejen døden – og var døden under alle omstændigheder på den anden side ikke sikker, hvis man blev i lejren?«. Af den oprindelige mandlige lejr omkring 20-25.000 fanger stillede i første omgang 12-15.000 op til afmarch. Fangerne i sygebarakkerne, kvinderne, jøderne og de titusinder af døende

Dødsparaden begyndte i bidende frost 25. januar 1945. Tegningen er fra museet i Stutthof og udført af en overlevende polsk fange. Da en af de danske fanger, Villy Fuglsang, mange år senere så tegningen, var hans kommentar: »Ja, sådan var det!« (»Rejse i dødens fodspor«).

kvinder i jødebarakkerne skulle blive: »Andre danskere har fortalt, hvad der skete med de jødiske kvinder i Stutthofs sidste dage. De, der ikke var døde, blev brændt sammen med barakkerne«.

Det frøs hårdt, der lå et tykt lag sne over lejren. Lejrgaden var glat som et spejl, da den kolonne, som danskerne hørte til, marcherede ud af hovedporten; snart satte en snestorm ind, den varede flere dage: »Da vi gik ud af porten, blev vi talt, vi var 1198 fanger«. Efter en uge kunne de tyske vagter tælle, at der var 800 mand tilbage. Og de vadede i smeltvand til op midt på benene. Overnatning var kummerlig.

10. marts: »Ude på landevejen blev der kommanderet holdt for at få lidt orden på

kolonnen, men det varede ikke ret længe, for et øjeblik efter kom vi fra hovedvejen ind på en markvej, der løb langs jernbanesporet. Her kunne vi kun gå to og to, og kolonnen splittedes igen. På højre hånd lå en stor granplantage. Her kunne man løbe, tror jeg de fleste tænkte, og lidt efter hørte vi skud langt nede i kolonnens bagtrop. I mørket kunne vi se ilden fra geværløbene. Hvor mange der flygtede ved jeg ikke«.

11. marts: »Jeg vågnede frysende og utilpas ved et voldsomt skyderi (..) »Læg jer ned, læg jer fladt ned. Det er tankkanoner og svære maskingeværer. Læg jer ned, for fanden!«. Det var en af spanienskammeraterne, der råbte disse fornuftige ord oppe fra halmen (..) »Det er russerne, det er russerne«, lød det

nu oppe fra halmen. »Posterne er løbet deres vej, de har smidt geværene og har revet SS-distinktionerne af«, skriver Martin Nielsen.

Thisted

Thisted Socialdemokrat bragte i juni 1945 tre artikler om Laurits Holm Christensens – på dette tidspunkt – uvisse skæbne. Det var en kaotisk tid over hele Europa, og oplysningerne om de danske kz-fanger var få og højst usikre for myndighederne – og dermed for familien i Thisted. I lang tid satte man sit håb til spredte oplysninger i aviserne fra overlevende fanger, der måske – måske ikke – mente at have set thyboen i live efter russernes befrielse af Stutthof-lejren. Andre mente at vide, at han var blandt de fanger, der havde

haft held til at stikke af under dødsmarchen bort fra lejren.

I begyndelsen af december blev der atter skrevet om thistedboen, men stadig intet afgørende nyt. Uvisheden varede indtil 21. december:

»Laurits Christensen død

Han blev dræbt den 10. Marts under March fra Stutthof.

Til Familien i Thisted er der indløbet Meddelelse om, at den 38-årige Thistedbo Laurits Holm Christensen, der af det tyske Sikkerhedspoliti blev ført fra Horserød til Stutthof-lejren ved Danzig, skal være bleven dræbt af Tyskerne d. 10. Marts i Aar under March fra Rieben til Pulzig.

Thistedboen Laurits Holm Christensen bag fjendens linjer i borgerkrigen i Spanien. (»De danske Spaniensfrivillige«).

Som det vil erindres, ryddede Tyskerne Stutthof-lejren i Marts Maaned, da de russiske Styrker nærmede sig. De af Sult afkræftede Konzentrationslejr-Fanger blev under umenneskelige Omstændigheder drevet frem ad Landevejene i det bidende kolde Vintervejr. Hvis nogen ikke havde Kræfter til at gennemføre Marchen, skød Vagtmandskabet dem ned, og overfor de øvrige blev Pisken brugt. I ly af Nattens Mørke lykkedes det en del af Fangerne at slippe bort fra Marchkolonnen, og man har haft det Haab, at Laurits Holm Christensen skulde have været imellem disse. De Undersøgelser, som har været foretaget af de danske Gesandtskaber i Moskva og Warszawa, har imidlertid været uden Resultat, og det maa anses for givet, at Laurits Holm Christensen er bleven dræbt under den frygtelige Vandring d. 10. Marts. Han var ugift«.

Nakkeskud

En officiel beretning om Laurits Holm Christensens skæbne skulle man frem til 1970 for at finde.

I et 500 sider stort værk *Faldne i Danmarks Frihedskamp 1940-45* kunne man læse, at thistedboen blev arresteret i november 1942 af det danske politi som medlem af Danmarks kommunistiske Parti og interneret i Hørsrød. 1943 deporteret til Stutthof: »Da lejren under russernes fremmarch evakueredes i januar 1945, sendtes fangerne på en lang march igennem Pommern, hvorunder alle, der ikke kunne følge med, blev dræbt. Da fangerne den 11. marts befriedes af russerne, var der af 1200 mand kun 350 tilbage. Dagen før var Laurits Holm Christensen (sammen med to andre spaniensfrivillige, red.) blevet dræbt ved nakkeskud, da han ikke formåede at fortsætte marchen«.

Thistedboen havde altså ikke været blandt de fanger, der i Martin Nielsens *Rapport fra*

Stutthof tog chancen for flugt, da kolonnen passerede en granplantage. Og som levede i et lille håb i de efterretninger, der nåede hjem til forældrene i Thisted.

Laurits Holm Christensen – eller »Bette Laus« som han blev kaldt fra Thisted til Stutthof – var oprindeligt tekstilarbejder. Født 15. august 1908. Faren, Lars Christensen (f. 1864), var fisker. Moren, Otilie, født Eriksen, døde 13. august 1954.

Det er også som »Bette Laus«, han dukker op i den bog om de spaniensfrivillige, som Leo Kari udgiver i 1950'erne. »Bette Laus« er også en af de personer, samme Kari – nu bosiddende i Langvad ved Frøstrup – trækker frem i et såkaldt »Thisted-manifest«, han skriver i 1967. »Bette Laus« er ifølge Kari – selv gammel spaniensfrivillig og modstandsmand under den tyske besættelse – en af de få helte, det er værd at skrive om i Thy og Han Herred.

På højskole

Det er som elev på Esbjerg Arbejderhøjskole 1932-1933, at Laurits Holm Christensens politiske engagement bliver vakt, og som fører ham ind i DKP og fire år senere til de internationale brigader i en krig i et land langt borte bag bjergene – Spanien. De unge, der tog af sted, var drevet af vidt forskellige mål. Men de var alle børn af en tid, hvor der blev kæmpet for de store idealer. 1930'erne var en tid, hvor alle værdier var i spil. Europa var et politisk supermarked. Selve demokratiet var til diskussion og ikke det selvfølgelig ideal, det er i dag. Krisen kradsede, og den stærke mand blev populær. Stalin, Hitler og Mussolini. Og en general Franco, der i Spanien begyndte et oprør mod den demokratiske republiks lovligt valgte regering. Et oprør der delte Europa, som var bange for, at det kunne udvikle sig til en storkrig. Man ville også forhindre, at

Spanien fik en regering, der var domineret af den kommunistiske fjende.

Officielt var krigen i Spanien 1936-39 en borgerkrig. I realiteten var den indledning til Anden Verdenskrig og for tyskerne en forprøve på moderne krigsmetoder. En række lande, deriblandt Danmark, gik ind for non-intervention. De spanske borgere skulle selv have lov at afgøre deres mellemværende. Sådan var indstillingen. Fra mange lande tog folk alligevel til Spanien for at kæmpe mod general Franco og de marokkanske tropper. Ganske kort efter krigens begyndelse havde en tidligere tysk rigsdagsmand fået formeret en international enhed, Thälmann-bataljonen, der blev en del af de internationale brigader, de hærheder der deltog i borgerkrigen til støtte for republikken.

Digterne

Mest kendt af de danske spaniensfrivillige er digteren og maleren Gustaf Munch-Petersen (f. 1912). Hans mor prøvede i sidste øjeblik at få ham til at opgive planen. Han skrev til hende: »Elskede mor! Tænk på lignelsen om den rige yngling, lignelsen om livets vej, som den unge mand ikke turde vælge. Men mor, livets vej, det er vejen for dem, som ikke vil dø unyttigt«. Et udsagn man kan finde hos andre unge, der rejste til Spanien. Selv faldt han – 26 år gammel – ved Grandesa nær Ebro-floden i foråret 1938.

Ved hans side var en tre år yngre digterspire fra Thisted, bogtrykkersønnen Johannes Abildgaard Jacobsen (1915-1976).

Man anslår, at omkring 500 danskere – trods forbud fra den danske regering – har deltaget i den spanske borgerkrig. Af dem faldt 150. I 1938 blev de frivillige sendt hjem. Den spanske republiks dage var talte hen på efteråret og de internationale brigader opløst. Men mange danskere havde svært ved

Digteren Gustaf Munch-Petersen – en af de faldne i den spanske borgerkrig. Avantgardekunstner og politisk nærmest anarkist, hvor de fleste kammerater var enten kommunister eller socialdemokrater. Arbejdere eller arbejdsløse. Han kom fra et akademisk hjem. Rodløshed og stærk antifascisme var de fælles om. (Illustreret Tidende).

at komme tilbage, fordi Danmark ikke anerkendte deltagelse i borgerkrigen. En del endte i franske lejre. Nogle blev der så længe, at de i sommeren 1940 blev udleveret til Gestapo, Nazi-Tysklands hemmelige politi. Men flertallet kom til København sidst på året 1938. Lige inden havde man haft en heftig debat i Folketinget, der var endt med, at man besluttede ikke at foretage retsforfølgning mod de

frivillige, skønt de havde overtrådt dansk lov. Derimod forlangte man, at de betalte rejseudgifter. En del havde fået penge til hjemrejsen i danske konsulater.

Laurits Holm Christensen og hans kammerater modtog selv i Horserød-lejren opkrævninger for hjemrejse fra Spanien.

Der var ingen tak fra det officielle Danmark. Derimod blev de spaniensfrivillige, der forblev politisk aktive efter hjemkomsten, de fleste gik ind i modstandskampen mod den tyske besættelsesmagt efter 9. april 1940, registreret og ført til kartotek, og det brugte man til arrestationerne, da Tyskland gik ind i Sovjetunionen i 1941. Det gjaldt de spaniensfrivillige, der var medlemmer af Danmarks kommunistiske Parti. Året efter arresterede de danske myndigheder så de fleste andre spaniensfrivillige. Alle blev først indsat i Vestre Fængsel i København og siden i Horserød-lejren. Enkelte havnede i Frøslev-lejren.

Partisan

De fleste danske spaniensfrivillige gjorde tjeneste ved infanteriet, men omkring 100 blev udtaget til artillerister, chauffører, partisaner eller anden specialtjeneste. Mange meldte sig, men kun få blev godtaget til partisan-tjeneste. De fik en særlig udannelse, deres virksomhed er af naturlige grunde uomtalt, og der foreligger ingen autentiske beretninger om den. »Bette Laus« fra Thisted var blandt de danske partisaner i Spanien. Billedet, hvor man ser ham i færd med at forberede en sprængning, er et amatørfoto og sandsynligvis taget bag de fjendtlige linjer. Han blev senere sergent og løjtnant i artilleriet.

Laurits Holm Christensen ligger begravet i Mindelunden i Ryvangen nord for København. Det er gravplads og mindsted for faldne i den danske frihedskamp under Anden Verdenskrig og indrettet ved den tyske

henrettelsesplads. Efter befrielsen fandt man her ligene af 202 henrettede (heraf enkelte tyske soldater) samt modstandsfolk dræbt under aktion. Anlægget rummer desuden grave for døde hjemført fra tyske koncentrationslejre samt en mindevæg med navnene på ofre, hvis lig aldrig er fundet. 6000 danskere endte i kz-lejr – 600 vendte ikke hjem.

Lægen og forfatteren Sven Arvid Birkeland fandt for få år siden en større stak støvede arkivalier oven på et skab i et fjernt arkiv; de havde ikke været åbnet, siden de forsvarligt var blevet pakket ind omkring 1947. De viste sig at indeholde oplysninger om en side af Anden Verdenskrig og årene umiddelbart efter, der har været underbelyst i den ellers omfangsrige litteratur om krig og besættelse. Birkeland løfter ved hjælp af de gamle papirer noget af sløret for det komplicerede arbejde med at få opsporet, opgravet, identificeret, hjemtransporteret og genbegravet danskere, der omkom under krigen. Den danske regering lagde store kræfter i dette arbejde, som mange mennesker var involveret i.

Det var svært at manøvrere rundt i et sønderskudt Europa med nye magtstrukturer. Lokaliseringen af de mange ofre var krævendende arbejde på stedet og i arkiver samt opsøgning af folk på de steder, hvor der var foretaget lemfældige begravelser. Bestræbelserne gjaldt i særdeleshed de danskere, der var døde i de nazistiske kz-lejre. Og blandt dem altså thistedboen Laurits Holm Christensen, der døde under marchen fra Stutthof-lejren. Man fulgte i hælene på ruten for marchen, hvor de fanger, der ikke kunne følge med, var blevet skudt og efterladt tilfældige steder og siden skaffet af vejen ligeså tilfældigt.

Omringet

Gustaf Munch-Petersen havde udgivet flere digtsamlinger og en roman, da han rejste til

Thistedboen Johannes Abildgaard Jacobsen på det tidspunkt, han tager til Spanien og kommer til at kæmpe side om side med Gustaf Munch-Petersen. (Marianne Kjærgaard).

Spanien. I såvel form som indhold ses digtene i dag som forløbere for moderne lyrik. Han er en af de levende og læste klassikere i de døde poeters klub i dansk litteratur, og han hører til mange gymnasieelevers pensum. Han skulle vise sig nyskabende også som maler. Thistedboen Johannes Abildgaard Jacobsen var knap så markant en digter, han havde et par digtsamlinger bag sig, da de mødtes og kom til at kæmpe side om side i Spanien. Det var ikke en dogmatisk politisk ideologi, de forfulgte bag bjergene. Der var noget andet – og for dem måske endog noget større – på spil. De var jo digtere! Og ét havde de to unge digtere til fælles, og som de havde givet

udtryk for i deres digte – livet var smukt og dyrebart, det gjaldt om at kæmpe, handle, hvis det ikke skulle gå tabt, og man kom til at leve unyttigt. Hele verden var for dem én front – »for og imod det dejlige liv, som mennesker kunne leve«.

Der er flere versioner af forløbet den dag, Gustaf Munch-Petersen faldt. Erindringer om samme oplevelse under dramatiske og fysisk belastende forhold kan ikke undgå at afvige fra hinanden, når den siden bliver rekonstrueret. 23-årige Johannes Abildgaard Jacobsen, der var i samme gruppe, da de skulle forsøge at komme fri af fjendens omringning, skrev i et mindeord i tidsskriftet *Kulturkamp* 18. februar 1939, da Gustaf kunne være fyldt 27 år:

»Det var den 27. marts (1938, red.), vi var en afdeling på 25 mand, der var kommet væk fra vore stillinger og havde mistet følingen med den øvrige del af 11. brigade, der var ikke andet at gøre end at prøve at finde dem hurtigst muligt, og vi begav os på march. Vi gik hele dagen, uden at møde nogen, vi gik ind i aftenen og mørket uden at træffe nogle af vore kammerater. Vi var allerede forberedte på det værste – vi gik ind i natten – time efter time gik vi, det sydlige af Grandesa var målet, hvor vi regnede det for bestemt, at 11. brigade var. Klokkeren var nok hen ad fem den 28. marts om morgenen. Dagen var endnu ikke brudt frem. Det var forbistret koldt, det rimede, og vi frøs og havde vore tæpper svøbt omkring os. Vi gik, kom til en skillevej, og stod nu der og vidste ikke, hvor vi skulle gå hen, til hvilken side, begge veje bar tydelige mærker af troppers gåen derpå, vi valgte vilkårligt og gik. Vi havde vel gået en halv times tid og var kommet ned i en dalsænkning, satte os trætte ned og talte om planen for den kommende dag, den ville måske blive vanskelig for os, det var vi klar over. Der hvilede en trykket stemning over os alle. Proviant havde vi ikke

mere af, det var opbrugt, vi havde ikke ventet at skulle gå så længe uden føling med den øvrige brigade.

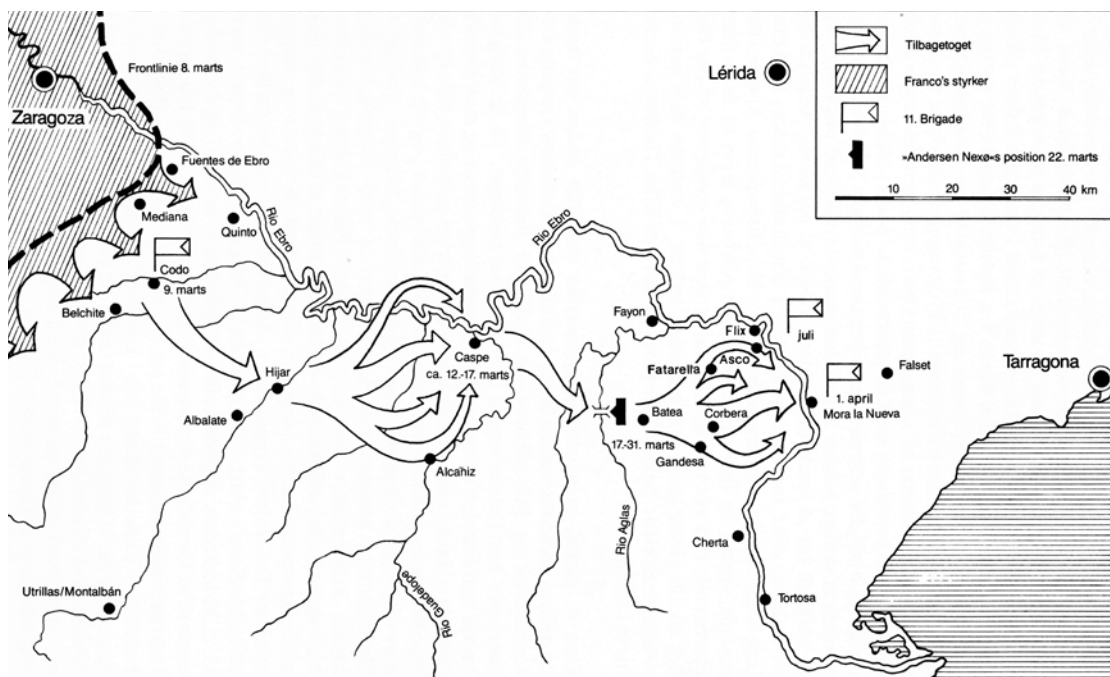
Imens vi sad og diskuterede og lagde vore planer, hørte vi fjernt fra os stemmer. Vi var ikke klar over hvilken vej stemmerne bar hen, men de kunne høres som en summen. Der var mange. Sproget kunne vi ikke dømme om på dette tidspunkt, men vi var enige om at sende en patrulje af sted for at se, hvad der var derude fremefter. Gustaf og jeg meldte os straks, men der var fem spaniere sammen med os og ville absolut først, og de gik. De havde ikke gået længe, før der råbtes »Alto«, på dansk »Holdt«, og vi hørte tydeligt, at geværene blev spændt. Nu lød de første skud, vi kunne høre de rykkede nærmere frem imod os. Vi vidste, at det var vore modstandere, og nu forstod vi, at det var en italiensk division. Kuglerne fra maskingeværene og de øvrige geværer haglede ned over os, og vi måtte smide den overflødige bagage, så vi kun havde vort gevær, ammunition og nogle håndgranater hos os. Vi var jaget på flugt, den visse død var takken for at blive stående. Poul Søndergaard fra Nykøbing Mors, en højt begavet ung mand, løb ved min ene side og på den anden side løb Gustaf. Han løb i et par store støvler, som han lige havde fået hjemmefra. Jeg havde tit spurgt ham, om de ikke var for tunge under en farlig situation, men det havde han altid benægtet. Nu faldt Poul Søndergaard forover – uden at mæle et ord. Det var, som han blev ramt i bagehovedet – armene slyngedes opefter, og han faldt forover, han var tabt for os. Der gik ikke mange sekunder – jeg havde lige set til siden, da råber Gustaf »Saluda«, og jeg ser ham falde til jorden, ramt af en dødbringende fascistisk kugle. Hans sidste ord til os var »Saluda« – »Hils«. Det var umuligt at komme ham til hjælp i en sådan situation, hvor fascisternes kun var små 50 meter fra os. Det var den visse død at

bringe hjælp, og der var kun det håb, at døden kom hurtigt uden alt for mange smerter«.

Johannes Abildgaard Jacobsen løb for livet, og det lykkedes ham at undslippe den italienske division, men han var chokeret af oplevelsen og så medtaget følelsesmæssigt, at han senere blev hjemsendt til Danmark. Det fremgik af en større artikel i Politiken i 2008 om omstændighederne ved Gustaf Munch-Petersens død i Spanien, på baggrund af vidneudsagn fra 1938 til 1958, dokumenter fra Landsarkivet og Det kongelige Bibliotek samt litteratur om digteren og den spanske borgerkrig. I Johannes Abildgaard Jacobsens efterladte papirer er der en udateret

Socialdemokratiets Matteotti-fond tog initiativ til en indsamling til »det spanske demokratis ofre«. Det mødte modstand fra de konservative. For dem var det en utidig indblanding i et andet lands indre anliggender. (Illustreret Tidende).

Tilbagetogsruten som 11. Brigade, herunder Johannes Abildgaard Jacobsen og hans gruppe, måtte foretage gennem Aragon i marts 1938. («Gustaf Munch-Petersen – og Den spanske Borgerkrig»).

avisnotits: »Hjem fra Spanien. Gartner Johs. Abildgaard Jacobsen fra Thisted, der nu i ca. 7 Maaneder har opholdt sig i Spanien som frivillig Krigsdeltager, har meddelt sine Forældre i Thisted, at Hjemsendelsen af de frivillige i Spanien nu er paabegyndt, og at han inden længe forlader Spanien«.

Lukket land

Oplevelserne i Spanien kom til at følge Johannes Abildgaard Jacobsen livet igennem, men det var ikke noget, han indviede andre i. Heller ikke familien, erindrer datteren, Marianne Kjærgaard (f. 1948):

»I dag synes jeg jo, det er forfærdeligt, at min far selv valgte at bære på de oplevelser, han havde haft i Spanien. Når jeg ser tilbage, er det et utroligt roligt menneske, jeg ser, han kunne dog godt »være lidt væk« i egne

tanker, og jeg husker også, at han tog på en tur til Lapland alene, da jeg var en lille pige, men for mig var det ikke dengang mærkeligt. Måske havde min far brug for at være alene med sine tanker. Det får vi aldrig svar på. Ved nærmere eftertanke er der så mange ting fra min opvækst, der dukker op, og det undrer mig egentlig, at min far kunne være det menneske, han var – jeg mener med alt dét, han må have været udsat for; han sad jo også en tid fængslet i Frøslev-lejren. Jeg har haft en god og positiv barndom som enebarn. Min far var en spændende person, som læste meget, elskede kunst og musik, specielt jazz. Men altså – min far talte aldrig om sine krigsoplevelser, men måske var det medvirkende til, at han pludselig døde som kun 61-årig af en blodprop. Spanien ønskede han ikke at rejse til, det blev jo ellers efterhånden alle danskeres feriemål, og jeg

husker en bemærkning fra min mor om, at »det kan far ikke«, og så blev der ikke talt mere om det«.

I Frøslev-lejren sad Johannes Abildgaard Jacobsen sammen med andre fra Thisted: Redaktionssekretær Vilhelm Ravnemose, boghandlermedhjælper West Hansen, kioskejer Max Hansen, politibetjent J. P. Jensen, apoteker Kierulff, ingeniør P. Vestergaard, konstruktør Jakobsen og landinspektør Poul Boe.

Tyskerne havde længe haft et øje til den tidligere spaniensfrivillige Johannes Abildgaard Jacobsen. Besættelsesmagten betragtede – med god grund – de spaniensfrivillige som potentielle sabotører.

Kai Abildgaard Jacobsen, Johannes' bror, har fortalt: »Johannes var nogle få år ældre, og vi stod hinanden meget nær. Alligevel var det meget lidt, han fortalte om den tid, han tilbragte i Spanien. Han var yderst tilbageholdende, og når han ikke selv kom ind på det, så spurgte man ham jo heller ikke. Men jeg har naturligvis spekuleret over grunden til denne tavshed, og jeg tror, at de mange unge idealister, der tog til Spanien, fik mere at se, end de havde regnet med. De havde nogle forestillinger om, hvad det hele drejede sig om, og så var virkeligheden en ganske anden. Det gælder både med hensyn til idealerne og den barske krigshverdag«, fortalte Kai Abildgaard Jacobsen.

Den unge thistedbo havde i Spanien oplevet luftbombardementer af byer, havde set kamrater falde ved fronten, og han har krigshelvedet tæt inde på kroppen, da han desillusioneret vender hjem til Thisted og her oplever en luftmeldeøvelse, som thistedboerne efter hans opfattelse ikke tager alvorligt. Og det skriver han en lille artikel om i Thisted Socialdemokrat i 1938. Det skulle han ikke have gjort. Det mener man i hvert fald på den konservative Thisted Amtsavis, der gav den unge spanienskæmper denne salut: »Det var dog

Poul Søndergaard fra Mors – en af de faldne i den spanske borgerkrig. (»De danske Spaniensfrivillige«).

en ejendommelig artikel, han har skrevet, og den omstændighed, at man har stukket næsen inden for i den spanske borgerkrig, gør ikke én til sagkundskab på dette område«.

Urolig sjæl

Johannes' far, Sofus Abildgaard Jacobsen, havde et bogtrykkeri først i Vestergade og siden på Møllevej (det nuværende Vestertorv), som indtil for få år siden blev drevet videre af sønnen Kai. Johannes kom tidligt ud at tjene i Vester Vandet, men kunne ikke se en fremtid i landbruget og gik i gartnerlære hos gartner Jespersen på Plantagevej. Men han var en urolig sjæl og havde fundet ud af, at der var noget andet, han havde mere lyst til. Han ville skrive. Være digter. Rigtig digter. Han rejste til Odense, hvor han levede af tilfældige jobs,

var engageret i samfundet og med i en aktiv kreds af unge socialdemokrater. Og så skrev han digte. Øvede sig på at blive digter. Han udgav på »Forfatterens Forlag«, stod selv for salg ved at gå fra dør til dør i de odenseanske trappegange og villakvarterer og faldbyde digte. Og blev verdensberømt i den gamle eventyrdigter H. C. Andersens by. Flere gange var han i de lokale aviser med overskrifter som: »Ung Lyriker fra Thy paa Besøg. »Livets Sang« for 25 Øre!«. Han fortæller, at han på denne måde har fået afsat 500 eksemplarer af en enkelt digtsamling. Han var rundt i andre byer, og han havde en evne til alle steder at komme i avisen. I Langelands Avis får vi i oktober 1937 – det må være umiddelbart før han forlader landet – en beskrivelse af, hvordan han ser ud, den unge digter fra Thisted, der afslører, at det ikke er J. P. Jacobsen, men Thistedes dampmøller Richard Hove, musiker

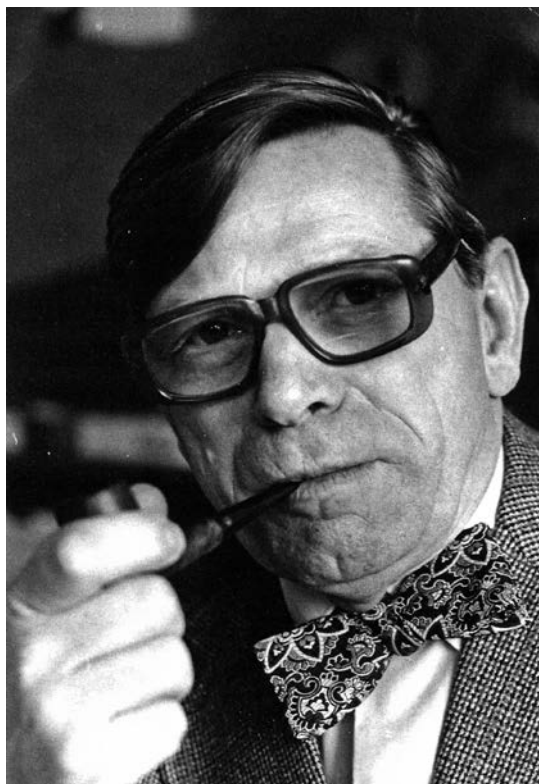
og digter, der er inspirationen: »Han er 22 ½ Aar, lysløkket og bærer store Hornbriller«. Avisen tilføjer, at den unge digter har »flere gode Ting i Posen«, han er »socialt indstillet over for Livets brogede Problemer, propaganderer for Afholdssagen, men har ogsaa et følsomt Sind over for Naturen«. Han beretter også om en rejse til Balkan-landene, hvorfra han har skrevet artikler hjem til danske aviser. En dag trodser han myndighederne og rejser ud af Danmark i al hemmelighed sammen med andre unge. De når til Spanien. De melder sig til de internationale brigader.

Distancen

Johannes Abildgaard Jacobsen kommer i lære som typograf hos faren, da han er hjemme igen i Thisted. Under den tyske besættelse 1940-45 involverer han sig i den lokale

Fem gange Abildgaard Jacobsen fotograferet i Thisted i 1940'erne. Bagest fra venstre Kai og Johannes. Forrest Poul, Orla og Niels. (Marianne Kjærgaard).

Johannes Abildgaard Jacobsen i 1970'erne. Oplevelserne i Spanien kom til at følge ham livet igennem, men det var ikke noget, han indviede andre i. Heller ikke familien. (Marianne Kjærsgaard).

modstandsbevægelse; han når knap at blive udlært, før han bliver arresteret af tyskerne – i øvrigt midt på Store Torv. Han er blevet stukket af én fra byen. Bliver ført til tyskernes hovedkvarter i Dragsbæk – derefter Frøslevlejren i Sønderjylland, hvor han sidder næsten et år. Men han slap for at blive deporteret sydpå som så mange af kammeraterne blandt de spaniensfrivillige. Efter krigen bliver Johannes journalist, skrive vil han, først ved et kommunistisk blad i Aalborg, senere ved den socialdemokratiske avis »Demokraten« i Århus – i mange år som lokalredaktør i Ebeltoft – og til sidst ved Aarhus Stiftstidende. »En

god kollega med et smittende humør. Han kom altid frisk om morgenen, enten efter cykelturen eller spadsereturen til Kannikegade. Han levede med i avisen hvert sekund, han var her. Problemerne skulle løses, før han forlod redaktionen, men når det var sket, forstod han kunsten at distancere sig fra problemerne i sommerhuset Sprøjten på Mols«. Sådan kunne man læse i nekrologen i avisen.

I flere artikler i Århus-avisen vendte Johannes Abildgaard Jacobsen i de sidste år af sit liv tilbage til den spanske borgerkrig og venskabet med Gustaf Munch-Petersen. Man kan forestille sig, at det paradoksalt nok også var en måde at få lagt distance til dét, der virkelig havde gjort ondt på sjælen i de unge år og som ikke var til at fordrive – det er set før. Historien

Johannes Abildgaard Jacobsen var i mange år journalist i Århus og Ebeltoft. »En god kollega med et smittende humør«, lød skudsmålet. (Marianne Kjærsgaard).

genfortælles, så den bliver til at leve med. Men vi kan ikke vide det – han var selv tavs.

Manden fra Trægården

»Min hånd rystede, så jeg knap kunne føre pennen. Skulderen værkede efter geværets bagslag. Luften var en tåge af støv og røg og tyk af ligstank. Vore hidtidige begreber om helvede er blevet revideret (..) Jagerne kom i bølge efter bølge og bestrøg skyttegravene med maskingeværer. Artilleriet overdægnede os med granater. Jorden rystede under os som et jordskælv. Fra himlen regnede det med sprængstykker fra antiluftskytset. Spektaklet gjorde os døve. Støvet blindede os, og ligstanken var kvalmende. Men vi er her, og vi bliver her«.

Citaterne er fra den erindringsroman om den spanske borgerkrig, som Leo Kari skrev, men

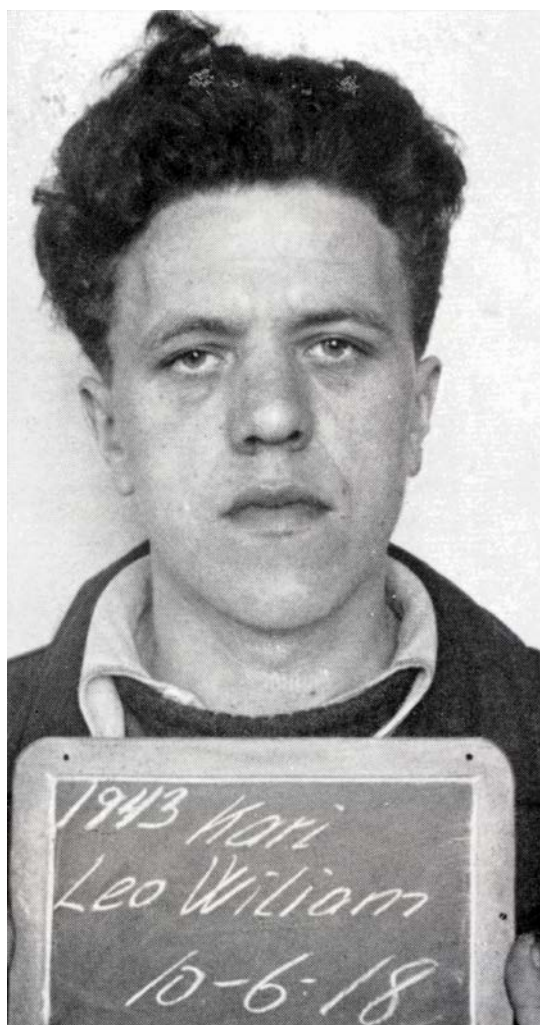

Leo Kari er ankommet til Spanien og indlemmet i de internationale brigader i borgerkrigen. (Lenni Kari).

aldrig fik udgivet. Manuskriptet ligger i hans arkiv på Det kongelige Bibliotek sammen med det omfattende dokumentariske materiale – tekst og billeder – som Kari tilbage i 1940-1950'erne var med til at indsamle om

Frivillige ved fronten i Spanien. Leo Kari ses yderst til venstre. (Lenni Kari).

Leo Kari var aktiv i modstandsbevægelsen under den tyske besættelse. Her fotograferet i tysk fangenskab. Mirakuløst slap han ud af fængslet og undgik henrettelse. («Der brænder endnu en Kerte«).

de danske spaniensfrivillige. Datteren Lenni Kari blev i midten af 1990'erne gjort opmærksom på manuskriptet, som hun ikke kendte eksistensen af og gik i gang med at forberede det til udgivelse. *Bag Spaniens Bjerger* udkom i 1998. Bogen skildrer idealernes nedslidning i konfrontationen med krigens gru og

de politiske rævekager og dét, der trods alt fik de frivillige til at holde ud. Det viste sig hurtigt, at Stalin, Sovjetunionens diktator, forfulgte et andet mål – også her – end mange af de unge kommunister fra hele Europa, der strømmede til Spanien for at kæmpe for demokratiet.

Lenni Kari (f.1941): »Da jeg var barn, fortalte min mor mig, at min far havde været med i krigen og oplevet noget, der havde været hårdt for ham. Han havde været udsat for tortur. Hun fortalte også, at hans bedste ven var blevet skudt i en krig i et land, jeg slet ikke kendte, og som far også havde været med i. Det er jo ikke noget, der er konkret for et barn, men alligevel forstod jeg et eller andet, ikke? Men det var ellers ikke noget, vi talte om i familien. Og da jeg som voksen læste den bog, min far havde skrevet om sine oplevelser i Spanien, græd jeg som pisket – mange gange. Han var jo kun 18 år. Jeg så ham for mig – det kunne jo være *min* søn. Det var virkelig forfærdeligt, og jeg brugte et par år på at forholde mig til, hvor forfærdeligt det alt sammen måtte have været«.

Magda og Leo Kari boede i flere år på Trægården i Langvad ved Frøstrup. De solgte i 1970 den da brandhærgede ejendom og det store område til Det ny Samfund. Resten er på det nærmeste danmarkshistorie. Det ny Samfund stod bag den lejr, der i 1970 sammen med en vis kirkebesættelse i Hjørdemål blev den mest omtalte enkeltbegivenhed i Danmark: Thy-lejren (Frøstrup-lejren). Trægården havde i 1969 været udlejet til kunsthåndværkere fra det såkaldte Verdensuniversitet i Skyum. Natten til 16. december brændte gården ned. Et gardin var blevet blæst ind i et tændt stearinlys.

Leo Karis bog *De danske Spaniensfrivillige* udkom i 1952, og det var ingen tilfældighed, at den kom så sent. Den havde en bevæget historie bag sig, og ifølge »Sammenslutningen

af danske Spaniensfrivillige« kunne der skrives en bog alene om forarbejdet. Det blev nemlig påbegyndt allerede i 1938 – kort efter hjemkomsten til Danmark – og blev afbrudt af besættelsen, hvor næsten alt kildemateriale forsvandt. Først i 1945 kunne arbejdet genoptages, men ikke før der fem år senere blev dannet en komité, som støttede sammenslutningens indsamling af materiale og bidrog økonomisk, kom der skred i arbejdet. Det er Leo Kari, der står som forfatter til bogen, som er en vigtig kilde til den danske del af den spanske borgerkrig.

Tortur

Leo Kari havde som spaniensfrivillig været infanterist i Tjapajev-bataillon og senere sergent i Neksø-kompagniet. Han blev hjemsendt fra Spanien i oktober 1938 – med tyfus i kroppen og et traumatisk sår i sjælen – og

blev elev på Roskilde Højskole. Det var her, han traf Magda. Siden blev han hvervet til Wollweber-organisationen, en antifascistisk organisation, som blandt andet bombede et fragtskib fra Franco-Spanien i Frederikshavn. Ernst Wollweber var en tysk rigsdagsmand, der var flygtet til Danmark. Under besættelsen var Leo Kari – som spaniensfrivillig og kommunist – en periode interneret på tysk foranledning, men slap ud i 1943 og genoptog straks sin illegale virksomhed. Hans hovedopgave var at skaffe våben og fordele dem til andre grupper. Han var også med i jagten på stikkere, deltog i likvideringen af en dansk gestapomand og var i hælene på endnu en. Indirekte deltog han i likvideringen af en dansk nazist, en af besættelsens tragiske fejltagelser. Hans gruppe blev taget af tyskerne i foråret 1945 – stukket af et tidligere medlem. Tre af gruppens medlemmer blev henrettet, og Leo Kari, der også var dømt til døden, undgik

Borgerkrig, krig og besættelse er forbi. Freden er brudt ud! Leo Kari og datteren Lenni i 1946 i Damhus-Tivoli i København. (Fra DR-udsendelse om Gustaf Munch-Petersen og Leo Kari).

FRA
ENHVER
SYNSVINKEL
ER
»TRÆGAARDEN«
ET
BESØG
VÆRD

Som Sylvest Jensens Luftfoto så ejendommen og området i 1960'erne. Det var her, den senere Thy-lejr slog sine folder fra 1970. Eller »Frøstrup-lejren« som den også blev kaldt. Men det er i Langvad i Tømmerby Sogn.

kun eksekutionen ved – som det er beskrevet – »en række heldige omstændigheder«.

Efter sin arrestation lykkedes det i al hemmelighed Leo Kari at føre en temmelig minuttøs dagbog over sine oplevelser som fange. Sideløbende foretog hans kone, Magda, der også blev arresteret, optegnelser og notater. Dette manuskript blev udgivet i bogen *Der brænder endnu en Kerte* fra 1965. De skildrer den mærkeligt fortættede atmosfære i fængslerne og under forhørene og giver samtidig en række karakteristiske af danske frihedskæmpere og af de gestapofolk og deres danske håndlangere, blandt dem Ib Birkedal, en af de værste, som afgjorde deres skæbne. Leo Kari var udsat for den stærkt pinefulde torturmetode

piskning under fodsålerne, men han stiftede også bekendtskab med andre straffemetoder, der mærkede ham for livet.

Om de to forfattere hed det på omslaget af bogen fra 1965: »Magda og Leo Kari slog sig for nogle år siden ned i en gammel gård på den jyske vestkyst, hvor Leo Kari dels skriver og dels skaber fantasi-figurer af drivtømmer«.

Granly, senere Trægården, i Langvad tiltrak ofte den lokale presses opmærksomhed. »Træ-billedhuggeren« havde afhændet en træindustri i København og slået sig ned på en ødegård. Det var en god historie. Han fortalte gerne om sin nye tilværelse på egnen, hvor kragerne for længst havde vendt og ladet stilheden råde. Og om det bevægede og

ofte dødsensfarlige liv, der var gået forud. Det var således i et interview med Aalborg Stiftstidende i 1963, at han fortalte om hans og Magdas arrestation i januar 1945: »For mig blev det til en dødsdom, men vi var da så nær nazisternes sammenbrud, at det lod sig gøre at sjakre om sagerne. En tysk kriminalrat så sin fordel i at skåne mig med udsigt til selv at slippe billigere. Dødsdommens eksekvering blev trukket i langdrag, fordi jeg skulle have mere at tilstå«.

Det krævede hjælp udefra, så falske spor kunne lægges ud og tyskerne overbevises om, at Kari havde mere på samvittigheden. »4. maj kom i rette tid. Men det var længe at vente«, som han bemærkede.

Over for Thisted Amts Tidende forklarede 45-årige Leo Kari samme år om kampen for de undertrykte og retfærdigheden, der havde været en slags ledesnor for hans liv: »Det kommer sikkert af min finsk-etniske afstamning. Min slægt har flere gange været indblandet i oprør og revolutioner, og dertil kommer forholdene, jeg levede under i min barndom. Vi levede i en københavnsk forstad. Vi var finner, men blev kaldt polakker og generet på mange måder. Det gav mig et indblik i, hvordan undertrykte folk må have det«.

Det var i efteråret 1962, Leo og Magda Kari flyttede til Langvad – så langt væk fra det turbulente liv i København, det næsten kunne lade sig gøre. Datteren Lenni og hendes mand købte kort efter hus i nærheden og hjalp til på gården. Det var meningen, Leo ville skrive sine erindringer, men det meste af tiden gik med træskærerarbejdet. Magda drev i en af bygningerne »Magda Souvenir« og »Galleri Kari«, som solgte Leos figurer.

Thisted-manifest

Leo Kari glemte ikke de politiske visioner. Han var aktiv omkring SF's dannelse i 1956, men

meldte sig ud få år efter. DKP, det kommunistiske parti, havde ekskluderet ham umiddelbart efter befrielsen i 1945 – og genoptaget ham efter nogle måneder. I 1946 meldte han sig selv ud. I begge tilfælde var handlingen dikteret af, at Kari følte retfærdighed trådt under føde. Han var i begyndelsen af 60'erne aktiv i forbindelse med den algierske frihedskamp. Medvirkede angiveligt til organisering af en frivillig brigade og til at skaffe våben og sprængstof. Ud gav bladet »Algier Frit«. Og i 1967 forfattede han så det fem sider lange »Thisted-manifest«. Han karakteriserede eggen som et område i økonomisk, social og kulturel tilbagegang. »Socialt har man fastholdt et forældet og korrump system, kapitalismen, kulturelt søgt at bevare den victorianske spændetrøje«. Glemte var fortidens lokale fritænkere og pionerer, folk som Christen Kold, J. P. Jacobsen og Johan Skjoldborg, og under besættelsen havde man »med få undtagelser« budt besættelsesmagten velkommen og villigt gået i dens tjeneste. Og her fremhævede han den omtalte Laurits Holm Christensen fra Thisted som en af heltene. »Alle burde kende »Den lille bokser fra Thisted«, som

Efter tiden i Spanien kom Leo Kari på højskole. Her mødte han Magda. Sammen gik de ind i modstandsbevægelsen under besættelsen. (Fra DR-udsendelse om Gustaf Munch-Petersen og Leo Kari).

Sådan præsenterede Magda og Leo Kari sig på et postkort fra »Galleri Kari« på Trægården. (Lenni Kari).

var partisan under Spaniens frihedskrig, blev udnævnt til løjtnant og fik et nyt tilnavn: »Den lille løjtnant fra Thisted«. Laurits Holm Christensen var også med i modstandskampen under besættelsen og døde ved et nakkeskud under dødsparaden fra Stutthof. »Nådeskuddet« på de pommerske landeveje blev fældet af personer i samme uniformer som

de besættelsestropper, den nørrejske befolkning på samme tid tjente så villigt og lydigt – og med god profit – og de samme tropper som man nu igen samarbejder med. Leo Kari understregede dog i sit manifest, at alt ikke var håbløst. »Danmarks skulder havde enestående naturværdier, som kunne få egnen til at spille rollen som Nordeuropas grønne

lunge, hvis man undlod at forpeste luften med fabriksos og forgifte søer og hav med spildevand. Egnen var også stadig smuglernes, krybskytternes og hjemmebrændernes land! »Her lever endnu fri folk med værdighed og livsklogskab«, skriver Kari – og skrev til sidst direkte henvendt til ungdommen, at »livet er stort og rigt, forud for jer er gået rene hjerter, vær tillidsfulde og modige, da vil det ringes magt blive afsløret som papirtigre«. Og manifesteret sluttede med et opråb for »et frit blomstrende, rigt og lykkeligt, anarkistisk, eksistentiaalistisk og situationistisk Thy!«

Den gamle kommunist og modstandskæmper vender op mod slutningen af 1960'erne sit håb mod de nye ungdomsoprørere og som også i egen kunst provokerer med »porno-skulpturer«. Men måske aner man også, at hans tid i Langvad er ved at slutte.

Manifestets slutning lyder nærmest som en beskrivelse af den Thy-lejr, der få år efter skal folde sig ud på Trægårdens sandede jord. Leo og Magda Kari bidrog sammen med et par andre kunstnere i august 1968 til den frie blomstring med »Danmarks første pornoudstilling«. Det var året før pornoens frigivelse. Leo havde skabt en serie mandsstore træskulpturer af kopulerende og erotisk opstemte menneskefigurer.

Hashrøgen

Det frie liv på Trægården var i længden ikke nok for den rastløse Leo Kari. Han længstes tilbage til hovedstaden – og det nye ungdomsoprør. I 1969 fik han et legat til at skrive en bog om de skandinaviske spaniensfrivillige og en lejlighed stillet til rådighed. Magda flyttede ind i en lejlighed i et andet kvarter. Hun havde også længe været ved at køre træ af livet i Langvad. Leos lejlighed blev hjemsted for nogle af de oprørske unge, som han kendte fra begyndelsen af 1960'erne. Erfaringer fra

krig, modstandskamp og politik samlet i ét menneske med en kunstnerisk åre – *det* var mere end sød musik for unge, der var i gang med at definere et oprør mod det bestående samfund. Leo var en karismatisk person, veltalende og overbevisende. Lejligheden var ofte indhyllt i hashrøg, og der blev handlet med euforiserende varer.

Leo Kari sad en overgang varetægtsfængslet i Vestre Fængsel sigtet for handel med hash. Politiet kunne dog ikke bevise, at han havde stået for handlen i lejligheden, og han blev løsladt uden dom. Fængselsopholdet betød, at han ikke kom med i planlægningen af Thy-lejren, som han ellers havde betinget sig over for Det ny Samfund, og han besøgte den heller ikke den følgende sommer. Fortiden i den spanske borgerkrig og begivenhederne under krigen begyndte at indhente ham. I 1971 begik hans kone, Magda, selvmord, og en deprimeret Leo Kari fik senere diagnosen kz-syndrom – kendt som posttraumatisk stress.

Efter Christianias oprettelse 1971 flyttede han ind i Fristaden og forsøgte at realisere flere projekter. Ifølge de lokale aviser i august 1972 blev han sat i forbindelse med planer om meditationsrejser til Indiens guruer, der var i høj kurs i disse år. Til formålet skulle anvendes et udrangeret DC7-fly fra Spies Rejser. Fly'et stod parkeret i Thisted Lufthavn. Det gamle fly var blevet købt af en lokal fabrikant, der havde planer om at indrette det til diskotek i Vestervig. Det blev dog ikke til noget, da han ikke kunne få myndighederne med på idéen.

En kilde med kendskab til lufthavnen og det tidligere Conair-fly er i dag mere end tvivlende over for Leo Karis planer. Flyet havde nemlig ikke store chancer for at komme på vingerne igen. Det var blevet fløjet til Tved på dispensation. Ikke desto mindre kan man i aviserne i august 1972 læse, at fabrikant Børge Johansen, Vestervig, havde solgt flyet til »The

Holding Compagni Global House, Christiania«, repræsenteret ved Leo Kari. Salgssummen var 40.000 kr. og heraf skulle Børge Johansen udrede 20.000 kr. for den lange parkering i Thisted Lufthavn. Han havde i sin tid givet 25.000 kr. for flyet, der i 1982 endte hos en skrothandler.

Lettelsen

Lenni Kari: »Ligesom andre krigsveteraner blev han indhentet af fortiden. I 1980 fik tilstanden et officielt navn og blev optaget på de amerikanske psykiateres diagnoseliste – de havde haft lejlighed til at studere den under Vietnam-krigen – under betegnelsen posttraumatisk stressforstyrrelse. Den viste sig hos min far ved en form for rastløshed, han kunne ikke finde sig til rette med dagligdagen efter at have været i krig det meste af tiden fra sit 18. til 27. år. Desuden var han det meste af sit liv plaget af et smertefuldt mavesår og i sine sidste år også af alvorlige psykiske forstyrrelser – han fik diagnosen maniodepressiv. Det

var en stor lettelse for mig at stifte bekendtskab med teorierne om posttraumatisk stressforstyrrelse. Jeg kunne holde op med at betragte min far som »et psykisk tilfælde« og se, at han led af nogle uundgåelige følger af alt for mange års alt for store belastninger – amerikansk forskning har vist, at 200-250 dage i kamp er nok til at skabe varige forstyrrelser«.

Leo Kari købte i sommeren 1974 en nedlagt landbrugsejendom på Råstrup Mark i Hundborg og havde flyttet en del af sine arbejdsredskaber til Thy. Det var meningen, at han det følgende forår ville slå sig permanent ned.

En aften i efteråret 1974 løste hans datter ham fra et løfte om ikke at begå selvmord.

Dagen efter tog Leo Kari livet af sig selv. Han blev 56 år.

Flemming Skipper

Født 1939. Lokalhistoriske bøger og artikler.

Kilder og henvisninger

Martin Nielsen: Rapport fra Stutthof. Gyldendal (1947).
Carsten Jørgensen: Fra Bjelkes Allé til Barcelona. Danske frivillige i Spanien 1936-39. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck (1986).
Faldne i Danmarks Frihedskamp 1940-45. Red. Ib Damgaard Petersen. Gyldendal (1970).
Magda og Leo Kari: Der brænder endnu en Kerte. Dagbogsblade fra Besættelsestiden. Fremad (1965).
Leo Kari: De danske Spaniensfrivillige. Rosenkilde og Bagger (1952).
Leo Kari: Bag Spaniens Bjerge. En erindringsroman. Redigeret af Lenni Kari. Modtryk (1998).
Ole Sohn: Gustaf Munch-Petersen – og Den spanske Borgerkrig. Sohn (2007).
Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.
Johannes Abildgaard Jacobsen: Livet Sang. Forfatterens Forlag (1937). Digte.

Johannes Abildgaard Jacobsen: Graa Hverdag. Forfatterens Forlag (1937). Digte.
Johannes Abildgaard Jacobsen: Evige Længsel. Georg Pors' Forlag, Thisted. (1942). Digte.
De satte livet på spil. DR 2006. TV-udsendelse om Leo Kari og Gustaf Munch-Petersen. Medvirkende Lenni Kari og Ursula Munch-Petersen.
Sven Arvid Birkeland: I krigens kølvand. Danske skæbner efter 2. verdenskrig. Gyldendal (2010).
Danskere i krig 1936-48. Red. Rasmus Mariager. Gyldendal (2009).
Klaus Ribbjerg: Esbern. Roman om de unge danske spaniensfrivillige. Gyldendal. (2005).
Rejse i dødens fodspor – beretning fra overlevende krigsfange (Villy Fuglsang). Forlaget Emil (2001).
Hans Mortensen: »Manden der snød døden«. Weekendavisen 26.09.2003

Evigt ejes kun det tabte

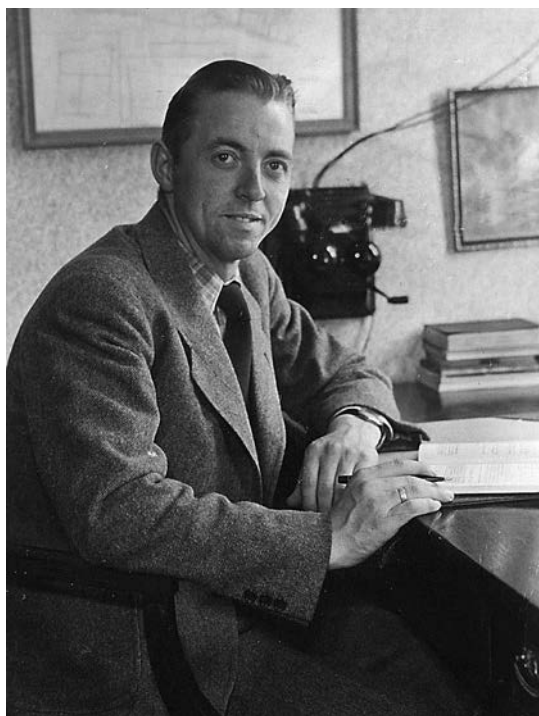
af Ole Juul

Nedenstående er dels erindringer om Sjørring i 50'erne, om kirken og skolen, originalerne og livet i landsbyen, dels refleksion over, hvad det betyder at have sit »barndomsbondeland« intakt i erindringen, skønt ændret i virkeligheden og ikke mindst en kærlig tanke til dem, der fortsat er der og holder fortællingen i live.

Det er altid med et vist vemod i sindet, jeg krydser ind over Mors, passerer Vilsundbroen og kører videre nordpå. Jeg ved, at så meget er ændret, siden jeg i 1966 rejste hjemmefra og forlod Thy, og skønt jeg havde en ubrudt barndom dér, så er jeg helt på det rene med, at når jeg genser landet, så er det som gæst. Jeg har det som den journalist, der i en artikelserie om dansk landbrug til månedsskriftet »Press« beskriver, hvordan han efter adskillige år i København er vendt hjem til sin fødeegn i Øster Hjerm for at gense »det tabte land«. »Her kommer jeg kørende ind i mit barndoms bondeland, og så ligner det slet ikke sig selv«. Nej, intet ligner sig selv, i alt fald ikke i det ydre. Hvor øjet i min barndom kunne skue langt, brydes synet i dag af et utal af vindmøller. De skæmmer landskabet vil mange sige, men hvis ikke man i Thy fortsat skulle udnytte vindkraften fra vest, ved jeg ikke hvor. Sådan er det, også her opsøger man muligheden for økonomisk gevinst. Og så lykkes det alligevel en sommerdag ved Nors sø at genkalde det uberørte landskab, som mange mener kun findes i guldaldermalernes værker. Måske ligger det der kun fortsat, fordi det endnu er urentabelt at lægge disse spredte hedearealer under plov, og fordi der stadig fordres græsning til kvæget. Men det er der, og det har overlevet stordrift og kortsigtet udnyttelse. Det lod sig også gøre at genkalde det uberørte landskab i sindet. Skønt mange

af barndommens fædre og mødre fra landsbyen i dag er at finde som navne på gravsten på kirkegården i Sjørring, så lever de dog fortsat i fortællingerne. Det er dem, der bærer igennem og gør det muligt at skue henover adskillige års foranderlighed. Fortællingerne om landsbyens originaler, som gav stedet sit strejf af ægte folkløse, om byens bautastene, stærke, stovte personligheder, som i erindringen endnu står oprejst.

I 1952 rejste mine forældre, Nelly Margrethe og Erik Juul Hansen, til Thy. Min storesøster, Charlotte, og jeg rejste med, og vi havde heller ikke andet valg. Lotte var dengang 5 år og jeg 2½. Vi boede i Tommerup på Fyn, hvor min far var ansat på Tommerup Højskole som landbrugs- og højskolelærer, og min mor havde en stilling som lærerinde på den lille skole i Brylle, ikke langt fra Tommerup. Hen over vinteren 1951-52 besluttede de to at søge nye udfordringer, da især dagliglivet på den dengang indremissionske højskole i Tommerup blev for snævert og indelukket for min far. De var begge rundet af landbruget og fra hjem, hvor kristendommen og en kristen opdragelse var en selvfølgelighed. Min mor kom fra »Aulby Damgaard« ved Middelfart, et hjem som var præget af missionen i Vejlbjby, og min far kom fra »Juulsgaard« ved Ronæs fra et hjem, hvor især min farmor havde præget sine fem børn og hjemmet med en pietisk og

Min far, Erik Juul Hansen, som ung kandidat fra Landbohøjskolen. I 1952 blev han ansat som landbrugskandidat i Thisted med bopæl i Sjørring. Billedet er fra omkring 1950.

lettere sværmerisk kristendom. Mine forældre fandt livet på Fyn og især det missionske for snævert, og da min far øjnede muligheden for at gøre brug af den uddannelse som agronom, som han havde taget på Landbohøjskolen under krigen, slog han til, da man i det tidligere Thisted Amt søgte en landbrugskonsulent. Han fik stillingen, og da min mor samtidig søgte og fik stillingen som lærerinde på Sjørring Skole, fik vi bopæl i Sjørring.

Her begyndte min barndom for alvor. Jeg husker intet af tiden i Tommerup og årene før, vi flyttede, så i erindrungen begynder min barndom en sommerdag i Thy i 1952. Om foråret var vi kørt derop i den gamle Opel Olympia

Sjørring Station – i 1960. Stationsforstanderen hed Mikkelsen. Thybanen var porten ud til verden ...

for at se stedet og møde nogle af de mennesker, som senere skulle komme til at betyde meget for mine forældre i deres virke i Thy. Min mormor var med på denne tur. Hun var fynbo og som sådan meget talende, som fynboer jo er, og snakken gik da også livligt på vej op gennem Jylland. Men da vi nåede Oddesundbroen og krydsede Limfjorden forstummede hendes tale. Aldrig havde hun set noget lignende. Et landskab, barskst og furet, med vindblæste træer, der alle vendte kronen mod øst, vokset skæve af den stride vestenvind, som man kender i Thy. Og dér skulle hendes datter bo, så langt hjemmefra, så langt fra det nyskelige og pyntede Fyn med dets prydhaver og stokroser. Det huede hende ikke, og hun sagde ikke meget på resten af turen. Men beslutningen var truffet, og mødet med de gæve thyboer og landsdelen bekræftede kun mine forældre i, at det var den rette beslutning, de havde truffet. Der blæste nu for alvor nye, friske vinde ind

over dem fra Limfjordens vande. Min mormor vænnede sig efterhånden også til det nordvestjyske, selv om hun nu aldrig helt forstod, hvorfor det var nødvendigt at rejse så langt væk fra Fyn. Hun var blevet enke i sommeren 1949 og indrettede sig i sin alderdom så viseligt, at hun fik en stue hos hver af sine fem døtre. Det betød, at hun, skønt gammel, aldrig oplevede at komme på hvile- eller alderdomshjem, som man kendte dem dengang. Nej, hun boede et par måneder af gangen hos en af sine døtre, hvilket betød, at vi børn – min lillesøster, Helga, kom til i 1954, og kan den dag krone sig med titlen »ægte thybo« (vi andre var jo kun tilflyttere) – havde glæden af hendes besøg og nærvær i lange perioder af vores barndom. Udover de fynske retter og den særlige mad havde hun fortællingerne med. Fortællingerne om de gamle i familien og slægten, og dem fik vi børn, når hun var der en sommer over, som solide pejlemærker i vores videre færd.

Familien. Det er ikke kun til ære for fotografen, at jeg poserer sådan sammen med mine forældre og mine to søstre, Lotte, f. 1947 og Helga, f. 1954. Jeg var glad for min mor, som desværre måtte forlade sin gerning som lærerinde i midten af 60'erne i en alt for tidlig alder som følge af Parkinsonssyge.

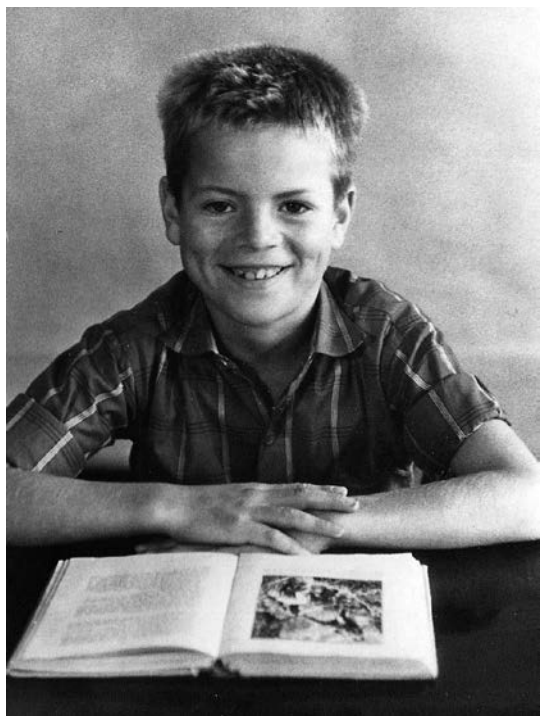

Sjørring Skole fra 1930. Der var ikke sket de store ændringer af bygningen, da vi blev naboer i 1952. I skolen boede lærer Vestergård med familie i østenden, og i vestenden var der et klasseværelse og en lille gymnastik«sal». Da centralskolen blev bygget i begyndelsen af 60'erne, blev den gamle skole hjem for lærer Møller, som var vores nabo, indtil vi flyttede længere hen ad Jacobsvej.

De første mange år boede vi i den ene af de to store huse, der dengang udgjorde Sjørring Skole. I den ene ende var der klasseværelse og i den anden ende privat bolig. På samme måde var det i huset overfor, hvor lærer Vestergård boede. Også her var huset delt op i klasseværelse og privat bolig og loftet indrettet med værelser til den store børneflokk. Til forskel fra det hus, vi boede i, var der i huset overfor en lille gymnastiksal tilknyttet det ene undervisningslokale.

Som nærmeste naboer og lærer Vestergård som min mors eneste kollega og overordnede fik vi naturligt meget med familien Vestergård at gøre. Jeg havde min daglige gang i fru Vestergårds hyggelige køkken, og her lærte jeg thybomålet. Det var et sprog, som var helt forskellig fra det sprog, vi talte hjemme, hvor det var det fynske, der dominerede. Så ganske tidligt blev jeg to-sproget, hvilket var

en nødvendighed, hvis jeg senere skulle klare mig i skolen med mine klassekammerater, som alle var »indfødte«. Det lykkedes til fulde, og først da jeg som 16-årig kom på kostskole i Haslev på Sjælland, aflagde jeg det bondske thybomål. Jeg blev ganske enkelt mobbet af lærerne dér og de andre elever på kostskolen på grund af mit særegne sprog, og jeg havde som 16-årig ikke mod- og mandshjerte til at bibeholde det thyske. Men det lå der, i hjertet og bagest på tungen, og jeg kunne til hver en tid hente det frem igen, når jeg igennem min gymnasietid vendte tilbage til Thy i skoleferierne, hvilket også var nødvendigt, hvis jeg ikke af de gamle skolekammerater i Sjørring skulle stemples som »fin på den«. Der var streng justits, og talte man ikke sproget, var man ikke med i fællesskabet. Og var der noget, jeg ikke ønskede, så var det at blive holdt ude, fordi man nu engang på grund af ens

Jeg har altid elsket at læse. Billedet er et skolefoto taget omkring 1960.

mors fremsynethed og ønske om, at hendes håbefulde søn skulle ud og »mærke verden«, havde forladt sit barndomsbondeland. Den dag i dag kan jeg stadig sproget, skønt mange af gloserne fra dengang er forældet, og jeg og et par af mine gamle skolekammerater fra dengang ynder, når vi mødes et par gange om året, at snakke bondsk.

Skolen

Da jeg som 5-årig begyndte i skolen, fik jeg lærer Vestergård som min ene lærer. Havde jeg som barn en vag fornemmelse af, at lærer Vestergård kunne være skrap – jeg oplevede det i hans hårde opdragelse af hans egne børn – så blev fornemmelsen tydelig og daglig bekræftet, da jeg nu kom til at sidde i hans skolestue.

Lærer Vestergård var altid klædt i jakkesæt med vest og lommeur i vesterlommen. Kun når vi havde gymnastik, lagde han jakken og stod forrest og eksercerede klassen, som dengang bestod af flere årgange, som en anden flok rekrutter. I gymnastiktimerne lærte vi at gå i takt, gå med strakt ryg og højt løftede ben »som kongens hest« eller skyde ryg som »smedens kat«. Der var ikke noget med omklædning før gymnastiktimerne, og der var heller ikke bad bagefter af den simple grund, at skolen ikke besad hverken omklædnings- eller baderum. Det kom først til, da vi fik den nye Sjørring Centralskole i 1963. Nej, op gennem halvtredserne var det »den stråtækte« med alt, hvad det indebar af datidens indlæring og afstraffelse.

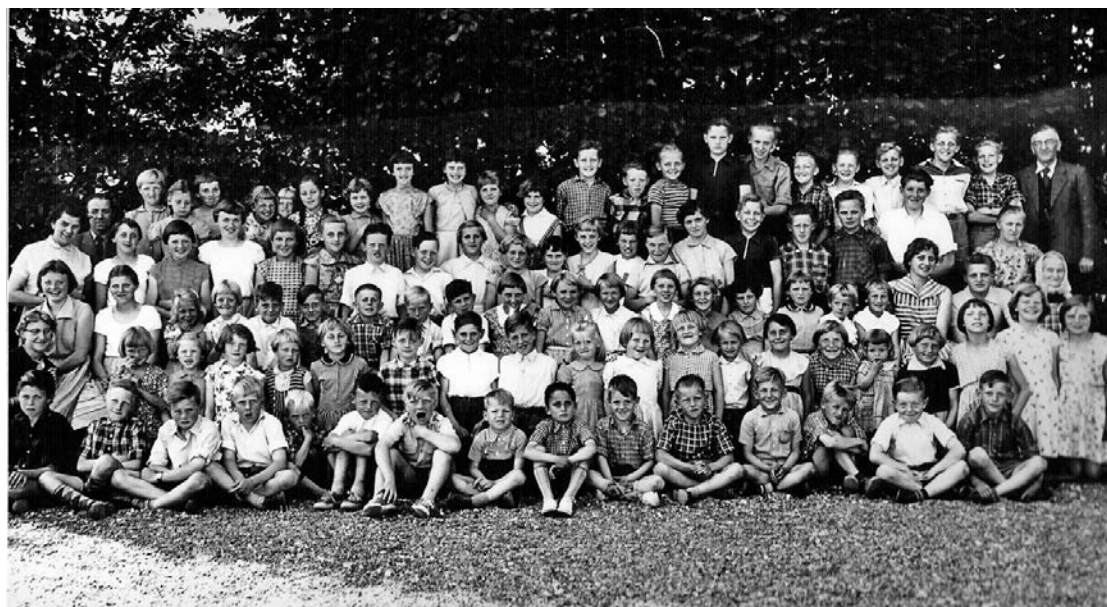
I det første år skrev og regnede vi på små tavler. Vi brugte ikke kridt, men grifler, og jeg har endnu lyden af 20-30 grifler, skrattende hen over de små tavler, i ørerne. Senere fik vi dog rigtige indskrivningshæfter med linier. Vi skrev som regel med blyant, men når det skulle være rigtig fint og indføres i det særlige hefte, brugte vi pen og blæk. Blækhuset var placeret i en lille udhuling foran i pulten, og det kunne godt klatte noget, når man for hurtigt førte pennen fra blækhuset til papiret. Jeg husker en time, hvor nogle af os synes, at blækket var lidt for tyndt og lyst og lugtede anderledes. Den dag fandt vi ikke årsagen, men dagen efter blev der i krogene hvi-sket om, at en af de store drenge i et frikvarter var gået tilbage i klasseværelset og havde ladet sit vand i de blækhus, han nu kunne nå.

I timerne i skolestuen hos lærer Vestergård var der jerndisciplin. Hos min mor på den anden side oplevede vi en noget anderledes og for tiden dengang moderne pædagogik. Min mor havde taget sin læreruddannelse i Tønder og indførte som noget af det første formskrift, og så havde hun til forskel fra lærer Vestergård en naturlig forkærlighed for de

børn, hun underviste op opdrog. Den kendte vi ikke ovre på den anden side, og skønt min mor godt vidste, hvad der fandt sted af afstraffelse og gammeldags pædagogik, så blandede hun sig aldrig. Hun var nok noget i klemme, da lærer Vestergård jo var førstelæreren, og kun én gang husker jeg, at hun satte sig op mod sin overordnede. Det var også nødvendigt, for afstraffelsen af en dreng havde været så voldsom og ondartet, at det blev min mor for meget. Det var før revselsesretten endeligt blev forbudt ved lov (1966), og ingen – hverken forældrene og slet ikke børnene – turde for alvor sætte sig om mod den disciplin, som herskede i lærer Vestergårds skolestue.

Selv om jeg nok som fru Juuls søn og nærmeste nabo var nogenlunde fredet, så har jeg også som mange andre fået en våd tavleklud fuld af kridstøv tværet ud ansigtet, når der ikke lige var den ro og orden, som lærer Vestergård krævede, og man uheldigvis befandt sig i »orkanens øje«. Det var bestemt ikke rart,

ikke at det gjorde særlig ondt, men det var i den grad ydmygende. Hvad der gjorde ondt var, når man blev hevet op i hårene ved tindingen, en afstraffelse, som lærer Vestergård yndede. Og særlig ondt gjorde det, når man for alvor havde forsyndet sig mod et af de mange uskrevne bud i skolestuen og blev kaldt op til katederet og fik ordre om at åbne håndfladen. Så vidste man, at i sekundet efter kom den hårde lineal som et piskesmæld ned i hånden, og man kunne mærke smerten i hånden og op gennem underarmen længe efter. Der blev dagligt delt hårde lussinger ud, og én gang har jeg set en dreng blive rykket så kraftigt i øret, at det blødte. Der skulle ikke meget til, så tændte lærer Vestergård i den grad af, og han havde blandt drengene sine yndlingsofre. Jeg oplevede ham i grunden ikke som decideret ond, nærmere som totalt afstumpet i sin form for opdragelsespædagogik og aldeles uden den indsigt i og forståelse for et barn, som prægede timerne hos min mor.

Sjørring Skole 1957. Jeg sidder i midten i første række – til venstre for Viggo, der gaber og til højre for den sorthårede Jens Landbo. Mine forældre står i venstre side – øverst i billedet.

Min mor, Nelly Margrethe Juul Hansen, kaldet »Fru Juul«, som ung lærerinde. Mor tog lærer-eksamen fra seminariet i Tønder i slutningen af 40'erne. Billedet er fra midten af 50'erne.

Men vi lærte bestemt noget hos lærer Vestergård. Vi lærte at sætte regnestykker op, vi lærte sammenbunden skråskrift, som jeg endnu bruger. Og så lærte vi historie. Og her var det, at lærer Vestergård fandt ind i en egen indre ro, når han kunne få lov at fortælle. Hos min mor fik vi fortalt bibelhistorie, som jeg aldrig glemmer, og hos lærer Vestergård var det verdens- og især danmarkshistorie, som endnu den dag står i erindringen som noget af det bedste fra ens skolegang. Lærer Vestergård havde en forkærlighed for den sønderjyske og slesviske historie – han kørte Thy og Mors tynd på sin gamle cykel og solgte »Dyb-bølmærker« – og selv om det i lyset af den senere historiske forskning ikke var lige »efter

bogen«, så blev det fortalt med en sådan kærlighed og entusiasme, at man den dag i dag kan se de store slag for sig og se den gamle konge ride over grænsen fra 1920, som havde man selv været der. I disse stunder oplevede vi den til daglig behårde førstelærer som et lidenskabeligt, medlevende menneske. Men det var så kort og i dag – så mange år efter – har jeg erindringen om et menneske i splid med sig selv og med en fundamental mangel på forståelse af og indlevelse i et barnesind.

Lærer Vestergård regerede som en konge i sit lille kongedømme, og det kom især til udtryk, når han havde fødselsdag. Så satte han sig selv i en slags tronstol, som han havde indrettet i et lille, selvbygget tårn i den store have bag huset, og så skulle vi børn, en efter en, kravle op af stigen og med et »Tillyk lærer Vestergård« give hånd og bukke. Det tog det meste af et par timer, og derefter blev der delt gaver ud i form af runkne skovfogedæbler, som blev kastet ud i skolegården, og som vi børn så kunne slås om.

Kirken

Vi børn gik ikke med vore forældre i kirke i vores barndom, det var først hen mod konfirmationen, at det var et krav. Men vi fik vores kristelige børnelærdom med i opdragelsen, dels derhjemme, hvor borbøn og samtale om kristne dyder var en dagligdags ting, dels om søndagen, hvor vi, når der ikke var gudstjeneste i Sjørring Kirke, gik i »søndagsskole«. Også den stod lærer Vestergård for sammen med min far og andre i sognet, og her fik vi fortalt bibelhistorie fra Det gamle Testamente, som man aldrig senere glemte. Undertiden blev der samlet ind til kristne menigheder i Afrika. Det skete ved, at vi børn fik at vide, at vi skulle tage en- eller tokrone med i kirken, og så skulle vi efter tur gå hen til den lille »negerdreng«, som var anbragt på et lille

Luftfotoet af Sjørring Kirke er taget af Bo Arvin, søn af Carlo Arvin, der var første skoleinspektør på den nye Sjørring Centralskole. Bag kirken mod nordøst ses den nye skole.

bord, og for hver mønt, der faldt ned i kassen foran ham, nikkede han som tak. Det var vel ikke særlig »politisk korrekt«, men hvad vidste man dengang? Vi havde jo aldrig set en neger, fjernsynet var endnu ikke kommet til Thy (det kom først for alvor med olympiaden i Rom i 1960), og vi kendte kun omtalen af negre fra lærer Vestergårds fortællinger, og der skulle gå mange år, før det gik op for en, at de også var en slags mennesker. De store indsamlinger til Ydre Mission fandt sted under den årlige høstgudstjeneste i Sjørring Kirke, hvor man, som skik og brug var dengang, gik »offergang« efter prædikenen. Her opfordrede vores præst, provst Westh, alle til at give, hvad de nu formåede til missionsstationerne i Afrika, og undertiden var det lidt

af en folkevandring, og en sådan høstgudstjeneste kunne trække længe ud, for ingen ville sidde tilbage som uformående. Det blev også et slags optog i selvforherligelse, for de storbønder og store forretningsdrivende, som virkelig havde noget at give af, gjorde det sjældent ubemærket.

Fordi min far var kirkesanger i Sjørring Kirke, var jeg i året op til min konfirmation og også sidenhen ofte med ham til gudstjeneste. Dengang var der absolut ingen, der tog hensyn til, at der kunne være børn til stede. Der lå ikke børnebøger eller tegneredskaber og papir i våbenhuset, og jeg mindes ikke, at der nogensinde blev holdt en børnegudstjeneste. Nej, kom vi i kirken som børn, var det helt og holdent på de voksnes præmisser, og vi

havde bare at sidde stille. Så jeg sad stille. Jeg forstod ikke, hvad provst Westh dengang talte om i prædikenen. Han gjorde sig heller ikke umage for, at jeg skulle forstå det. Jeg hørte vel heller ikke efter. Jeg forstyrrede ikke ham, og jeg lod mig heller ikke forstyrre af ham. Jeg sad i stedet og undrede mig i dette underlige og forunderlige rum, sad og så på krucifikset og lod tankerne flyve. Mange år efter, i min studietid, læste jeg »Orm og Tyr« af Martin A. Hansen, og i indledningen til dette pragtfulde stykke danmarkshistorie genkendte jeg min egen personlige oplevelse ved dette forunderlige rum. I dag tør man ikke udsætte børn for sådanne oplevelser. Nu skal de umiddelbart kunne forstå alt, hvad der sker, men i og med at alt skal være let fatteligt, har man taget forundringen ud af oplevelsen. Den havde jeg i den gamle Sjørring Kirke, og den rammer mig den dag i dag, når jeg besøger min gamle kirke.

Som levende interesserede i det kirkelige liv på egnen var mine forældre i de første mange år af min barndom med til møderne i Indre Mission. Der var ikke andre møder af kirkelig art end dem missionen holdt. Det grundtvigske havde aldrig slået igennem i Sjørring. Det levede til gengæld i bedste velgående i de grundtvigske frimenigheder i Hundborg og Thorsted, men det var, skønt tæt derpå, i den grad adskilt fra det almindelige sogne- og menighedsliv i Sjørring. En gang imellem tog mine forældre os børn med til møder i Hundborg eller Thorsted, og jeg husker dem som helt forskellige og anderledes. Der var en anden sang, og jargonen var anderledes, en mere fri tone, som især min far yndede. Jeg har endnu fornemmelsen af en anden form for tryghed, hvor ingen vogtede på den anden, og hvor der godt kunne falde »et forkert ord« uden der af den grund blev set skævt til en. Det gjorde der til samtale- og bibelmøderne i missionskredsene. Her var der

en anderledes streng justits, hvor alle vogtede på alle, og hvor der ikke var den samme frihed til debat om trosspørgsmål, som jeg tidligt fornemmede, at især min far søgte. Nogle af de yngre i missionen ville nok gerne det mere afslappede, men det blev som oftest kun til anstrengte morsomheder og lidt »missionsbanden«, når det gik højest. Men vi børn morede os nu alligevel, når vi – mens de voksne sad over kaffen og salmebogen – fik lov at boltre os i haverne og fik afløb for energien. Og så var der en egen tryghed ved sammenkomsterne, fordi vi vidste og intuitivt fornemmede, at vi hørte til på den »rigtige side«. Men det var nu ikke noget, vi næste dag i skolegården udbredte os om, for vi ville nødtigt stemples som missionske. Senere i min barndom valgte mine forældre de indsnævrede lokalmøder fra og kom med i møderne i Thisted og på »Vilsund Strand«. Her var der højere til loftet, og da »Kirkeligt Centrum« blev en betydningsfuld faktor i menighedsrådsarbejdet, valgte de mere eller mindre side.

Sjørring Volde

Et af de steder, hvor vi Sjørringbørn samledes til leg, var Sjørring Volde. Om vinteren var voldene oplagte som kælke- og skibakker, og om sommeren var skoven og stjerne bag voldene det perfekte sted for »cowboyer og indianere«. Jeg har haft de bedste barndomsstunder sammen med kammeraterne på og omkring dette prægtige, historiske voldsted, og det var først, når kirkeklokken ringede solen ned, at vi nødtvunget sluttede legen.

Om sommeren var der børnedyrskue på græsplænen foran det gamle afholdshotel, og det kunne også hænde, at der ved den lejlighed kom rigtig gang i den gamle karrusel. Der blev afholdt baller i hotellets store sal, og da det var et afholdshotel, kunne der naturligvis ikke købes øl. Men der blev drukket en del

Vi børn brugte også voldene og det omliggende stisystem vest for voldene som legeplads. Her har vi drenge brugt utallige timer som »cowboys« og »indianere«, og da vi blev lidt ældre og for alvor fik øje på pigerne, blev det til mange ture, bl.a. ad »kærlighedsstien«. Sjørring Volde var i mange år et yndet sted for skoleudflugter fra store dele af Thy og Nordjylland. Middelalderhistorien blev levende.

øl udenfor i haveanlægget, når ungersvendene lige skulle ud og drikke sig mod til. I alt fald var vi nogle stykker, der dagen efter havde en ganske givtig forretning i at samle tomme flasker. Men man skulle stå tidligt op en sådan søndag morgen, hvor der havde været bal om lørdagen, for vi var mange, der samlede flasker.

Den helt store begivenhed var, når der blev afholdt gymnastikstævne på Sjørring Volde. Så blev der lagt plankegulv ud i den udtør-

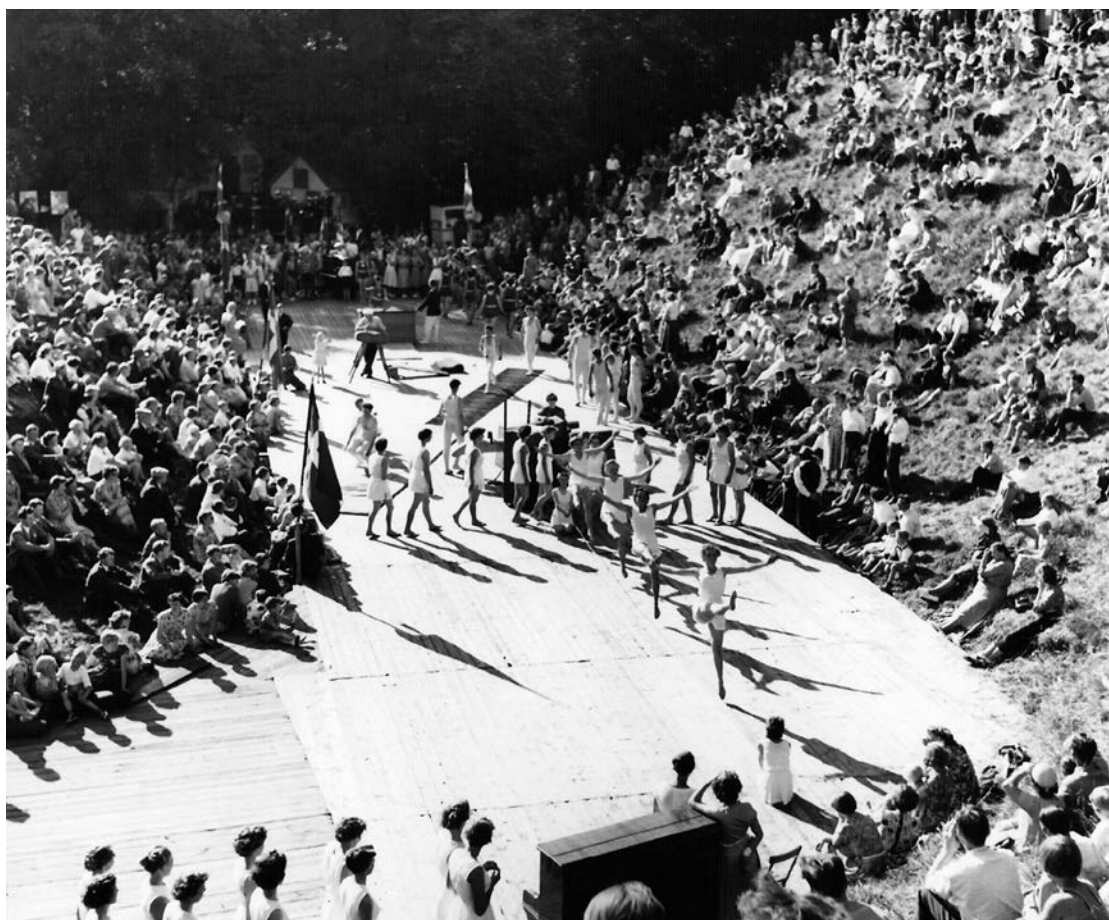
rede voldgrav, og op ad skrænterne sad i hundredvis af børn og voksne og fulgte de mange gymnaster.

Min mor, som aldrig havde lært at danse og som havde savnet det i sin studietid i Tønder, ville, at vi børn skulle gå til dans. Det foregik på Sjørringvold under fru Dyrmann Christensens kyndige vejledning. Svane sad ved det forstemte klaver, og i disse vintereftermiddage fik vi drenge lært grundtrinene og lært at føre. Det har jeg siden da haft megen glæde af.

»Juletræerne« på Sjørringvold var et tilbedelsesstykke for os børn, og der blev holdt et par stykker imellem jul og nytår. Dengang kunne man godt vente. Det foregik i den store sal, hvor det store juletræ blev tændt, og der kom ild i kakkellovnen. Der kunne en sådan eftermiddag blive en ulidelig varme i den gamle sal, så fugten drev af væggene. Jeg ved ikke, om der dengang var noget, der hed

Vorupørvej med brugsforening og afholdshotel. På afholdshotellet ved Sjørring Volde blev der afholdt utallige baller, hvor vi drenge dagen efter tjente en god skilling ved at samle og sælge ølflasker. Der måtte jo ikke udskænkes »stærke drikke« inden døre. Hotellet dannede desuden ramme om de store juletræsfester, og Thisted Amts Rejsebio kom også jævnligt »forbi« med en flimrende Zorro-film. Hotellet blev senere til højskole og efterskole.

Det var altid et tilløbsstykke, når der blev afholdt gymnastikopvisning og -stævne på Sjørring Volde. Der deltog adskillige hold fra store dele af Jylland, og jeg har siden mødt mange, der har haft deres første møde med Sjørring netop i forbindelse med et gymnastikstævne. For os børn var det herlige dage, når gymnasterne kom og satte deres præg på byen.

brandtilsyn, men havde der været det, var disse »juletræer« sikkert blevet forbudt.

Fodbolden

Jeg var med i Sjørring Boldklub helt fra lilleput, og skønt jeg ikke ragede op, blev jeg alligevel fra første træningsdag valgt til at stå i mål. Det gjorde jeg så med større eller mindre succes i en del år og nåede at blive kredsmester

med juniorholdet. Det var stort, men det var bittert, da vi tabte den afgørende kamp om amtsmesterskabet. Jeg var måske skyld i det afgørende mål, i alt fald bliver jeg den dag i dag bebrejdet af en af mine gode venner fra dengang, som spillede med på holdet. Han græd som pisket, og han og jeg glemmer aldrig det nederlag.

At Sjørring Boldklub blev et så godt fællesskab, skyldes ikke mindst de mange frivillige

ledere, der var i og omkring klubben. Det er dem, der holder gang i de små idrætsforeninger landet over, og da jeg blev præst og flyttede på landet i det østjyske, meldte jeg mig som frivillig træner af juniorholdet (mine konfirmander), så jeg kunne betale af på alt det, jeg skyldte de fædre, som op gennem tresserne gav mig og mine jævnaldrene nogle uforglemmelige timer på Sjørring Stadion.

Det var også på banen i Sjørring, at jeg en dag kom i svære vanskeligheder omkring min gudsforestilling. Vi spillede en vigtig kamp, som bølgede frem og tilbage, men hen imod slutningen fik modstanderholdet tilkæmpet sig et straffespark. Jeg ville så inderlig gerne redde dette spark, så vi kunne gå sejrrigt ud af kampen, og mens jeg stod der på midten af målstregen og ventede, bad jeg en stille bøn til Vorherre om, at jeg måtte klare. Men så kom jeg til at se på ham, der lagde bolden til rette for at skyde og tænkte, at hvis han nu også bad en tilsvarende bøn om at få lov at score, hvem skulle den gode Gud i himlen så holde med. Og alt imens dette store teologiske spørgsmål kværnede rundt i hovedet, peb bolden forbi ørerne på mig, og jeg nåede knap at reagere. Måske var det ved den lejlighed, at jeg valgte at studere teologi, for om muligt at finde et svar på dette trosspørgsmål. Jeg ved det ikke, men jeg ved, at vi tabte kampen.

Det var højtid, når seniorholdet spillede hjemmekamp. Så kom folk »af huse«, og skrænterne ved den ene langside mod vest var ofte fyldt af tilskuere. Grønkjær havde gang i det lille ishuse ved trappen op til klubhuset, og hvis man var heldig, kunne man en sådan søndag eftermiddag få lov at passe flaget ved linien. Vi så naturligvis op til førsteholdsspillerne, og kunne man få sneget sig med ind i omklædningsrummet efter kampen, var dagen reddet. Der var en egen mandehørm – da der kun var koldt vand i hanerne, tog man let på badet – og der kunne man så stå i et hjørne

og lytte til de grove mandsstemmer og få sit ordforråd af grove eder og forbandelser udvidet betragteligt.

Fodbold blev set live, ikke mange havde fjernsyn før omkring 1960. Dog husker jeg en særlig kamp, som vi drenge så igennem ruden ind til Kaj Olsens installatørforretning. Han var en af de første, der fik fjernsyn i Sjørring, og en junidag 1959 stod jeg sammen med en større flok i silende regnvejr og så svenskerne slå landsholdet med hele 6-0 – og så endda i Idrætsparken. Kort tid forinden havde vi spillet 4-4 på Råsunda, så vi troede nok, at danskerne lige skulle i gang. Men det kom de aldrig den dag, og vi gik våde og slukørede hjem.

Originaler

Da mine døtre var små og de fornemmede, at der efter aftensmaden eller senere, inden de skulle puttes, var tid, sagde de ofte: »Far, fortæl om din barndom i Sjørring«. Og så dukkede de jo frem, alle originalerne, som man har kendt, og de blev til levende fortællinger, som mine piger endnu den dag i dag så længe efter kan huske.

Skråt overfor Sjørring Skole, lidt længere henne ad vejen, boede en murer, som vi kaldte Peter Cement. Udover at lave forefaldende murerarbejde og kalke Sjørring kirke, havde han lidt landbrug, eller rettere et par køer, som, når de ikke var båset i den gamle stald, græssede på noget af kommunens jord tæt på fodboldbanen. Han havde også en medhjælper, som gik under navnet »Peter si kål« (Peters karl). Peter Cement var noget af en særling. Han havde af en eller anden grund en skræk for kirken og for kirkegården, og kom der kun, når han skulle kalke kirken. Det foregik ved hjælp af et hjemmelavet hejseværk med en platform, som han firede op ad kirkens mur. Det var et tilløbsstykke, når Peter

Cement skulle kalke kirketårnet og skulle have hejst sig selv og en medhjælper de mange meter op ad tårnet. I dag ville arbejdstilsynet have nægtet ham adgang til kirken, men dengang var ingen underlagt andre regler end ens egne, og hvordan han hvert år slap helskindet op og ned igen er mig en gåde. Vi forstod ikke altid hans tale, og især ikke de former for bønner og påkaldelse af højere magter, som han benyttede sig af, når han skulle op i højderne. Det var som tungetale, men det hjalp åbenbart.

Som sagt trak »Peter si kål« hver morgen i sommerhalvåret Peters magre køer på græs på jordstykket ved fodboldbanen, som samtidig var træningsbane for os drenge, når vi ikke kunne bruge den rigtige fodboldbane. Det betød, at vi om aftenen, når køerne var trukket hjem i stald igen, kunne lave glidende tacklinger i store, stinkende kolorte. Det var nu ikke altid sjovt at ende nederst i en sådan tackling, og vore mødre var ikke særlig begejstrede, når vi kom hjem. Vi nøjedes ikke altid med at blive smurt ind i kolort, der var også bulnede skinneben, når tacklingerne faldt for hårdt. En af mine jævnaldrende kom fra et mindre landbrug, hvor moren var enke (faren var blevet dræbt af en defekt elledning), og hvor der ikke var råd til meget andet end den nødvendige beklædning og fodtøj. Han havde derfor ikke fodboldstøvler som vi andre, men spillede i et par tunge skistøvler med jernsnuder. Det gjorde nas, når han sparkede forbi bolden og i stedet ramte ens skinneben.

Gartner Krogh boede i et lille hus bag ved vores have ned mod grusgraven. Jeg husker ikke, at der var børn, men jeg husker hans kone. Når vi kom der en sjælden gang for at købe grøntsager eller sælge lodsedler, blev man mødt af den ramme lugt af hvidløg, som fyldte hele huset, men hvad der var mere skræmmende var mødet med en kvinde, som i den

grad udstrålede en undselighed, som man som barn dengang ikke forstod eller kendte hos andre. Senere erfarede man, at undseligheden bundede i en dyb angst for fremmede. Gartner Krogh havde for vane at låse sin kone inde i huset, når han cyklede til torvedag i Thisted for at sælge sine grøntsager. Der blev mig bekendt aldrig rejst nogen retslig tiltale mod ham, han var en original, som kendte få og som vi helst undgik, når man mødte ham i landsbyen. Når han kom hjem fra sine ture til Thisted, eller hvor han nu kom, holdt han en slags gudstjeneste, hvor den skræmte hustru var med som menighed. Han havde sit helt eget gudsbegreb, så langt fra den forkyndelse, der lød i kirken. Vi børn var bange for ham, og jeg er det vel lidt endnu, når han en sjælden gang opsøger mig i drømme som den dømmende Guds dommer.

Min far var i en del år kirkesanger i Sjørring Kirke og dermed del af et større arbejdsfællesskab, der bl.a. talte graveren, Jens Poulsen. Jens Poulsen var, udover at være ringer og graver ved kirken, daglejer, og tog rundt på gårdene i så- og høsttid og tjente til føden. Han var rund og trind og for at holde sammen på det hele, havde han om maven bundet en ballesnor. Jeg kom meget på kirkegården og i kirken, den pragtfulde romanske kirke har altid fascineret mig, og Jens Poulsen lærte mig, da jeg var en halv snes år, at ringe med kirkeklokkerne. Jeg blev helt ferm til det, og fik derfor lov til en gang imellem at ringe solen ned. Det foregik ikke på et nøjagtigt afstemt tidspunkt, nej, det skete, når solen gik ned i vest. Dengang gik vi ikke med ur eller mobiltelefoner med indbygget ur, så hvis der hjemmefra blev angivet et tidspunkt, hvor man en sommeraften skulle være hjemme, så var det gerne, »når solen bliver ringet ned«. Det hørte alle, og det kunne heldigvis i de lange sommeraftener være temmelig sent. Jeg

Villy Grønkjær, kaldet »Onkel Villy«, drev forretning i Sjørring med tobak, ugeblade m.m. Han var en institution i byen, kendte alle og bød altid indenfor i den hyggelige forretning med et smil.

kan den dag endnu ringe med kirkeklokkerne og har med denne kunnen ofte hjulpet mine egne ringere og gravere, når de skulle et eller andet en hverdageftermiddag. Det holdt, da vi også i mine kirker fik automatisk ringning. En dag, hvor jeg var på kirkegården, var Jens Poulsen ved at grave en grav for en af sognets gamle enker, som skulle stedes til hvile dagen efter. Jeg stod ved foden af graven og så, hvordan han dernede møjsommeligt skovlede jord op. Pludselig standsede han, stod længe med skovlen og så ned, og pludselig knaldede han med al sin kraft skovlen ned i nogle ben, som havde tilhørt manden til enken. Han var død adskillige år tidligere, og Jens var åbenbart kommet for tæt på det, der engang havde været en kiste. Men ikke nok med, at han slog resterne af knoglestumperne godt og grundigt ned i jorden. Slagene blev efterfulgt af eder og forbandelser over den for længst afdøde. Jeg ved ikke, om det var ved den lejlighed, jeg besluttede at blive præst, men jeg ved at jeg tænkte, at der måtte være noget andet og bedre at sige om en afdød.

Onkel Villy vil i mindet altid stå som en af de muntre og lysende originaler i Sjørring. Villy Grønkjær var indehaver af en lille butik, hvor han blandt meget andet solgte tobak og ugeblade. Han havde også eneretten på tips i Sjørring og omegn, hvilket betød ikke så lidt for omsætningen. Derudover var han også en af de få, som måtte sælge nytårsskyts med mere i hele december måned. Da var hans lille, hyggelige forretning noget af et tilløbsstykke, og når julen nærmede sig, ryddede Grønkjær bagbutikken, og sammen med Rigmor lavede han den flotteste juleudstilling. Det var et sandt eldorado for os børn, og her fik jeg i igennem min barndom, for opsparede penge, som jeg som bydreng havde tjent hos købmand Søndergaard ved siden af, købt gaver til mine forældre og søstre. Prangende var de ikke, for 18 kroner om ugen rakte ikke langt, men de var købt hos Grønkjær, og det alene borgede for en vis kvalitet. Grønkjær solgte også hygiejniske artikler til mænd. På et tidspunkt gik salget så godt, at Grønkjær fik installeret en automat på gavlen af huset, hvor

han boede, så mændene fra Sjørring og omegn kunne forsyne sig hele døgnet. En morgen var automaten væk, nærmest flået ned fra muren. Den lokale betjent blev tilkaldt for at skrive rapport om hændelsesforløbet. Han havde naturligvis også nogle spørgsmål at stille den forurettede ejermand, bl.a. om Grønkjær havde en mistanke om, hvem det kunne være, der havde forgrebet sig på hans ejendom og stjålet de eftertragede varer. Og svaret kom prompte: »Jordemoderen fra Hundborg«. Om hun blev afhørt, fortæller historien ikke noget om, men episoden blev i dagene og ugerne efter fortalt af naboer og andet godtfolk, og den lever endnu i fortællingen deroppefra. Min første pipe fik jeg af Grønkjær, da jeg sammen med hans søn Peter i sommeren 1966 havde bestået realeksamen,

og der fulgte også en pakke Dark Twist med. Det hænder, at jeg sender en venlig tanke til Onkel Villy, når jeg tænder en god pipe tobak. Villy Grønkjær blev ikke gammel, men han lever som et godt minde i erindringen.

Bekræftende

Jeg mistede for 44 år siden mit barndomsland. Jeg flyttede fra Thy som 16-årig og kom aldrig mere tilbage som fastboende. Jeg havde fået dette barndomsbondeland givet gennem de tretten år, jeg havde boet der, men jeg ejede det ikke dengang. Det gør jeg først nu i en moden alder, for skønt fysisk på afstand så bærer jeg ikke kun i hukommelsen, men nu også i erindringen dets sprog, dets mennesker, dets duft, dets lyde. At det forholder

Det første hold, der tog realeksamen fra Sjørring Centralskole i 1966. Jeg står til venstre i bageste række. Ved siden af mig står Peter, søn af Villy og Rigmor Grønkjær. Jeg er i jævnlig kontakt med Peter, som i dag bor med sin kone Gunhild i Thisted. Peter er i dag – sammen med en anden Sjørringdreng, Mogens Nielsen, direktør på Sjørring Maskinfabrik – min »livline« til Thy.

sig sådan gik for alvor op for mig, da jeg i en uges tid var på en rejse sammen med to barndomskammerater og deres ægtefæller. Vi tre par var sammen stort set døgnet rundt, hvor vi halvgamle mænd genopfriskede begivenheder og minder i det sprog, som vi talte dengang, bondejysk, som det var og er. I mødet med dem, som jeg fra min tidlige barndom blev knyttet til, og som jeg skylder en bestemt og dybt personlig livsopfyldelse, har jeg fået det alt sammen igen, nu i bestandig form. Det er hændt før ved tidligere lejligheder, i kortere møder, men især en sådan uge, så geografisk langt borte fra det alt sammen og dog så tæt på med det sprog og lyde, brændte det sig for alvor ind i bevidstheden. Jeg kan bedst beskrive det med et citat af Henrik Ibsen, at »evigt ejes kun det tabte«. Citatet er ganske vist revet ud af dets sammenhæng, men det giver dog mening. For vel er det tabt, barndomsbondelandet, i den forstand, at det er fortid og aldrig mere vender tilbage i en nutidig og fysisk form, men det ejes i en anden forstand, at man nu bærer det med sig i hjertets erindring, genskabt i et møde med personer og personligheder, som kom til at stå en nær. Sådan tror jeg de fleste har oplevet og erfaret det. Eller sådan kan det opleves og erfares, når man tager imod den mulighed at mødes med mennesker, som engang var med til at forme en som det menneske, man blev. At man erfarer, at man bærer noget med sig i hjertet, som dukker frem det øjeblik, hvor man for alvor engagerer sig i mødet, således at det, der engang måske kun var en flygtig hændelse, nu gennem sproget og fortællingen

bliver en fælles oplevelse og en opfyldelse af noget, der har bestand. At det forholder sig sådan er forunderligt. Ganske vist er vi alle på det ydre plan tygget godt igennem af tidens tand og ser også ud derefter, men tiden eksisterer ikke længere som fortid eller nutid. Hvad der hændte engang for længe siden er på et plan tabt, men hændelser og oplevelser fra en svunden barndom og spirende ungdom står med ét lysende klart, og det ejes alt sammen nu som et overskud, som en slags reserve, der trods tiden holder liv i en åbenhed og forventning til morgendagen, som man ikke selv kan skabe, men som gives en. Jo ældre man bliver, desto vigtigere er det at fastholde nogle af de venskaber, som engang i tiden dannede en. Det er ikke bare hyggeligt at ses og mødes igen, det er måske det mindste af det. Det er bekræftende ud over alle grænser, i alt fald tidens. Eller det bliver, som Tage Skou-Hansen skriver det i romanen »Over strengen«, »at har man én gang erfaret en sådan opfyldelse, er der ingen grund til at fortvivle. Så er tilværelsen i orden«. Den opfyldelse blev skabt i ens spæde barndom, af forældre og søskende og siden gennem dyrebare venskaber, og skønt de i og med tiden mistes, så mistes opfyldelsen aldrig.

Ole Juul

Født 1949, Tommerup, Fyn. Sognepræst og forfatter, bosat i Sjørring fra 1952-1966. Cand. theol. 1978. Sognepræst i Ødum-Hadbjerg pastorat, Århus Stift, fra 1979.

Min ungdom

af Gunnar Carl Sørensen (1911-1990)

– redigeret af Søren Sørensen

Gunnar Carl Sørensen voksede op i Thisted, hvor han også levede en stor del af sit voksenliv indtil 1953. Artiklen gengiver hovedparten af hans erindringer fra 1914 og frem til 1937. Udvalgelsen er foretaget af hans søn Søren Sørensen, der også indleder artiklen.

Da vi i 1997 markerede 150 året for J. P. Jacobsens fødsel, gik vi nogle stykker ned til en café på Nytorv, litteraturforskeren J. F. Billeskov-Jansen, digteren Knud Sørensen, gymnasiets rektor, og da vi trådte op på trappestenen, læste jeg i den grå granit bogstaverne S I N G E R. Det var en hilsen fra min bedstefar som i 1914 havde etableret sit agentur for det dengang verdensberømte symaskinefirma. I trebindsværket *Thisted*s historie figurerer han på et fotografi af Singers sy- og tilskærerkursus i 1927 (II s. 130).

I perioder af ungdomsårene opholdt min far sig på andre steder i landet; det var noget mor og jeg hørte meget om de lange vinteraftner, for han var en gudbenådet fortæller. I perioder mellem 1945 og 1953 arbejdede han tilsvarende andre steder, for de britiske besættelsesstyrker i Tyskland, ved inddæmningen af Vestamager, som formand på den statslige ungdomsarbejdslejr på Kongens Hede ved Lemvig. Det var ham umuligt at udholde at være arbejdsløs, og efter det tyske sammenbrud i 1945 var der langt mellem arbejdsmulighederne i Nordthy for en jord- og betonarbejder, eller i øvrigt hvad-somhelst-arbejdsmand. Eller han videreuddannede sig ved Teknologisk Institut.

I 1953 flyttede familien fra Thisted; han havde da fået en fast stilling som vejformand ved Nakskov kommune, og der blev han resten af sine dage. Nedenstående er udateret, men må antages at stamme fra 1980'erne. Teksten bringes med min fars oprindelige kommatering.

Mine første leveår

Mine første leveår tilbragte jeg i Horsens, hvor min mor havde en lille viktualiebutik, hovedsagelig med hjemmelavet pålæg og salater.

Far var singeragent. Han solgte symaskiner på afbetaling [...]

Jeg var den yngste af en flok på syv, siden er der kommet flere til, men derom senere¹.

[...] (Om udbruddet af 1. verdenskrig august 1914) Men snart skulle en endnu større begivenhed indtræffe i mit unge liv:

REJSEN NORDPÅ.

Far var som tidligere nævnt agent for Singer og må formodentlig have gjort det godt, for han var blevet forfremmet til forretningsfører i Thisted. Jeg anede selvfølgelig ikke, hvor i verden det var, men min store søster Anna², som besad en mægtig fantasi, fortalte os mindre, at det var langt langt nordpå, og at der var både isbjørne og ulve, så det lød jo vældigt spændende.

Vi havde i øvrigt fået en lillesøster på det tidspunkt, så det var en stor familie plus indbo, der den 1. oktober 1914 begav os på den uendeligt lange rejse nordpå. Vi startede med at rejse til Vejle, hvor vi blev indkvarteret hos forskellige af familiens venners venner for så næste morgen at starte på den lange rejse. Selvfølgelig var det en stor oplevelse, så meget mere som det var min første rejse overhovedet.

Der var dengang meget store uopdyrkede arealer, og disse hedestrækninger blev i Annas fantasi til ørkenland, og en enkelt hare, der rejste sig på bagbenene og kiggede efter os, fik jeg at vide, var en løve, men at vi var i sikkerhed når blot vi sørgede for at holde vinduerne lukket.

Ud på natten, jeg havde sovet længe, holdt toget stille, og vi måtte alle ud. Det var mørkt, blæsende og koldt, og vi skulle gå et meget langt stykke hen til en stor damper, hvor kulrøgen steg til vejrs fra hele to skorstene, som mærkeligt nok sad i hver sin side, og ikke bag hinanden, som på de dampere jeg hidtil havde set billeder af. Nå, men denne damper skulle bringe os over noget mørkt og uhyggeligt udseende vand over til den anden side af Oddesund. Ankommen hertil skulle vi igen gå et meget langt stykke vej, men her slipper min erindring op. Jeg sov fast, for næste morgen at vågne op et helt fremmed sted i en helt fremmed by.

I vort nye hjem

Min bror Villy³ og jeg gik selvfølgelig straks på opdagelse i de nye omgivelser. Ned i gården, et efter vor opfattelse stort brolagt område med et portrum og en lukket port ud til en smøge. Der var tre lokummer og et stinkende pissoir, men det mest spændende var en stor værkstedsbygning, et rigtigt karetmagerværksted.

Biler var jo endnu en sjældenhed. Dyr læge Christensen kørte rundt i S 1 og mekaniker Dissing i S 2⁴, og flere var der ikke.

Udover karetmagerne var der også et sadelmagerværksted, og på førstesalen, hvortil der førte en udvendig trappe, havde husets ejer sit snedkerværksted, et pragtfuldt lokale hvor det duftede af træ og lim. Her arbejdede tre flinke svende, og her har jeg tilbragt mange gode timer med at snitte dyr af affaldstræ da jeg blev lidt ældre.⁵

Den første morgen? Da vi havde orienteret os i gården og de nærmeste omgivelser, skulle vi op og fortælle mor om alt det nye vi havde set. På vejen op så vi et syn der bragte os helt fra koncepterne.

Køkkendøren til naboeligheden stod åben, og i stuen indenfor sad en mægtig svær dame i en lænestol og røg på en stor cigar. Sådan et syn havde vi aldrig set før, og vi stormede ind til mor og råbte:

- Mor, mor, der sidder en tyk dame derinde og ryger cigar!

Mor fik selvfølgelig travlt med at lukke køkkendøren og tysse på os, men hun var da nysgerrig nok til at skulle have en nærmere beskrivelse af underet.

I facaden til Nytorv var der hele fire butikker: en lille hjørnebutik med lamper og elartikler, en frisørsalon, fars Singerbutik og en lingeriforretning hvis indehaver var gift med ovennævnte kraftige dame.

Mine første år i Thisted skulle dog vise sig at blive mindre lykkelige. Der var jo krig⁶, og der var rationering på alt. Vores daglige kost var rugbrød med margarine, kartofler og sovs, og mælkeretter. Kød fik vi kun om søndagen, ellers var det fisk, men det var nu heller ikke så dårligt.

Vi sultede ikke, men det var selvfølgelig fejlernæring, og det medførte da også at jeg fik noget skidt med hævede mandler og betændte øjne.

I lang tid forsøgte mor at kurere på det med forskellige gode råd fra kloge mænd og koner. Bl.a. drak jeg i længere tid en slurk havvand morgen og aften. Det smagte ikke godt, men det har nok ikke været helt tosset.

Nå, men da det ikke hjalp, måtte mor jo til sidst henvende sig til lægen, amtslæge Bartsch⁷, en mægtig bulderbasse, som foreskrev en kur med øjendråber og levertran, begge dele lige ubehageligt, men der var ingen

Singer Sørensens børneflokk 1922: Gunnar står længst til højre. Bagest fra venstre står Karen, Villy, Jens (der 1924 udvandrede til Canada) og Gerda (død ca. 1938). Forrest fra venstre er det Asta, Anna, Else (der blev boende i Thisted til sin død), Rigmor, Inger og Gunnar.

pardon. Når medicinen var så dyr, skulle den så sandelig også bruges.

Desuden skulle jeg gå med kasket og de fra morfar nedarvede blå briller, så jeg lignede en lille gammel mand og måtte høre mange spydigheder fra kvarterets andre drenge. Levertranen har jo nok alligevel virket, for efter to års forløb kunne jeg aflægge det forhadte udstyr, og det var så heldigt at det faldt sammen med min start i skolen.

Dengang gik vi i skole fra otte til tolv og igen fra fjorten til seksten, så lærerne kunne nå hjem og få deres varme mad og en middagssøvn. Ved skoletids begyndelse blev porten låst når det ringede ind, hvorefter gårdvagten gik ud og noterede dem der ikke var nået indenfor. Dog ikke lærerne. De gik ind gennem inspektørens privatindgang.

Var man ikke sluppet ind før der blev låst, var det ensbetydende med en times eftersidning, hvilket var meget generende da vi så godt som alle havde byplads efter skoletid.

Skoletiden

Om skoletiden er der ikke meget at fortælle.⁸ Vi havde nummer i klassen efter karakterbogen, og det mest spændende var de fire gange årlig vi havde bogen med hjem til underskrift. Havde man holdt sin plads?

Jeg var til fars store ærgrelse en evig nummer to.

Jeg tror såmænd ikke at Svend Erik⁹ var bedre begavet end jeg, men havde de dejligste lyse krøller og retfærdigvis også bedre orden med skriftligt arbejde. Ved oprykning

til sjette klasse måtte jeg dog forevise en bog hvoraf det fremgik at jeg var nr. fem. Hvilket far tog meget unådigt op, indtil jeg fik ham overbevist om at det skyldtes at der var tre oversiddere – som per tradition indtog de første tre pladser.

Nå, ved næste karaktergivning var stillingen genoprettet, og Svend Erik og jeg sad atter ved forreste bord.

Som det fremgår af ovennævnte, klarede jeg mig godt i skolen undtagen i gymnastik. F.eks. havde lærer Hald, Bondehald kaldet, den uskik at hjælpe os over bukken med et svirp af spanskrøret. Så var det bedre i sommerhalvåret. Såvel på badeanstalten som på fodboldbanen var jeg mellem de bedste.

På et vist tidspunkt var der tale om at jeg skulle i mellemskolen, men da det indebar at jeg skulle overflyttes til realskolen, sagde jeg til fars store lettelse nej tak. Det omsyede tøj og træsko hørte lissom ikke rigtig hjemme mellem de mere velklædte bourgøjserbørn.

Nu skal I ikke få den opfattelse at det var bar bedrøvelighed alt sammen. Far var af naturen en festlig og glad mand, og det var kun besværet med at skaffe udkommet til så stor en familie der gjorde at han somme tider var noget kort for hovedet. Han kunne også være virkelig hyggelig, selv om hans tålmodighed havde en meget lav tærskel når han skulle undervise os i whistspillets finesser. Det var også ham der lærte mig at spille skak, som den eneste af flokken. Det var meget hyggeligt så længe det stod på, men da vi nåede dertil at jeg vandt hver gang, mistede han fuldstændig interessen for det ædle spil!¹⁰

Min søster Karen, der var i boghandlerlære¹¹, lærte at spille orgel for at kunne spille i kirken, katolsk-apostolsk menighed¹² som vi tilhørte. Det medførte at vi også fik orgel hjemme, og jeg mindes med glæde de aftener hvor vi alle samledes om orgelet og sang efter højskolesangbogen. Aakjær var jo også et helt nyt og spændende emne. Dertil kom

Tjenestekarlen ved selvbinderen er fra familiealbummet. Årstal og sted ikke oplyst.

genforeningen¹³ der gjorde at der var en stor national vækkelse, og alle de gamle fædrelandssange blev sunget med stor begejstring. Det var jo før radioens tid, så vi måtte selv sørge for underholdningen, og det gjorde vi i udstrakt grad.

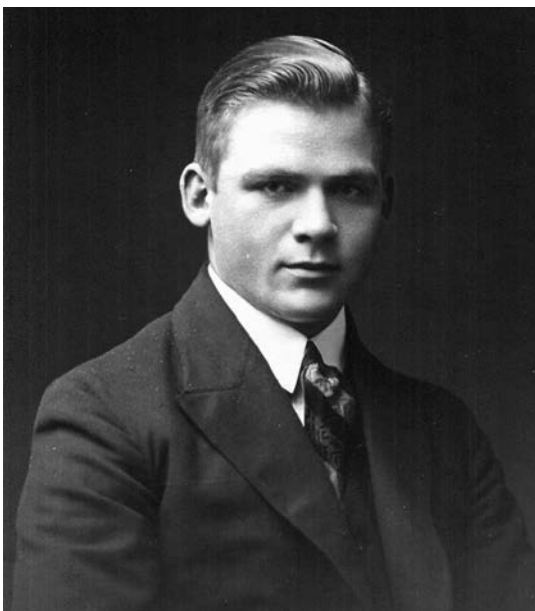
Ungdomsår

Jeg havde truffet aftale med en smedemester, far til en af mine kammerater, at jeg kunne komme i lære hos ham når jeg kom ud af skolen. Det ville imidlertid betyde at jeg skulle bo hjemme i læretiden. Men med syv-otte hjemmeboende børn i en treværelses lejlighed var det trangt med pladsen, så det var en befrielse for mine forældre da jeg indvilgede i at tage i hvert fald et år på landet, så jeg kunne tjene nogle penge selv.

Således gik det til at jeg den første maj 1925 tiltrådte en plads som jorddreng på Engbjerggård¹⁴ til den fyrstelige betaling af 180 kroner. For et helt år.

Det var overraskende så hurtigt jeg faldt til i et for mig helt ukendt miljø, men det skyldtes nok for en stor del den gode forplejning, der jo var helt forskellig fra hvad jeg var vant til. Jeg blev der i to år og voksede mig stor og stærk, hvorefter jeg tog plads på en større gård nærmere byen, dér som andenkarl. Jeg var begyndt at gå til gymnastik i gymnastikforeningen, og til min egen store overraskelse blev jeg meget hurtigt endog meget skrap til det. Det hang selvfølgelig sammen med min fysiske udvikling, men det var jeg ikke selv klar over.

Nu var jeg blevet vant til arbejdet på landet og befandt mig faktisk godt ved det. Jeg tjente fire forskellige steder i de syv år jeg blev på min hjemegn og havde det rigtig godt. Gennem min deltagelse i Gymnastik- og Ungdomsforeningen havde jeg fået mange kammerater og havde egentlig et godt og tilfredsstillende ungdomsliv.

Gunnar Sørensen som højskoleelev ca. 1930.

Så var jeg på session og blev til fars store glæde udtaget til trænkonstabel, en våbenart han selv havde ligget ved. Nå, men jeg havde trukket frinummer og blev ikke indkaldt, og da jeg havde lagt ca. 500 kroner op, mente jeg godt jeg kunne tillade mig at bruge nogle af dem på et højskoleophold, så meget mere som vores gymnastikleder meget kraftigt opfordrede mig til at tage en delingsføreruddannelse. På Ollerup hvor Niels Bukh¹⁵ var på sit højeste, var alle pladser optaget to år frem, så vi fandt frem til at Vestbirk¹⁶ måtte være det næstbedste.

Her var Christian Hansen, elev fra Ollerup, gymnastiklærer, og det var nogle dejlige timer vi havde med ham. Også dansktimerne med forstanderfruen¹⁷ var inspirerende, og det var i det hele taget en god vinter. [...]

Højskoleopholdet sluttede sidst i marts. Vi var fem kammerater der skulle nordpå, og sammen cyklede vi nordpå fra Vestbirk en dejlig forårmorgen med kurs mod Kjellerup. Her havde en af kammeraterne en tante som

Gymnastikhold med Gunnar Sørensen i forreste række som nr. 1 fra venstre.

var gift med dyrlægen der, og her blev vi godt beværtet og senere anvist soveplads, og efter et solidt morgenmåltid gik turen videre. To af gutterne skiltes vi ved i Møldrup, så var vi tre der fortsatte over Aggersund mod Thisted som vi nåede sidst på eftermiddagen.

Jeg havde fået mod på at se noget mere af Danmark, og gennem avisen havde jeg fået plads på en større gård i Lyngstrup i Nordsjælland. Men her skulle jeg først tiltræde pr. 1. maj, så det var en lang april måned. Dog lykkedes det mig at få noget dagleje rundt omkring, så den tid gik også.

[Her følger et længere afsnit om cykelfærdier gennem Danmark, arbejde på forskellige sjællandske landbrug, fodboldspil, folkedans o.a.]

Samkvemmet med hjemmet var det mindst tænkelige. Jeg skrev hjem en gang imellem, og

mor svarede da også, så jeg vidste så nogenlunde hvordan det stod til. Men nu jeg tænker efter, slår det mig at jeg ikke mindes at far nogensinde har sendt så meget som en hilsen. [...]

På mine frisdage tog jeg nogle gange til København [*fra Gundsølille*]. Min ældste søster, Rigmor¹⁸, var i huset hos en overlæge, for øvrigt i så mange år at hun opnåede at få håndtryk og medalje af den gamle dronning for lang og tro tjeneste, hvad hun var meget stolt af.¹⁹

[Dramatiske forviklinger på nordvestsjællandske arbejdspladser endte med afskedigelse.]

Jeg stod altså uden arbejde i april måned, men da jeg ikke havde været hjemme i fire år, regnede jeg med at de gerne ville se mig, så jeg satte mig på cyklen og kørte til Thisted.

Jeg havde dog ikke været hjemme i ret mange dage, før mor spurgte om ikke snart jeg skulle se mig om efter noget arbejde, og det lykkedes da også at få et daglejerjob på Østergård i Fjerritslev hvor jeg så var, indtil det var på tide at starte mod Rørvig igen.

Her til bragte jeg en dejlig sommer.

Pr. 1. november udløb mit tjenesteforhold hos [NN], og for første gang stod jeg uden arbejde.²⁰ Min søster Gerda²¹ var i mellemtiden blevet gift med en ung fisker, Alex, og de havde skrevet at der var gode muligheder for beskæftigelse dér, så jeg vendte påny tilbage til Thisted. Jeg lejede et værelse på Strandvej og levede mig snart ind i en helt ny tilværelse. Somme tider var der et job på fiskerihavnen, og det sammen med andre småjob gjorde at jeg kunne holde det gående den vinter.

Hen på foråret fik jeg arbejde hos Hvelplund hvor jeg tidligere havde arbejdet, og pr. 1. maj gik turen til Krstrup ved Randers hvor en søn af Hvelplund²² havde købt gård og stod og manglede en karl, men det holdt kun i to måneder. Da jeg efter en noget fugtig aften i Randers ikke kunne komme op søndag morgen, vækkede Aage mig ved at smide en spand vand i hovedet på mig. Det var mere end jeg kunne stå model til, så jeg sprang op og stak ham en lussing. Det syntes ikke at røre ham ret meget, men jeg fandt at grundlaget for fortsat samarbejde var væk og forlangte min afregning, fik den efter nogen diskussion, og allerede samme dag var jeg på vej mod Grenåfærgen og til Rørvig.

Jeg fandt et værelse hos en ældre dame og tjente til livets ophold ved at luge roer, men da roesæsonen sluttede, var der lige pludselig ikke mere arbejde. Jeg flyttede ind i et fiskekur på havnen, levede af bart brød og skummet mælk og hvad jeg kunne bjerge af fisk og frugt.

Det må jo være rygtedes hjemme i Thisted, for en dag fik jeg brev fra min søster Gerda.

Der var arbejde til mig som medhjælper hos en fisker Bergkvist.

Jeg startede så cyklen igen. Ankomsten til Thisted fik jeg et værelse med køkken på Strandvej formedelst 10 kroner om måneden. Arbejdet hos Bergkvist bestod hovedsagelig i en egentlig tur efter muslinger til agn. Sådan en dag indbragte mig 12 kroner, så det kunne lige løbe rundt. Ind imellem var vi også ude med åletrawl, men da det var forbudt fiskeri, skulle vi altid holde skarpt udkig efter fiskerikontrollen.²³ Min svoger og hans far var inde og sidde i 14 dage plus det at de fik grej for ca. 500 kroner konfiskeret, så det var ikke uden risiko. Vi blev nu aldrig taget. Kontrollen vidste at vi alle brugte trawl, men vi skulle jo tages på fersk gerning før han kunne gribe ind.

Det var en helt ny tilværelse for mig. Navnlig pigernes interesse for min person var en stor overraskelse for mig; det var svært at vælge, så jeg nød mit ungarleliv og fløj fra blomst til blomst. Mine søstre præsenterede mig for deres veninder uden at det dog førte til noget bindende.

En af mine gode venner var bokser, og han fik mig overtalt til at deltage i træningen. Jeg var selvsagt ikke nogen født kæmper, men jeg var glad for træningsaftnerne og fandt nogle gode venner dér. Mor syntes det var en mærkelig interesse. En søn af deres nære venner spillede håndbold, og så var det naturligt at jeg også skulle prøve det, men den første aften endte med en flækket overlæbe og tre løse fortænder forårsaget af en modspillers albue, så det blev min første og eneste aften i den sportsgren. Så var boksning noget mere fredelig. Der havde vi dog handsker på.²⁴

Et møde

En aften vi spillede kort hos Gerdas svigerforældre²⁵, var der også en enlig dame til stede, og dette møde fik følger. Nå, jo, for at sige det

Elsa og Gunnar Sørensen foran en kanonfoto-graf på Rådhuspladsen 1943.

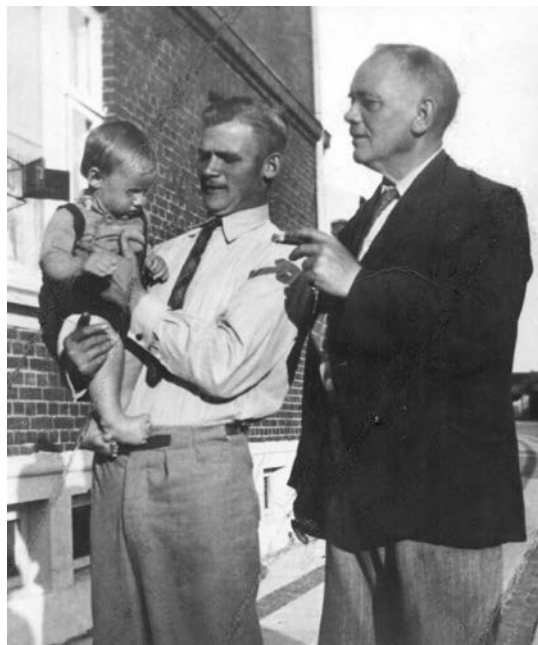
kort. Sådan mødte jeg jeres mor.²⁶ Det blev en særdeles hektisk affære som endte med faderskab og ægteskab. Der var dog ligesom ikke rigtig økonomisk grundlag for at stifte familie med de penge jeg tjente ved fiskeriet, så jeg måtte til at se mig om efter noget mere givtigt.

En broder til Elsas afdøde mand²⁷ var formand hos et havnefirma der gjorde i foder, gødning og brændsel, og jeg fik tilsagn om at få arbejde der når jeg stillede med en fagforeringsbog. På den måde blev jeg havnearbejder og tjente mangen god dagløn.

Det var selvfølgelig udmærket, men der

kunne godt gå lang tid imellem der var skib. Så var der selvfølgelig snekastning om vinteren, og vi havde virkelig sne dengang, så alt i alt syntes jeg vi klarede os meget godt. Vildsundbroen var lige påbegyndt, og det var i hundredvis af mænd der mødte op på arbejdspladsen hver dag for at høre om der skulle være et job. En dag var jeg så heldig at blive antaget. Nå, heldig er måske ikke ordet. Min svoger Alex havde udført noget slæbearbejde med båden og var derigennem blevet godt kendt med formanden, så det er nok den egentlige grund til at jeg og en makker blev antaget som de eneste to den dag.

Der kom skib fra Ålborg daglig med cement, og det var der vi blev sat ind med losning af det, et værre svinearbejde. Da cementskuret var fyldt op, blev jeg sat til jernbinding. Tyve meter lange betonpæle blev banket ned i fjordbunden. Hvor mange der var, husker jeg

Gunnar Sørensen foran Strandvejen 51 med Søren Sørensen den Yngre på armen og den ældre, Singer Sørensen, ved sin side.

ikke, men det var mange. Ind imellem slæbte vi kul ud på rambukken der var dampdrevet. Det foregik ad en ikke alt for sikker pontonbro, og det skete da at en og anden måtte en tur i baljen, men der var kun en meter vand, så hvis man ellers landede på benene, var det kun bukserne der blev våde.

Udgiverens efterskrift

Ved de våde bukser ved Vildsundbroen i efteråret 1937 slutter Gunnar Carl Sørensens manuskript. Mere blev det ikke til. Det gav et stort hul i lokalhistorien; således mangler der glimt

fra de år han virkede som ringdommer i bokseklubben, de vintre han fungerede som gymnastikleder i ØB, arbejdet hos ingeniør Bach på vejene i Thy og Han Herred, episoder fra arbejdspladserne under besættelsen. En episode som da skibsbygger Krogh forgreb sig på en skovl far lige havde købt, og han og mor blev enige om at det for huslejerestancernes skyld nok var klogest ikke at gøre den noget distræte husvært opmærksom på sagen.

Han døde 1990 efter flere år med Alzheimers sygdom. Dagbladet Det fri Aktuelt bragte i november samme år en kronik om hans indsatser i arbejderbevægelsen.

Søren Sørensens noter

- 1 Heriblandt søster Gerda som omtales senere.
- 2 Næstældste søster født 1903, senere gift med en broder til indehaveren af blikkenslagervirksomheden Harald Christensen i Frederiksgade. Min faster Anna blev på den måde tante til maleren og billedkunstneren Erik Spjæt Christensen (1920-1974). Faster Anna bevarede hele sit liv sin mægtige fantasi og fyldte også sine nevøer med vældige eventyr. Som sin broder, »Paderewski« kaldet, var min onkel meget musikalsk, men måtte opgive udøvelsen, da han som mange andre blikkenslagere fik klippet en finger af.
- 3 To år ældre end Gunnar, født 1909; også han tjente på en større gård lige uden for Thisted – og fortsatte i erhvervet som hestepasser ved Statens Serumsinstitut.
- 4 Om dyrlægen vides ikke yderligere, mekaniker Dissing havde værksted i Østergade 54.
- 5 Interessen for at snitte figurer i træ, især dyr, bevarede hele livet; en del pryder endnu i dag familiemedlemmers hjem.
- 6 Første verdenskrig 1914-1918.
- 7 Se også Thisted Købstads historie II p. 95. Axel Ludvig Adolph B. amtslæge fra 1915.
- 8 En sandhed med moderationer. Mor og jeg hørte mange beretninger fra fars skoletid, om bl.a. lærer Nørby, skuespillerinden Ghita Nørbys bedstefar.
- 9 Svend Erik er ikke identificeret.
- 10 Til gengæld bevarede min fader interessen hele livet, og særlig efter at familien i 1953 var flyttet til Nakskov, deltog han i arbejderskakkubbens turneringer. Skakinteressen sprang en generation over, men hans og den ene af sønnesønnernes fælles optagethed var en kilde til glæde for dem begge.
- 11 Født 1905, i lære hos boghandler Buchholtz i Vester-gade, siden gift med en diakon ved den katolsk-apostolske hovedkirke i Gyldenløvesgade i København.
- 12 På Møllevvej, siden 1971 overtaget af den romersk-katolske menighed, se Thisted Købstads historie II p. 252 og Søren Sørensen: Nordens Historie En Folke-bog p. 263. En højkirkelig, karismatisk frikirke som i første halvdel af 1900-tallet havde o. 4000 medlemmer i hele landet. Min bedstefar indtog embedet som diakon i kirken på Møllevvej, og til hans pligter hørte læsningen af det gamle testamente.
- 13 1920 da Nordslesvig vendte tilbage.

- 14 Engbjerggård i Kjelstrup.
- 15 For fars generation et helt selvfølgeligt navn, og ikke blot gymnaster imellem, 1880-1950; Bukh oprettede i 1920 Danmarks første idræts højskole i Ollerup, og uddannelsen som »delingsfører« var endnu blandt mine jævnaldrende højt agtet. Bukhs beundring for nazismen gjorde ham allerede i samtiden til en om-diskuteret person.
- 16 Stiftedes 1884 og virkede som folkehøjskole frem til 2006.
- 17 Forstanderen på Vestbirk var Kristen Nørgaard 1920-1933, gift 1930 med Maren Andersen, mangeårig lærerinde ved skolen; formentlig er det hende der tales om.
- 18 Efter bedstemors død i 1943 flyttede fars søster hjem til Thisted for at passe hus for bedstefar, og da han døde, 8.5. 1945 – efter fastrenes udsagn af bevægethed over Norges befrielse – overtog hun driften af den lille symaskine- og lingeributik på Nytorv. Hun døde i 1956.
- 19 Mange vil måske huske hvordan Laura i Matador oplevede det samme, men uden den samme stolthed.
- 20 Arbejdsløsheden først i 1930'erne var legendarisk stor, parallelt med at verdenskrisen ramte landbruget hårdt.
- 21 Født 1915, død 1938(?).
- 22 Chr. Hvelplund, gården Aldershvile ved Thisted, nu Lerpyttervej 21.
- 23 Jf. afsnittet om fiskeri i Thisted Købstads historie II p. 71.
- 24 Jeg har vage erindringer om at han engang skulle have deltaget i et jysk mesterskabsstævne vist nok i Århus, og i familien yndede man at fortælle om engang vi fik besøg at en af fars udenbys boksevenner. Inden stævnet på Hotel Phønix var denne ven til frokost, men spiste ikke ret meget, han skulle jo i ringen; far derimod som skulle være ringdommer, tog for sig af mors gode mad. Vel ankommet til hotellets sal viste det sig at vennens modstander havde fået forfald, og han og far enedes så om at give en opvisningskamp. I kampens hede forivrede far sig, satte rigtige stød ind, venen ville ikke stå tilbage og sendte en lige venstre i solar plexus. Tynget af den gode mad besvimeede Thisted's champion, så han måtte bæres hjem. Det morede han sig over livet igennem. I bokseklubben virkede han i flere år derefter som ringdommer med stor elegance. Min storebror lærte han at bokse.
- 25 Omtalte fisker, kendt som Gammel Iver, og konen Anna boede Østerbakken 3. Mødet tidsfæstes til først i februar 1937.
- 26 Originalteksten er stilet til mine halvsøskende og mig og drejer sig om vores fælles mor, nemlig Elsa Karen-sine, f. Larsen (1903-1995), enke efter møllersvend Nikolaj Østergaard (død c. 1930); fra ægteskabet med Nikolaj Østergaard havde hun børnene Karen og Niels; de var henholdsvis 10 og 8 i 1937 da jeg blev født i ægteskabet med Gunnar Carl Sørensen. Min mor havde siden Nikolaj Østergaards tidligere død levet som vaskekone. Også min moder har livfuldt fortalt om dette afgørende første møde, og glimt af hendes og fars beretninger kan genfindes i mine digte m.v.
- 27 Kontakterne til brødrene Østergaard, mine halvsøskendes farbrødre, var i mange år tætte, særligt til husmand og mælkeemand Christian Østergaard, Brund, siden Tingstrup.

Støvletramp og militærmusik i Thisted

af Flemming Skipper

Sommeren 1864. Prøjsere og østrigere besætter Thy. Ingenting er længere, hvad det har været. Endog pastor Sonnes pibe ender i fjendens mund.

»I Gaar kom der 4 til vor rare Pastor Sonne, og da han ikke kunde blive af med dem, anviste han dem en Stue, men de vilde have 3 Værelser, hvad de dog ikke fik. Da en Soldat kom ud til Sonne og vilde have Ild paa sin Pibe, viste det sig, at det var Præstens egen Pibe, han havde taget!«

Citatet er fra den dagbog, som Sophie Schow førte i de dramatiske dage i juli 1864, da prøjsiske og østrigske tropper rykkede op gennem Jylland – og også besatte Thy. Thisted var en overgang »vært« for 7-800 soldater. Og den rare præst, der fik »besøg« af fremmede, var dén Hans Chr. Sonne, der i eftertiden vil være mere kendt for oprettelsen af den første brugsforening: Thisted Arbejderforening. Det skete få år efter besættelsen.

Stormen på Dybbøl blev indledningen til Prøjsens og Tysklands storhed. I 1866 blev Østrig besejret af Prøjsen i en krig udløst af uenigheden om den fælles forvaltning af Slesvig-Holsten, som de havde erobret magten over to år tidligere. I 1870 faldt Frankrig for de tyske hære. Tyskland blev et kejserrige. Ingen havde dengang kunnet forudse, at Tysklands samling ville kaste landet ud i nye frygtelige krige, og at de rædsler, de fremkaldte, skulle få store konsekvenser.

Det hele begyndte i 1864 med det danske nederlag ved Dybbøl og den efterfølgende militære katastrofe ved Als. Det er fortsat en del af nutidshistorien og dermed også af den lokale historie, som det er værd at beskæftige sig med i dag.

Pastor – senere provst – Hans Chr. Sonne kom til at mærke til den prøjsiske og østrigske besættelse på sin egen pibe. I den lokale historie er han dog mere kendt for oprettelsen af Danmarks første brugsforening og børneasylet.

Men det kunne være gået langt værre i 1864 for Danmark, idet inkompetente politikere og en rådvild Kong Christian IX tilbød Bismarck, den senere tyske rigskansler, at Danmark kunne indgå i Det Tyske Forbund, den

sammenslutning af tyske stater, der få år senere skulle blive til et kejserrige. Det skete i et desperat forsøg på at undgå, at det danske monarki mistede Slesvig og Holsten. Heldigvis afslog Bismarck dette tilbud, der ville have kostet Danmark dets selvstændighed. Men hvis tilbuddet, der naturligvis skal ses i sin historiske sammenhæng, var blevet modtaget, kunne danskerne have delt skæbne med tyskerne hele vejen op igennem det tyvende århundrede. Historikeren Tom Buk-Swienty har fået adgang til nogle af kongehusets arkiver og fremdraget ny og overraskende viden om et skæbnesvangert kapitel i Danmarks historie. Det sker i *Dommedag Als* (2010), der er en fortsættelse af *Slagtebænk Dybbøl* (2008).

Sophie Schow var gift med Ulrik Frederik Rosing Schow, byfoged og birkedommer samt politimester i Thisted fra 1861 til 1872. En afskrift af dagbogen dukkede op i forbindelse med Thisted Dagblads flytning fra Jernbaneanegade til havneområdet, da avisens arkiv blev overdraget til Lokalhistorisk Arkiv.

Det har ikke hos familien Schow været muligt at spore den originale dagbog, men det er blevet bekræftet, at den har eksisteret og var oppe af skufferne og fremme i lyset senest i hundredåret for det skelsættende kapitel af danmarkshistorien – krigen i 1864. Dagbogen gik i arv til børnebørnene, og det var datterdatteren, cand. jur. Ulla Buhl, Sorø, der havde afskrevet og redigeret uddrag af dagbogen til brug for en artikel til Thisted Amts Tidende (Thisted Dagblad) i 1964.

Sophie Schow var tæt på begivenheder og personer, og hun fortæller levende om en stor omvæltning i en lille by med få tusinde indbyggere.

Med lempe

Det er en betydningsfuld kilde til den lokale historie. Hun beretter om, hvad hun ser

Ulrik Frederik Rosing Schow, byfoged og birkedommer samt politimester i Thisted fra 1861 til 1872. Billedet er fra 1860'erne.

og hører, ikke mindst giver hun udtryk for, hvordan en besættelse påvirker en familie med små børn. En øjenvidneberetning fra første parket, øjeblikk-billeder fra en by med støvletramp i gaderne og en sejrserberuset militærmusik på den lille bys store torv. Og ofte langt fra den »officielle« historie, man kan læse sig til i den lokale avis, Thisted Amtsavis, i de samme dage både under og efter besættelsens ophør. Nok blev der våbenhvile, senere fredsaf tale, men der skulle fortsat fares med lempe.

Dette hensyn var Sophie Schow ikke underlagt, når hun sad derhjemme med pen og papir og skrev til »alle mine Kjære«. Hos hende dukker levende mennesker frem bag navne og fornemme titler. Der vil altid kunne påvises uoverensstemmelser mellem det øjeblikkeligt

sete og hørte og en historiskrivning baseret på dokumentation på års afstand; det svækker dog ikke dette autentiske link, denne stemme fra 1864, hvis vi for alvor vil prøve at forstå, hvad der skete dengang, og hvordan det blev oplevet af dem, der stod plantet midt i begivenhederne – midt i historien.

Thisted Sygehus var blevet taget i brug som militært lazaret under den danske hærs tilbagetrækning, og sidst i juni 1864 befandt sig her 30 syge og sårede soldater. To af dem døde og blev begravet på kirkegården i Thisted, mens fjenden stod i byen. Det fremgår også af Sophie Schows dagbog.

Rosenkrantz og Schow

Amtmanden, baron Rosenkrantz, var bortrejst, og byfoged Schow, der var konstitueret som amtmand, sørgede for at få pantebøgerne fra herredskontoret og bøgerne fra

amtsstuen og amtskontoret samt alle offentlige midler i rede penge og bankbøger bragt i sikkerhed. Det blev overdraget toldkontrollør Bolvig, Klitmøller, at sejle det hele til København. Forinden havde han gravet pengekisten ned i et hus i Klitmøller. Og det blev Schow, der måtte tage imod de ubudne gæster. Rosenkrantz vendte ikke tilbage til Thisted før omkring 1. september, og højrebladet Thisted Amtsavis (*eksisterede indtil 1960, red.*) kritiserede meget skarpt, at amtmanden, der var medlem af Landstinget, havde været borte i over to måneder for at dyrke politisk virksomhed, mens amtet var ude i alvorlige vanskeligheder. Bedre blev sagen ikke, da amtmanden efter 14 dages ophold i Thisted atter rejste bort i fem uger. Dette gav avisen anledning til at spørge, om embedsmændene var til for folkets skyld. »Det var under alle Omstændigheder sørgeligt, at sligt skulde taales«, som det udtryktes.

En deling prøjsiske dragoner var de første, der ankom, men drog bort, da østrigerne kom. En kort tid var der indkvarteret prøjsisk infanteri, men østrigerne protesterede, og forbundsfællerne måtte atter drage bort.

Østrigerne kaldte øvrigheden sammen på Store Torv og erklærede byen for okkuperet. De krævede de offentlige kasser udleveret. Men i dem fandtes der af nævnte – gode – grunde dog ikke mange skillinger. Ved havnen beslaglagdes skibe, der var lastet med korn. Mange af de østrigske officerer blev indkvarteret i dyrlæge Møllers gæstgivergård i Vestergade. Det kom senere til at hedde Landmandshotellet, i nutidshistorien blev der på stedet brugsforening, Kvikly og i dag Super Brugsen. Patruljer gik rundt i gaderne og jagede folk inden dørene. Et herrefolk var kommet til byen. Ingen kunne være i tvivl. Det var dog ikke uimodtageligt for bestikelse i forbindelse med »udskrivningen« af heste.

Bekendtgørelse

Byens Indvaanere underrettes herved om, efter den fjendtlige Kommandoes Ordre, at Kvarterværterne ere pligtige til at give det indkvarterede fjendtlige Mandskab Frokost og Aftensmad.

Begge disse Maaltider skal bestaae af:

En meget tyk Skive hvidt Brød med tilhørende Ost, Flæsk eller Kjød.

Endvidere ere Kvarterværterne pligtige at levere det indkvarterede Mandskab Lys, Kogekar til Tilberedning af deres Middagsmad, samt dertil fornødent Brændsel; endvidere ½ Pægl Brændeviin eller en heel Flaske godt Øl til Mands til Frokost og Aftensmad.

Byfogedkontoret i Thisted, den 15de Juli 1864. U. Schow.

(Thisted Amtsavis)

Billederne af Ulrik og Sophie Schow er fra efteråret 1864 og optaget i fotograf Anker Rings atelier i Havnestræde 32 i Thisted. Der var i 1860'erne flere fotografer bag de tunge apparater i Thy. At blive fotograferet var dog fortrinsvis en sag for borgerskabet. Ring var oprindeligt uddannet som forretningsmand, men efter en fallit lod han sig uddanne som fotograf og åbnede en forretning i Grenå. Han kom derefter til Thisted. Den første henvendelse til publikum var i Thisted Amtsavis: »Lært hos en af Landets første Fotografer tillader jeg mig herved at bekendtgjøre, at jeg til førstkommende November har lejet hos hr. Købmand D. R. Kappen, hvor et tilsvarende smukt Atelier bliver opført, hvilket jeg tillader mig at bringe i Erindring for By og Omegn. Ærbødigst Anker Ring, Fotograf«.

I 1864 var fotografiet stadig en forholdsvis ny opfindelse – og de fremmede officerer stillede med stor glæde op foran apparaterne på deres vej op gennem Jylland. Dette billede viser den østrigske general Gelinck, der kom til at spille en hovedrolle under besættelsen af Thy. Og da tropperne skulle forlade egnen, ville han udveksle billede med byfoged Schow, der dog undskyldte sig med, at han ikke var i stand til at gøre gengæld. Gelinck må have haft held til at komme af med sit portræt andet steds – og måske fået et andet med hjem – og billedet af den østrigske officer har overlevet og dukkede for nylig frem fra glemslen. Gelinck var – med oppasser – indkvarteret hos konsul Bendixsen i Skovgade. Han huskedes i familien som »en særdeles behagelig og taktfuld Mand«.

Mens fjenden var i byen, holdt daglig en stor vognpark på Frederikstorv; den var »rekvireret« fra de nærmeste sogne og stod til officerernes afbenyttelse. Der blev foretaget daglige køreture rundt i Thy. Der foreligger beretninger om det overvældende indtryk, naturen i Thy gør på fremmede – også dengang. Ikke mindst mødet med havet har været værd at skrive hjem om. Hvis postgangen ellers havde fungeret i de urolige krigsmåneder.

Tyskkyndige thyboer

Hos lokalhistoriker og museumsleder P. L. Hald findes – set med nutidsøjne – en umiddelbart overraskende oplysning. Mange thyboer var velbevandret i det tyske sprog.

Konsul Bendixsen var den officielle tolk, »men i øvrigt var det ikke vanskeligt at tale med Fjenden, da mange af Byens Borgere beherskede Sproget«, skriver den gamle

lokalhistoriker. Tysk var det fremmedsprog, de fleste på dette tidspunkt kunne – *hvis* de talte et fremmedsprog. Engelsk spillede en sekundær rolle. Helt frem til og med 1864 var Jylland økonomisk, handelsmæssigt og finansielt meget tæt knyttet til det tyske. Det gjaldt også for Thisted. Mange skibe herfra sejlede på tyske havne. Hele det kultiverede Danmark – videnskab og kunst – var i det 19. århundrede »tyskvendt«. Det var også dér, de såkaldte dannelsesrejser primært gik til. Således med »Thistedes berømte søn« – digteren J. P. Jacobsen. Og så måske videre til Italien.

Det danske monarki omfattede Holsten (til Altona) og Slesvig. Og disse to »lande« var erhvervsmæssigt de mest dynamiske dele af riget. Kornhandelen var begyndt at gå vestover fra 1840'erne. Men studehandelen gik fortsat

– så at sige – på egne ben ned til Hamburg. Bankhuset Pontoppidan i Hamborg (digteren Henrik Pontoppidan havde i øvrigt rødder i en præstefamilie i Ræhr i Thy) var den altdominerende kreditor for jyske handels- og begyndende industrivirksomheder. Der var meget lidt finansiell forbindelse østpå til København. Den første danske bank – det var Privatbanken – blev oprettet af C. F. Tietgen i 1837.

Det sydvendte i jysk erhvervsliv er grundigt belyst af thyboen Esben Graugaard i en disputats om studehandelen fra 2006.

Klemt økonomisk

Thisted befandt sig i begyndelsen af 1860'erne i en betrængt økonomisk situation. Krigen og

Posthuset i Thisted 1874 (til venstre). De fremmede soldater troppede op hos postmesteren og forlangte, at han straks skulle åbne pengeskabet: »Han tog saa ganske roligt et Lys i den ene Haand og lukkede op med den anden (alt var jo sendt bort) og saa sagde han på sin rolige Maade: Jeg tror, der er 11 Skilling, vil De have dem?«, men de rystede på Hovedet og gik bandende igen« ... som det hedder i Sophie Schows dagbogsoptegnelser.

Thisted 1874. Et af de ældste billeder af byen. Indkvarteringen var de fremmede tropper ikke tilfredse med ti år tidligere. En østrigsk soldat skrev til en avis i Hamburg, at soldaterne blev anvist skure, lofter og åbne stalde som sovesteder. Da byfoged Schow blev truet med tvangsbelægning, blev forholdene forbedret. Soldaten hæftede sig i øvrigt ved, at det var nødvendigt at forsyne husene i Thisted med numre for at klare indkvarteringen.

den fjendtlige besættelse gjorde det ikke bedre. En læge søgte om nedsættelse af skatten, men fik afslag af kommunalbestyrelsen, der gjorde opmærksom på, at »Byen Thisted, saavidt vides, i Aar nyder den tvivlsomme Ære at være den højstbeskattede By i Danmark, og at Skattebyrden derfor hvilede tungt paa alle Byens Borgere«.

Det fremgaar af de kommunale arkiver, at bl.a. fattigvæsenets udgifter var steget i »en foruroligende Grad«. Den private godgørelse var ellers betydelig. Det var ønsket om at hjælpe de mindrebemidlede – »småfolk« – at nævnte Sonne gik i gang med at stifte en husholdningsforening efter engelsk mønster, og den 17. juni 1866 stiftedes Thisted Arbejderforening som et aktieselskab. Foreningen blev

Danmarks første brugsforening og et mønster for de senere brugsforeninger. Fra samme år stammer den første sammenslutning af Thistedes håndværkere: »Foreningen til Understøttelse for trængende Haandværkere og Industridrivende i Thisted samt deres Enker«.

Udgifterne til fjendens »naturalforplejning« beløb sig efter regnskaberne til 2285 Rdl. 3 Mark, en stor udskrivning for en fattig by, hvortil kom en del større og mindre beløb, som borgerne havde lagt ud. Således havde fjenden bortført de skibe, der lå i havnen, da de kom til byen. »Den store Standsning af al Handel og Omsætning i denne Tid førte ogsaa til stor Næringsløshed, og Kommunalbestyrelsen blev opfordret til at søge udvirket at faa Garnision i Byen; man ønskede et

Regiment eller en Bataillon Infanteri«, skriver P. L. Hald i sin købstadshistorie.

Det lykkedes som bekendt ikke. Det blev i stedet et civilforsvarskorps, der kom til byen omkring hundrede år senere – også i forlængelse af en krig og en tysk besættelse (1940-45).

Illustreret Tidende

Prøjserne og østrigerne havde tegnere og korrespondenter ved fronten. Og i Danmark var det ikke mindst læserne af det populære blad Illustreret Tidende, der blev underrettet om krigens gang. Både når det gik godt, og da det til sidst gik knap så godt. »Derovrefra«, den første artikel, som bladet bragte fra krigsskuepladsen i Slesvig, var med et billede af C. J. de Meza, den kommanderende overgeneral i Dannevirke-stillingen, til hest sammen med sin stab. Bladet bragte tilige meddelelsen om, at det havde sørget for korrespondenter og tegnere ved fronten og bragte i den følgende tid træsnit efter skitser af en række kunstnere. Blandt dem så kendte malere som Otto Bache og den senere Tivolidirektør, Folkemuseets og Frilandsmuseets skaber, Bernhard Olsen. Han var tjenestgørende officer i arméen ligesom andre af bladets billedleverandører.

Ingen af Illustreret Tidendes medarbejdere kom dog så langt som til Thy og Mors. Vi må tage til takke med billeder i tilsvarende tyske blade. Flere viser, hvordan danske heste bliver udskrevet, »rekvireret«, til krigstjeneste. »Hestetyverier« kaldte man det nu i Thy og på Mors.

»Mandstugten«

»I det store og hele var forholdene under besættelsen tålelige«, fremgår det af senere lokal historieskrivning, der henholder sig til amtsavisens beskrivelse af den »gode Mandstugt

»I dette historiske Brændpunkt (1864) samler den nationale Afmagt sig til det mindste og skarpeste mulige Billede: vor Nutid og Fremtid gaar igennem dette Punkt«.

Johannes V. Jensen 1906.

blandt de fjendtlige Tropper«. Nogle overgreb skete der dog, mest i form af tyverier af madvarer. Penge og værdisager havde man de fleste steder gemt bort. Det mørkeste kapitel i historien var hesterøverierne. Besætterne beslaglagde de heste, de kunne finde, til krigsbrug, og selv om det i mange tilfælde lykkedes at skjule hestene i lavninger eller træplantninger, blev der dog taget ca. 100 heste på Mors og ca. 150 i Thy og Vester Hanherred. Det er i al fald de tal, der opgives i den lokale historie, når begivenhederne i 1864 bliver fortalt op gennem 1900-tallet.

Det er betydeligt højere tal, Sophie Schow hører om i julidagene i 1864 og noterer i sin dagbog.

Bønderne blev ofte lokket i en fælde; de fik ordre til at stille med køretøjer for at udføre kørsel, og når de mødte, blev hestene spændt fra, og prøjserne og østrigerne forsvandt med dem, de fandt egnede til den videre færd gennem Jylland.

Hestetyverierne gjorde indtryk på Sophie Schow – dét med fjendens »mandstugt« tog hun ikke for så gode varer som datidens amtsavis og senere lokalhistorikere. Sådan som det fremgår af hendes dagbog. Under alle omstændigheder havde hun en anden opfattelse af, hvad »mandstugt« dækkede over.

Dannevirke-chok

På danskerne havde rømningen af Dannevirke en lammende virkning, for ingen havde jo ventet, at volden ville blive forladt

Nach der Bestimmung Sr. Excellenz des Feldmarschalls Freiherrn von Wrangel vom 12ten März d. Js., haben da, wo die Natural-Verpflegung durch die Wirthe eintritt, diese Folgendes täglich an ihre Einquartierung zu verabreichen:

a) An Offiziere

Morgens: Kaffee mit Beilage.
Mittags: Suppe,
Fleisch mit Gemüse,
Braten mit Kompott,
Butter und Käse,
Eine Flasche Wein.
Abends: Thee und Butter, Brodt mit Fleisch.
pro Tag 8 Stück Cigarren.

b) An Mannschaften

Morgens: Kaffee mit Beilage oder Branntwein.
Mittags: Suppe,
Ein Pfund Fleisch mit Gemüse,
Käse und Brodt,
Eine Flasche Bier,
½ Pfd. Tabak oder 10 Stück Cigarren.

c) Für Pferde

pro Tag: 4 Mäßen Hafer, 8 Pfund Heu und das benöthigte Stroh.

Diese Naturalverpflegung Seitens der Wirthe an ihre Einquartierung findet vom 14ten d. Mts. an statt. Da aber voraussichtlich nicht alle Wirthe in der Lage sein dürften die vorgeschriebene Quantität Wein, Cigarren und Taback an ihre Einquartierung zu verabreichen, so sollen diese Gegenstände noch wie vor durch die königlichen Preussischen Intendanturen von den Lieferanten besorgt und an die Truppen direct geliefert werden.

In gleicher Weise sind ferner Hafer, Heu und Stroh, soweit das Letztere nicht in den Detschaften zu erhalten, durch die Intendanturen zu beschaffen und zu vorausgaben, nur in außergewöhnlichen Fällen, wo die Fourage nicht sogleich aus den Magazinen zu erlangen ist, hat die Ortsbehörde dieselbe gegen Quittung an die Truppen herzugeben.

Karhuus, den 12ten May 1864.

Falkenstein,

Generalleutenant und Oberbefehlshaber der
Königlichen Preussischen Truppen in Jütland.

An
das Amt zu Viborg.

General-Commando des
III Corps. J. Nr. 104.

Haupt-Qu. Karhuus, d. 12ten May 1864.

Die anliegende Ordre vom 12ten d. Mts. erhält das Amt Viborg mit der Weisung hiernach zu verfahren, dieselbe in deutscher und dänischer Sprache abdrucken und an die unter demselben stehenden Detschaften vertheilen zu lassen.

Der commandirende General

Falkenstein,
Generalleutenant.

An das Amt zu Viborg.

J. Nr. 236.

Die Anlagen dem Amt zu Viborg mit dem Bemerken zu überfenden, wie ich verfügt habe, dass die Natural-Verpflegungs-Seiten der Wirthe an ihre Einquartierung, vom 15ten d. Mts. ab ein im hiesigen Dete stattfindet.

G. D. Viborg, den 13ten May 1864.

Der General-Major und Commandeur der
Königlich Preussischen 2ten Infanterie-Brigade
E. von Bornstedt.

Den øverstbefalende for de prøjsiske tropper i Jylland, von Falkenstein, sendte rekvisition til officernes og mandskabets forplejning rundt i by og på land. Og i arkivet for den tidligere Sjørring-Thorsted Kommune har det historiske dokument fra krigen i 1864 overlevet.

uden virkelig kamp. Kun én gang senere i historien har danskerne oplevet et tilsvarende chok: 9. april 1940 og den tyske besættelse. Endnu værre tegnede fremtiden sig i 1864, da prøjserne stormede Dybbøl-stillingen og

senere sammen med østrigerne rykkede op gennem Jylland – ja, helt til Skagen kom de og ikke kun for at vise dét flag, de plantede på Grenen! Det er denne dystre baggrund, man skal have med, når man i dag læser, hvad

den lokale avis i Thisted havde at meddele i sommeren 1864 – og hvad byfogedens hustru kunne berette i dagbogen til familien. Det danske monarki mistede over to-femtedele af sit landområde og omtrent en tilsvarende del af sin befolkning. Og mange tvivlede på, at landet så stærkt formindsket ville være i stand til at hævde en selvstændig statstilværelse. Denne tvivl bestyrkedes yderligere ved den bitre strid om skylden for, hvad der var sket. Forfatteren Herman Bang karakteriserede den tilstand, som danskerne befandt sig i, som »sårfeberen fra 1864«, der var svær at slå ned. Men det skulle alligevel vise sig, at »den danske Nationalitet baade Nord og Syd for Kongeaen havde en Livskraft større end nogensinde før«, som det hedder i *Danmarks Riges Historie*. »I Kongeriget vaagnede der en Følelse af, at Folket, for at hævde sin Eksistens og bøde paa hvad der var tabt, i en ganske anden Grad end tidligere maatte anspænde sine Kræfter, og denne Følelse satte Frugt i en aandelig og materiel Udvikling, som ingen tidligere Periode havde set Magen til«. *Danmarks Riges Historie* udkom i 1907. 13 år før Nord-slesvigs genforening med Danmark.

Gud, konge og fædreland stod fortsat i 1924 side om side. Og når Kongen i Christian X's høje majestætiske skikkelse kom til Thisted i anledning af købstadens 400 års jubilæum, var der forinden skikket bud efter veteranerne i Thy fra krigen i 1864. De mødte – som på Kongens bud – op med erindringsmedaljer og dybt præget i sind og på krop af grufulde oplevelser ved fronten som unge.

Mange thyboer havde været med ved rømningen af Dannevirke. Uden mad vandrede de i 10-15 graders kulde og snestorm til Dybbøl. Flere frøs ihjel.

Nederlaget ved Dybbøl og tabet af en stor del af det danske kongerige kom til at præge flere generationer. Alle havde troet, at den danske hær – sammen med forsvarsværkerne

mod syd – var uoovervindelige. Men nederlaget satte som nævnt en ny udvikling i gang i Danmark. »For hvert et Tab igjen Erstatning findes /Hvad udad tabtes, det skal indad vindes« – som det i 1872 poetisk er blevet udtrykt.

Orkestergraven

Andre talte om *Slagtebænk Dybbøl*. Titlen på en nyere dokumentarisk bog om krigsdramaet. Sådan tog det sig ud for de danske soldater. Sådan fremstilles det senere i danmarkshistorien.

Et slag mellem ulige hære. Den danske med håbløst umoderne våben og tilmed med en tvivlsom militær og politisk ledelse. Et slag med kanoner, granater og geværer, og – da prøjserne satte det store stormløb ind over de danske skanser – med bajonetter og knive, og hvad der ellers var ved hånden. Soldat mod soldat. Mand til mand. Og til akkompagnement af et prøjsisk militærorkester på 300 mand. Militærmusik var i 1800-tallet musik til militær. Det var endnu ikke reduceret til parader og flotte uniformer, march og middagskoncerter. I den prøjsiske militærhistorie opereres med »musikhelte«. Dirigenten er en sådan. Han står med udsigt over slagmarken med en dirigentstok i hånden, som har et prøjsisk flag i enden. Ivrigt dirigerer han orkestret, som sidder nede i, hvad man bogstaveligt må kalde en orkestergrav. Musikken tilpasses slagets forløb, og når en af danskernes skanser er erobret, lyder der en sejrshymne.

Familien i København

Hedeopdyrker Enrico Dalgas' indsats efter nederlaget blev symbolet på den patriotiske tanke, at hvad udad tabes, skal indad vindes. Det var dog ikke ham, der havde ramt denne patriotiske folkestemning. Det var digteren H. P. Holst. Efter krigen i 1864 formede han

Christian X skridter veteraner fra 1864 af, da han er i Thisted i anledning af købstadens 400 års jubilæum i 1924.

det motto, som Dalgas anvendte om hedesagen. Overalt i landet kom landvinding i gang. Alene i Jylland voksede det samlede landbrugsområde i tiden fra 1864 til 1914 med 4000 kvadratkilometer – et område lige så stort som det tabte Nordslesvig.

Så langt ud i fremtiden havde man ikke turdet se i 1864. For Sophie Schow i Thisted, byfogedens hustru, var det foreløbigt alt rigeligt, at fjenden havde forladt Thy, og at det atter var muligt at komme i forbindelse med familien i København. Det første, der afgik med postvognen fra Thy, var den dagbog, som vi i dag har mulighed for at kigge med i og derved føres ind bag facaden af en fjendtlig besættelse i Thy i 1864. Familien på Sjælland havde også haft deres at se til, mens jyderne fra Kongeåen til Skagen vandede sig under fjendens tvangsudskrivninger. Tabet af Als natten mellem 28. og 29. juni havde virket lammende – især på

hovedstaden. Her havde man hidtil følt sig tryk. Panikken greb københavnernes. Ville Fyn falde? Hvis en ny østrigsk flåde dukkede op, kunne fjenden ventes når som helst. Så vidt kom det dog ikke. Men forinden nåede kurserne at rasle ned på Børsen, tjenestepiger og håndværkssvende stormede sparekasserne for at hæve deres beskedne indskud ...

Som besættterne så det

Blandt kilderne til de nærmere omstændigheder ved den fjendtlige besættelse af Thy og Thisted er to beretninger i tyske aviser. I Norddeutsche Zeitung er der en skildring af de første troppers overgang ved Oddesund og ankomst til Thisted. Den anden beretning stammer fra en østrigsk soldat, der var indkvarteret i Thisted, og som i et brev fortæller Hamburger Nachrichten om begivenhederne.

Thisted skildres som en pæn lille by, hvis befolkning kun nødtvunget tog mod den beordrede indkvartering. Man anviste soldaterne skure, lofter og åbne stalde som sovesteder. Soldaterne klagede, og det blev byfogeden, dagbogsskriveren Sophie Schows mand, der skulle sørge for, at forholdene blev bragt i orden. Ellers ville byens bedste værelser blive »tvangsbelagt«.

Østrigeren fremhæver, at husene i Thisted ikke havde numre. »Man kendte der endnu ikke til denne til Indkvartering nødvendige Indretning«. Besættelsesmagten skulle dog hurtigt sørge for, at thistedboerne fik bragt dette forhold i orden.

Og det var en nummerering, som nogle borgere i byen siden tilsyneladende holdt fast ved – ifølge senere lokal historieskrivning. I Thisted Amtsavis kunne man dog 1. december 1864 læse følgende notits: »Paa nogle Huse her i Byen findes endnu den af Tyskerne under Okkupationen befalede

Sophie Schow var gift med birkedommer, politimester og byfoged Ulrik Schow i Thisted, da Thy i sommeren 1864 blev besat af prøjsiske og østrigske tropper i kølvandet på den danske katastrofe ved Dannevirke og Dybbøl-stillingerne. Og hvad hun så og hørte i byen, skrev hun ned i en dagbog. Familien boede i Søndergade i det område, hvor den kommunale administration i dag har til huse.

De to danske soldater

Thisted, den 14de Juli: I Tirsdags begravedes de 2 danske Soldater, som vare afgaaede ved Døden paa det herværende Lazaret, nemlig Dragon af 3die Regiments 1ste Eskadron Frederik Albertsen af Holebol i Husum Amt og Infanterist af 19de Regiments 7de Komp. Rasmus Nielsen, hjemmehørende i Aarslev pr. Odense. Et ualmindeligt talrigt Følge af alle Stænder ledsagede de Hedengangne til Graven, der ligesom Kisterne vare smykkede med utallige Kranse. Gaderne vare ligeledes bestrøede med Grønt og Blomster, og fra Huse og Skibe vajede Dannebrog på halv Stang. Befolkningen lagde kort sagt paa mange Maader for Dagen sin levende Deeltagelse for Fædrelandets forsvarere.

Thisted Amtsavis.

Nummerpaategning. Vi holde os forvissede om, at ingen af vore danske Medborgere kunde ønske at bibeholde nogen Erindring om de ubudne Gjæsters Nærværelse, og at det kun er en Forglemmelse, naar de ikke for længst have ladet disse Indskrifter udviske«.

Og den rare pastor Sonne, som vi skrev om i indledningen? Jo, han oprettede både en brugsforening og tog initiativ til et asyl for trængte børn i Thisted. I bestyrelsen for asylet sad Sophie Schow, byfogedens dagbogsskrivende kone.

»De skældte Schow saa rædsomt ud«

Thisted, den 13. Juli 1864: Alle mine Kjære!

Da det desværre nu kan vare længe, inden vi kan høre fra hinanden, vil jeg af og til, naar jeg kan faa Lejlighed, skrive lidt, for at sende Eder det, naar Vor Herre en Gang igen frier os ud af denne uhyggelige og elendige Krig.

Eders brev af 3. Juli fik jeg akkurat, men saa stoppede Posten. I Dag har Madam Blank været her for at gøre rent, og da hun skulde gaa, og jeg efter Løfte vilde følge hende hjem, kommer Børnene løbende efter mig, og skulde sige fra Fader, at jeg maatte endelig ikke gaa ud, for nu kom Tyskerne. Schow maatte saa straks op på Amtet, hvor Tyskerne sagde, at de var kun faa, en 50 eller 60 Stk., men i Morgen kommer her 2000, som der maa skaffes Kvarter til, og nu er alle vore Folk og flere til paa Kontorerne, og ingen af dem kommer naturligvis i Seng i Nat, vi faar jo ogsaa selv nogle i Indkvartering, og Gud vide, hvad det bliver for Mennesker. De teede sig som nogle Gale, foer op og ned ad Gaderne, de fleste kom kørende, andre ridende paa Heste, som de havde taget paa Vejen, hvor de var kommen frem, saa ilede de, efter at være staaet af, hen paa Havnen, hvor de bandede og skældte ud, og saa besteg de alle de Skibe, som laa her, og satte Vagt uden for Toldboden og vist ogsaa for Posthuset. En Major, som var med, sagde, at i Morgen kommer der en Befaling til straks at udlevere alle Vaaben, og han forsikrede, at hvis det ikke blev overholdt, og der fandtes Vaaben hos Nogen, vilde de blive stillet for en Krigsret og skudt. Vi har

heldigvis ingen, og desuden er alle Penge-sager og Bøger sendt bort for 8 Dage siden. Bare de dog ikke tager Schow. I Dag har de taget Rybsahm (*herredsfoged, red.*) i Hanherred, han sidder i Løgstør.

I gaar blev der stor Højtidelighed i Byen, da vore 2 Soldater, som var døde på Lazaretten, blev begravede.

Vi sendte alle Kranse, og hele Byen fulgte. Først kom 14 sortklædte Piger, derefter henved 100 Par, og alle, der havde Uniformer, mødte i dem, her blev flaget paa halv Stang i hele Byen. Der var 3 Præster, Madelung, Sonne og Wesenberg, som holdt nete Taler.

Jeg har ikke Idé om, hvor vi skal gøre af dem, vi skal have i Indkvartering, Folk siger, at de vil kun bo nedenunder, de vil ikke være oppe i Huset, og Gud vide, hvorfra man skal faa Mad til saa mange, det er næsten til at blive tosset over. Stine kan vel slet ikke komme, og nu er der netop saa mange Jordbær, i Dag har vi pillet 8 pund, og i Søndags 9. Alle Børnene maa vi jo lukke inde og passe paa, de ikke kommer ud. (*Der var syv, den yngste, Ingeborg, var et halvt år, den ældste 11, red.*) Nu gaar Klokken til 1. Gud vide, hvad Morgendagen vil bringe.

Den 14. Juli: Nu har jeg først rigtig talt med Schow og faaet at vide, hvordan den Røverbande bar sig ad i Aftes, de mødte Schow paa Gaden, og saa tog 5 Mand ham mellem sig og trak af med ham som en Arrestant – op på Amtskontoret, der dundrede de paa Døren, og da

der ikke øjeblikkelig blev lukket op, brølede en Major, at de skulde sprænge Døren, men de blev dog lukket ind, og saa begyndte de, som om de var hjemme, at undersøge alle Papirer samt alle Skabe. Saa beordrede de Mad til hele Mandskabet til i Dag, de skulde have Kaffe og Hvedebrød til Morgen, Kødsuppe og Steg samt Kompot til Middag, og Te og Smørrebrød. De skældte Schow saa rædsomt ud og behandlede ham som deres Dreng, og naar Schow sagde: »De ønsker«, svarede de »Nej vi befaller, og det skal skaffes«.

Kl. 12 i Dag kom der to og hentede Schow, »for den Mad kunde de ikke spise«, det var Oksekødssuppe med kød, det var ikke kogt, som det skulde være, Kødet skulde være kogt aldeles ud i Suppen, og de skulde have Gemyse til, og de skældte Schow ud, fordi det ikke var kogt rigtigt, han er nærmest syg og holder det ikke ud længe. Amtsfuldmægtig Sørensen er rejst til Aalborg i Amtmandens Sted, nu kommer det an paa, om von Falkenstein (*general, anførte de præsiske troppers fremmarch i Jylland, red.*) vil nøjes med ham, eller de tager Schow bagefter.

Schows første Fuldmægtig – Frederiksen – har de taget som Gidsel til Vildsund, hvor han skal skaffe dem over med Færgen. Gud ved, om han kommer igen. Nu kom der 350 Mand, som alle skal indkvarteres inden Aften, men de vil ikke indkvarteres under 20 Mand paa samme Sted.

Der var en henne hos vinhandler Bendixsen og forlangte et Glas Vand, og da han fik det, sagde han, at han ikke vilde drikke af det, før han, der havde bragt det, havde drukket først.

Der er ingen af os eller andre fornuftige Mennesker, der viser sig paa Gaden, og jeg

gaar i stor Angst for, at Børnene skal slippe ud, de er næsten ikke til at passe paa, det er en ret fortvivlet Stilling at være i, men man maa jo mande sig op, thi Schow trænger til Opmuntring, det gaar alt sammen ud over ham, og jeg er gyselig bange for ham.

I Morgen begynder de paa Naturalforplejning, saa vil de selv koge deres Mad, men de vil kun have Oksekød – hverken Kalv eller Lam.

Fuldmægtig Skibsted blev skældt ud for en Æsel og en Svinehund, fordi Officererne ikke fik varm Mad, da de kom i Aftes Kl. lidt over 10, de raabte og hujede som Gale. I Teatret skal der være 100 Mand, de har forlangt Halm og Linned til at ligge paa. Vi aner ikke, hvad der sker andre Steder, og dette kan jo vare i evig Tid. Byens nye Præst, som er en elskelig Mand, kan ikke høre et Ord fra sin Familie, og hans Kone venter en lille hver Dag. Naar der staar 2-3 Mennesker paa Gaden og taler sammen, kommer 3 á 4 Tyskere og river dem fra Hinanden, og de bliver jaget til hver sin side med Skældsord som »forbandede Mennesker«.

De kom ind til Postmesteren og forlangte, at han straks skulde aabne Pengeskabet, han tog saa ganske roligt et Lys i den ene Haand og lukkede op med den anden (alt var jo sendt bort) og saa sagde han på sin rolige Maade: »Jeg tror, der er 11 Skilling, vil De have dem?«, men de rystede paa Hovedet og gik bandende igen.

Nu kom der Melding om, at der var kommen 1800 Tyskere til Frederikshavn, og i Skive ligger vist 2000. Effersøe, som var Huslærer paa Ullerupgaard, er bleven skudt paa Als, han var et smukt og herligt Menneske, som kom meget

her i Byen. Amtsfuldmægtig Sørensens Broder, som var Jurist med bedste Karakter, er bleven skudt ved Aalborg. Man hører aldrig en god Efterretning, kun Sorg og Fortvivlelse.

»Vi er saamænd ikke saa slemme, som vi skal være, thi for henved 2 Maaneder siden har vi faaet Befaling til at pine og plage de Danske alt, hvad vi kunde, og det skal være vor vigtigste Opgave. Naar Herskabet laa i deres Senge, skulde vi jage dem og Ungerne ud og selv lægge os i Sengene«.

Den 15. juli: I Gaar skete der indkvartering i store Partier, men det blev atter forkastet, saa nu skal de indkvarteres ligesom vores egne, men ingen Menige maa være mere end 5 Dage paa ét Sted, saa skal de skifte Kvarter, da man ikke stoler på dem, de er bange for, at Soldaterne skal gøre for meget ud af de Danske, naar de lærer dem at kende. Vi skal have en Officer og hans Oppasser, begge Kontorerne er rømmet og flyttet hen i den store Sal paa Raadstuen, der er sat en Seng i det forreste Kontor, og saa skal Officeren have Schows Stue, og til Oppasseren er der sat en Seng ind i Havestuen, og alt fra Kontorerne er stuvet ind i den lille Spisestue. Inde hos Jacobsens (*digteren J. P. Jacobsens forældre, der boede ved havnen. red.*) har de 10 Menige, nogle af dem er skikkelige, de har ikke Idé om, hvorfor de slaas, en af dem sagde i Gaar: »Vi er saamænd ikke saa slemme, som vi skal være, thi for henved 2 Måneder siden har vi faaet Befaling til at pine og plage de Danske alt, hvad vi kunde, og det skal være

vor vigtigste Opgave. Naar Herskabet laa i deres Senge, skulde vi jage dem og Ungerne ud og selv lægge os i Sengene«.

Det gjorde de også med Børnene henne hos Købmand Heskjær.

Vores er endnu ikke kommen. De skal have Mad hver dag. Den Menige kun Frokost og Aftensmad, som skal bestaa af Hvidt Brød, 3 Tommer tykt med Smør, Kød, Flæsk og Ost paa, saa skal vi udlevere Kar til at koge deres Mad i samt det behørig Brændsel dertil. Officererne skal have Oksekødsuppe og Kød m.v., og vi skal give dem alle Lys. I Dag er her blevet Kvarter til von Falkenstein selv.

I Gaar fik Fuldmægtig Skibsted Befaling til under streng Straf øjeblikkelig at nummerere alle Husene her i Byen (*i forbindelse med indkvarteringen, red.*) og give den nederdrægtige Stud, den grove Major, som er Pladskommandant her, en Fortegnelse. Vi har faaet nr. 3 paa vort Hus. Politifuldmægtig Frederiksen kom da tilbage sammen med dem, som kom i Aftes. Da de kom til Nykøbing, var han gaaet hen i Klubben for at faa noget at spise, men blev afhentet af 2 Soldater, som blev ved at gaa i Hælene paa ham, hvor han gik, han blev betragtet aldeles som Arrestant. De har krævet leveret fra Nykøbing 300 Stude inden 36 Timer, hvad mon de vil udskrive her? Schows Vogn tager de nok ogsaa, de tager alle Befordringer. De ser ud som nogle komplette Røvere, de har lange graa Kapper med brede, hvide Remme over Brystet og en lille Blaa Kalot paa Hovedet, og saa har de under Kappen korte Benklæder og enten lange Strømper eller lange Støvler lige til Knæene, og de er næsten sorte i Ansigterne. Bare de dog vilde give Schow sin

Østrigske husarer røver heste i Thy og på Mors. Mesteren bag tegningen er en tysker, og den blev offentliggjort i *Illustrierte Zeitung*, der skrev, at det var »en rigtig artig Spas for de lystige Knægte«. Det danske *Illustreret Tidende* bragte sidst i august – da de fremmede tropper havde forladt landsdelen – tegningen med denne bemærkning: »Tyskerne fryder sig over deres egen Skam! De vil ikke blot udbrede deres Kultur, men de gør tillige deres Felttog saa indbringende som muligt ved at stjæle Heste«.

Afsked, for han kan da ikke faa det værre, og maatte vel give ham et Embede i Sjælland, hvis vi ikke beholder Jylland længe. Her maa ikke et Menneske forlade Byen. Brinkmanns (*manufakturhandler, Store Torv, red.*) har faaet en italiensk Officer med 20 Mand, han er fortvivlet over, at han

er gaaet med. Da de i Gaar gik over fra Saltingsund, gik der en Baad under med 2 Officerer og 19 Menige, gid Majoren havde været der imellem, han var lige ved at banke Kammerraad Hansen og Konsul Bendixsen i Gaar, de to er formænd for

Indkvarteringsordningen, og det gik ikke hurtigt nok.

Majoren hedder Eliatscheck, nu er her kommen en General, som hedder Gelinck.

»Han – Officeren – har forlangt Jordbær med fløde i Aften, naar han kommer Hjem. De rejser Gud ske lov i Morgen«.

Den 15. om Aftenen: Nu har vi da faaet vores Indkvartering, det er Prøjsere. Løjtnanten hedder Menlauf, de kom Kl. henved 6 og bad straks om Mad, da de var meget sultne, de fik alt det Hvedebrød, vi ejede, saa vi alle, selv de smaa, maatte spise bart Rugbrød – han – officeren – har forlangt Jordbær med Fløde i Aften, naar han kommer Hjem. De rejser Gud ske lov i Morgen.

De kom fra Løgstør paa 3 Skibe, alle Prøjsere, og de vilde indtage Thisted, men da alle Østrigerne saa dem komme, fo'r de ned til Havnen for at vise, at de var kommen først, og de saa paa hinanden, som om de skulde fare løs paa hinanden.

De har forlangt 400 Pund Kaffe sendt til Løgstør, men de venter ikke, at det kan skaffes, hvad det vist heller ikke bliver. Pastor Wesenberg kan ikke komme ud til Skinnerup uden Pas, først skal Schow skrive et med et stort Segl under, og saa skal det vises til Eliatscheck, som ogsaa sætter Segl under.

Vi hører ikke andet, end hvad de Tyske fortæller, og de siger, at der er ikke udsigt til Fred, men at vores Konge er flygtet. Vin har de nok af, det er ungarsk Vin, som de selv fører med, og faar udleveret i Spande.

Naar de gaar ind og spiser Festmaaltid hos gæstgiver Møller, siger de: »Det er bra, Kongen af Danmark betaler«, og saa gaar de.

Naar man tænker på de ulykkelige Mennesker i Vejle og Horsens, som har haft al det Kram hele Tiden, maa vi jo være glade. Tyskerne fortæller i Dag, at der er oprør i København. Gud vide, om det er sandt.

Den 16. Juli: I dag har min Tante i København Fødselsdag, og jeg vil haabe, at de paa Sjælland har det bedre end vi Stakler herovre. Nu er vores ene Røver rejst, han skulde have Morgenkaffe kl. 5 ½, han drak en Pægl Fløde, som var beregnet til hele Dagen og tømte Sukkerskaalen. Nu har vi fået en anden Officer med Oppasser, det skal være et vakkert Menneske og Oppasseren en ganske ung, skikkelig Fyr. Oberstløjtnanten har sagt til Schow, at det er en fortvivlet Krig, som de jo slet ingen Interesse har for, de ønsker kun at komme hjem. Alle Tyskere mener, at de er skammeligt forraadte af de nederdrægtige Englændere, for de har jo hele Tiden narret dem med Løfte om Hjælp.

Hvordan skal vi dog holde dette Liv ud? Røverne har Vagtstue paa Raadstuen, og hele Torvet vrimler af al det Kram, saa kommer her hele Tiden Vogne med Soldater, der har været ude hos Bønderne og røvet Flæsk, Ost, Kød og Læder m.m. I Eftermiddag kommer her 400 til, saa her har vi 1200, hvor de skal faa Plads er ikke til at forstaa.

Prøjserne var nødt til at rejse i Morges, var de bleven her længere, vilde det være kommen til Mytteri imellem dem.

Kl. 10 ½ Aften: Nu er det allerværste, som jeg frygtede mest for, sket, i dette Øjeblik har Schow maattet rejse til Aalborg. Sørensen (*Frit-hjof S., amtsfuldmægtig, red.*) kunde slet intet udrette dér,

saa Schow maatte straks komme, ellers vilde han blive afhentet med Magt. Det er ingenlunde rart for mig at bo her alene med fremmed Indkvartering, men blot Schow snart kommer vel tilbage, kan vi vel nok hytte os saa længe. De havde sagt, at i Dag maatte der skaffes mange Heste. Da Schow saa sagde, at det kunde han ikke give sig af med, det stred imod Kongen af Danmarks Regering, sagde de, at Kongen af Danmark havde jo slet ikke mere at sige, og de skulde nok hjælpe sig selv, i Morgen vilde de begynde, saa nu skal de paa Togt i Morgen for at stjæle Heste. Det bliver galere for hver Dag, og der er ikke Tanke om, at det skal faa Ende. Konsul Bendixsen og Lykke har lovet Schow at se ned til mig hver Dag. Jeg ved næsten ikke, hvordan jeg skal udholde det. Det er ikke som Byfoged, men som Amtmand, de skal bruge Schow. De vil have, at han skal underskrive noget, men hans eneste Udflugt er, at han slet ikke er konstitueret af andre end af Kammerherren selv, og naar det skal være rigtigt, skal det jo være af Ministeriet. Jeg er saa bange for, at de skal føre Schow til Rendsborg, thi det truer Major Eliatscheck hele Tiden med.

»Vi har intet rent Tøj, saa vi skulde have vasket, men vi kan ikke, da de stjæler alt, hvad man hænger ud ...«

Den 17. Juli: De to yngste Børn paa 6 Mdr. og 20 Mdr. har grædt hele Natten, de er saa bange, men det er jeg jo ogsaa selv.

Det allermest oprørende er, at der var til-sagt 200 Vogne til at komme ned til Havnen fra Vestergade med 500 heste. De har nu beholdt alle de bedste, og vi ser

de ulykkelige Bønder køre hjem – 2 vogne med et par Heste for. I Dag har de udskrevet 2000 tønder Havre til alle de stjalne Heste.

Vi har intet rent Tøj, saa vi skulde have vasket, men vi kan ikke, da de stjæler alt, hvad man hænger ud, saa vi maa hjælpe os, som vi kan, men det er jo kun Smaating imod alt det andet.

Den 18. Juli: I Dag har de fortsat med at »udskrive« Heste, som de kalder det. Og alle, der kommer med deres nye Heste, følges af Soldater med dragne Sabler. De fik bragt 1300 Heste, hvoraf de beholdt de 102. Jeg har desværre ikke hørt noget fra Schow.

I Morgen skal alle Officererne til Vester-vig for at udskrive Heste. Det siges nu, at vi faar Vaabenhvile, men skal de fremmede blive her i Byen, bliver de jo ikke til at udholde.

Den Officer, som vi har, skal være den flinkeste af dem alle, og vi kan være glade for at have en Officer, thi saa tør ingen Menige komme, de kommer ellers og indkvarterer sig selv.

I Gaar kom der 4 til vor rare Pastor Sonne, og da han ikke kunde blive af med dem, anviste han dem en Stue, men de vilde have 3 Værelser, hvad de dog ikke fik. Da en Soldat kom ud til Sonne og vilde have Ild på sin Pibe, viste det sig, at det var Præstens egen Pibe, han havde taget.

Vores lille Oppasser øver sig i at tale Dansk og vil gerne kæle for Børnene, og officeren vil saa gerne høre de store spille firhændigt, det minder ham om Hjemmet, han kan høre det gennem Væggene, vi vil jo ikke have dem inde hos os.

Den 19. Juli: I Nat kom Schow hjem, Gud være lovet, og han har det godt. von Falkenstein og alle de høje Officerer rejste bort over Hals og Hoved, saa han talte kun med en grev Mønsted. I Aalborg var de sikre paa, at vi nu fik Vaabenhvile, thi de plejer ikke at rejse saa hurtigt. Her mærker vi ikke til nogen Vaabenhvile, i Dag har de udskrevet 20 Stude og 20 Køer. De har i Dag sejlet alle de Skibe bort, som laa i Havn, der blev hejst sort og brandgult Flag.

Der var 4 Østrigere paa hvert Skib, vistnok 11 Stk., men det var gamle, værdiløse Skuder. Vor lille Oberstløjtnant var med, han kom i Dag og takkede meget for Opholdet, han var meget køn. Vi fik i Dag et brev, som var smuglet hertil fra vor gamle Pladskommandant, som sendte sit Portræt, han vilde gerne have, at Schow vilde skrive til ham, hvad han selvfølgelig ikke gør. Den Officer, vi havde, fortalte i Dag, at de høje Officerer var saa slemme, fordi de blev behandlet daarligt, saaledes havde von Falkenstein i Aarhus høfligt bedt om en Vogn til sig selv (det er nok ellers tvivlsomt, om han kan være høflig). Saa havde de sendt ham en Møgvogn og sagt, at de ikke havde bedre.

Den 22. Juli: Nu har vi da faaet Vaabenhvile, i Onsdags blev Kommunalbestyrelsen kaldt op paa Raadstuen kl. 12, og saa oplæste Majoren, at der var Vaabenhvile i 10 dage, og i den Tid vilde de ikke gjøre større Rekvisitioner, men vi skulde underholde alle dem, som vi havde, i alt 600, foruden Officerer.

Vi maatte ikke hejse Dannebrog og ikke holde offentlige Forsamlinger, vi maatte huske paa, at vi var under den prøjsiske og østrigske Regering. I Dag venter de von

Falkenstein, og Magistraten er tilsagt til at præsenteres for ham i Galla – som prøjsiske og østrigske Undersaatter – Schow skal præsenteres af Gelinck, som skal være et større Asen end Majoren.

De Menige skal nu skifte Kvarter hver tredje Dag og sove med Tøjet paa.

Den 23. Juli: Der er skrevet til Nykøbing efter Brigademusikken, som bestaar af 85 Mand, de skal nok spille her paa Torvet i 3 Dage, men der kommer nok ikke mange Tilhørere.

Den 26. Juli: Naa, nu er vi Gud være lovet bleven af med alle vore fremmede og her er stor Glæde i Byen. Da vi fejrede Begivenheden med vore Venner, bankede det paa Døren, og ind traadte vor lille Løjtnant, der skulde rejse i Nat kl. 3, men først vilde sige Farvel og takke os uendelig meget. Han blev siddende i 2 Timer, fik Kaffe med os og lod Munden løbe. I Gaar var Schow oppe og tale med General Gelinck, og han bad Schow om at gøre ham den Fornøjelse at modtage hans Portræt og give sit eget til Gengæld. Schow modtog Portrættet, og Gelinck var en ret køn Mand, men sagde, at han havde ingen at give til Gengæld.

Da Sørensen forleden spurgte Majoren, om han havde noget skriftligt Bevis for, at han havde Ret til at udskrive, svarede han: Ja, henved 800 bajonetter, det vil De vel nok respektere.

Den 30. Juli: I Dag har jeg da faaet Breve fra mine Kjære paa Sjælland samt Aviser fra den 12. og 13. Juli ...

Magnus Sørensen og Tovsig Skole

af Inger Skyum Ussing og Peter Ussing

Artiklen giver et personligt portræt af Magnus Sørensen, der var lærer i Tovsig 1915-54. Samtidig tegnes der et mere generelt billede af lærernes vilkår på landet.

I 1909 kom der en ny andenlærer til Skjoldborg Skole syd for Thisted. En ung seminarist på 21 år blev konstitueret i embedet, og efter datidens regler kunne han i 1911 opnå fast ansættelse. Han blev forsynet med kaldsbrev, og i kirken skulle sognepræsten hr. Kjær oplæse biskoppens kollats, der pålagde den unge lærer at røgte det betroede embede med tilbørlig flid og troskab og omhyggeligt at antage sig ungdommens undervisning i de ham anviste fag, at foregå børnene med et godt eksempel og bevise sine foresatte al tilbørlig agtelse og lydighed og derhos overalt skikke og forholde sig således, som det sømmer sig for en retsindig og tro lærer. Kollatsen sluttede med denne opfordring til præsten: »... taler derhos hans Sag til det bedste og formaner Menigheden til at antage ham som ret beskikket Lærer og tillige bevise ham Kærlighed og Velvilje paa det, at det maa ske Gud til Ære og Menighedens Medlemmer til Velsignelse, hvortil jeg ønsker dem alle Naade og Fred fra Gud vor Fader, vor Herre Jesus Kristus ved den Hellig Aand.«

Den unge lærer var Magnus Sørensen fra Vildsund.

Familieforhold

Andreas Magnus Sørensen blev født i Thisted 29. marts 1888. Faderen var gæstgiver Peder Sørensen og moderen Else Marie Sørensen, født Pedersen.

Peder Sørensen stammede fra et lille husmandssted i Skyum og havde været karl hos

J. P. Jacobsens broder i Thisted. Han havde også kørt som kusk på postvognen mellem Thisted og Hundborg. I 1886 nedsatte han sig som restauratør på Lille Torv i Thisted og købte senere den gamle gæstgivergård »Jylland« på hjørnet af Vestergade og Frederiksgade. I 1903 solgte han virksomheden i Thisted og overtog Vildsund Kro, på Thysiden af Vildsund. Går man tilbage i hans slægt, møder man stort set kun bønder, så Peder Sørensen var det, man i dag kalder en mønsterbryder, og det blev hans børn også.

Hans kone, Else Marie Pedersen, stammede fra Karby på Mors og var et barnebarn af den begavede og legendariske lærer i Karby, Ole Madsen Skyum, der var født i 1792 i byen Skyum. Foruden at være lærer drev han også noget landbrug og var desuden hestehandler. I hjemmet voksede der en børneflokk på 22 børn op. Han fik adskillige efterkommere på Mors, bl.a. lærer Anton Skyum i Erslev, der blev en kendt dialektforsker. En søn af Anton Skyum, Sigurd Skyum, blev seminarierektor i Silkeborg. Andre af Ole Madsens ætlinge er de to professorbrødre Svend og Niels Skyum Nielsen. Else Maries broder, Martinus Pedersen, blev en meget dygtig fotograf. Han fremstillede selv sine apparater. Han boede i Hadsund, og på grund af sine kultegninger blev han altid kaldt »Kul-Peter«.

Magnus Sørensens søn Svend Yde, der var lærer i Aars, har forsket i slægten og har kunnet føre grene af den meget langt tilbage, en af dem til et uægte barn af Valdemar Sejr, og

dermed ind i kongerækken tilbage til Gorm den Gamle.

Også i Sørensens hjem voksede der en stor børneflokk op. Magnus var den ældste, og efter ham fulgte Svenning (f. 1889), der blev snedker og boede i Langå, Christian (f. 1891) udvandrede til USA og var vognmand i Chicago, datteren Margrethe (f. 1893) rejste også til USA, Valdemar (f. 1896) blev ansat ved DSB i Nyborg, og datteren Agnes (f. 1898) udvandrede også til USA.

Der fulgte herefter et par tvillinger, de døde som små, og i 1903 kom sønnen Jens Yde til verden. Han blev imidlertid kun 8 år, da han faldt i en gryde kogende vand, der stod på gulvet. Han blev så hårdt medtaget, at han ikke kunne overleve.

Vildsund Kro

Vildsund Kro, som Else Marie og Peder Sørensens overtog og drev indtil 1917, var en gammel færgekro. Den eksisterer nu som

Hotel Vildsund Strand. Der var færgefart mellem Øst Vildsund, hvor der også var en kro fra 1810, og Vest Vildsund. Kroen må også have fungeret som posthus, og hver nat kom der post fra Mors og afleverede en posttaske og fik en ny med sig. I Sørensens soveværelse var der en lem, så man nemt kunne udveksle posten.

Vildsund var også kendt for sine hestemarkeder, der fandt sted på en plads ved kroen og fjorden.

Det var et frit sted for børnene at vokse op, og Magnus Sørensens fornøjede som ældre sine børn og børnebørn med fortællinger fra Vildsund. En af dem skal genfortælles her:

Der var i Vildsund en familie, der havde en dreng. Han kom i tanker om, at han ville se om en kok (hane) kunne svømme. Han roede langt ud på fjorden og smed den i vandet. Men den stakkels hane kunne ikke svømme, og inden han fik den op, var den druknet. Som straf bestemte hans mor, at han skulle spise hele hanen, der blev kogt eller stegt.

Vildsund Kro o. 1900, altså fra en tid, hvor familien Sørensens overtog den.

Men det var for meget. Da han havde spist en god del, sagde han: »Muer, æ ka' æt æde mier kok!« Det kan vist ikke udelukkes, at Sørensens drenge havde lidt med historien at gøre.

Skolegang og uddannelse

Da familien flyttede til Vildsund, var Magnus Sørensen begyndt at gå i skole i Thisted og kommet på realskolen. For at slutte sin skolegang der, kom han til at bo hos en af lærerne, løjtnant Hansen. Han gik så hver lørdag de 10 km til Vildsund og vendte tilbage søndag aften.

Han fik sin realeksamen i 1904 og blev derefter »lærerlærling« hos læreren i Sundby på Mors. Derefter gik turen til Ask Højskole, hvor han forberedte sig til optagelsesprøven på seminariet.

Han gik på Ranum Statsseminarium i 3 år og tog sin lærereksamen i 1909. Vi ved ikke ret meget om seminarietiden. Der var kun mandlige elever (som betegnelsen var dengang), og der må have været et utrolig godt forhold mellem kammeraterne. Da de forlod seminariet, dannede de en forening, der hed »Det stærke Sammenhold«, hvis formålspapragflyder:

»Foreningens Formaal er at vedligeholde og videreudvikle Kammeratskabet, ved Meddelelser om private Forhold samt ved gensidig Udvæksling af Tanker og Meninger.«

Til den ende blev der oprettet en vandrebo, der skulle cirkulere mellem medlemmerne efter ganske bestemte regler, og når året var omme, skulle de færdigskrevne bøger opbevares hos en af kammeraterne. Hvert medlem fik bogen to gange, og der blev de første mange år anskaffet en ny bog hvert år uanset om bogen var udskrevet eller ej. Der var særlige bøder for overtrædelse af reglerne (plus 5-10 øre for blækklatte!).

Magnus Sørensen og seminariekammeraten Hans Jørgen Baden, der sluttede sin karriere som skoleinspektør ved Ny Munkegade Skole i Århus. Efter lærereksamen foretog de sammen en tur til Sydsverige, som blev beskrevet i vandrebogen. Da Sørensen næste gang tog til udlandet, var han omkring 80 år. Det skete sammen med datterdatteren Hanne, og turen gik til Bulgarien og Istanbul. Året efter tog de til Madeira.

Vandrebogen kom til at fungere indtil 1970. Da var der kun 2 af de oprindelige medlemmer tilbage, nemlig Magnus Sørensen og A. Kolstrup, tidligere skoleinspektør i Løgstør. Kolstrup, der blev den sidste af flokken, boede hos en søn, der var læge i Nors. Her havnede de 44 bind vandreboer, som det efterhånden var blevet til, og sønnen sørgede for, at de blev afleveret til Landsarkivet for Nørrejylland.

Vandreboerne er en kilde til belysning af en generation af lærere i den danske skole i de første mange årtier af 1900-tallet, men de har

dog stærkt privat karakter. Bøgerne fra Ranum fortæller ikke så meget om skoleforhold og hverdag i skolen. Den kendte kammeraterne jo, men derimod fornemmer man stærkt tonen mellem dem, for det ser ud til, at den drengede, studentikose og lidt rå tone i bøgerne er en fortsættelse af seminarietidens smådrillerier og frie tone. Den ændrede sig med årene, og i de seneste bøger har Magnus Sørensen skrevet mange trøstende og medfølelsefulde ord, når kammerater eller deres ægtefæller faldt bort.

Foruden gennem vandrebogen blev sammenholdet styrket ved hyppige sammenkomster og gensidige besøg.

I 1908 blev Magnus Sørensen forlovet med Mariane Andersen, der kom fra en ret stor

gård, »Hvedholm«, uden for Ranum. Det blev en forlovelse, der kom til at vare i syv år, for Sørensen skulle have et embede, hvor han kunne forsørge kone og de kommende børn.

I mellemtiden havde hun plads i huset forskellige steder, bl.a. på Aagaard ved Fjerritslev og på Aars Hotel. Når det kom til at vare så længe, hænger det dels sammen et lille antal ledige stillinger, dels med at Magnus Sørensen ikke havde bestået eksamen i sang og musik og derfor var udelukket fra at søge bl.a. enelærerembederne. I 1913 gik han op til sangprøve igen og bestod.

Andenlærer i Skjoldborg

I 1909 kom han som ung lærer til Skjoldborg Skole og blev som omtalt ovenfor konstitueret

Mariane Sørensen stammede fra Ranum-egnen. Her er de tre piger på ferie i hendes barndomshjem, Hvedholm.

Skoleklasse i Skjoldborg. Billedet er dateret 17. dec. 1914. Førstelærer gennem en menneskealder var S. G. Sortfelt, der kom fra Vendsyssel. Han var lokalhistoriker, men især optaget af sygekassesagen.

i andenlærerembedet, og to år senere fast ansat. Vandrebogen fortæller om skolen 1910:

»Her er ca. 130 haabefulde Spirer i fire Hjørde, hvis aandelige Hævelse besørgeres af to dertil indrettede Hyrder, hvoraf min Ringehed udgør den ene Part. – Maskuline og feminine Væsnere forefindes her i skøn Samdrægtighed, ikke separerede som f. Eks. – besynderligt nok – i Storstaden Horsens... Jeg bor om Vinteren paa Skolen og spiser hos den elskværdige Førstelærer, om Sommeren hjemme i Vildsund $\frac{3}{4}$ Mil pr. Cykle og $\frac{1}{2}$ Mil pr. Ben... I Mandags havde vi selveste den højærværdige Bisp i Skolen. Det gik uden... Paa Mandag – det er Mandag i Dag – kommer Gymnastikinspektøren. Jeg gad vide, hvad han kalder den elegante, storsmilende Stilling, Poderne indta'r, naar jeg skraaler »Ret!«.. Haandbogen mangler et træffende Udtryk!«

Vandrebogen nævner en konflikt, Magnus Sørensen havde med sognepræsten, men der fortælles ikke noget om, hvad der var årsagen.

Året efter (1911) kunne han dog berette: »Har sluttet Vaabenstilstand med Præsten efter en meget alvorlig Slutningsskærmydsel, hvor jeg vandt en glimrende Sejr med smukke Anbefalinger fra Præst og Provst.«

Pædagogik

Der er ikke mange pædagogiske diskussioner i vandreboerne. Men i 1911 finder vi disse betragtninger fra Magnus Sørensen:

»Man har omtalt »Tæve-« og »Om-igen-Metoden«. Den sidste er absolut den bedste. Tævene bør saa vidt muligt undgaas. Men det undrer mig, at ingen bruger eller i det mindste omtaler »Gøre-til-Grin-Metoden«. Den kan selvfølgelig ikke altid anvendes; men jeg bruger den ofte og med ypperlige Resultater. En Dag f. Eks. var jeg ene i Skolen, og jeg skulde have et Øje med Førstelærerens Klasse, der i øvrigt sad og passede sig selv. – Pludselig hører jeg en Uro derinde fra. Det var de store

Knægte, der sang Lær mig Nattens Stjerne – Well! Hvem var det, der sang? Uhyre bøs! – Fem Syndere frem. Værsgo! Ind i den anden Klasse, en mindre! Vil I høre en lille Vise? Alm. Bifald! – Well. Skal vi saa synge lidt? Og de sang, de store Knægte sang med et uendelig fladt Udtryk i Ansigtet og Taarer i Øjnene, sang hele Sangen igennem! – Skal vi saa klappe lidt? – Stormende Bifald! – Jeg kan se de arme Syndere endnu! De har ikke siden sunget paa urette Tid og Sted.

Eller: En underholder sig med at slaa Knips med Fingrene. Det var daarligt! Kom, saa skal jeg lære Dig at gøre det bedre. Prøv igen! Skidt! Om igen! Om igen! o.s.v. – Det hjælper altid!

En Dreng sad i en Stiletime og morede sig med gentagne Gange at løse Knuden paa en Piges Forklædebaand. – En stor Dreng! – Naa, lille Ven, er Du saa ked af, at du ikke har noget Forklæde? Aah, Marie! Kan du ikke undvære Dit lidt? Værsgo, min Dreng, nu skal du ikke græde for det mer! Forklædet paa! Well! Du beholder det paa Resten af Timen og Fri-kvarteret med. Han maatte under almindelig Moro underkaste sig Torturen. Og siden har han været mærkværdig from!»

Ind imellem indeholder vandrebøgerne nogle politiske betragtninger. Således skrev Magnus Sørensen i 1912 et længere stykke imod militærvæsenet (han havde trukket frinumner ved sessionen og blev således ikke soldat). Hans holdning var »Alt Militærvæsen er Mord, saavel i Krigstid som i Fredstid!« Det gav anledning til forskellige kommentarer fra kammeraterne, og året efter fulgte et nyt skrappt angreb på militærvæsenet.

Fritid

Magnus Sørensen havde jo sit hjem nogle få kilometer fra skolen og kunne derfor tilbringe det meste af sin fritid i Vildsund. Det fortæller han om i 1914:

»Jeg er i Skjoldborg endnu. – Hvorfor? Ved ikke! ... Jeg har det ellers ganske udmærket. Bor i mit Hjem ved Fjorden om Sommeren. Fritiden løber! – Jeg bader og ror, cykler og driver og fjøtter om, og først og sidst fisker jeg, trækker Vaad, sætter Net, pilker og gliber og »brejler« Rejer. Ja, og saa æder jeg saa vidt mulig Fangsten, og af og til i Skole. – Det er herligt at ligge Dage eller Nætter igennem paa den dejlige Limfjord og dase eller fiske. – Fjorden er nu dejlig. – Om Vinteren har jeg noget Gym. – Og saa skærer jeg af og til lidt i en Pind, Udskæring i Træ altsaa. I kan vel nok tænke jer mig som Husflidsmand? Hva'? – Men jeg forsikrer: Tiden gaar saa rart og hjemme. Og de Smaating, man faar fusket sammen, er dobbelt kære. Anbefaler Sagen paa det kraftigste.«

Tovsig

I 1915 blev Magnus Sørensen beskikket som enelærer ved Tovsig Skole i Østerild Sogn med nyt kaldsbrev og ny kollats fra biskoppen over Aalborg Stift. Lønnen var nu 900 kr. om året og stor nok til at gifte sig på. Den 10. december blev han gift med Mariane Andersen, som han jo havde været forlovet med i 7 år. Et nyt kapitel kunne begynde. Onde tunger har påstået, at han især fik embedet, fordi han var god til at spille l'hombre, og man manglede netop en fjerdemand. Han var i hvert fald god til at spille l'hombre.

Tovsig var kun et lille sted, som man dårligt nok kan kalde en landsby. Her var skolen, plantørboligen, forpagterboligen og tre gårde, der lå med en flot udsigt over Tømmerby Fjord en del af de store Vejler i Thy og Han Herred.

De tre gårde blev i 1920'erne styret af tre enker og deres voksne børn. Bente, Nikoline og Ingeborg gik altid i gulvlange, sorte kjoler og med et sort tørklæde om hovedet.

Mariane og Magnus Sørensen som nygifte.

Området blev domineret af den store Østerild Klitplantage, der i dag omfatter ca. 1600 ha. Plantagen blev anlagt i 1880. Men plantningen fortsatte helt op til o. 1940. Formålet var at bekæmpe sandflugten. En del af området var stadig landbrugsjord og forpagtet ud.

Landevejen mellem Fjerritslev og Thisted gik gennem skoven. Thisted-Fjerritslev Jernbane, der blev åbnet i 1904, fik et trinbræt i Tovsig, ca. en km fra skolen og plantørboligen.

Det var en afsides, men naturskøn egn, det unge lærerpar kom til at bo i. Skoven kunne dog til tider virke knugende for den unge fru Sørensen, der var vant til det åbne landskab i Vesthimmerland.

Nærmeste nabo var klitplantøren, og især plantør Thorvald Krogh, der kom i 1928, og hans kone, Olga Marie, blev meget nære og livslange venner med familien Sørensen.

Tovsig Skole

Der blev bygget en skole i Tovsig allerede i 1870. Den lå ved Storesande, en indlands-

klit nord for Tovsig Sø, der er en kunstig sø og anlagt af plantør Krogh meget senere. Storesande er nu tilplantet og bærer desuden et udsigtstårn. Skolen blev revet ned i begyndelsen af 1900-tallet, da der blev bygget en ny skole i 1901. Det var således en forholdsvis ny bygning, Mariane og Magnus Sørensen flyttede ind i.

Skolestuen lå i den østlige ende af bygningen, og resten var lærerbolig. Der var her tre vinduer ud mod syd. Der var en forhøjning med et kateder med skrå pult med låg og et rum under. Heri var vistnok spanskrøret. Bagved var en mindre, sort tavle med pegepind og kridt. Der var en reol til bøger og de sorte skifertavler, eleverne skrev på. Så var der naturligvis skolepultene med skrå bordplader, et hul til blækhus og en fast bæk med rygstød. De var beregnet til to elever. Der var vistnok i alt 11 borde, men der var sjældent så mange elever, at alle pladser var besat. Der var en stor rund kakkellov og en tørvekasse. På væggen hang landkort, et over Danmark og et over Europa. Desuden var der anskuelsesbilleder. På skabet lå der kort over Asien, Afrika og Amerika.

Der var indgang i østgavlen. Her var der en gang med to vinduer ud til haven. Der var en reol til træsko og skiftesko og en lang knagerække. Desuden stod »Jensen« her. Det var en stor træmand, som Sørensen havde lavet. Han lignede nærmest Gyldenspjæt. Munden kunne åbnes, heri var et rum. Maven kunne åbnes med to låger, og den ene side kunne åbnes som en bukselomme. I disse rum gemtes bl.a. Ota- og Foskabøger, som man fik ved at samle bestemte havregrynsmærker.

Skolen havde to klasser, men elevtallet var ikke stort, mellem 20 og 30 i alt. Til gengæld havde mange af børnene langt til skole. Nogle kom fra Vessløse Huse, syd for skoven, og andre kom fra Rødbrogård og Abildhave nord for skoven.

Tovsig Skole set fra legepladsen. De tre vinduer til højre hører til skolestuen. Døren til venstre for dem fører ind til lærerboligen. Børnenes indgang var i gavlen.

Om vinteren gik »store klasse« i skole fire dage om ugen, og »bette klasse« to dage. Om sommeren var det omvendt. Skoleåret gik dengang fra april til april. Om sommeren begyndte man skolen kl. 7 om morgenen, og så sluttede skoledagen ved middagstid.

De vigtigste fag var religion, dansk og regning. Desuden blev eleverne undervist i danmarkshistorie og i geografi. Endvidere havde man sang og gymnastik. Gymnastikredskaberne var placeret udendørs på legepladsen foran skolen. Her var der ribber og bomme. Der var også en plint og en buk til spring. De blev efter brug sat ind i et skur. Gymnastik hørte således sommertiden til.

På det tidspunkt blev der ikke i landsbyskolen undervist i biologi og fysik. Heller ikke i sløjd eller hjemkundskab, men fru Sørensen underviste i nogle år pigerne i håndgerning.

Med hensyn til undervisningen og dens indhold adskilte Tovsig Skole sig ikke fra de

øvrige landsbyskoler. Der var i begyndelsen af århundredet ikke megen bevægelse i skolen på landet. De allerfleste børn ville som voksne komme til at arbejde ved landbruget. Omslaget kom med en ny skolelov i 1937, men det varede mange år, før den blev ført ud i livet, og nogle steder nåede man det ikke, før den blev afløst af skoleloven 1958. Derfor er der i vandrebøgerne ikke mange beretninger om det daglige skolearbejde. Ingen kunne fortælle ret meget, som de andre ikke også oplevede.

Den nye skolelov i 1937 gav anledning til overvejelser over de lokale skolestrukturer, således også i Østerild Kommune. Der taltes om at nedlægge skolerne i Hovsør og Tovsig, hvad Magnus Sørensen gav udtryk for i vandrebogen i 1938, og året efter kunne han fortælle, at skolespørgsmålet havde fået en lidt anden drejning, efter at førstelæreren ved Østerild Skole var flyttet fra egnen. Man ansatte så en lærer udefra. Sørensen selv blev

indstillet som nr. 3, angiveligt på grund af hans manglende kvalifikationer som kirkesanger. Det glædede ham naturligvis, at det var årsagen. Nu regnede han med, at skolen blev nedlagt om fire år, hvorefter han ville komme på ventepenge. Han tilføjede: »Det er maaske den rareste Løsning for os.« Hverken han eller fru Mariane brød sig om at flytte til Østerild. Hvis skolen blev nedlagt, var der en mulighed for, at familien kunne købe den og blive boende – og med ventepenge.

Så kom krigen og besættelsen, og mange skoleplaner blev udsat. I 1944 fortæller han, at en ny skoleplan med nedlæggelse af skolen var på vej og tilføjer:

»Det græder jeg nu ikke over, tværtimod. Jeg er vis paa, at ogsaa jeg nok skal faa noget ud af Tiden, hvis jeg maa holde med Terpningen...«

Hans vurdering af skoleloven havde han givet udtryk for allerede i 1939 i vandrebogen:

»Men en skidt Lov er det nu alligevel, for der vil blive mange, særligt paa 40-50 Aar,

den kommer slemt paa tværs – Her i Thy og paa Mors vil der efter Skolekonsulentens Opførelse blive 37 overflødige Lærere. Det bliver Lærerinderne, der kommer til at staa med Palmerne formedelst Skolekøkkenet og alt det Væsen.«

Tovsig Skole blev først nedlagt, da Magnus Sørensen tog sin afsked i 1954. I kraft af skolens størrelse bød den måske ikke på så mange udfordringer. Det gav læreren nogle muligheder for at være kreativ uden for skolestuen – og det var Magnus Sørensen. Det blev også til et par offentlige tillidshverv, således som formand for værgerådet i 1930'erne og som kommunal revisor.

Havemanden

Da Magnus Sørensen var lærer i Skjoldborg, fik han efter datidens regler årligt 25 kr. oven i lønnen for afsavn af have. Men der var en have i Tovsig, selv om den tidligere lærer ikke havde gjort meget ud af den.

I Tovsig Skole voksede de fire børn op. Her er de i haven: Svend Yde, f. 1916, blev lærer i Års, Else, f. 1918, blev børnehaveleder i Herning, Lisbeth, f. 1921, blev forskolelærerinde og gårdmandskone i Lomborg ved Lemvig, og Inger, f. 1924, blev børnehaveklasseleder i Løkken.

Magnus Sørensen som biavler.

Mariane og Magnus Sørensen skabte gennem årene en helt enestående have. Læ var der nok af, men jorden var meget sandet.

I forhaven var der blomsterbede med buksbom omkring, og der var en utrolig variation af dejlige blomster. Haven var ud mod vejen afgrænset af en tjørnehæk og et lavt hvidt stakit. I bunden af haven var der en række mirabelletræer og foran dem blommetræer og et enkelt sommeræbletræ. Langs den ene side af haven var der forskellige frugttræer. Bl.a. et stort Grev Moltke pæretræ og ellers skovfogedæbler, Dronning Louise, cox orange, Hans Mathiesen, Pepin Ribston, Hawthorne, Bodil Neergaard, citronæble og Vardeæbler.

På facaden af skolen var der forskellige pæretræer som espalier.

Midt i haven stod drivhuset. Her var der en vinstok og tit med mange store klaser. Sørensen gjorde meget ud af at tynde klasserne, så

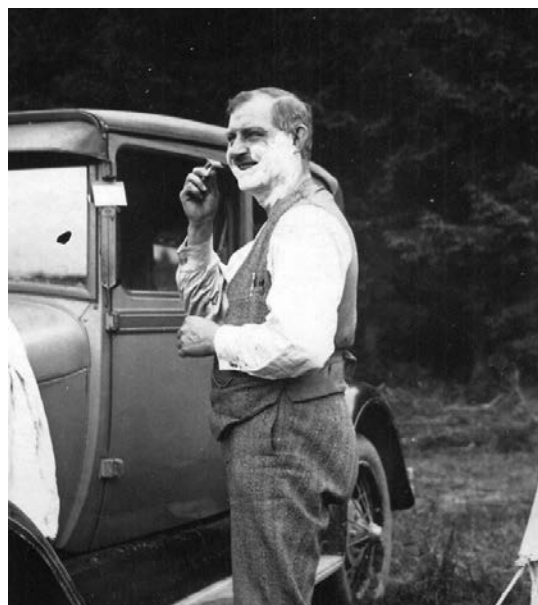
druerne kunne blive større. Han brugte en lille broderesaks og en pind til at løfte klasen med. Man måtte endelig ikke røre druerne.

Lige ved drivhuset stod der to mægtige bøgetræer (det ene står der endnu). De var gode at klatre i, med meget brede grene. Her legede parrets børn; de tog mad med op i træet og legede, at de var forskellige familier.

Lærerparret holdt også høns og havde en gang to kalkuner, Kasper og Gythe. Engang blev Gythe lagt på 30 hønseæg, som den rugede ud. Desværre blev den senere taget af ræven. Det var ikke uproblematisk at holde fjerkræ i skoven.

Biavleren

Når haven kunne give så megen frugt, hænger det sammen med, at Magnus Sørensen også var biavler. På et tidspunkt stod der 24 hvidmalede stader i haven, og hertil kom formentlig en række stader ude i de hedeområder, der hørte til klitplantagen.

Selv på en telttur skal skægget barberes væk.

Da familien fik bil, blev det til mange teltture i sommerferien. Her har man slået lejr i Aalbæk Plantage o. 1930.

Biavl var ofte en del af landsbylærerens fritidsbeskæftigelse, og den fyldte også i vandreboerne. Bl.a. var bipesten frygtet. Magnus Sørensen fortæller, at han nok kendte den, men havde heldigvis været forskånet for den. Han fortæller også om honningproduktionen, der i 1920'erne ofte var på 800-1000 pund om året. Honningsalget var en kærkommen ekstraintægt og uden tvivl grunden til, at familien allerede i midten af 1920'erne kunne anskaffe en bil. Den blev senere skiftet ud med en Ford A, der tjente samme ejer i 35 år.

Familien rådede naturligvis over alt det udstyr, som er nødvendigt for en rationel biavl, og det var en opgave, der samlede alle, når der om sommeren og efteråret skulle slynges honning.

Sørensen avlede selv dronninger til sine sværme og var rådgiver, når andre bifolk søgte vejledning.

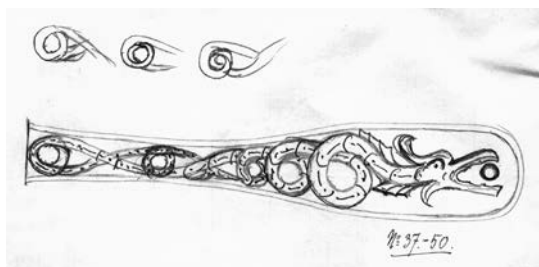
Vinbryggeren

Den store mængde frugt i haven indbød til, at noget blev anvendt til fremstilling af vin.

Hertil blev der også hentet hyben og blåbær på heden. Magnus Sørensen blev kendt som en meget dygtig vinbrygger, og familien havde næsten altid en eller to balloner stående og boble i stuen. Det var især sauterne, rødvin og madeira, der blev fremstillet. Selv i sine allersidste år havde han gang i vinfremstillingen, og han bød gerne familie og gæster på et glas, ligesom han gav gode råd, bl.a. på hobbyudstillinger.

Husflidsmanden

I november 1912 købte Magnus Sørensen N. C. Roms bog: Haandgerningsbog, hvis 11. udgave kom i 1908. Men interessen var ældre, for der findes arbejdstegninger, dateret 1910. Når han et par år senere skrev i vandreboen, at han snittede lidt i en pind, så er det noget af en underdrivelse. Sørensen blev en dygtig husflidsmand, og interessen holdt sig livet igennem. I 1923 var han på en måneds kursus i Sdr. Nærå, arrangeret af Dansk Husflidselskab, og deltog også senere i kurser. I de følgende år gennemførte han med kommunal støtte husflidsundervisning i skolestuen.

Magnus Sørensen efterlod sig et betydeligt antal arbejdstegninger til husflid. De ældste er fra 1910. Her er en udateret tegning til et skaft i dragestil, måske til et håndspejl. Nogle af tegningerne er hans egne, andre er nok kopier fra arbejdstegninger i forskellige blade og tidsskrifter. De afspejler tidens stil.

Oprindelig var husflid en beskæftigelse for mændene på gårdene, hvor de vinteren igennem forarbejdede eller reparerede redskaber til brug i marken eller på gården. Nogle

steder fremstillede man egnsbestemte produkter med salg for øje. Efterhånden som der kom flere industrifremstillede varer, ændrede husfliden karakter. Den blev individuel og interessebetonet. Husflid blev en bevægelse, en »sag«, og landet over oprettedes der husflidsforeninger, og der rejstes lokale husflidsskoler.

N. C. Roms bog, der udkom første gang i 1875, blev den store inspirationsgiver, og den rummede et væld af anvisninger. Også for Magnus Sørensen må den have været meget inspirerende. Men han ejede også to tysksprogede husflidsbøger, købt i 1920. Mange af de bevarede ting er i tidens stil, bl.a. æsker med karvesnit eller bogbind af træ i dragestil. Det var dog kurvemøblerne, der havde hans største interesse i 20'erne og 30'erne.

I familiens eje er der en lille bog, som er givet som præmie for et husflidsarbejde samt en medalje i sølv med påskriften »For veludført

Magnus Sørensen var en dygtig husflidsmand. Her er kurvestole og bord med flettet understel. Børnenes størrelse angiver, at fotografiet må være fra 1927 eller '28.

husflidsarbejde« Det vides ikke, hvornår han har fået bogen, men medaljen stammer fra Han Herredernes husflidsudstilling i Fjerritslev, året kendes dog ikke, men er antagelig ca. 1925.

Også som ældre var han aktiv og engageret i husflid. Han lavede således i krydsfiner bind til gæstebøger til familiens yngre og ældre medlemmer. Ved stranden fandt han grene og pinde, der var drevet i land, og de, der lignede fisk, blev bemalet og kom til at smykke en stuevæg.

Sangskriveren

Magnus Sørensen huskes nok især som sangskriver, og nogle af hans sange findes i Thylands Sangbog. Han skrev ikke lejlighedssange til familiens fester, ej heller var han leverandør til andres fester. Til sammenkomsterne i »Det faste Sammenhold« skrev han af og til en sang med små hib til kammeraterne. Men det blev en fast tradition, at han skrev en sang til lærerforeningens møder i Vildsund. Disse møder, der tog deres begyndelse i 1925, var gennem mange år en årlig tilbagevendende begivenhed sidst i juni måned og svarede til de skolemøder, der andre steder blev holdt 3. pinsedag. Der var både skoleforedrag og kollegialt samvær. Fra 1935 og frem til 1966 skrev Magnus Sørensen en sang. Disse sange blev i 1972 samlet af skoleinspektør Bertel Bach, Østerild og udgivet i et lille duplikeret hæfte.

Sangene har naturligvis relation til lærergerningen, og de kommenterer med megen lune og med glimt i øjet store og små begivenheder i skoleverdenen eller beskriver en situation fra skolestuen. Flere af dem er skrevet på hans »fædres sprog«, thybomål, og en enkelt er en P. Sørensen-Fugholm pastiche.

Her gengives en sang, der ikke er dateret, men antagelig fra 1943 eller 44. I hvert fald fra en tid, hvor det måske nok kunne vække lidt

misundelse på landet, at læreren fik sin faste løn hver måned. Den kan synges på melodien »Hønsefødder, gulerødder...«

*Degnens penge, de rare penge,
han tjener ved flid og med møje,
skulle vare en måned ud,
men er alt andet end drøje.
Andre vader i ledig mønt,
det mærker han skammelig lidt til,
men han bærer det fromt og kønt,
for der er da borg og kredit til.*

*Degnens penge, de kære penge,
de svinder som duggen for solen,
puge sammen i strømpeskraft
man kan slet ikke i skolen.
Lønningsdagen på omgang får
hans rykkere afdrag på gælden.
Resten af måneden om han går
omhyggelig ribbet til bælgen.*

*Degnens penge, de stakkels penge,
de har så meget at passe,
skønt han vender dem gang på gang,
det kniber at være pr. kasse.
Der er renter og afbedrag
og så de velsignede skatter,
som skal falde med velbehag,
men ak, der kniber det atter.*

*Degnens penge, de sølle penge
gør ikke dagene fredfyldt'.
Smalhals bliver der allenfals,
når reden derhjemme er bredfyldt.
Alt skal købes i dyren dom,
og han får ingen rabatkort.
Er det da noget under, om
ham himlen synes lidt matsort.*

*Degnens penge, ak ja, de penge!
En lærerkone må sande,
at det ikke er legeværk*

at skaffe til potte og pande.
Sulet står i en farlig pris,
så kødmat er blevet en fabel,
og den kvarter gratisse gris,
den er nok en parabel.

Degnens penge er bitte penge!
Det kendes på hans ekvipering,
at han også må tumle med
beklædningsproblemspekulering.
Buksebaggen får ruder i
på grund af sammes fortyndning;
uden blusel bebuder de,
det lakker mod endens begyndning.

Degnens penge, de slemme penge,
de driller også madammen,
for det er som et puslespil
at rimpe stumperne sammen.
Knagerækken er snart som blæst,
og ryddet er skabet og skuffen.
Skaffedyret, det arme bæst,
han er jo ikke ved muffen.

Degnens penge, de dumme penge,
ham stadig ærgrelser volder,
lommemesmerter han altid har,
for lommen li'som et sold er.
Han er vel ikke pessimist,
tålmodig er han af væsen;
men det hænder sig ganske vist,
han hænger en kende med næsen.

Nogle af sangene er som nævnt skrevet på
thybomål som den følgende på melodien
Mi nåbo Per Sme'. Den er fra 1937, og her
skifter synsvinklen. Nu er det den lille
dreng eller pige, der sidder og funderer over
den mærkelige person, der står oppe ved
den sorte tavle.

Vor degn er i grunden en kunstig patron,
de' mærker en snår, når en te' ham hår goen.

Æ sej'er så rolle', for I ka' val ti',
Æ trowr, te vor degn han er lidt te' en sid'.

Når vi hår diktat, ka' han go å find' po,
te n'øj ska' me' stur, men de mjest ska' me' smo.
Æ ræ'ner no åller, han gjør sæ så klog,
han hår jo bestandig hans øwn i hans bog.

Og når vi ska' skryw, så fortæller æ degn,
te vi ska' sæt' komma og prik'er og tegn.
Æ mjener for rejsten, de' gavner for lidt;
vi sætter 'em nok, men vi løser 'em et.

Æ degn han hår osse parabler fortål
om Thor og om Uffe og Samson og Skjold;
Men hvis en så spø'r, hvor en træ'fer 'en hen,
ja, så er di dø' og begravet' hver jen.

Han lærer vos somti' om byer og land',
hvordan ka' vi ved, om de' hile er sand' ?
For når et engång han hår wot i Hobrow,
så ved en jo et, hvor møj en ka' trow.

Han gi'r vos nu' støkker me' rinkler a' tal,
så æ var tilfreds, om vi ku' slep' me' de' hal',
og når så vor facit er kneben den sam',
så er der da ingenti' fejler ve' ham.

Og i vor tabel ska' vi også ku' spring',
om et han ska' sej, te vi kan en for ring'.
Ka' I no begrib', te han plavver vos så'n;
vi ka' jo da ha' en tabel ve æ hånd.

De' hænder imell, te vi sjonger en krumm',
æ tøws no, æ degn han er bejst te' å brum';
for rejsten så gjør han et åndt end å spell',
og så ka'vi ajer stå jenner å hwæll'.

Og så sku' I si ham te gymmenastik,
han puster og stønner ve' hver bette vrik.
Hvis æ sku' go rundt me' en mav' som en sæk,
så tenker æ osse, de' lemmig gik væk.

Kontakten med seminariekammeraterne blev holdt gennem alle årene, dels i form af vandrebogen, dels gennem sammenkomster. Her er 6 af dem på samme bænk. Fra venstre Ludvig Pedersen, Husum v. København, Hans Jørgen Baden, Århus, Georg Pedersen, Virklund v. Silkeborg, Magnus Sørensen, A. K. Sørensen, Gundersted, Himmerland og H. Hølund, Høsterkøb, Nordsjælland.

*Æ ved et, om degn' di er altid så sær',
vi ku' jo da osse vær' uheldig hær;
men vos er no et, som en degn, han sku' vær',
han ku' ha' behov å kom' bejer i lær'.*

I den nye udgave af Thylands Sangbog (1995) er Magnus Sørensen repræsenteret med tre sange. Der er den underfundige vise, Skal – skal ikke, om Jep, der ikke ved, om han skal gifte sig eller ej, men ender med at ville spørge Petrine til råds, når han »får spist og får sov'ed«. Jyllands skulder er en mere traditionel fædrelandssang, mens sangen Thybofolk på dialekt har et lille slag med halen til sidst om de nye folk, der er »knap så stramm', men wal så tamm', men hels er æ sind i folk den samm'.«

I 1954 blev han af Thyboforeningen i København og af Thybofonden bedt om at skrive en kantate, der blev fremsagt og sunget, da

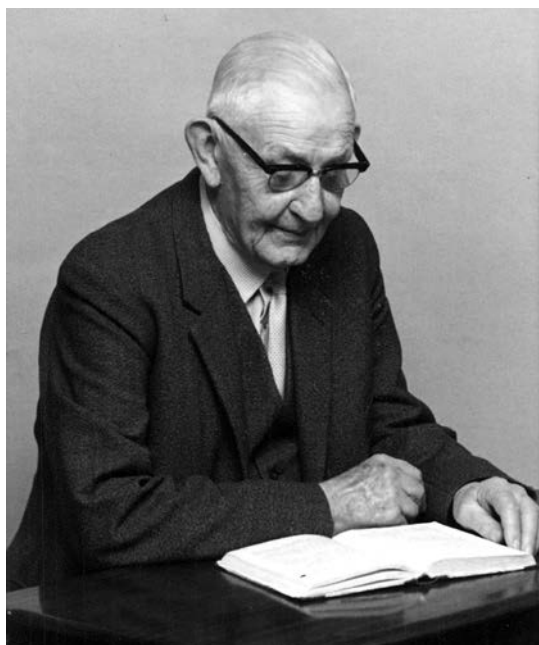
disse foreninger rejste en mindesten på Heltborg Bakke for hjemstavnsdigteren Jens Søe (1875-1942). Selve højtideligheden samlede 300 thyboer fra fjern og nær.

Der er givetvis skrevet flere sange, end familien er i besiddelse af, og nogle må nok være gået tabt, eller kasseret af forfatteren selv.

Selv betragtede Magnus Sørensen i et interview med Thisted Dagblad, da han i 1973 fyldte 85 år, viserne som »bare sådan lidt husflid«, hvor han i al venskabelighed prikker lidt til thyboerne.

Pensionist

Mariane Sørensen var gennem hele livet sin mand en god støtte. Også fordi der jo var en virkelighed bag sangen om degnens penge. Hun syede tøj til børnene og var en god og økonomisk husholder.

Pensionisten Magnus Sørensen.

Tiden for pensionsalderen nærmede sig, og parret blev enige om at flytte til Thisted, hvor de købte et hus til lidt senere indflytning. Men fru Sørensen kom ikke med, hun døde i slutningen af 1953 af en langvarig og håbløs sygdom.

Sommeren 1954 søgte Sørensen sin afsked, hvorefter skolen blev nedlagt og eleverne flyttet til Østerild.

De første år i Thisted holdt den ældste datter, der var enke med fire børn, hus for ham, men de sidste 12-13 år passede han hus og have selv.

Overgangen til pensionisttilværelsen skabte også travlhed. Der var i disse år stor lærermangel, og Magnus Sørensen var i

adskillige år vikar på Borgerskolen, Tingstrup og Tilsted skoler med klasser, der hver havde flere elever, end der havde været i Tovsig Skole. Han fortæller ikke noget i vandrebøgerne om sine oplevelser i skolestuen, men siger et enkelt sted, at »det er rigeligt med fuldt timetal, men det går da.« Derimod giver han udtryk for sin glæde over at kunne mødes med kollegerne på skolen. Han blev ofte bedt med til julefrokost, også efter, at han var holdt op som vikar. Han sætter det dog lidt i forbindelse med, at han leverede gløggen. Han havde jo rødvinen til fremstillingspris.

Han fik en ny omgangskreds og fortsatte sine aktiviteter med vinbrygning og husflid. Magnus Sørensen døde nogle få dage, før han i 1976 kunne være fyldt 88 år. Han var aktiv til det sidste, for som han sagde i et interview i anledning af 80 årsdagen:

»Hvis man når at komme op i en nogenlunde høj alder, skal man sørge for, at ens tid er optaget. At sidde stille og trille tommelfingre er den rene ruin.«

Inger Skyum Ussing

Født 1924 i Tovsig skole som datter af Magnus Sørensen. Uddannet børnehavelærerinde 1948. Arbejdet i børnehaver i Aalborg, Herning og Hjørring. Børnehaveklasseleder i Løkken.

Peter Ussing

Født 1928. Læreruddannet 1949. Lærer i Aalborg og Gerå, v. Dronninglund. Skoleinspektør i Løkken, skoledirektør i Løgstør.

Kilder og litteratur

Vandrebøger fra Ranum Seminarium dimittender 1909.

Landsarkivet for Nørrejylland H. 6 (28). 34 – 44.

Ryge Krogh: Et lille Stykke Kulturhistorie. Selskabet for

Dansk Skolehistorie, 1991. Heri om Ole Madsen Schyum.

Georg Langkjær: Det var så det – erindringer. 1997.

J. P. Jacobsen-aner på internettet

af Ingvard Jakobsen

Forfatteren J. P. Jacobsens mor kom fra Hunstrup. På museets og arkivets hjemmeside kan man nu læse en artikel om hendes forfædre, skrevet af Ingvard Jakobsen. Redaktionen har bedt ham give en forsmag på indholdet her i årbogen.

Forfatteren J. P. Jacobsens (1847-1885) liv er beskrevet mange gange i bøger og artikler, og også hans aner på fædrene side er med i mange af disse. Men moderen Bente Marie Hundahls aner i Nordthy og på Hannæs er mere eller mindre blevet forbigået. Det vil jeg forsøge at råde bod på i denne lille artikel.

Bente Marie Hundahl var født i Hunstrup 1815 som datter af skolelærer ved Hunstrup Skole Jens Mikkelsen Hundahl og hustru Ane Larsdatter. Bente Marie Hundahl blev 1844 gift i Thisted Kirke med skipper Chresten Jakobsen, der var født i Ræhr Sogn 1813 og døde 1897. Hun døde 1898 i Thisted.

Bentes far Jens Mikkelsen Hundahl var født i Hundahl, Sennels Sogn, 1772 som søn af Mikkel Pedersen og hustru Ane Marie Pedersdatter. Han blev 1799 gift i Sennels kirke med Ane Larsdatter, der var født på gården Hostrup i Østerild Sogn 1777 som datter af gårdmand Lars Mikkelsen og hustru Karen Larsdatter.

Jens Mikkelsen Hundahl blev ca. 1800 lærer eller sædedegn ved Hovsør-Lønnerup Skole, som da også folketællingen 1801 for Hunstrup Sogn, Lønnerup by, fortæller os. Her er han 29 år, og det oplyses, at han »holder omgangsskole i byen«.

I 1810 blev han enelærer ved Hunstrup Skole. Den var lille med en beskeden beboelse. Ifølge brandtaksationen var den 5 favne lang

og 9½ alen bred, hvilket svarer til omtrent ni-enhalv gange seks meter.

Jens Mikkelsen blev 1832 udnævnt til kirkesanger ved Hunstrup Kirke, men han døde allerede 1833, kun 60 år gammel. Ved skiftet efter ham blev det oplyst, at den afdøde ejede 2 kjolefrakker, 2 veste, 2 par bukser, hvoraf det ene var af læder, 2 par hoser, 2 hvide

Bente (eller Benthe) Marie Hundahl efter Anna Lincks bog »J. P. Jacobsen«.

skjorter, 1 hat og et par støvler. Parret fik fire børn, hvor Bente Marie Hundahl var den yngste.

Efter mandens død blev Ane Larsdatter, i hvert fald den første tid, boende på skolen, hvad folketællingen 1834 for Hunstrup viser:

Ane Larsdatter, 57 år, lærerenke, lever af sin pension.

Bente Marie Jensdatter, 19 år, hendes datter.

Gerhardt Chresten Klemensen, 20 år, konstitueret skolelærer.

Ane Larsdatter døde i Hunstrup 1860. Hendes far Lars Mikkelsen var som hende født i gården Hostrup, Hovsør i Østerild Sogn 1744. Han blev 1775 gift i Østerild Kirke med Karen Larsdatter, der var født i Arup Sogn på Hannæs 1742. Som 7-årig kom hun i pleje hos farbroderen Søren Christensen Bak og hustru Anne Marie Christensdatter Bak på grund af forældrenes store fattigdom. De boede i Hovsør eller Hoxer, hvor han havde sit fødehjem i fæste under herregården Kjølbygård i Hunstrup Sogn.

Bente Maries farfar Mikkal Pedersen var født i Sennels Sogn 1733 som søn af Peder Jepsen og hustru Karen Sørensdaughter. Han blev 1765 gift med Ane Pedersdaughter, der var

født 1736 i Malle, Sennels Sogn, som datter af Peder Smed og hustru Johanne Christensdaughter. Parret drev en gård i Hundahl, Sennels Sogn. Derfor har slægten efterfølgende båret navnet Hundahl.

Hvor meget den berømte forfatter Jens Peter Jacobsen har kendt til denne slægt, ved vi af gode grunde ikke; men det er da ikke usandsynligt, at hans mor de lange vinteraftener har fortalt sin søn om gårdmandsfamilierne i Hovsør og Arup, der i løbet af få år rutschede ned af den sociale rangstige for til sidst at ende som fattiglemmer. En sådan social nedtur beskriver han i øvrigt i sin berømte roman Fru Marie Grubbe.

Jeg skylder en stor tak til Herdis Fisker for skifter, gårdhistorier m.m., Jette Andersen for hjælp med slægten Hundahl, John Dehn for folketællinger m.m., Else Svanborg for teknisk bistand og Svend Sørensen for stamtræ.

Artiklen »J. P. Jacobsens aner i Nordthy og på Hannæs« vil om kort tid kunne findes på hjemmesiden www.thistedmuseum.dk.

Ingvar Jakobson

Født 1957. Læruddannet og forfatter til flere lokalhistoriske artikler og bøger.

Litteratur

Frede Rødbro m.fl.: Østholmen, 1995.

Ingvar Jakobson: Vesløsgård, en herregård på Hannæs, Fjerritslev 2002.

Wolf Møller: Optegnelser, de lokalhistoriske arkiver i Thisted og Vesløs.

Mit gode barndomshjem i Skinnerup

af Nikoline Vestergård (1873-1964)

– redigeret af Svend Sørensen

Højt op i alderen skrev Nikoline Vestergård om sin opvækst i Skinnerup. Disse erindringer bringes i artiklen med oplysende kommentarer.

Det begyndte i Skinnerup og sluttede i Silkeborg. Så kort kan man omtale Nikoline Vestergårds liv. Hvis man skal føje yderligere et par stednavne til, kan det oplyses, at vigtige mellemstationer på livets landevej var Vust og Nr. Snede. For at få mere at vide om Nikoline kan vi med fordel gøre en afstikker til Allerød, hvor barnebarnet Anna Winther bor i dag. Hun var lærer i Kolding i otte år, før hun i 1957 flyttede til Sjælland.

Da Nikoline Vestergaard var i slutningen af firserne, skrev hun sine barndomserindringer. De håndskrevne ark blev overladt til Anna Winther, der foretog en nænsom redigering. Hun husker ikke længere nøjagtigt hvordan, »men der er i hvert fald ikke ændret på indholdet.« Hun mener, der er sat punktummer og måske lavet lidt om på sætningsbygningen enkelte steder. Annas far havde en skrivemaskine, og han fik til opgave at renskrive erindringerne. Nikolines håndskrevne papirer er gået tabt, men heldigvis er renskriften bevaret. Forsiden har nedenstående opsætning:

BARNDOMS-ERINDRINGER
fra mit gode
BARNDOMSHJEM I SKINNERUP
til mine kære Børn
fra jeres gamle
MOR

Vi vender tilbage til erindringerne lidt senere, men først en lille oversigt over Nikolines levnedsløb. Hun blev født i Skinnerup d. 4. februar 1873 som datter af Niels Andreas Bach og Karen Marie Johansen. Faderen var født i Klitmøller 1836 og moderen i Hurup 1834. Moderen døde i Skinnerup 1899 i en alder af 65, og faderen flyttede ud til Nicoline i Vust.

Nikolines far var møllebygger. Skinnerup mølle blev bygget i 1877 af møllebygger Anders Jacobsen Plougmann, Thisted¹. Niels Andreas Bach boede imidlertid kun 250 m fra møllen, så det er en nærliggende tanke, at han har haft arbejde ved byggeriet. Nikoline kom tidligt ud at arbejde, og senere tjente hun sit daglige brød ved at gå ud at sy for folk. Inden hun blev gift som 20-årig, nåede hun et tre måneders ophold på Testrup Højskole.

Kristen og Nikoline Vestergaard.

Møllen i Vust Holme 1911. Fra venstre: Andreas, Karoline, Karl, Arne, Karen, Johannes og Nikoline Vestergaard. Det er muligvis Kresten Vestergaard, der ses ved møllen. Foto udlånt af Anna Winther.

Den 28. april 1893 blev Nikoline gift i Skinnerup kirke med Kristen Vestergård Nielsen, der var morsingbo, født 17. juli 1866 i Outrup. Kristen var møller, og de nygifte købte Holme Mølle i Vust, hvor syv af deres otte børn kom til verden. I denne periode var familien knyttet til frimenigheden i Klim.

I 1913 flyttede Nikoline og Kristen fra Vust, og hendes far kom ud til sin bror i Vang, hvor han døde dagen før sin 83 års fødselsdag i 1919. Møllerparret rejste til Nr. Snede, hvor de havde købt en mølle og desuden drev et elektricitetsværk. I 1947 flyttede de til Silkeborg, hvor de ejede en ejendom i Lyngbygade. Her døde Kristen i 1950, men Nikoline døde først i 1964 i en alder af 91. Året før havde avisen en artikel om hende med

overskriften »Ungdommelig frue passerer de 90«. I avisen skrives Nikoline med »c«, men her i artiklen er konsekvent brugt »k«.

Nikoline fik 15 børnebørn, hvoraf 10 lever i dag. Af dem er Anna Winther den ældste. Hun blev født på møllen i 1928, men allerede som toårig flyttede hun med sine forældre til Fyn. Her var det en tradition i mange år, at bedsteforældrene kom på besøg i pinsen, og hun var med sine forældre en tur i Nr. Snede om sommeren. Møllen i Nr. Snede var et samlingspunkt for familien, fortæller hun, og enkelte gange var der fødselsdage og andre fester, hvor hele familien var samlet, f.eks. til guldbrylluppet i 1943, lige efter at møllen var brændt. »Vi blev altid modtaget med gæstfrihed og varme,« siger Anna Winther.

Nedenfor bringes Nikolines erindringer fra Skinnerup i næsten fuldt omfang. Der er indføjet underoverskrifter og enkelte linjeskift; desuden er *aa* udskiftet med *å*.

Barndomshjemmet

Nikoline Vestergaard begynder sine barndomserindringer således:

»For ikke længe siden kørte jeg forbi mit gamle Barndomshjem – der, hvor det har stået, for det var borte og et nyt Hus bygget op i Stedet for, men i Tankerne husker jeg det så tydeligt, et gammelt, fattigt Hus, men jeg elsker endnu denne fattige Rønne, et trofast Hjem den min Barndom bød. Det var det bedste Sted i Verden, syntes jeg. Jeg vilde ikke bytte det for noget Palads, tænkte aldrig på, at det var simpelt. Vi fik altid Mad nok.«

Nikolines barndomshjem lå på det sted, hvor Centralvej nr. 8 i dag ligger. Hendes far købte stedet i 1869 og solgte det 30 år senere til slagter Benoni Sørensen. I de år der var telefoncentral i Skinnerup, 1915-70², var den placeret i huset. Om sit hjem skriver Nikoline videre:

»Vi Børn havde en elskelig Mor og en god Far, men desværre var han så sjældent hjemme, derfor blev vi Børn ikke så fortrolige med ham. Da han var Møllebygger, var han tit

Skinnerup central. På dette sted lå Nikolines barndomshjem.

borte fra Hjemmet i lang tid, undertiden en hel Måned. Den Gang var der ikke Rutebiler som nu, og han kom langt omkring. Han måtte så tit stå op Kl. 4 om Morgenen for at nå Arbejdspladsen kl. 6. Tit havde han en Mil at gå. Han havde en stor Taske på Ryggen, fuld af al Slags Værktøj, og så havde han altid en stor Sav og en stor Bredøkse i Hånden, så hvis der skulle komme Røvere, havde han noget at værges sig med, men den Slags Mennesker hørte man sjældent om dengang.

Mor lærte os at elske Naturen med al dens Blomsterpragt og Fuglesang. Foråret var en herlig Tid derude på Landet. Jeg husker, hvor glade vi Søskende var, når vi første Gang hørte Lærkens jublende Tone og Stærns Fløjten, så skulde vi Straks ind og fortælle Mor det. Når så alt begyndte at spire op af Jorden, skulde jeg ud og finde de første Blomster, de dufterige Violer. Jeg synes endnu, jeg kan mærke Duften, når jeg glædestrålende kom hjem til Mor og viste dem frem og fik dem anbragt i en lille Skål. Efterhånden kunde jeg jo gå ud og plukke mange Slags, så altid havde vi Blomster alle Vegne. Det var vilde Blomster, men kønne syntes jeg de var.

Mange Gange gik jeg hen til en gammel, syg eller enlig Kone med en stor Buket Blomster, som jeg pyntede op med i Stuen. Jeg ser endnu i Tankerne deres glade, taknemmelige Øjne, når jeg sagde Farvel. Jeg var jo kun en lille Pige, men så glad ved at kunne glæde dem, fordi de var så ensomme og gamle. Det traf også, at jeg gav mig til at græde, når jeg kom udenfor, men det varede ikke længe, inden jeg hoppede og sprang gladelig af sted igen. Sådan er Børn jo, let til Tårer, let til Smil.«

Skolen

Lærerboligen til den gamle Skinnerup skole, hvor Nikoline gik i skole, eksisterer endnu og har adressen Centralvej 15. Selve skolestuen

Skinnerup skole. Til venstre ses med hat lærer Peder A. Nedergaard, der var lærer ved skolen 1876-1915. Foto af Niels Ellemo, der var fotograf i Thisted 1902-10.

lå i et lille hus, der nu er nedrevet. Da Nikoline begyndte i skole, var lærer P. A. Nedergaard i begyndelsen af trediverne og havde været lærer ved skolen i fire år. Om skolen skriver Nikoline:

»Da jeg begyndte at gå i Skole, syntes jeg, det var en herlig Tid. Vi havde en flink Lærer, syntes vi Søskende, andre syntes, han var slem. Han gav også tit Klø, så Blodet flød, det var Synd. Skolen lå lige overfor os med kun Vejen imellem, så vi kunde løbe hjem i Frikvarteret og få en Mellemmad. Ja, tænk, når det var rigtig Vinter, så legede vi inde i Skolestuen. Vi dansede, og mange Drenge sprang både på Borde og Stole, så der var en Støv fra det sandstrøede Gulv, når Læreren kom. Han sagde Puh!, men der blev ikke luftet ud. Det var sært, vi ikke blev syge.

Mange af Børnene havde en lang Vej at gå til Skole, og dengang var der ingen, der havde

Gummistøvler på, kun Træsko med Halmvisker i, og tit måtte de trave i megen Sne, også tit i Vand og Snesjap, når det satte ind med Tøvejr. Der kom da mange om til os, og Mor hjalp dem. De skulde i tørre Strømper og have rene Halmvisker i Træskoene, men først tørrede Mor Træskoene med Gløder fra Kakkelloven. Når de så kom om Eftermiddagen, var deres Strømper og Halmvisker tørre, og de fik dem med hjem i Tasken. Lærerens Kone hjalp dem aldrig med den Slags, men hun havde også selv elleve Børn, inden det fik Ende.

Børnene har tit, når de skulde i Skole, plaget deres Mor for at få en Flaske Mælk med til Andreas' Kone (*lærerens kone*), og når de havde slagtet, kom de gerne med et Stykke Kød eller et Sigtebrød, når de havde bagt. De kom gerne om til os om Middagen og spiste deres Mad, og tit gav Mor dem en Tår Kaffé eller Mælk til deres tørre Mad.

Vi havde altid så megen Sne i min Barn-dom. Når det blev Tøvejr, var der gerne en rivende Strøm forbi vores Hus, så Børnene ikke kunde komme tørskoede over til Skolen, og det var jo galt, når de ikke havde Strømper med. Så fandt Mor gerne et langt Bræt, som de gik over på.

En Aften, da vi sad inde i Stuen, hørte vi pludselig een skrige højt, og da vi kom ud, så vi, at det var en Kone, som var sunket i en Snedrive lige til Armhulerne og ikke selv kunde komme op. Der kom så nogen og hjalp hende op.

Vi Børn var glade for megen Sne. Vi havde en dejlig lang Slædebane, hvor vi morede os kosteligt. Hvor kom vi sunde og glade hjem til Aftensmaden og en dejlig varm Stue og Mors glade Smil. Jeg måtte jo altid hjælp Mor, men jeg kan aldrig huske, at jeg var ked af det.

Da jeg kom til at sy, hækle og strikke, var det min Lyst at prøve alt nyt, jeg så, og snart kom der mange og vilde have mig til at lave mange Slags strikkede og hæklede Kjoler, Drengedragter og meget andet. Jeg havde fået Lov til at gå til en meget dygtig Håndgeringslærerinde, og der lærte jeg meget. Tit gik jeg til Thisted og så Vinduerne, som jeg meget nøje studerede for så at skynde mig hjem og lave det efter. Kvinderne plagede mig ustandselig om at lave både det ene og det andet, men det blev for meget. Jeg blev syg – Bleg-sot – måtte en Tid ikke gå i Skole og sidde så meget ved det Håndarbejde, jeg var jo kun et Barn. Men jeg blev da rask igen.«

Faderen

Om faderen fortæller Nikoline:

»Når Far kom hjem var det altid så festligt. Så lavede Mor hans Yndlingsretter, og der var så meget at fortælle om, hvorledes hver især havde haft det, Breve, vi havde fået skulde læses, m.m. Far havde et Værksted, hvor han om

Vinteren stod og lavede flere ting, som skulde bruges til forskellige Møller, men der var ingen Varme i Værkstedet, og det var tit Pillearbejde, så når Sneen fæg, og frosten var hård, blev Høvlebænken flyttet ind i Stuen, og så arbejdede han der, det var jo rent Arbejde. Pinde og Spåner kom i Kakkellovnen. Vi Børn syntes, det var det dejligste, vi vidste, når Far flyttede ind i Stuen. I samme Stue sov vi også i faste Alkover med Gardiner for.

Far havde et stort Lys hængende, som han skulde se ved (vi lavede selv Lys), og det var jo ikke så godt, men så en Dag bestemte Far sig til at gå til Thisted og købe en Lampe, som skulde være så god. Jeg husker så tydeligt, hvordan vi Børn stod og ventede på den Vidunderlampe. Vi stod vel nok lidt ængstelige, da far hængte den op. Der skulde jo først Petroleum i Beholderen. Det var et stort Øjeblik, da Far fik den tændt. Der var en blank Skærm ovenover, så nu kunde Far rigtig se. Far var en rigtig læsehest, han skulde altid have en Bog med i Sengen og læse i, inden han faldt i Søvn. Han havde lavet en lille Hylde, hvorpå der stod en Lampe med en lille Væge. Den lyste dårligt, men mærkeligt nok, dengang kunde man se ved en dårlig Belysning.

Når Far engang imellem kom Hjem et Par Dage, kom der tit et Par Naboer, især om Vinteren. Så måtte Far læse højt for dem, ja, for os også. Han kunde læse en hel Aften uden at trættes, og det gik stærkt. Det var gerne en tyk Bog, som tog to Aftener, så måtte de komme igen. Mor lavede dejlig Kaffe, som vi fik, når Far skulde hvile lidt. Tit, når vi alle var kommen i Seng og sov, blev der pludselig banket på Vinduet og råbt: *»Andreas, du må komme med hjem, vores Mølle er gået i Stykker.»* Så måtte Far op og gøre sig færdig. Mor måtte også op og lægge hans Tøj frem, han skulde også have sit Værktøj pakket. Når der var tid, fik Far og Kusken en Tår Kaffe. Det var tit en forrygende Snestorm, men af sted

måtte de, dengang havde man jo kun Vinden at male ved.«

Moderen og brødrene

Efter omtalen af faderen kommer Nikoline ind på sine to brødre, Jens og Martin, der var 5-6 år ældre end hende. Lærer Nedergaard sørgede for, at den ældste bror Jens fik friplads på realskolen i Thisted, da han var 11 år. Han gik frem og tilbage hver dag det meste af året og fik middagsmad på skift hos lærerne og præsten. Om vinteren gav en købmand ham kost og logi. Jens blev senere stationsforstander. Hans et år yngre bror Martin kom ud at tjene som 12-årig, og efter konfirmationen kom han i lære som smed i Torp ved Hanstholm. Da han blev udlært, søgte han til andre byer og arbejdede senere i udlandet.

Nikoline havde også en to år ældre søster, Johanne, men hun nævnes ikke i erindringerne. Hun var retarderet, og Nikoline er en positiv natur, der hæfter sig mest ved de lyse sider. Om moderen skriver hun:

»Mor var Kogekone og måtte tit ud, når der skulde være Gilde. Det var alt for strengt for hende, da hun aldrig var rigtig rask, men de kunde stå og tigge så længe, at hun til sidst lovede at komme. De sagde, at vilde hun sidde på en Stol og kommandere, så var de tilfredse, men hun tog altid selv fat til langt ud på Natten, og hun skulde så ordne derhjemme, inden hun tog af sted om Morgen. Det varede gerne to, tre Dage, for der var som Regel ca. 200 Mennesker til de store Julegilder, som de kaldte dem.

Hvor gik jeg og længtes efter hende, og det var egentlig mærkeligt, når jeg om Dagen gik der så ene, lagde jeg mig på Knæ ved Mors gamle Stol og bad til Vorherre, at Mor måtte komme godt hjem og ikke blive syg, og jeg bad for Far, at han ikke skulde falde ned fra Møllen. Derfor elsker jeg den gamle Stol.

I den har jeg siddet på min Mors Skød mange Gange, især i Mørkningen, hvor hun sang for mig og fortalte mig mange gode Ting, som jeg aldrig glemmer.

Hvor havde jeg en god Mor. Når Far ikke var hjemme, lå jeg ved min Mor om Natten. Når vi kom i Seng, bekendte Mor Troen og bad Fadervor, og så bad hun for Far og for os Børn. Når jeg derefter fik et Godnatkys, syntes jeg, at ingen kunde være så lykkelig som jeg.«

Santalmissionen

I Skinnerup har der været tradition for at støtte *Dansk Santalmission*, der er et folkekirkeligt missionselskab, stiftet 1867 af danskeren H. P. Børresen og nordmanden L. O. Skrefsrud. I 2000 blev Santalmissionen lagt sammen med Det Danske Missionselskab i *Danmission*. Som navnet antyder, begyndte arbejdet blandt santalerne i Indien. Nikoline kommer også ind på Santalmissionen:

»Mor var næsten altid i Kirke om Søndagen. Vi havde sådan en god Præst. Han var Sognepræst i Skinnerup og Kapellan i Thisted, og der boede han. Han kom gerne kørende i en lukket Vogn og havde næsten altid sin lille Datter med, som så legede med mig, mens han var i Kirke, og Emmy og jeg blev de bedste Venner.

En Dag sagde Præsten til mig, at jeg skulde se at få fat i et Par andre Piger, og så kunde vi komme til Thisted en Gang om Ugen. Der var en Kvindeforening, som lavede alt muligt Håndarbejde til Santalmissionen. Vi kunde så være med til at lave mange Ting, som der skulde holdes Bazar over, hvorefter Pengene skulde sendes derud. Jeg fik snart fundet to Piger, som vilde være med, og vi travede så den halve Mil frem og tilbage. Det var om Vinteren, og det blev undertiden så grimt Vej, at vi måtte være hos gode Venner

Skinnerup kirke. Her blev Nikoline gift, inden kirken fik tårn (1932). Her blev hun også fremvist efter hjemmedåben, men hun blev konfirmeret i Thisted kirke.

om Natten, men det var nogle herlige Aftener. Der blev altid læst højt for os, og der blev sunget mange Sange, og så fik vi altid Kaffe til dejlig Kringle. Det var i forskellige Hjem, vi var – det gik på Omgang – og det var så hyggeligt.

Vi kom kun den ene Vinter, men vi var så fem Piger, som selv kom i Tanker om, at vi vilde prøve at lave en Bazar i Skolen. Først gik vi hen til Mor og snakkede med hende om det. Hun syntes, det var en god Tanke, og hun skulde nok hjælpe, det hun kunde. Vi tog hver især lidt af vore Sparepenge, lidt Materiale skulde vi have købt, men det meste fandt vi frem i Skufferne, og så strikkede, hækede og syede vi i Frikvarteret, og når vi ellers havde en ledig Stund, men mest sad vi i mit Hjem og lavede de Småting, det måtte jo ikke blive for dyrt. Mor fandt gerne lidt godt til os, Kaffe eller andet.

Da vi syntes, vi havde Ting nok, skulde vi så have Bazar. Vi fik lov af Læreren at låne Skolen en Søndag. Der var nemlig et langt Bord, som vi så fik lagt en hvid Dug på. Vi fik alle vore Sager lagt fint frem, og vi havde pyntet pænt med Blomster. Vi, som stod for det og skulde sælge, havde hver en rød og hvid Sløjfe på Brystet. Vi skulde også have noget, der kunde trækkes Lod om, og vi købte en lille Harmonika, jeg tror, den kostede 50 øre. Hvert Nummer kostede 2 Øre, og ligeledes kostede det 2 Øre et komme ind, men der kom mange, og vi fik det hele solgt. Vi var vel nok glade og stolte, da vi gik til Thisted til Pastor Husum med 12 kr. Han blev ikke mindre glad og roste os.

Der var en Gårdmandsdatter, som havde en stor Flaske Fløde med til Præstens. Hun sagde: »Her er en Flaske »Flødder« fra Mor.« Sådant hed Fløde på Landet, men jeg syntes, det

lød så mærkeligt, for sådan var vi ikke vant til at sige i mit Hjem.«

Gæs og får

Kært barn har mange navne. Nikoline omtaler i det følgende blodsuppe som »viller«. Ole Højrup skriver i »Landbokvinden«, at den almindelige betegnelse i Thy og på Mors var »vilbor«, og her i Historisk Årbog brugte Niels Sodborg i 1940 stavemåden »vilbro«. Begge udtaler findes som lydskrift i Feilbergs »Ordbog over jyske Almuesmål« under opslagsordet »vildbrad«. Gåseblod blev regnet for at være det lækreste af alt blod, men også andre »blodtyper« blev brugt til blodsuppe. Blodet blev tilsat sukker, men også eddike, så den kunne holde sig frisk i lang tid. Om slagtingen skriver Nikoline:

»Vi havde altid to Gæs om Sommeren, som blev slagtet først i November, ikke for at vi kunde få Mortensgås, for det fik vi aldrig, det var der vist ingen, der fik dengang, især ikke på Landet. Brystet blev røget, Resten blev saltet, og det så spist råt med Soves og Kartoffler til, det smagte dejligt. Vi fik Kråsesuppe, men det var en egen Slags, en Blodsuppe af Blodet fra Gåsen. Vi var alle meget glade ved den Suppe, som kaldtes Viller. Mor forstod også at lave den, så den smagte dejligt.

Mor kunde tage sådan en stor Gås under den ene Arm og selv slagte den, det gik hurtigt og let. Det var svært, hun kunde, for hun var så tynd og havde ikke mange Kræfter, men hun havde tjent som Bryggerspige på en stor Gård, og der skulde hun selv slagte Får, Kalve og alt Slags Fjerkræ. Hun sagde også, at i Begyndelsen græd hun mange Gange, men hun skulde jo, og det kom da også til at gå efterhånden.

Vi havde to Får hver Sommer, også dem slagtede Mor selv. Fårelår og Rullepølse blev røget i vores åbne Skorsten, vi havde nemlig

intet Komfur, kun et åbent Ildsted, så der var mange naboer, som fik røget i vores Skorsten. Af Fårene fik vi jo også en Masse dejlig Uld, som vi fik travlt med at forarbejde. Først skulde det kartes, og vi havde gerne een eller to gamle Koner eller Piger til at hjælpe. Vi Børn syntes, det var så festlig, de havde altid så meget et fortælle om Spøgelse og Gengangere, så vi Børn turde næsten ikke have Benene under Bordet, men vi syntes, det var så spændende. Så skulde Mor have spundet Garn til Strømper og til Tøj til os alle.

Der var en gammel Vævekone, som vævede for os, og jeg var så tit med Mor henne og tale om, hvordan vores nye Kjoler skulde være, hvad Farve de skulde have. Mor farvede selv alt Garnet. Når det så blev vævet, kom det til Thisted og blev lavet fint i Stand, presset m.m., så det var kønt, når vi fik det hjem. Det blev syet hjemme, der kom Sypiger og Skræddere, og det var morsomt, når vi skulde have syet nyt Tøj. Et stort Pressejern skulde mange Gange lægges ind i Ilden i Kakkelovnen og varmes.«

Juletiden

Når folk husker tilbage på barndommen, er det svært at komme uden om julen. Det er også tilfældet med Nikoline:

»Vi havde også en Gris, som blev slagtet ved Juletid. Det var en stor Dag, når det foregik, syntes vi Børn. Mor skulde op kl. 4 for at få Vandet til at koge, til Slagteren kom Kl. 5. Vi vågnede gerne ved, at Grisen begyndte at skribe. Når vi kom op, var Grisen som Regel færdig, den var hængt op og skulle så hænges til Dagen efter for at blive kold. Så først skulde vi til at arbejde med Grisemaden, og så fik vi alle travlt. Vi lavede mange Medisterpølser, og alt Kødet dertil måtte vi Børn hakke med en Hakkekniv, det tog jo lang Tid. Og så skulde de stoppes med et Pølsehorn,

det gik ikke så let som nu, hvor man har Maskiner til alt. Vi fik også dejlig Blodpølse med Sirup til, og der blev lavet Finker og Leverpostej.

Mor havde altid små Pakker Grisemad lagt til Side til fattige Folk, som ikke selv havde noget at slagte. Jeg måtte bære Pakkerne ud, og det vilde jeg gerne, jeg så jo, hvor glade og taknemmelige Folk var. Der var en gammel Kone, som jeg husker så tydeligt, hun sagde altid: *Hils din gode Mor og sig hende Tusind Snese Tak*. Sådan lød hendes Tak altid, og jeg syntes, det var for meget.

Så var det nær Jul, og der skulde bages. Aftenen før blev der lagt Dej til Rugbrød og Sigtebrød, og så skulde vi også have stillet et Bål an inde i Ovn og lave Bålet i Stand af Brænde og Tørv, og det skulde sættes på en egen Måde. Vi måtte op kl. 4 om Morgenen og begynde bagningen. Dengang blev der bagt meget, det skulde vare længe, selvom det undertiden kunde blive lidt tørt og muggent, men det gjorde ingenting dengang.

Jeg skulde passe ovnen med Fyring. Når Bålet var brændt ud, skulde der fyres med Lyng, og Ovn skulde varmes mange Gange. Først blev den sort over det hele, så blev den hvid, og så var den varm nok til, at Brødet kunde sættes ind, og Døren blev klemt til med Ler hver Gang, det var jo Trædør. Senere fik vi en Jerndør, som vi kunde lukke op og i. Det var herligt, syntes vi, så kunde vi bage Julekage, Småkager, Pebernødder m.m. Mange Gange havde vi flere Stykker Dej fra Naboerne, som vi bagte, fordi de ikke selv havde Ovn. Endelig blev vi færdige, men det var en anstrengende Dag.

Så skulde der gøres Julerent, skures, skrubes og pudses alle Vegne, og der blev så fint, syntes vi da, selvom Bohavet var simpelt, det tænkte vi aldrig på, vi glædede os sådan til Jul. Ja, jeg mindes endnu, hvor herligt det var at være Barn i Julen.

En Tid før Jul kom Far hjem, og så hjalp han altid til ved et og andet. Han gik til Thisted og gjorde Juleindkøb, og det var altid Juleaftens Dag om Eftermiddagen. Jeg fik gerne Lov til at følge med. Far kørte med en Trillebør, som der var lavet en lille Kasse ovenpå, hvor han kunde have de forskellige Ting. Når vi var færdige med Indkøbene, fik vi vore Sager sat ind et Sted, og så gik vi i Kirke i den smukke Thisted Kirke, hvor det strålede af Lys alle Vegne, hvor vi sang de dejlige Julesalmer, og Præsten talte så pænt. Ja, det var herlige Stunder, som jeg aldrig glemmer.

Så skulde vi jo af sted med Trillebøren den halve Mil til Skinnerup, men vi syntes, det var en dejlig Tur. Jeg syntes næsten altid, Stjernerne tindrede særlig smukt og tit var Månen der også. Jeg husker ikke, vi var ude i dårligt Vejr, måske lidt fin Sne af og til. Når vi så kom hjem, havde Mor Julemaden færdig og havde pyntet Bordet så pænt. Maden, Mor lavede, var altid så god. Den Aften fik vi hver et Glas Mjød. Det syntes vi Børn var så festligt, da det kun var den ene Gang om Året. Vi sang så en Del Julesalmer og havde det meget hyggeligt, men Juletræ havde vi ikke, og Julegaver fik vi heller ikke, men det tænkte vi aldrig på eller savnede. Det skete somme Tider, at Far og jeg købte en Ting til Mor, når der var noget, hun særlig manglede.

Juletræ var der næste ingen, der havde, ikke engang i Skolen, men så havde vi engang i Julen et stort Juletræ i Forsamlingshuset.³ Der var vi alle med, men det var også det eneste Juletræ, der var. Jeg tror næsten, det var mere højtideligt end nu om Stunder, hvor Børnene kommer til de mange Julefester med Juletræ. Jeg lavede en Masse Pynt til Juletræet: Poser, Kræmmerhuse, Roser, Jakobsstiger m.m. Dengang kunde man jo ikke sådan købe Pynt til Juletræet som nu.

Jeg skulde tit gå Ærinder for min Lærer, somme Tider ud til Præsten i Thisted med et

Brev, og den første Gang syntes jeg, det var mærkeligt, at der stod på Konvolutten: »*Deres velærværdige Hr. ---*.« Sådan blev de jo tituleret dengang. Flere Gange måtte jeg også hen til en Lærer i Nabosognet med en Bogpakke eller et Brev, og jeg kendte sjældent Vejen, men så tog Læreren en Blyant og tegnede Vejen, og når jeg skulde Vest på, Øst på osv. Dengang sagde vi aldrig højre eller venstre. Jeg fandt det jo altid, men jeg var noget betænkelig, når jeg kom til Huset og ind i Gangen, for der var gerne flere Døre. Hvilken skulde jeg nu gå ind ad? Men det var blevet fortalt mig, at jeg skulde se efter Skorstenen og gå den Vej, hvor den var, og det var altid rigtig.«

Konfirmationstiden

Nikoline startede med at gå til præst hos Ludvig Birkedal Husum, der var kapellan i Thisted og sognepræst i Skinnerup fra 1880 og indtil sin død i 1886. Han huskes blandt andet

for at have forestået digteren J. P. Jacobsens begravelse. Om sin konfirmationstid skriver Nikoline:

»Så kom den Tid, hvor jeg skulde gå til Præst. Vi gik dengang et helt År. Det var en dejlig Forårsdag, vi begyndte. Vi var ca. tyve Børn, og jeg husker så tydeligt den Dag. Vi kom ind i en hyggelig Stue, ikke sådan med Bænke, men vi sad på forskellige pæne Stole, og så kom min kære Pastor Husum. Vi sang nogle dejlige Salmer eller Sange. Han havde skaffet os hver en dejlig Sangbog, Konfirmationsangbogen hed den. Jeg har den endnu, men den er næsten opslidt, så meget er den blevet brugt. Den sang vi næsten altid i, både hjemme og senere, når vi unge var samlede. Hvor er den også god.

Pastor Husum gik så rundt i Stuen og talte med os mange gode Ord, som jeg altid mindes med Glæde. For næste Gang, vi kom, var han syg, han havde fået Lungebetændelse og døde kort efter. Det var en stor Sorg. Jeg

I 1943 nedbrændte møllen i Nørre Snede.

Nørre Snede Mølle 1944. Nikoline står til højre, derefter den yngste datter og et barnebarn.

græd, og så tænkte jeg også på min lille Veninde, som havde mistet sin Far, og på hendes Mor og Søskende, jeg var så glad ved dem alle.

Så kom vi til at gå til Præst hos Provst Rhode, det var jeg aldrig glad ved. Endelig fik vi så en ny Præst i Skinnerup,⁴ han var god nok, men meget mærkelig. Han fortalte gerne om Måne, Stjerner og Planeter. Det blev også sagt, at han vilde have været Lærer i Stedet for Præst, men alligevel var han en meget god Mand. Om Vinteren var det langt at gå den halve Mil, tit i megen Sne, Regn og Søle. Vi var seks Piger fra Skinnerup, som fulgtes ad, og vi måtte have Træsko på til Thisted.

Jeg husker så tydeligt, når vi kom trampende ind i Nørregade på de toppede Brosten. Vi var alle kede af det, men vi havde hver især Bekendte, hvor vi tog ind og fik Sko på og satte Træskoene, til vi kom igen.

Så kom Konfirmationsdagen.⁵ Mine Forældre og jeg gik hele Vejen, men det syntes vi ikke var så sært, det var der andre, der også gjorde. Det var meget højtideligt i Kirken. Vi skulde høres lidt i vores Lektie og fremsige et Salmevers hver især. Jeg måtte fremsige Salmeverset: »Vi tror, vi alle tror på Gud«, og så måtte vi svare på Spørgsmålet og give Præsten Hånden derpå. Jeg kan godt huske, at jeg græd, for jeg tænkte: Hvordan kunde jeg dog holde det Løfte.

Vi gik så hjem igen. Mor havde lavet en god Middagsmad, som vi let kunde varme. Gæster havde vi ingen af. Ja, lærer Nedergaard og hans Kone var omme at drikke Kaffe om Eftermiddagen, men ellers var der ingen. Mærkelig nok havde jeg dog fået en Del Smågaver og endda et meget fint Håndklæde. Så havde jeg mine Veninder en Dag til Kaffe.«

Sådan slutter Nikoline Vestergaards erindringer fra Skinnerup.

Møllen genopbygget i USA

Nikoline og Kristen Vestergaard drev møllen i Nørre Snede fra 1913 til 1947. I 1919 blev der indlagt to dieselmotorer. Som nævnt havde Kristen også opsyn med elværket, der var blevet oprettet i 1906. Da sønnen Arne blev voksen, arbejdede han i virksomheden, der havde korn- og foderstofhandel. Arne Vestergaard var desuden radioforhandler.

Møllen brændte en nat i 1943. »Den nedbrændte mølle var Nr. Snedes vartegn. Det var en meget smuk vindmølle, der kunne ses i vid omkreds,« skrev avisen efter branden. Møllen og elværkets ladestation blev lagt i aske, men beboelsen og selve elværket blev dog reddet.

Den genopførte mølle i Nørre Snede, inden den blev solgt til USA.

Det var også tilfældet med en mængde radioapparater, som var i en tilbygning til møllen. Efter branden blev møllen genopbygget. Den blev solgt i 1947, og Nikoline og Kristen Vestergaard flyttede til Lyngbygade i Silkeborg.

I 1975 fik nogle dansk-amerikanere øje på møllen, og de besluttede at købe den og

genopføre den i Elk Horne i staten Iowa. Her var der i perioden 1910-20 blevet oprettet et dansk immigrantmuseum. Flytningen skete året efter, og den kom til at koste 100.000 dollars.⁶ Til gengæld er møllen blevet en stor turistattraktion.

Redaktørens noter

- 1 Oplyst i 2008 til redaktøren af Karl L. Larsson, Risskov.
- 2 Der kan læses mere om centralen i bogen »Skinnerup i 1900-tallet« s. 71-72. (Svend Sørensen, 1903).
- 3 Skinnerup forsamlingshus blev først bygget i 1923. Men i 1882 blev der opført et forsamlingshus i Nors Havreland, ikke langt fra Torshøj ved sognegrænsen til Skinnerup. Indvielsestalen blev holdt af Skinnerups

- sognepræst pastor Husum, som Nikoline Vestergaard omtaler. Det er nok dette forsamlingshus, hun hentyder til. Se i øvrigt »Thy i Bevægelse« s. 96-97.
- 4 Vilhelm Deichmann Kjersgaard, præst 1886-90.
- 5 Nikoline blev konfirmeret 17/4 1887.
- 6 Jyllands Posten 14/2 1978.

Barn henlagt i Østerild

af Svend Sørensen og Niels Vestergaard Larsen

Artiklen behandler en retssag fra 1663, da en kvinde blev dømt for at henlægge sit barn ved et hus i Østerild.

Mette hed hun, pigen, der i 1663 blev ført frem på herredstinget i Hillerslev. Søren Jensen hed herredsfogeden, der skulle dømme hende. Skriveren bogstaverede hans fornavn Søfren og omtaler ham som »Dommer til Hillerslef Herridtsting«. Efter Mettes navn skrev han Ollufsdatter. Det står at læse i bilagene til Dueholm, Ørum og Vestervig Amters Jordebogsregnskab.¹ Først i 1793 fik området betegnelsen Thisted Amt.

Under retssagen skrives der mest om Mette, men det betyder ikke, at Søren Jensen er helt ukendt for os. Han boede på gården Kanstrup og blev herredsfoged allerede omkring 1620, et embede han besad indtil året før sin død i 1667. Mette stod altså foran en ældre herre, der var blevet enkemand allerede i 1643. Da kirken i Hillerslev blev restaureret i 1910, fandt man under kirkegulvet to egetræsrammer med gravskrifter over Søren Jensen og hans kone.² Efter en nærmere undersøgelse blev de igen nedlagt under gulvet.

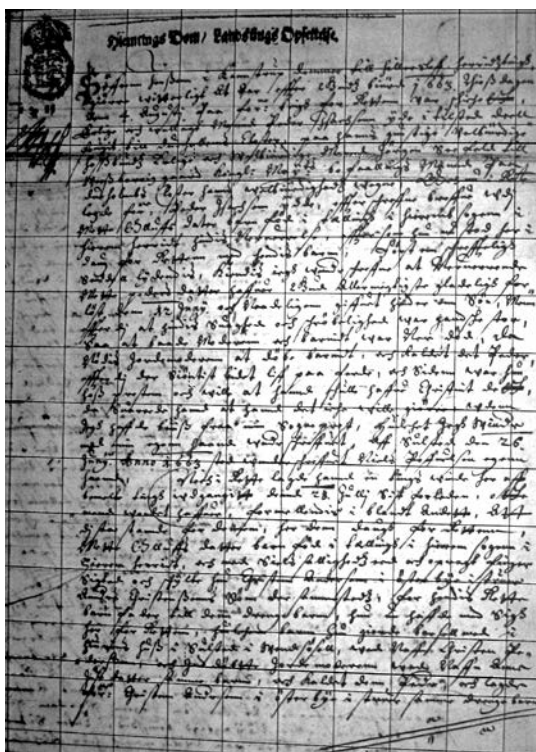
Sørens og Mettes møde fandt sikkert sted under åben himmel, som det var sædvanlig dengang. Hillerslev var et selvstændigt herred med eget tingsted i Hillerslev. I 1687 blev Hillerslev og Hundborg herreder lagt sammen og fik tingsted ved Møgelhøj i Bavn nordvest for Thisted. 30 år senere flyttede tingmøderne til Thisted.

Af sagen fremgår det, at Mette Ollufsdatter var barnefødt i Telling i Hjerm sogn mellem Struer og Holstebro. Det første tingmøde om hendes sag blev afholdt i Hillerslev tirsdag

d. 28. juli, men vi følger referatet fra det andet tingmøde tirsdag d. 4. august 1663. Med sig havde Mette sin syv uger gamle søn, ham det hele drejede sig om, ham hun havde lagt uden for et hus i Østerild.

Rettergangen

Sagen mod Mette Ollufsdatter var rejst af Jørgen Seefeld til Visborggaard, kgl. majestæts

Indledningen til dommen ved herredstinget.

befalingsmand på Dueholm Kloster. Han mødte dog ikke selv op i Hillerslev. Det gjorde delefogeden til Dueholm Kloster, Peder Ifversøn Yde i Tilsted. På mødet d. 4. august fremlagde han afskrift af et brev, hvor det fremgår, at Mette fødte en søn d. 12. juni. Hendes svaghed og skrøbelighed var ganske stor, så både hun og barnet var døden nær. Jordmoderen var derfor nødt til at døbe barnet, »effterdi der siøntes lidet Liff paa ferde.« Han fik navnet Peder. Den stedlige præst ville dog ikke »christne« barnet uden en attest fra hendes sognepræst.

Efter fremvisningen af brevet fremlagde Peder Yde vidneforklaringen fra det forrige retsmøde. Her havde Mette Ollufsdatter »med sin Salligheds Æed och oprachte Fingre« beskyldt Christen Andersen i Østerby i Struer for at være far til barnet, som var undfanget i hans fars hus. Barnet gjorde hun barsel med i sin søns hus i Sulsted i Vendsyssel. Derefter hedder det i vidneforklaringen, der her gengives ord for ord, men i nutidig stavemåde:

»Og berettede hun, at samme barn er nu på fredag førstkommende syv uger gammel og er endnu ikke kristnet. Og en fredag morgen i dagningen, nogle uger siden, bar hun samme barn til Østerild og lagde denne uden til et lidet huses vinduer og gik fra den og skjulte sig nogen stund i noget rug, og om anden dags aften gik hun igen til samme hus og tog hendes barn til sig igen, eftersom de der i huset havde indtaget samme barn til dem.«

Efter fremlæggelsen af vidneforklaringen spurgte Peder Yde, om Mette kunne tilslutte sig formuleringen, og hun svarede, at den »i alle Maader i Sandhed er.«

Af denne forklaring kan man udlede, at Mette fortrød, at hun havde givet sit barn fra sig. Det brev eller snarere seddel, som Peder Yde havde fremlagt, havde hun hæftet på barnet som en form for fødselsattest, da hun lagde det fra sig i Østerild. Sedlen havde hun

fået Niels Poffuelsen i Vust til at skrive. For det gav hun ham otte skilling og bånd til et par hosebånd. For at give sedlen ekstra troværdighed er den dateret Sulsted d. 26. juni, hvor barnet var født, selv om den altså var skrevet i Vust. Mette vedkender sig med andre ord moderskabet til barnet, dog med den begrænsning, at hun optræder under navnet Mette Pedersdatter i brevet.

Herefter fremlagde Peder Yde en kopi af en kongelig forordning udstedt af Chr. d. 4. i 1647. Kongen havde erfaret, at et par kvinder havde behandlet deres børn syndigt og uforsvarligt, endog »værre end Bæster.« Forordningen skelner mellem tre grader af denne type forbrydelse. Hvis nogen anbringer sit barn på vild mark, hvor ingen formodes at komme, så skal hun have sit liv forbrudt, selv om barnet findes i live. Hvis barnet derimod lægges på marken ved alfarvej eller så nær byen, at folk lettere finder barnet, »da straffis det Qvindfolch sligt gjør til Kagen, och brændis paa Kinden, paa det saadant unaturlig Moder kand vorde allesteds bekiendt.« Men lægges barnet i huse eller i byer, hvor det straks kan reddes af folk, er straffen alene kagstrygning (piskning).

Med udgangspunkt i denne forordning krævede Peder Yde nu, at Mette Ollufsdatter blev straffet med kagstrygning. Efterfølgende erklærede hun, at hun vel vidste, hun havde forset sig. Herefter kunne herredsfoged Søren Jensen uden større betænkning afslutte mødet med følgende dom:

»Efter forberørte Leilighed vide jeg icke Andet derom at kiende end at forneffnte Mette Ollufsdatter bør joe for forneffnte Gierning at lide och straffes til Kagitt.«

Kagstrygning

Engang var korporlig afstraffelse en vigtig del af dansk retspleje. Den almindeligste

Kagstrygning med »ni-
halet kat«. Illustration
fra Salzmann: »Den
menneskelige Elendig-
hed«, oversat fra tysk
1797.

form var kagstrygning, der ikke har noget med bagning at gøre. En *kag* var en pæl, en skamstøtte, som den dømte blev lænket til. *Strygning* er en gammel betegnelse for piskning eller prygl – hvis man er uheldig, kan man stadigvæk få stryg! »Hver by i riget, den være sig nok så ussel og ringe, havde sin egen kag,« skriver Hugo Matthiessen i bogen *De Kagstrøgne* (1919).

Piskningen blev foretaget med ris (tynde grene eller kviste). Der blev brugt ni ris, som hver blev brugt tre gange, altså i alt 27 slag. Kagstrygningen forsvandt ud af domspraksis omkring 1840, men fik senere en pendant i pryglestraffen, der blev indført med prygleloven i 1905. Den blev ophævet igen allerede i 1911, og derefter eksisterede prygl kun som disciplinærstraf i straffeanstalterne. Skolernes revselsesret blev først afskaffet i 1967, forældrenes 30 år senere.

Kagstrygningen af Mette Ollufsdatter var forbundet med udgifter for amtet, og det er grunden til, at regnskabet er havnet som bilag i amtets arkiv. Dengang regnede man i rigsdaler, hvor én rigsdaler var 96 skilling, og en mark var 16 skilling. Langt den største udgift var til mestermanden, der fik tre rigsdaler for at eksekvere dommen. Det var en pæn sum i 1663, noget der anskueliggøres af de øvrige udgifter. Sigtelsen kostede 20 skilling, og dommen med papir og skriverløn beløb sig til to mark og fire skilling. Endelig fik herredsfogeden udbetalt 20 skilling.

Niels Vestergaard Larsen

Født 1940. Lokalhistoriker og aktiv landmand indtil 1995.

Noter

1 Fra Dueholm, Ørum og Vestervig Amters Jordebogsregnskab 1664/65 (3612). Rigsarkivet. Afskrift ved Niels Vestergaard Larsen efter foto af Knud Haaning Andersen.

2 I Historisk Årbog 1912 s. 12 kan man læse de to indskrifter. Søren Jensens havde følgende ordlyd: »Anno 1667 Januar døde salig Søren Jensen som BVODE (boede) I KAMSTROP. Gud give Hannem en Gledelig OPSTANDELSE med Alle Guds Udvalde Amen.«

Soldat fra Frøstrup i frontlinien

af Erik Holm

Danmarkshistorien rummer flere knudepunkter, som anses for at være skelsættende. Et af dem var den 29. august 1943, da der blev skabt klarhed i forhold til den tyske besættelsesmagt. Begivenheden fik afgørende betydning for en soldat fra Frøstrup. Hans oplevelser er i denne artikel nedfældet af hans søn.

Den 28. august 1943 brød samarbejdspolitikken under den tyske besættelse af Danmark sammen. Den efterfølgende nat gennemførte tyskerne »Operation Safari«, som havde til formål at afvæbne den danske hær og overtage flåden og dermed den totale militære kontrol i hele Danmark. Flåden blev for en stor dels vedkommende sænket, før den faldt i tyske hænder. Kaserne og forlægninger over hele landet blev angrebet af tyskerne.

De danske tab nåede den 29. august 1943 i alt op på 23 dræbte og mere en 50 sårede, inden tyskerne havde overtaget alle militære anlæg og flåden. Til sammenligning faldt 16 danske soldater og 20 blev såret ved den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940.

I løbet af den tyske besættelse af Danmark 1940-1945 var der kun to gange direkte kamp-handlinger mellem danske og tyske soldater: Den 9. april 1940 og den 29. august 1943.

For nogle af de soldater, der var med, betød kampene enden på deres liv. Andre blev mærket for livet. Én af de danske soldater, der var med i kampene den 29. august 1943, var fra Frøstrup. Hans oplevelser den dramatiske nat skal skildres her.

Forhenværende pedel ved Tømmerby skole, Kristian Pedersen, døde i sommeren 2010, knap 89 år gammel. Han var født på Frøstrup Hede og boede hele sit liv forskellige steder omkring Frøstrup. Kun en enkelt gang opholdt han sig i en længere periode et andet sted. Det

var fra den 2. november 1942 og til den 12. august 1944, hvor han dels var soldat ved Jyske Dragonregiment og dels var indlagt på Nyborg Sygehus, efter at han blev hårdt såret i kampene ved Nyborg Strand den 29. august 1943.

Når Kristian Pedersen opnåede at blive næsten 89 år gammel, er det i virkeligheden et lille mirakel. Den 29. august 1943 blev tre af hans soldaterkammerater dræbt og 12 såret i kampene ved Nyborg Strand. Kristian var den hårdest sårede, og kun et sammentræf af heldige omstændigheder og kammeraternes resolute indsats – og en viljefast overlæge på Nyborg Sygehus – reddede hans liv.

Fra Frøstrup til Nyborg

Kristian blev født den 4. august 1921 i en familie, der efterhånden kom til at bestå af 10 børn. Faderen, Peder Christian Pedersen, var arbejdsmand ved Thisted-Fjerritslev-banen, og moderen passede hus og hjem. Hun var i øvrigt selv nummer tolv i en søskendeflok og havde derfor fået navnet Dusine.

Som så mange andre i sin samtid kom Kristian ud at tjene som 9-årig, og efter at han var blevet konfirmeret i 1935, kom han ud at tjene ved forskellige landmænd på egnen. En helt traditionel løbebane for en ung mand fra et arbejderhjem dengang.

I foråret 1942 var Kristian på session i Fjerritslev og blev udtaget til Fodfolket ved Jyske

Kristian Pedersen som soldat i 1942 eller foråret 1943.

Dragonregiment i Randers. Dermed startede det mest dramatiske kapitel i hans liv.

Den 2. november 1942 begyndte han som rekrut på kasernen i Randers. Allerede den 11. november blev hele Dragonregimentet imidlertid flyttet til Nyborg og indkvarteret i og omkring Vandrehjemmet i Nyborg og Hotel Nyborg Strand.

Flytningen fra Randers skete som følge af et tysk krav om, at alle danske soldater i Jylland skulle flyttes øst for Lillebælt. Når tyskerne forlangte dette, var det antagelig for at hindre, at danske tropper kunne spille en rolle ved en evt. engelsk invasion af Jylland.

I Nyborg gik tiden med øvelser og vagt-opgaver. Naturligvis fulgte soldaterne med i udviklingen i krigen og i den spirende modstand mod tyskerne, som begyndte at præge billedet i Danmark.

Stigende uro og deraf følgende krav fra tyskerne om skærpede sanktioner fra dansk side udviklede sig i foråret og sommeren 1943 og nåede sit højdepunkt i august 1943. Strejker og sabotageaktioner tog i løbet af denne måned til i styrke og kulminerede den 28. august 1943 med, at regeringen under ledelse af statsminister Erik Scavenius afviste en række tyske krav om bl.a. indførelse af dødsstraf. Reaktionen fra tyskerne lod ikke vente længe på sig.

Operation Safari

Den 28. august om aftenen gik soldaterne i »Hermon« ved Nyborg Strand i seng som sædvanlig. De havde rutinemæssigt deres geværer og skarp ammunition med i soverummene. Stemningen var spændt, for den militære ledelse på Nyborg Strand havde fået oplysninger om sammenbruddet i samarbejdspolitikken mellem den danske regering og tyskerne. De menige havde dog ikke fået nogen særlig forholdsordre, inden de gik til ro. Det var der en god grund til:

Oberst E. C. Wøhlk var øverstkommanderende for de danske styrker på Nyborg Strand. Han havde i løbet af sommeren 1943 haft forhandlinger med Nyborgs tyske kommandant, major Mohr. Det var sket på baggrund af, at man fra Nyborg Strand havde observeret, at tyskerne rekognoscerede ved Nyborg Strand. Formålet med forhandlingerne var at sikre, at tyskerne ikke uvarslet ville angribe de danske styrker på Nyborg Strand.

Der blev ifølge oberst Wøhlk indgået en aftale om, at major Mohr ville henvende sig direkte til Wøhlk i tilfælde af tysk ønske om ændrede forhold omkring de danske styrker. Om Mohr havde en anden opfattelse af aftalen, eller der har været andre misforståelser er uklart; men aftalen holdt ikke, da operation Safari gik i gang natten til den 29. august. Der

kom ikke nogen forudgående kontakt fra major Mohr.

Nyborg Strand, 29. august 1943 kl. 04.20

Operation Safari blev indledt kort efter klokken 04.00 den 29. august 1943. Tyske soldater angreb alle kaserner og militære forlægninger i Danmark. Flådens skibe blev overtaget i det omfang, det ikke lykkedes at sænke dem. Luftvåbnet var allerede den 9. april 1940 sat ud af spillet.

Klokken 04.20 den 29. august 1943 blev Kristian og hans soldaterkammerater, der var indkvarteret på »Hermon« ved Nyborg Strand, brat vækket af skudsølver ind gennem vinduerne. Straks efter blev der alarmeret.

Kristian og hans kammerater i soverummet kom fortunlet ud af sengene, greb deres geværer og begyndte at besvare den tyske ild ved at skyde ud gennem vinduerne. Det var mørkt udenfor, så de måtte sigte efter den tyske mundingsild.

Kristian var en god skytte og havde i rekruittiden modtaget et udmærkelsestegn for netop sine evner som skytte. Men virkningen af de skud, som han afgav om morgenen den 29. august 1943, kender han ikke. Dertil var kampene for intense og mørket for tæt.

Kampene voksede i styrke, efterhånden som flere danske soldater begyndte at besvare den tyske ild, og i takt med at flere tyske styrker åbnede ild. Kristian stod op i sin seng ved vinduet for bedre at kunne finde mål at

Missionskurstedet »Nyborg Strand« (Hermon), hvor Kr. Pedersen blev såret 29. august 1943. Han befandt sig bag vinduet, der er afmærket med et kryds.

skyde efter. Han havde netop tømt magasinet i sit gevær og sprang ned af sengen for at hente mere ammunition, da en tysk dum-dum kugle ramte ham i låret. Den eksploderede og kvæstede hans højre lårben meget alvorligt.

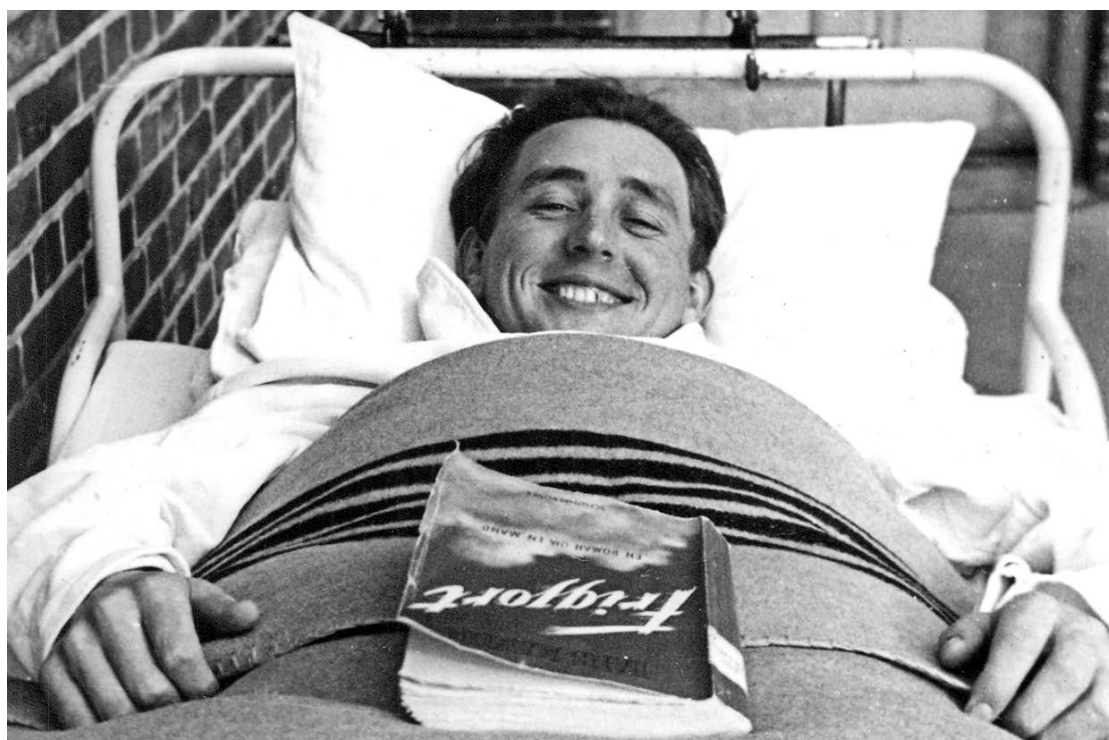
Han faldt om på gulvet og mistede kort efter bevidstheden på grund af et stort blodtab. Hans kammerater fortsatte med at besvare det tyske angreb, der blev voldsommere og voldsommere og også omfattede tyske granater, der blev sendt ind i bygningen. Under skududvekslingen var det ikke muligt at bringe de sårede nogen steder hen, og det varede naturligt nok også et stykke tid, inden der kunne organiseres hjælp til de sårede. Så Kristian blev liggende på gulvet en rum tid. Medens han lå der, blev han yderligere såret i

overarmen af en granat, som tyskerne sendte ind i bygningen.

Minutterne gik, og »Hermon« blev skudt i brand. Dette var med til at vanskeliggøre de danske soldaters situation, og efterhånden stilnede kampene af.

De danske soldater blev beordret ud af bygningen. Én af Kristians kammerater vurderede heldigvis, at han nok stadig var levende og fik ham slæbt med ud af den brændende bygning i sidste øjeblik. Bygningen udbrændte totalt.

Udenfor blev de danske soldater samlet. Kristian blev lagt på jorden. Problemet var nu, at de til rådighed værende køretøjer blev brugt til at bringe sårede tyskere til hospitalet. Det var ikke muligt at få Kristian transporteret til sygehuset på normal vis. I den

Kristian Pedersen i sygesengen i Nyborg med bogen »Frigjort« af Hans Martin. Den hollandske forfatter var engang meget læst i Danmark. Bogen udkom i 4. oplag i 1941 og i 16. oplag i 1955.

Tømmerby gl. skole ca. 1955. Kr. Pedersen lejede sig i 1949 ind i den gamle, stråttækte skolebygning til venstre. Her havde han selv gået i skole 1928-35. Skolen blev i 1946 afløst af den nye centralskole. I 1957 købte Kr. Pedersen den gamle skole, og familien flyttede ind i lærerboligen til højre, hvorefter den stråttækte bygning blev revet ned. Kr. Pedersen var i øvrigt pedel på Tømmerby skole 1946-81. I 1987 flyttede han og Ruth til en andelsbolig i Frøstrup.

desperate situation fandt nogle af hans kammerater en budcykel. Den fik de ham anbragt på og cyklede med ham til Nyborg sygehus.

På sygehuset opstod der nye problemer. Kristian var meget hårdt såret og bevidstløs, – men stadig i live. Tyskerne krævede imidlertid, at deres egne soldater skulle behandles først, selv om ingen af dem var så hårdt såret som Kristian. Men en viljefast overlæge holdt fast i, at soldaterne skulle behandles i den rækkefølge, som deres tilstand gjorde det nødvendigt. Uden denne faste indstilling fra overlægens side havde Kristian nok ikke overlevet.

Ved en mange timer lang operation lykkedes det at redde det sønderskudte ben, – og Kristians liv. Efterfølgende måtte han blive på hospitalet et helt år – til august 1944 og blev

på den måde den sidste danske soldat, der var i Nyborg.

Under opholdet på Nyborg sygehus blev han genstand for meget positiv opmærksomhed fra både læger, sygeplejersker og borgere fra byen. Således kom én af byens bagere en dag med en stor lagkage til Kristian. Den delte han naturligt nok med personalet på sygehuset, som han efterhånden blev meget dus med, – og som gav ham en omsorgsfuld pleje, som han mindedes med stor taknemmelighed resten af livet.

29. august 1993

I 1993 – 50 år efter de dramatiske begivenheder i Nyborg – mødtes Kristian med nogle af sine soldaterkammerater fra krigens tid til

en markering af 50-året for begivenhederne i Nyborg. Han fik således lejlighed til et gensyn med den soldaterkammerat, der reddede ham ud af den brændende bygning og den læge, der insisterede på, at Kristian skulle behandles før sårede tyskere. Han mødte også en af de sygeplejersker, som var med til at pleje ham under det ét år lange ophold på Nyborg Sygehus.

At Kristian var heldig, er der ingen tvivl om. Måske var han som sin oldefar født under en heldig stjerne. Hans oldefar Peder Christensen (Mellemmølle) var soldat under treårskrigen 1848-1851 og deltog i flere slag. Bl.a. ved Fredericia, Haderslev og Åbenrå, – og fik

ikke en skramme. Han levede resten af sit liv i Frøstrup og omegn og døde først i 1914, 90 år gammel. Kristian gjorde ham næsten kunststykket efter. Den 4. august 2011 ville han være fyldt 90. Inden sin død nåede han at godkende indholdet i denne artikel.

Erik Holm

Født 1949. Den yngste af Kristian Pedersens tre sønner. Han var i en årrække ansat i Thisted Kommune. I dag er han børne- og kulturdirektør i Billund Kommune.

Kilder

Knud Hendriksen: »Operation Safari, 29. august 1943«, Det kongelige garnisonsbibliotek.
Interview med Kristian Pedersen i foråret 2010.

Erindringer om Jens Bohn-Jespersens virke

af Gerda Bohn-Jespersen (1885-1980)

Forfatteren er datter af den første overklitfoged (overplantør) i Thisted Amt, Jens Bohn-Jespersen (1848-1937), der havde stillingen som overklitfoged i årene 1892-1923. Erindringerne er nedskrevet i 1966 og blev offentliggjort i tidsskriftet »Skovens folk fortæller« i 1978. Artiklen gengives med tilladelse fra Skovhistorisk Selskab, der udgiver »Skovens folk fortæller«.

1892 blev far konstitueret som overklitfoged i Thisted Amt. Overplantørembedet var endnu ikke oprettet, men da det blev en kendsgerning, opfordrede klitinspektør, kammerherre Thygesen til Damgaard, far til at søge det. Far var selvfølgelig glad for den tillid, kammerherre Thygesen herved viste ham, og meget talte for, at denne opfordring måtte følges.

Far havde sin bopæl i København, men han var gennem flere år blevet engageret af herregårde rundt om i landet til at planlægge og taksere de herhen hørende skove, dvs. at far

stadig lå på rejse. Ved siden af dette arbejde havde far i årenes løb udgivet forskellige artikler, hvoraf kan nævnes : »Skovreguleringens betydning for vort skovbrug« (1889), »Studier over bøgens bestandspleje« (1890), »Fortsatte studier over bøgebevoksningens pleje og anlæg I og II« (1893); og senere: »Fortsatte studier over bøgens bestandspleje III« (1899) samt »Udhugning i bøg« (1903).

Et dilemma

Arbejdet med planlægning af herregårdenes skove interesserede far meget, men ifølge sagens natur var det jo et arbejde, der kun kunne være tidsbegrænset, så dette bidrog til, at far søgte embederne. Der var dog også andre grunde, som vejede tungt i vægtskålen: Far så op til kammerherre Thygesen, både som den dygtige fagmand, han var, som den forstående overordnede og for hans rent menneskelige egenskaber, så derfor ville far gerne have ham som chef. Stillingen var jo meget selvstændig, hvilket i høj grad tiltalte far, og så var det jo tilmed en stor og smuk opgave at få lov til at omdanne den golde og barske natur til ad åre at blive et skovrigt land, som kunne blive en god indtægtskilde for landet. Men så var der jo også skyggesider: Far elskede den sjællandske natur med de skønne bøgeskove, han holdt af det milde, blide øklima og af København, og nu måtte alt dette ombyttes med

Jens Bohn-Jespersen, 1848-1937.

det øde og stormombruste Thy! Men fornuf-
ten sejrede, og 1893 forelå udnævnelser.

Opførelse af embedsboligen i Søholt

Fra april 1892 til april 1894 så vi kun lidt til far i København. Embedsbolig skulle bygges, klitter skulle tilplantes, have anlægges osv. Ministeriet stillede sig meget imødekommende, idet det gav far lov til at opføre embedsboligen, som han ønskede den, og hvor han ville inden for det købte areal. Til dette formål blev bevilget 16.000 kr.

Far var meget praktisk indstillet, havde stor skønhedssans, var hurtig i sine dispositioner og så straks for sit indre øje, hvor boligen skulle ligge, og hvordan den skulle være. Mht. stedet hvor den skulle ligge, var der tre ting, som gjorde sig gældende: Den skulle ligge tæt ved alfarvej, der skulle være eller med tiden blive en smuk udsigt til Vester Vandet Sø; og naturligvis så alle stuer fik al den sol, der var på himlen.

Med hensyn til selve boligen var der et par problemer; for det første skulle den skille sig ud fra al anden bebyggelse på de kanter, dvs. at det ikke måtte være en lang længe – man skulle straks være klar over, at her lå en embedsbolig – og dernæst måtte den bygges sådan, at fugtigheden ikke kunne trænge ind i huset.

Til embedet hørte ca. 30 tdr. land landbrugsjord – heraf blev kun ca. 14 tdr. land dyrket, mens resten lå hen som græs – så når der for de 16.000 kr. skulle opføres embedsbolig og staldbygninger m.m., var der ikke råd til en arkitekt, men far gik i gang med selv at tegne bygningerne og få fat på en murermester, som kunne stå for opførelsen. Resultatet blev et 2-etagers stuehus og vinkelret på dette en lang længe med køkken bryggers, folkestue, huggehus, hestestald, foderrum, karlekammer og kostald med plads til en halv snes kreaturer og svinestald med to båse. Vinkelret på denne længe og parallel med stuehuset en længe med en lille lade og en stor vognport med rigelig plads til tre vogne. Nogle år

Facadetegning til embedsboligen.

senere blev ejendommen suppleret med en la-debygning og en veranda.

Problemet var som omtalt at få stuehuset bygget, så fugtigheden ikke kunne trænge ind, og far fandt da ud af, at hvis der i en passende afstand fra husets ydermur blev opført endnu en mur – altså et »hus« inden i huset – og når der var kælder under hele huset, kunne luften cirkulere fra kælderen op mellem de to mure over loftet osv. Denne luftcirkulation ville forhindre fugtighed i stuerne. Bygningsmåden viste sig at være meget effektiv, for selv om boligen i to vinter måneder stod menne-sketom, var saltet lige så tørt, når vi til april vendte hjem, som da vi rejste.

Indflytning i april 1894

April 1894 stod ejendommen klar til indflytning. Den blev kaldt »Søholt«. Far hentede sin familie, som da bestod af en husbestyrerinde, og to ukonfirmerede børn. Det var dengang en lang rejse på 24 timer, og der var kun råd til 3. klasse! Ved ankomsten til Thisted holdt landaueren, forspændt med to dejlige frederiksborgerheste, foran stationen, og på bukken sad en kusk iført et livré og et bjørneskindsslag! Far havde en passion: Et smukt køretøj, og det vakte da også berettiget opsigt på de kanter.

Der var ca. en times kørsel fra Thisted til »Søholt« – 1½ mil – og i min erindring står denne køretur mejslet, som var den foretaget i 1966. Landskabet var sorgmodigt, vestenvinden susede omkring vognen, og enkelte gårde og huse lå spredt ud over terrænet, og ved nogle af dem stod et par forblæste træer. Endelig nåede vi »Søholt«, men hvilket trist syn! Der lå boligen nøgen og kedelig at se på, haven var anlagt, dvs. der var stukket pilestiklinge ned, men endnu var de jo ikke begyndt at skyde; der var stukket af til gange og græsplæne, som endnu ikke var sået; alt

så så bart ud og dette velsagtens især på baggrund af den frodige natur, vi kom fra, og den dejlige lejlighed vi havde forladt på hjørnet af Ahlefeldsgade og Nr. Farimagsgade med den pragtfulde udsigt over Ørstedsparken. Nå, men der måtte tages fat både inde og ude med at få orden på tingene.

Ansatte

Besætningen var købt, stue- og kokkepige var fæstet til henholdsvis 12 og 14 kr. om måneden, kusken, som jo var avlskarl, fik 25 kr. pr. måned, og kneb det med udendørsarbejdet, var der hjælp at få fra arbejdsmænd, der var i gang med tilplantning i klitterne. Disse fik dengang 50 øre i timen, og set med nutidsøjne er det bemærkelsesværdigt, at de altid, på trods af de små kår, var glade, tilfredse og hjælpsomme. Jeg mindes ofte Jens Peter, der boede nede ved Nors Sø i et hus, som, så vidt jeg ved, var statens. Han havde opsyn med statens områder på de kanter, og han og konen fik i årenes løb 21 børn! Dette kuede ikke hans gode humør. For hans kone kneb det jo nok at skaffe varmt tøj til de mange børn, så hun kom af og til op til »Søholt« for at se, om der kunne reddes noget aflagt tøj, og stor var glæden, hvis der blandt det var noget af fars, som kun var lidt slidt i kanterne, og som var af tykt næsten uopslideligt stof. Og så van-kede der jo også nogle gode fødevarer, så hvis tårerne havde siddet i øjenkrogene, da hun kom – måske mest for at vække medlidenhed – strålede hun som en sol, når hun gik.

Beplantningen vokser til

I løbet af de første par somre voksede beplantningen ret godt til; på det opadskrånende terræn vest for huset blev der ligesom i haven stukket pilestiklinger ned med nogle hårdføre træsorter imellem, og håbet var så,

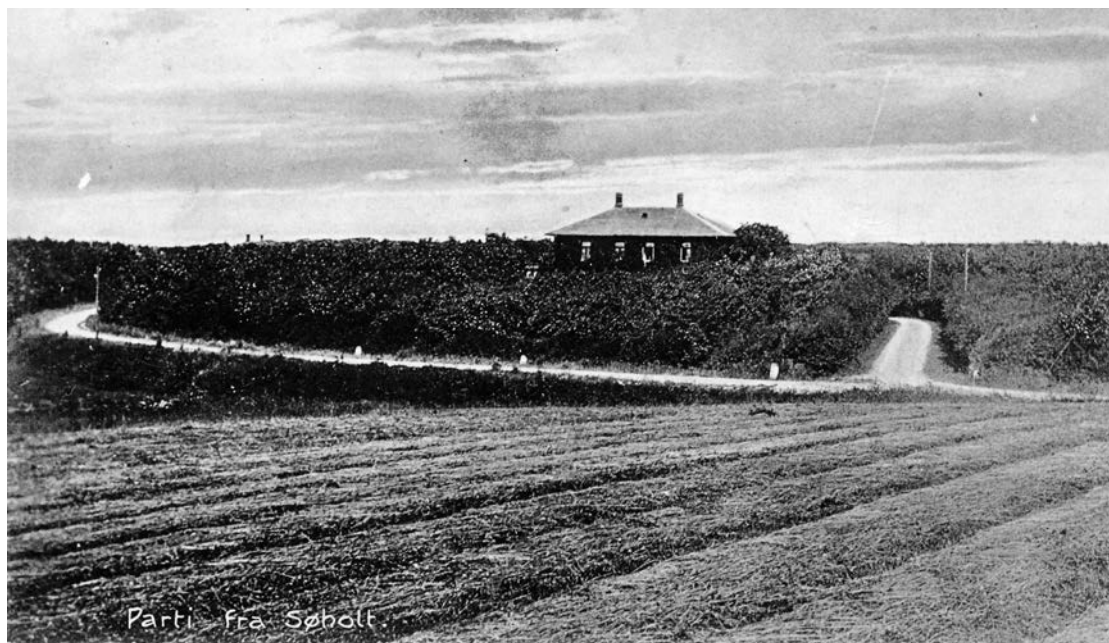
at der her med tiden kunne blive en »skov«, som kunne give læ for boligen. På sydsiden af huset blev plantet vildvin og kaprifolier, og på nordsiden blev plantet efeu. Efterhånden som årene gik, og dette voksede til, blev det et skønt syn med de blomstrende kaprifolier; ja, det hele begyndte at tage form og satte fantasien i sving; det bare, triste syn blev afløst af lidt frodighed. Men sorgerne og vanskelighederne var ikke udeblevet! For når de altødelæggende, saltholdige vestenvinde og den isnende havgus kom farende ind over land, blev de unge skud svedet helt sorte. Ja, disse to faktorer var næsten dødbringende både for planter og mennesker, og i 1895 bukkede min lidt ældre søster under for det barske klima.

Hårde vintre

Vintrene var i disse år meget hårde. Jeg husker en vinter, hvor sneen føg sammen i mærkelige driver; der, hvor den blev standset enten

af vegetationen eller af huset, lå den så højt, at stueetagen var helt begravet; stuerne var mørkelagte, indkørslen helt blokeret af en mægtig snedrive, alt samkvem med omverdenen helt udelukket. Til sidst slap levnedsmidlerne op, og gode råd var dyre! Der blev da gravet en sti ud gennem snemasserne i indkørslen, én hest ad gangen trukket ud, slæden ligeså, og der blev spændt for uden for snedriven. Det blev en hård tur ind til Thisted. Landevejen var ikke farbar alle steder, så der måtte køres snart på vejen og snart ind over markerne. Nå, det lykkedes at få skaffet de nødvendige levnedsmidler.

Far havde ved sin ansættelse betinget sig, at han i februar og marts ville have lov til at opholde sig i København. I de to måneder lå alt arbejde udendørs jo stille, og kontorarbejdet kunne ligeså godt passes i København! Så når februar måned kom, pakkede vi kufferterne og forsvandt fra disse barske egne, overladende til avlskarlen at sørge for dyrene og få sin

Postkort fra begyndelsen af 1900-tallet.

forplejning hos en husmand, der boede lige i nærheden.

Væksterne møder modstand

Men hvordan klarede de nyplantede arealer alt dette? Ja, som før nævnt blev de unge skud på løvtræerne svedet helt sorte af vestenstormene, og når foråret kom, lå en del af de unge træer knækket under de smeltede snemasser; det var i de første år næsten en march på stedet! Men så blev der rejst vindskærme langs alle de nyplantede arealer, såsom planteskoler, »skov« og have. De var så høje, at træerne kunne stå i læ de første år, indtil de nåede i højde med vindskærmene. Disse var lavet på den måde, at brede træspåner med passende mellemrum var slået på lægter, så vinden kunne brydes og suse gennem sprækkerne. Dette hjalp og bevirkede tillige, at snedriverne lejrede sig hovedsagelig uden for skærmene. Træerne voksede godt til, men så kom en ny plage, og det var de små brune oldenborrer. I store mængder åd de på livet løs af løvtræerne. Deres hærgen måtte standses hurtigst muligt, om der overhovedet skulle blive blade tilbage, så en større arbejdsstyrke blev mobiliseret, medbringende store sække. Folkene gik så fra træ til træ og rystede disse, så de små grovædere faldt ned i sækken og senere blev tilintetgjort. Et lignende angreb gentog sig senere. Så var der også store larveangreb! Det var næsten, som om naturens forskellige kræfter havde sammensvoret sig om at ødelægge mest muligt og tage godt for sig af de retter, som hidtil havde været ukendte på de egne. Far tog kampen op energisk, udholdende og stædigt, men opmuntrende var det ikke, og tvivlen om, hvorvidt det nogensinde ville lykkes at få Thy omdannet til et mere eller mindre skovrigt land, meldte sig naturligt af og til. Men efterhånden som årene gik, og træerne trods alt voksede til, blev mere modstandsdygtige og gav læ, var det, som om klimaet

ændrede sig noget. Om dette så skyldtes bevoxsningen ude i klitterne, hvor vegetationen jo også efterhånden tog fart, eller om det var selve klimaet, der forandrede sig noget, ved jeg ikke, men kendsgerningen var, at landskabet lidt efter lidt forandrede karakter, så det fra det barske, øde og triste blev venligere, ja, man kan godt sige skønhedspræget.

Begyndervanskelighederne overvindes

Som før nævnt havde far stor skønhedssans, så han gjorde, hvad han kunne for at live op rundt omkring ved at plante blomstrende buske og træer, f.eks. gyvel, tjørn, æbletræer, bornholmsk røn, hylde osv., så i forsommeren, når alt dette blomstrede ikke blot i haven og i planteskoler, men også ude i klitterne, var der virkelig smukt, og efterhånden som alle begyndelsesvanskeligheder var overvundet, kunne far selv glæde sig over resultatet – men han kunne aldrig helt forlige sig med den trods alt triste natur. Med lidt stolthed viste han da besøgende rundt til de smukke steder, og lovord skortede det ikke på, især fra dem, der havde kendt landskabet fra dengang, det var træfattigt.

Da træerne i »skoven« var vokset til, blev der lavet stier, dvs. grene klippet af – der måtte intet fældes – så vi i stormvejr kunne gå tur der. Også ude i klitterne blev der lavet stier mellem de opvoksende nåletræer, og nogle af dem førte op til smukke udsigspunkter, hvorfra man kunne se ud over det storslåede klitlandskab. Forsigtig skulle man være, når man færdedes på disse stier, for hugorme, som der var en del af, holdt af at ligge sammenrullet på de solbeskinnede stier.

»Frimærkekultur« ved Nors Sø

Nede ved Nors Sø havde der ligget en stor

gård, Nebelgård, hvis jorder i tidens løb var blevet dækket af et tykt lag sand. Dette areal – vel i alt en halv snes hektar – blev omkring 1895 købt af staten, og da jorden under sandlaget var god, besluttede far, at han her ville realisere sin kongstanke: at tilplante arealet i form af et skakbræt, sådan at hver træsort fik sit kvadrat, dels for at modvirke sygdom og dels for, at de mere robuste træsorter kunne give læ for de mere sarte – f.eks. bøg – så de alle fik de bedste vækstbetingelser. Dette eksperiment er blevet kendt af forstmænd under betegnelsen »Frimærkekultur«. Det blev lidt efter lidt et meget smukt areal, hvor der var brede veje – velsagtens brandbælter – og langs disse var der plantet blomstrende træer og buske, som tegnede sig smukt mod de andre træsorter. Far havde da også den glæde at se, at bøgen kunne trives der, når blot den fik læ. Hele dette anlæg havde fars store interesse, og så sent som i 1934 – 11 år efter at far havde taget sin afsked – bad han mig tage derop og fotografere bestemte kulturer, så han kunne se, hvor høje træerne da var blevet.

Sitkagranen

Efterhånden som beplantningen i klitterne voksede til, og ædlere træsorter kunne plantes ind mellem fyrretræerne, mente far, at der måtte være gode betingelser for sitkagranen – et lille forsøg var allerede påbegyndt i 1894. Det viste sig da også, at denne gran voksede hurtigt og smukt til. I slutningen af 1930'erne var der på Bellahøj opført et smukt bjælkehus af sitkagran fra Vilsbøl Plantage. Tilfældigvis traf jeg den daværende klitinspektør, og han sagde til mig, at engang ville denne gran indbringe staten millioner! Om hans spådom er gået i opfyldelse, ved jeg ikke. Desværre var far dengang død, for det ville have glædet ham usigeligt at høre dette. Det er nu engang sådan inden for forstvæsenet, at »En sår, en

anden høster«, og selv om far i de senere år af sin virksomhed nok høstede en del anerkendelse både af forstmænd og af dem, der holdt af naturen og af det, der var fremelsket på de kanter, så tror jeg ikke, der var nogen, der i virkeligheden helt havde forståelsen af, hvad det havde kostet af blod, sved og tårer – for at bruge et moderne udtryk – at forvandle dette øde og ufrugtbare sand til en god indtægtskilde for staten, som det efter sigende er blevet.

»Søholt«s landbrug

Far interesserede sig meget for landbruget. Det opdyrkede areal – som nævnt ca. 14 tdr. land – lå samlet øst for boligen. Jorden var, som naturligt er på disse kanter, af ringe bonitet, men herpå kunne der jo efterhånden rades bod. Det første, der blev gjort, var at plante læbælter, ikke blot langs arealet, men tillige midt ned gennem dette. Det viste sig da også, at høstudbyttet efterhånden blev særdeles godt. Et mejeri fandtes ikke, da far kom derop, så vi måtte selv kærne smør, men efter få års forløb tog far initiativet til, at et sådant blev oprettet. I slutningen af det andet årti opgav far landbruget og bortforpagtede det. Disse år var ret gunstige for landbruget, så selv om far op gennem årene ikke havde været helt tilfreds med resultatet, måtte han dog ved afståelsen erkende, at slutresultatet var helt tilfredsstillende.

Dagliglivet på »Søholt«

Og så lidt om dagliglivet på »Søholt«. Dette var meget ensformet i den første halve snes år. I halvfemserne var der jo ikke mange muligheder for at komme i forbindelse med omverdenen eller for at lette tilværelsen indendørs. Telefon, elektrisk lys, bil, cykel, centralvarme osv. var jo noget ukendt. Skulle vi til Thisted

for at besøge ærinder eller for at komme i kontakt med ligestillede, måtte vi køre en times tid, så den udflugt gjorde vi kun ca. en gang om måneden. Det hændte da, at gode venner derinde ville overtale far til at blive om aftenen, men dette gjorde far ikke gerne, for pligttopfyldende som han var til det yderste, var der altid kontorarbejde, der skulle ekspederes.

I 1896 giftede far sig med sin husbestyrerinde (hans første hustru døde i 1888, *red.*) og fik i hende en enestående god medhjælp, som på grund af sin gode forstand forstod at dele glæder, sorger og bekymringer med sin mand og helt gå op i hans interesser.

Vor omgangskreds i Thisted var embedsmændene. Som skik var dengang, blev vi en gang årlig inviteret til stor middag hos de forskellige familier, ligesom vi selv inviterede dem til middagsselskab. Men hvor var dette en besværlig affære! Når Thistedboerne bestod den dyre vogn for at kunne besøge os på »Søholt«, skulle maden være det bedste af det bedste, så det, man kunne få i Thisted, var ikke godt nok. Som traditionen var dengang, skulle middagen bestå af suppe, fiskeanretning, steg, osteinretning og dessert. Fisken blev forskrevet fra Frederikshavn og stegen fra København! Spændende var det så, om Klitmøllerposten havde varerne med aftenen før. Kogekone var ikke at opdrive på de kanter. Kokkepigen var oplært til at stege stegen, men videre rakte hendes evner ikke på kogekunstens område, så alt det andet måtte så vidt muligt laves dagen før. En ekstra hjælp til opvarningen kunne skaffes, men spændende var det naturligvis for værtinden, om alt kom til at klappe, som det skulle. Hvis årstid og vejr var til det, blev kaffen drukket i haven, og gæsterne lagde ikke skjul på deres begejstring over den skønne udsigt, hvor man gennem træerne så ud over Vester Vandet Sø og i øvrigt var omgivet af »skov«.

Efterhånden som årene gik, og plantage med mere voksede til, blev der sommerferierne liv og glade dage på »Søholt«. Dels havde vi altid mange liggende gæster, og dels hændte det også, at vore omgangsvener fra Thisted kom ud og slog sig ned en halv eller en hel dag.

En assistent ansættes

Efterhånden som nye plantager blev oprettet og plantører ansat i disse, voksede kontorarbejdet så meget, at det blev nødvendigt at få en assistent. Far havde jo ansvaret for regnskaberne fra alle plantagerne – jeg tror, det efterhånden var blevet til 10 i alt, hvoraf den sydligste var Hvidbjerg og den østligste Svinkløv. Der blev da bygget en assistentbolig med plads til assistent og en arbejdsmandsfamilie, som skulle sørge for assistentens forplejning.

Inspektion hos klitfogederne

Forår og efterår skulle far på inspektion hos klitfogederne for at se, hvilke klitarealer, der skulle beplantes, enten med marehalm for at forhindre sandflugt eller med fyr. Det var strenge ture for far, da de lange strækninger i de første mange år skulle tilbagelægges med hestekøretøj, og der ofte måtte startes kl. 4-5 om morgenen. Som regel måtte far på disse ture overnatte hos en plantør eller hos en klitfoged. De gjorde alt, hvad de formåede for at gøre det godt for far, men forholdene dér var jo lidt anderledes end de hjemlige, og ualmindeligt var det ikke, at sengen hos klitfogederne var rigeligt udstyret med halm og underdyne, som skik var, og som efter en lang, fugtig vinter måske ikke lugtede helt frisk! På menuen stod der ofte stegt kylling, men som far sagde, når han kom hjem: »Ville de blot slagte dem dagen før og ikke vente til jeg kom, så de derved blev plukket i stegegryden, inden de var blevet kolde! For så er de nu lidt seje!«

Nutidsfoto af embedsboligen og kontorer m.v.

Og med mit kendskab til far i den retning kan jeg forestille mig, at kyllingerne ikke havde smagt ham, men han var fuldt ud klar over den gode mening. Ja, den gode vilje skortede det ikke på fra værternes side, men smag og behag er nu forskellig hos mennesker.

Blev ikke klitinspektør

Når der blev indkøbt arealer, måtte far, som jo havde landinspektøreksamen, ofte selv måle dem op og tegne kortet over disse. Så man forstår, at der var meget at gøre.

I halvfemserne, hvor kammerherre Thygesen var fars chef, kom denne ofte på inspektion til stor glæde for far, og jeg tror, jeg tør sige, at de gensidigt beundrede hinanden. Efterhånden som årene gik, kom der en ny overordnet, idet overplantør, overklitfoged Bang blev udnævnt til klitinspektør. Dette var en skuffelse for far, for så vidt som han gerne ville have haft stillingen, men han forstod dog godt, at det blev Bang, der blev favoriseret, da Bang havde været assistent hos den afgående klitinspektør.

I 1919 blev far ridder af Dannebrog, tog sin afsked i 1923 – 75 år gammel – og derefter blev overplantørstillingen nedlagt. I 1924 blev far udnævnt til jægermester. Det var måske nok med lidt blandede følelser, far modtog denne udnævnelse, for når man i sin livsgerning har lagt hele sin sjæl og opnået et både smukt og et for staten indbringende aktiv, syntes han vist, at udnævnelsen var såre beskeden i forhold til indsats og resultat. Men velsagens var der også på dette område bestemte retningslinier, der måtte følges.

Far døde i 1937.

Gerda Bohn-Jespersen
1885-1980. Læreruddannet og virkede i en lang årrække som seminarielærer ved N. Zahle's Seminarium.

Skovrider Ditte Svendsen, Skov- og Naturstyrelsen Thy, har velvilligt stillet billedmateriale til rådighed.

Majestas Domini i Stagstrup

af Else Bisgaard

Maleren Rudolf Rud-Petersen udsmykkede mange kirker i Danmark i årene fra ca. 1920. Han kendes dog af de færreste. I 1942 malede han et Kristus-billede i Stagstrup Kirke.

Kunsten har en særlig funktion i et kirkerum. Kunsten skal ikke bare give beskueren en personlig oplevelse, som kan røre og bevæge den enkelte; kunsten i kirken har det ganske bestemte formål at understøtte det kristne budskab og i billedlig form fortælle frelses-historien, som den kendes fra Gamle og Nye Testamente.

Fra kirkekunstens lange historie kendes en række faste motiver. Fremstillingerne af Jesus Kristus er selvklart blandt de mest yndede. Utallige er variationerne over

Man finder mange Majestas-billeder i de sydeuropæiske, middelalderlige kirker. Her er det dog et udsnit af en Majestas fra Vä Kirke i Skåne, dateret til ca. 1150. Kristus holder i venstre hånd Livets Bog, mens han med en højre hånd lyser velsignelsen. Han er anbragt i en mandorla og glorien lyser om hans hovede. Motiv og farvevalg er helt klassisk i denne Majestas-fremstilling. Privatfoto.

I midten af dette Majestas-motiv over syddøren i Vestervig Kirke troner Kristus i en mandorla. Hans højre hånd udtrykker velsignelsens gestus, mens venstre hånd synes at holde en bog (livets bog, Bibelen). På hver side af Kristus ses en knælende engel.

kristendommens frelserskikkelse. I forskellige perioder er han afbildet med forskellige udtryk, der spejler den pågældende periodes situation og behov.

I den romanske periode, ca. 1100-1250, blev Kristus meget ofte fremstillet som *Majestas Domini* (»Herrens Majestæt«), eller *Kristus Majestas*. En sådan Majestas kendes også fra den byzantinske kirkekunst, hvor motivet kaldes *Pantokrator*. I alle tilfælde antyder betegnelsen Majestas, at der er tale om et motiv, hvor Kristus fremstår som almægtig majestæt, som konge, som Verdens Herre. I mange sydeuropæiske kirker ses endnu i dag dette Majestas-motiv fra den middelalderlige periode. Ofte er motivet placeret i kirkens apsis eller kuppel og udført som et freskomaleri.

Uden tvivl har Majestas-motivet tidligere været at finde i mange danske kirker. Man kan endnu se en fornemt bevaret middelalderlig Majestas f.eks. i Vester Broby Kirke nær Sorø. I Thys kirker er der imidlertid ikke bevaret Majestas-motiver i fresko fra middelalderen. Dog er der i Tømmerby kirke fundet spor af et Majestasmotiv i apsishvælvingen. Et fint eksempel på en udvendig Majestas, udhugget i granit, finder vi i tympanon, overliggeren, over den tilmurede syddør i Vestervig Kirke.

Majestas Domini i Stagstrup

I Stagstrup Kirkes ret imponante kirkerum fylder et smukt Majestas-motiv apsistrundings

øverste halvdel ud. Denne udsmykning blev udført af den danske maler Rudolf Rud-Petersen i 1942.

Stagstrup Kirke er som de allerfleste kirker i Thy oprindeligt en romansk kirke, dvs. opført i middelalderen, i 11-1200-tallet. Den oprindelige apsis og det faldefærdige tårn blev fjernet i begyndelsen af 1800-tallet. I 1938 blev så kirken ganske gennemgribende renoveret og ombygget. Bl.a. genopbyggede man en apsistrunding mod øst, sådan som kirken oprindeligt havde haft.

I 1942 blev apsis indvendigt udsmykket med den store Majestas Domini.

Motivet med den majestætiske Kristus dækker hele apsistrundings øverste del,

Apsis i Stagstrup Kirke med fremstillingen af Majestas Domini. På det romanske alter er anbragt et gyldent kløverbladskors med bogstaverne alfa og omega i kors-skæringen.

Til venstre kirken som den så ud før restaureringen i 1938 og til højre kirkens nuværende arkitektur efter 1938. Kirken fik atter tilført tårn mod vest og apsis mod øst. Denne apsis udsmykkede Rudolf Rud-Petersen indvendigt i 1942. Sort-hvidt foto af kirken før 1938, tilhører Stagstrup Kirke.

mens nederste del af muren bag altret er tonet rødbrunt. De to dele adskilles af et bånd, hvor strofe 7 i Grundtvigs salme »Hører I, vor Herre kalde« står citeret:

*Vend dit blik fra skyggedale
Til Gud Faders herlighed,
Efter evig sandheds tale
Dér er liv og lys og fred*

(Salmen »Hører I, vor Herre kalder«, N.F.S. Grundtvig 1853)

Dette tekstbånd flugter med apsisrudens nederste kant. I apsisrudens ses en mosaik, sandsynligvis også udført af Rud-Petersen.

Rud-Petersen har valgt at holde sig tæt opad det klassiske middelalderlige Majestas-motiv. I midten sidder Kristus som universel hersker. Han sidder på en trone og bærer en hvid underklædning med gyldne kanter og bælte og en blå kappe over. Han har spidssnude røde sko med blå snørebånd på fødderne. Omkring hans ansigt og det lange glatte hår skinner en glorie. Hans krop udstråler åbenhed og imødekommenhed: højre hånd hæves til hilsen eller velsignelse, mens venstre hviler på tronens armlæn. Fødderne synes på vej, som vil han om et øjeblik rejse sig og gå os

i møde! Ansigt og blik er rettet direkte mod beskueren. Kristus er anbragt i en mandorla. Mandorlaen symboliserer i kristen tradition hellighed og måske moderskød, hvilket i denne sammenhæng evt. kan forstås som udtryk for, at Jesus Kristus som Guds søn blev menneskefødt. Kristus flankeres af to storvingede engle med hhv. nodebånd og harpe, der tematisk korresponderer med salmecitatet under billedet.

Over denne figurgruppe med Kristus og englene svæver lette skyer på den blå baggrund, og under den er på hver side af apsisrudens anbragt en større figurgruppe, i alt 32 skikkelser. Børn og voksne, kvinder og mænd, unge og gamle blander sig i fælles optagethed af Kristus. De fleste vender ansigtet mod Kristus, enkelte har opmærksomheden vendt bagud eller mod et barn, men alle synes stærkt optaget og berørte. Øjeblikkets betydning understreges af lyset fra Kristusskikkelsen, der rettes mod de nærmestes ansigter. Figurerne er – om end lidt stive – i bevægelse frem mod Kristus. Mange følelser spejles i de individuelle ansigter: overraskelse, skepsis, forundring, bekymring, afmagt, lettelse...

Uroen er dog ikke kaotisk, men synes at pege mod afklarethed og håb. Forrest i venstre

Kristus Majestas eller Majestas Domini: et middelalderligt motiv i Rud-Petersens fortolkning.

gruppe knæler en gammel mand, støttende sig til sin stok og med hænderne foldet over stokken til bøn. I højre gruppe yderst rækker en kvinde hånden og blikket bagud mod et hvidklædt barn, hvis opmærksomhed er helt rettet mod Kristus. I gruppen ses også tre engle,

Figurgruppe i nordre side. Engle med glorier fører de troende frem mod Kristus. I øvrigt synes Joakim Skovgaards billede »Kristus i de dødes rige« fra 1891 svagt at kunne genkendes i dette delmotiv.

to på venstre og en på højre side, der synes at lede personerne frem mod Kristus. Lysets retning og de afdæmpede, douce farver modsvarer dén uro, der præger persongruppen.

Overvejende er billedet holdt i blå, røde og gyldne farver. Slægtskabet med middelalderens billedverden og farveholdning ganske tydelig. Den blå farve var i middelalderen baseret på det kostbare farvestof lapis lazuli. Det var altså i middelalderen både dyrt og prestigefyldt at udsmykke en kirke med Majestasmotivet. Den blå farve er også en kongefarve og understreger Kristi karakter af konge og hersker.

Al fresco

Til sin Majestas Domini i Stagstrup brugte Rud-Petersen teknikken al fresco, som kendes fra mange middelalderlige kirker i Europa. Teknikken var imidlertid gammel allerede, da de middelalderlige malere genoptog den. Over et grovere lag kalk og gips påføres

et finere lag puds. På dette våde pudslag påføres farven, som består af pigmenter oprørt i vand – altså våd maling på våd puds. Freskoteknikken giver meget holdbare resultater. I Danmark kendes teknikken både fra middelalderlige og forholdsvis nye udsmykninger. Bl.a. Joakim Skovgaard brugte al fresko til den monumentale udsmykning af Viborg Domkirke. Her blev Rud-Petersen som medhjælper ved det store arbejde (1901-06) fortrolig med teknikken og brugte den i forskellige værker.

Motivet

Majestas Domini i Stagstrup er på én gang repetition og fornyelse af et af middelalderens centrale motiver. Kristus er den universelle hersker og den absolutte magthaver. Han kommer for at dømme levende og døde, og han kommer for at åbne Guds rige for de troende, der flokkes om ham. Alle, endog børnene, kommer til Kristus, der som den milde og imødekommende hersker vil tage vare på den troendes sjæl. Gud Faders herlighed, liv, lys og fred er det positive modstykke til »jordens skyggedale«, som Grundtvig skriver. Netop i 1942 kunne et positivt modbillede til den jordiske brutalitet nok være på sin plads. Læst ind i sin samtid kan billedet tolkes som et »håbets billede«. I en krig, der i 1942 blot blev værre og greb mere og mere ind i menneskers liv, var netop dommedagsmotivet i en kristen sammenhæng forbundet med aktualisering af frelseshåbet.

Billede og rum

Et interessant perspektiv ved billedet er dets placering i kirkerummet. Billedet har ingen ramme, men er arbejdet sammen med rummets arkitektur. Rud-Petersen malede sin dommedagsfresko så at sige ind i apsidens

Al fresko teknikken, våd maling på våd eller fugtig puds, kræver et stort forarbejde og en sikker hånd, når motivet skal påføres. Stagstrup Kirke opbevarer en række kartoner, som Rud-Petersen brugte til forarbejdet. Delmotiverne er tegnet op på store stykker kraftigt papir og figurerens omrids prikket ind. Papirerne blev klæbet op på muren og sort kulstøv »blæst« ind på papiret, så omridsene derefter fremstod på muren som små prikker. Herefter kunne maleren så male motivet på den våde puds. På billedet ses et sådant delmotiv, englen med nodebånd.

form, hvorved kompositionen får en særlig effekt: der er ikke antydning af rumlig virkning bagved Kristus, englene og personerne. Billederne giver ikke illusion af dybde; derimod betones fladen. Kristusskikkelsen følger

apsidens form og giver en oplevelse af, at Kristus sig så at sige bøjer ind over beskueren eller nadvergæsten ved knæfaldet.

Rudolf Rud-Petersen i Thy

Rudolf Siegfred Rud-Petersen blev født i København i 1871 som søn af urtekræmmer og eddikebrygger Carl Edvard Petersen og Rosalie Cecilie Nicoline Petersen. Han blev gift med Ida Julie Hall Trier, som i øvrigt var niece af Ernst Trier, kendt leder af Vallekilde Højskole.

Rud-Petersen kom som ung først i malerlære og blev malersvend i 1890. På Kunstakademiet, hvor han studerede i årene 1888-1892, blev hans kunstneriske karriere grundlagt. Med mellemrum studerede han på Zahrtmanns skole i årene 1901-07, i samme periode hvor han hjalp Joakim Skovgaard med udsmykningen af Viborg Domkirke. Det blev da også primært altertavler og andre udsmykninger af kirker, som kom til at udgøre Rud-Petersens hovedindsats. Han udførte dog også ikke-kirkelige værker; her skal blot nævnes udsmykningen af billedsalen i Grundtvigshuset i København, hvor motiverne er folkeliv og -dragter.

Han gjorde studier i encaustomaleri i Rom i 1927 og 1931 og var meget optaget af de gamle malerteknikker. I 1935 tog han initiativ til en oversættelse af en italiensk bog om encaustoteknikken, en anden maleteknik, som oprindeligt hørte hjemme i antikken.

I 1920 havde han sin første opgave i Thy, nemlig udsmykningen af Hillerslev Kirkes apsis. Titlen er *Påskemorgen*, altså et opstandelsesbillede. Han arbejdede også med Klitmøller Kirke i 1922, hvor han reparerede altertavlen og malede prædikestol og bænke.

Dommedagsfresken i Stagstrup anses for at være et af hans hovedværker og omtales i Kunstindeks Danmark som en »*afklaret komposition i sarte farver med statuarisk*

virkning og tydelig inspiration fra Joakim Skovgaard«. Skovgaards Majestas Domini i Viborg Domkirkes apsis lader os ikke i tvivl om, at Rud-Petersen hentede stilmæssig inspiration herfra. Måske ville enkelte endog sige, at Rud-Petersen næppe har gjort sig fri af mesteren Skovgaard, men at han uden at kopiere dog repeterer Skovgaards »program«.

Drengene og maleren

Han vendte altså tilbage til Thy i 1942 for at udsmykke Stagstrup Kirkes forholdsvis nye apsis med sin dommedagsfresko. Blandt de, der husker malerens arbejde i Stagstrup Kirke i 1942, er Villy Carl. Villy Carl blev født i 1930 og var altså en stor dreng under krigen. Villy Carl voksede op nær kirken i et for længst nedrevet hus.

Hans far var graver og kirketjener, og Villy Carl var således helt fortrolig med kirken og livet omkring den. Det var spændende, at en kunstmaler var i gang med at udsmykke kirken nye apsis, der var opført fire år tidligere. Villy Carl fortæller:

Vi var en tre knægte, og vi var nok gået om i kirken for at se, hvad han lavede. Så kom han ned til os. Måske spurgte han, hvad vi ville. Så sagde vi, at vi gerne ville se, hvad han lavede. Han ville gerne fortælle om, hvad han lavede... jeg kan huske at han kom ned. Han var i en stor, hvid kittel. Jeg mener de var to. Der var ham fra Hørdum (Askov Jensen). Han hjalp ham.

Medhjælperen var Robert Askov-Jensen, husmandssøn fra Hørdum og født i 1914. Hans karriere var begyndt på Hørdum Tekniske Skole, hvorefter han kom på Kunstakademiet i København, hvor han var elev i årene 1934-1942. I mange år underviste han i tegning og maling og fik sin egen tegnestue på Ny Carlsberg Glyptotek, hvorfra han forberedte mange elever til optagelse på Kunstakademiet. Hans

Skovgaard Museet i Viborg har denne gipsmodel af Rud-Petersens udsmykning af Stagstrup Kirke. Modellen måler 71,5x80x45 cm og var udstillet på Kunstforeningen i 1944, hvor man viste en retrospektiv udstilling af Rud-Petersens arbejder. I en anmeldelse af denne udstilling stod der i Politiken d. 3.5. 1944 at læse, »...I Fresco udkastet følger Rud-Petersen smagfuldt de skovgaardske traditioner uden dog at have noget stærkt personligt at tilføje!«. Modellen blev i sin tid foræret til Skovgaard Museet af Rud-Petersens søn, der gennem en årrække var læge i Viborg. Foto: Skovgaard Museet, Viborg.

stil karakteriseres som naturalistisk. Han var altså 28 år, da han hjalp den da 71-årige Rud-Petersen i Stagstrup.

Villy Carl husker også murer Nørsgaard. Mureren skulle sætte en speciel slags mørtel op på et areal svarende til, hvad maleren kunne nå at male på én dag. Mørtelen eller pudsen skulle jo være fugtig under arbejdet.

Da vi kom ind, så kom han ned, så lavede han ingenting. Han var stille ... fortæller Villy Carl og husker Rud-Petersens stilfærdige, flinke og venlige væsen, men ikke rigtigt, hvad Rud-Petersen egentlig fortalte dem om arbejdet med udsmykningen:

Han (Rud-Petersen) boede vist i præstegården hos pastor Frederiksen. Han (Frederiksen) var også københavner – både ham og hans kone.

Rud-Petersen var en tilbageholdende person, der vist ikke sådan tog del i det lokale liv, mens han arbejdede og opholdt sig i Thy. Dog antyder nogle breve til pastor Frederiksen, at Rud-Petersen fulgte med i forholdene mellem lokale personer. Vi ved ikke, hvad eller hvilken »skylle«, der hentydes til i nedenstående citat, men det ligner jo en lille lokal kontrovers, som maleren åbenbart har kendskab til:

Jeg beder Dem ogsaa hilse Erna – kedeligt at hun skulle komme ud for skyllen fra fru Skræm! (P.S. i brev d. 5.11.42)

Villy Carl husker ikke, hvor længe Rud-Petersen var om at lave arbejdet, altså hvor længe han var i Stagstrup, ej heller om det var sommer eller vinter; men sandsynligvis var det hen over sommeren -42.

Villy Carl husker tydeligt, at hele apsis var dækket af, mens udsmykningsarbejdet foregik. Kirken fungerede jo i perioden som normalt med gudstjenester. Således kunne ingen af kirkegængerne se ind til arbejdet med udsmykningen.

Alle i lokalsamfundet var glade for billedet i Stagstrup og syntes det var smukt, husker Villy Carl, der selv tolker billedet således: »Man kan

jo se, hvad det forestiller... For mig at se, så synes jeg jo, det er os selv, der vandrer dér; det er både børn og unge og gamle; den gamle, der ligger på knæ med den store stav der – og små børn – det synes jeg er flot. Det er ligesom vi selv er med i det...«

Den venlige maler

Villy Carls karakteristik af Rud-Petersen som en venlig og stilfærdig person stemmer helt overens med det indtryk, man får af ham ifølge fødselsdagsomtaler, bragt i flere af landets aviser omkring d. 11.2.1941. Da fyldte han 70 og var en relativt kendt kunstner indenfor sit virke. Han karakteriseres hér som lys-sindet, venlig, imødekommende og tilsyneladende ude af stand til at blive vred. Nationaltidendes journalist spurgte ham dog, om der slet intet var, som kunne gøre ham vred, og hertil svarede han, at der var én ting: at encaustomaleriets teknik ikke blev taget alvorligt af danske kunstnere. Han havde i 1933 udgivet og kommenteret den italienske bog »Encaustomaleriets teknik«, en maleteknik som han havde arbejdet med under sine studier i Rom i 1927 og senere hjemme i Danmark.

Som tørstige hjort monne skribe. Harring Kirke

Det var vist ikke helt let at få afviklet den mere praktiske og økonomiske side af udsmykningsarbejdet i Stagstrup. Af breve, som Rud-Petersen skrev til pastor Frederiksen i Stagstrup i efteråret 1942, efter at arbejdet var færdigt, fremgår det, at kunstneren selv havde påtaget sig at være entreprenør på arbejdet. Af dén grund havde han haft en del besvær og arbejde med de økonomiske transaktioner og korrespondancen mellem de involverede parter.

Brevene fra oktober og november 1942 viser imidlertid, at maleren trods besvær med

økonomien, var langt i udformningen af endnu et udsmykningsprojekt, denne gang i Harring Kirke. Inspirationen var også denne gang hentet hos Grundtvig, i salmen »Som tørstige Hjort monne skrige«.

I hvert fald skriver Rud-Petersen i et brev dateret d. 8.10.1942 til pastor Frederiksen, at han har talt med kirkeminister Vilhelm Fibiger, der i sommer var i Stagstrup. Rud-Petersen har ifølge brevet selv siddet til gudstjeneste i Stagstrup Kirke den påfølgende søndag og under salmesangen tænkt på, hvad ministeren havde sagt til ham i en tidligere samtale. Bl.a. havde Fibiger nævnt Grundtvigs salme »Som tørstige Hjort monne skrige«.

Ideen var at udsmykke korbuen i Harring Kirke med hjortemotiver og derunder anbringe citater fra den nævnte salme.

Om den tænkte udformning af værket skrev Rud-Petersen bl.a. i brevet til pastor Frederiksen:

Opgaven er jo ganske analog med verseliniernes forhold til den figurlige fremstilling el. illustrationen af verset i Stagstrup... Da Kirkeministeren for mig havde nævnt motivet med den

drikkende hjort, da han i sommer var i Stagstrup Kirke, sad jeg under salmesangen ved Gudstjenesten i Stagstrup den påfølgende søndag og fik ikke tankerne fra dette motiv og blev glad, da jeg i Konventsalmebogen fandt salmen om den skrigende hjort... og jeg kendte ikke salmen. Stoffet fordelte sig saa godt for mig med den skrigende og den drikkeende hjort i hver side af korbuen... Min mening med at anføre disse verselinier ligesom ordene under de andre foreslaaede billeder er, at de ligesom skulde brænde sig fast ind i beskuerens, kirkegængerens, sind og tanke, og det ved jeg af erfaring, at et vers let kan – saadan saa man nu og da kan nynne paa det. Ligesaa er meningen med de sidste ord i skriftstedet under billedet paa endevæggen: »Bliv i min kærlighed! Den indtrængende – inderlige og stærke paamindelse, mener jeg, kunde faa betydning for den enkelte, idet han forlader kirken efter gudstjenesten.

Det lille uddrag giver et fint indblik i kunstnerens tanker om stoffet og den kunstneriske fortolkning af det. Han beskriver, hvor inspirationen kommer fra, og hvordan han tænker sit billede arbejdet ind i kirkerummets

Kopi af tegning i brev, tilhørende Stagstrup Kirke.

arkitektur og funktion, så kirkegængerne ikke bare »ser« billede og tekst, men tillige røres og mærkes af budskabet »Bliv i min kærlighed«. I øvrigt gør han sig mange tanker om, hvordan man kobler billede og tekst, så det fremstår som en naturlig helhed, og således at teksten underbygger og klargør illustrationens budskab. Han skriver i brevet, at en »..skrigende hjort uden forklaring el. ligning i ord gaar ikke.« Med andre ord så er det af afgørende betydning, at teksten udlægger billedets betydning. Beskueren må ikke lades i stikken. I Stagstrup Kirke underbygges billedet jo også af et salmecitat. Det er således af

betydning for kunstneren, at beskueren hjælpes til en forståelse af billedets betydning i en kristen og kirkelig sammenhæng.

Vilhelm Fibiger

Kirkeminister Vilhelm Fibiger, som Rud-Petersen havde korresponderet med, var barnefødt i Thy og havde ejet hovedgården Øland siden 1909. Han havde derved en naturlig tilknytning til Haring kirke. Ligesom nogle af de øvrige ministre i samlingsregeringen blev Fibiger af besættelsesmagten sat ud af spillet i efteråret 1942 og mistede således muligheden

Rudolf Rud-Petersen fotograferet foran et af sine værker og med paletten i hånden. Billedet har tilhørt Louise Jensby, hos hvis svigerforældre maleren boede, mens han arbejdede på Hillerslev Kirke i 1920. Billedet var angiveligt en foræring til værtsparret. Senere overdrog Louise Jensby billedet til pastor Johan Thastum, gennem mange år præst i Hillerslev. Bag på billedet er årstallet 1919 påført, men det vides ikke, om billedet er taget samme år. I 1919 var Rud-Petersen 48 år gammel.

for at støtte Rud-Petersens projekt i Haring i at blive gennemført. Men endnu i november 1942 arbejdede kunstneren fortrøstningsfuldt og ihærdigt med ideen. Han skrev herom til Frederiksen i et brev dateret d. 5.11.1942, hvor især spørgsmålet om Haring Kirkes fremtidige opvarmning blev nøje drøftet.

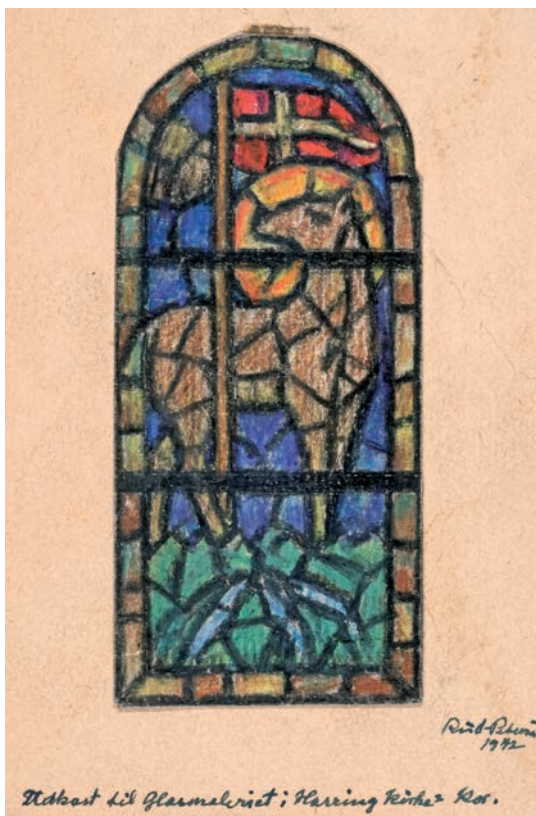
Men ideen blev faktisk aldrig realiseret. En væsentlig årsag hertil var, at såvel kgl. bygningsinspektør Ejnar Packness som Nationalmuseets Poul Nørlund ikke kunne bifalde dets gennemførelse. Kirken var for lille og bygningsinspektøren fandt det uheldigt at putte flere billeder ind i det lille kirkerum. Det ville nemt komme til at virke uroligt, skrev han i afslaget (breve hhv. februar og marts 1943).

Rud-Petersen opgav dog endnu ikke projektet trods afslaget. I et brev dateret d. 9.7.1943 skrev han atter til pastor Frederiksen om udsmykningen

Jeg er gaaet ud fra, at De paany sender forslaget ind til efteraaret, men hvornaar skal det indsendes. De erindrer, at selv daværende kirkeminister Fibiger tog ikke saa lidt fejl – jeg tror 1 hel maaned – i sin opgivelse af tidspunktet for forslagens indsendelse. På dette tidspunkt var Fibiger altså for længst afsat som minister.

Maler, ikke entreprenør

Rud-Petersen havde et enkelt forbehold i forbindelse med Haring-projektet. Han skrev i samme brev således: »Jeg har meddelt Dem, at jeg overfor arbejdet i Haring, om det virkelig-gøres, ikke har murerarbejdet inde under mit tilbud – nok er arbejdsleder, men ikke, om De vil, entreprenør for det hele, det tør jeg ikke efter erfaringerne fra Stagstrup – og har for øvrigt heller aldrig tidligere indladt mig herpaa. Det var kirkeministerens krav til mig om et samlet tilbud paa det hele, der delvis tvang mig ind herpaa!«

Udkast til Glasmaleriet i Haring Kirkes Kor.

Udsmykningsopgaven til Haring Kirke blev aldrig gennemført, skønt Rud-Petersen var langt i forberedelserne. Denne lille karton med udkast til et glasmaleri viser Kristus symboliseret ved et lam med en fane. Fanen minder jo unægtelig om Dannebrog, og der kan måske have været god grund til at fremstille netop det danske flag i forening med Kristussymbolet under besættelsen. Nederst har Rud-P skrevet: »Udkast til Glasmaleriet i Haring Kirkes Kor« Dateret 1942.

Meget tyder på, at kunstneren har »brændt sig« lidt på Stagstrup-projektet, idet han uden egentlig at ville det, var blevet entreprenør på hele arbejdet og måtte kæmpe med en række praktiske og økonomiske forhold og problemer. Ikke mindst økonomien har voldt kvaler og givet anledning til en række misforståelser, der møjsommeligt blev udredet af

kunstneren. Om bekendtskabet med murer-
mesteren skriver han dog opmuntret:

Fra murermester Nørgaard fik jeg et par venlige ord – efter at han havde faaet sin betaling...!!

Han havde stor respekt for murerens velvil-
lighed og dygtighed og kendte betydningen af
murerarbejdets kvalitet.

...efteraaret er paa held...

Men kunstneren Rud-Petersen følte også ti-
dens alvor i efteråret 1942, hvor besættelsen
medførte ganske alvorlige vanskeligheder for
alle. Rud-Petersen bekymrede sig overordent-
ligt om sine venner i det fjerne Thy og skrev
således til pastor Frederiksen: *Nu efteraaret er
paa held og vinteren stunder til sender min hu-
stru og jeg Dem vore venligste hilsner og ønsker
Dem en god og mildere vinter end i fjor – i det
barske Thy.* (citerer brev 8.10.1942)

Vinteren blev jo ikke mildere, ved vi – og
situationen forværredes overalt i det krigs-
hærgede Europa i de følgende måneder og år.
Rud-Petersen udtrykte alvoren i et brev til Fre-
deriksen d. 9.7. 1943: *I dag melder radioen, at
der er sket invasion paa Sicilien. Ja større ting
forestaar. Vorherre holde sin skjærmende ha-
and over os alle, ja over den hele arme verden
og hjælpe den frem til den fred, den sukker efter.*

Kristus Majestas i Stagstrup står på denne
baggrund ekstra stærkt som en kommentar i
tiden.

Litteratur og kilder

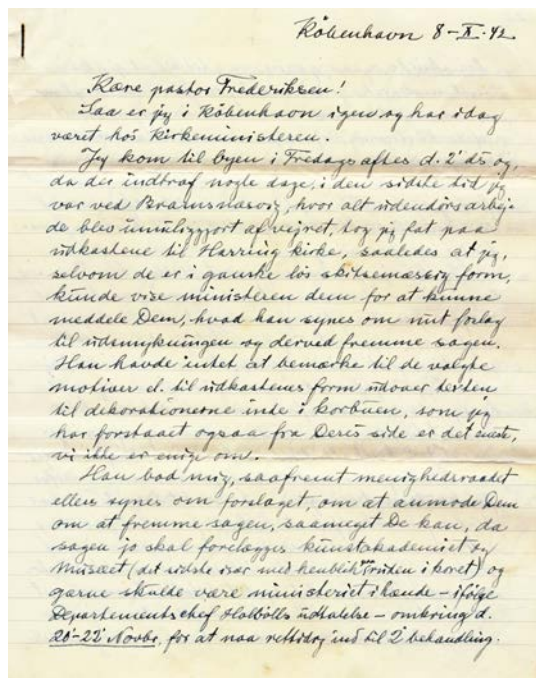
Andersen, Charlotte Boje H. m.fl.: Kirkerne i Thy. Museet
for Thy og Vester Hanherred 2009

Andersen, Lisbeth Smedegaard: Det skjulte ansigt. Anis
2005

Bech, Birgitte: Kristendommens billeder – en symbolver-
den. Systime 1991

Danmarks Kunstbibliotek, 1 læg med 5 materialer om
R.Rud-Petersen

Frederiksen, Hans Jørgen: Den katolske kirke i kunstens
spejl. Systime 2001

Kopi af brev tilhørende Stagstrup Kirke.

Rudolf Rud-Petersen fik et langt liv og døde
som 90-årig d. 26.2.1961. I nekrologer i flere
aviser blev han æret for sit arbejde med kirke-
udsmykninger over hele landet.

Else Bisgaard

Født 1960. Lektor ved VUC Thy-Mors og
cand. mag. i religion og dansk.

Papari, Tito Venturini: Encaustomaleriets teknik med
supplerende redegørelse af Rud-Petersen. København
1935

Rud-Petersens breve til pastor Frederiksen, 1942-43,
Stagstrup Kirke
www.kid.dk (søg under Rudolf Rud-Petersen)

Interviewsamtale med Villy Carl, Vildsund i juli 2010

Fotos hvor ikke andet er angivet: Henrik Bolt-Jørgensen.

Fabeldyr og fugle

– udvalgte detektorfund fra Vestervigs vikingetid og middelalder

af Charlotte Boje H. Andersen

Markerne omkring Vestervig Kirke er rige på arkæologiske fund. Dygtige folk har med metaldetektorer gennem de sidste år fundet mange fine metalgenstande, der stammer fra aktiviteter i området i jernalder, vikingetid og middelalder. De fleste af genstandene er danefæ og sendes fra Museet for Thy og Vester Hanherred videre til Nationalmuseet, der udbetaler danefægødtgørelse til finderens. Fundene repræsenterer en rig og spændende historie; i denne artikel præsenteres et lille udpluk.

At Vestervig-området er rigt på historie, er der masser af vidnesbyrd om. Når man nærmer sig, ser man først den store kirke, som i middelalderen var del af det kloster, der senere blev egnens største herregård. Bakkedragene omkring kirken og byen krones af gravhøje fra bronzealderen, og mellem Vestervig Kirke og Sct. Thøgers kirkegård ligger en såkaldt byhøj, der er levn fra en jernalderlandsby, hvor man i århundrederne omkring Kristi fødsel har boet og bygget sine huse oven på resterne af gamle, nedrevne huse. I dag kan man se de frilagte tomter fra et par af byhøjens huse nord for Vestervig Kirke.

Mindre synlige for det blotte øje er de arkæologiske levn, der gennem tiden er undersøgt i området: Kultanolæg med tilknytning til bronzealdergravhøje, grave fra jernalderen, huse fra vikingetid og middelalder samt rester af forskellige værksteder fra klosteret. Inde i Vestervig by er desuden udgravet rester af en vandmølle fra 1500-tallet. Med andre ord er der spor efter flere tusind års aktiviteter omkring Vestervig.

Detektorfund

Det kan således ikke undre, at der i pløjemulden også skjuler sig små metalgenstande, der

giver sig til kende, hvis man med kyndig hånd nærmer sig med en metaldetektor.

Medlemmer af Thy-Mors Detektorforening har gennem de sidste år foretaget afsøgninger af marker i området – selvfølgelig efter aftale med de pågældende lodsejere. Fundene bringes til museet, der i samarbejde med finderens forsøger at bestemme fundenes anvendelse og datering, inden genstandene sendes til Nationalmuseet som danefæ.

Mellem et rigt antal bukseknapper, ølkapsler og andre nyere metaldimser indsamles der fine små genstande, der har en noget længere historie, og som hver især beretter om den tid, hvor de er brugt. De kan bl.a. fortælle om datidens kontakter, håndværk, kunstneriske strømninger og religiøse forestillinger (jævnfør Maria Panum Baastrups artikel i *Historisk Årbog* 2008).

I efteråret og vinteren 2009/2010 var mange af de fine fund udstillet på Thisted Museum, hvor den besøgende både kunne overvældes af den rigdom, der skjuler sig i den thylandske muld, fordybe sig i små detaljer på de enkelte genstande samt undres over, hvad de mennesker, der har fremstillet og brugt disse ting, har tænkt og gjort.

Nu er fundene lagt tilbage i æsker på magasinet, men et udvalg præsenteres nærmere her.

Dyreformer

Detektorfundene er rige på historier, og i denne artikel ser vi nærmere på en lille håndfuld fund fra vikingetid og tidlig middelalder, altså perioden ca. 800-1200. Fælles for de udvalgte genstande er, at de er udformet som dyr. Dyreformen har ikke nogen praktisk begrundelse, men er alene anvendt med dekorativt og formentlig også symbolsk formål. I denne periode gjorde man udstrakt brug af dyremotiver i udsmykning af diverse brugs-genstande og smykker, og dyrene passede tilsyneladende både ind i den før-kristne og den kristne forestillingsverden.

Det kunstneriske og håndværksmæssige niveau var højt, og der er både på landsplan og lokalt overleveret helt fantastiske eksempler på datidens kunsthåndværk (se f.eks. *Viking og Hvidekrist*. Norden og Europa 800-1200. 1992). De her præsenterede stykker fra Vestervig hører måske ikke blandt periodens ypperste, men de giver et godt indtryk af den billedverden, man omgav sig med.

Låsesbeslag udformet som dyrehoved

En massiv bronzegenstand, knapt 5 cm lang, er udformet som et dyrehoved. Hovedet har udtrukne ører, store runde øjne i lavt relief og en tilspidset snude med markante fordybninger, der danner næsebor eller viser en halvåben mund. Stykket, der mest af alt ligner en mus, skal nok forestille hovedet af en drage eller et af de fabeldyr, der som karakteristiske dyreslyng findes i utallige udgaver i vikingetidens udsmykninger. Genstanden dateres da også til vikingetiden ud fra udformningen.

Hovedet udgør enden af et låsesbeslag, et såkaldt overfald, fra et skrin eller en mindre kiste. Beslaget har således siddet yderst på en bøjle eller et jernbånd (resterne ses bag dyrets

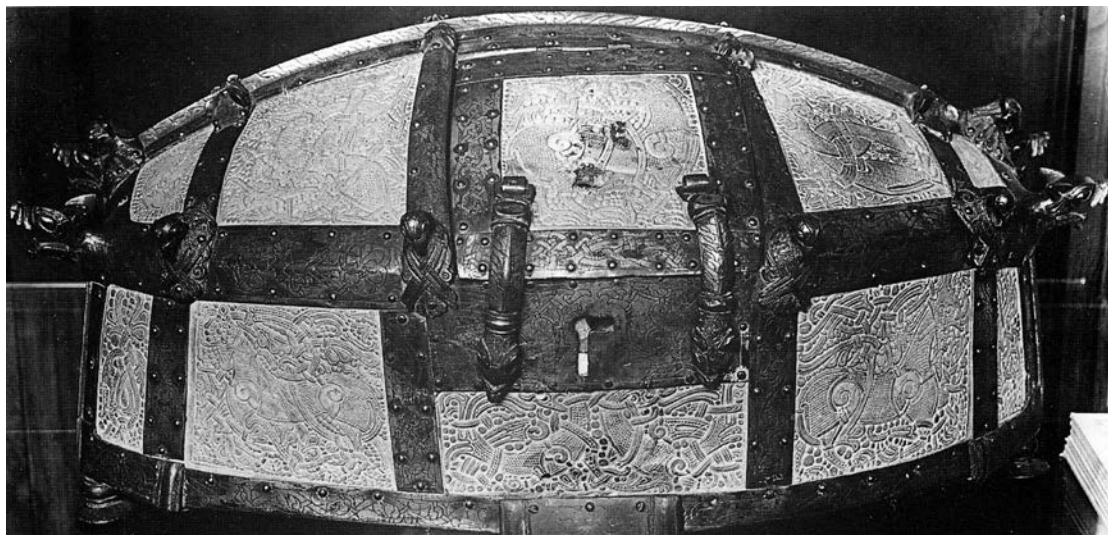

Det massive låsesbeslag af bronze er i 2007 fundet af Peder Laursen, Nørre Nissum. THY3719x167

ører). Dette bånd har i den ene ende (modsat dyrehovedet) været fæstet til et låg på et skrin, og selve beslaget har tjent som lukkeanordning. På beslagets underside ses rester af en øsken. Når skrinet skulle lukkes, blev låsen udløst ved, at øskenen under hovedet gik ind i en rille, hvor en fjeder eller lignende greb fat – og så var skrinet låst. Med en nøgle har skrinets ejermand eller -kvinde kunnet låse op igen.

Aflåselige skrin og kister var udbredt i vikingetid og middelalder, hvorfra vi også kender lovtekster omkring den private ejendomsret. Det, der var bag lås og slå, måtte andre ikke tage. I mange tilfælde valgte man at gøre noget særligt ud af udsmykningen af såvel nøgler som af kister og skrin, hvilket nærværende stykke jo er udtryk for.

Man finder bl.a. en parallel til dyreformede låsesbeslag eller overfald på Camminskrinet, der i dag kun er bevaret som kopi og udstillet på Nationalmuseet. Det originale skrin, der tydeligvis er af skandinavisk herkomst, gik tabt under 2. Verdenskrig, hvor det blev anvendt som relikvieskrin (se nedenfor) i en polsk domkirke. Camminskrinet dateres til omkring 1000. Skrinet har form som et vikingetidshus, det er udsmykket med udskårne

Camminskrinet i sin originale skikkelse. Bemærk låsebeslagene med dyreformede hoveder. Fra Roesdahl 1998.

plader af elgtak og båndformede, forgyldte bronzebeslag. På skrinets låg sidder dyrehoveder, der også udsmykker låsebeslagene. Vi kan ikke her ud fra slutte, at låsebeslaget fra Vestervig har siddet på et skrin, der var lige så fornemt og rigt udsmykket som Camminskrinet. Der har snarere været tale om et træskrin, der bl.a. var udsmykket med disse låsebeslag af bronze. Hvad der har været opbevaret i skrinet, kan vi kun gisne om.

Fugleformet fibula

En lille, omkring 2,5 cm lang, genstand af sølv er udformet som en fugl. Fuglen ses i profil, har markeret næb og øje, og vingen er løftet op over ryggen. Fjerdragten på fuglens krop, ben og vinge er aftegnet med svage furer, og klørerne er forholdsvis kraftige. Et stykke af den formentlig vifteformede hale er knækket af. På stykkets flade bagside ses spor af den nål og øsken, der har været loddet fast, og som gør genstanden til en fibula, eller en lille broche.

Fugleformede fibler som denne optræder ganske hyppigt i detektorfundene, dog er de ofte fremstillet af bronze, men sølvfugle som denne forekommer også. Der har været nogen diskussion af tolkningen af motivet. Nogle fugle ligner duer, andre påfugle og endelig er der fugle med entydig rovfuglekarakter. Stykket fra Vestervig må høre til sidstnævnte på grund af de store kløer og det kraftige næb; her har vi ikke at gøre med en fredsdue eller et symbol på Helligånden.

Sølvsmykket dateres til tidlig middelalder, 1000- og 1100-tallet og hører dermed til en kristen kultur, men skal fuglen opfattes som et rent verdsligt symbol, eller kan den ses i en kristen sammenhæng?

Ud fra motivet kunne det synes oplagt at knytte fiblen til jagt med rovfugle. Denne form for jagt har været kendt i Danmark allerede i vikingetiden, men det var forbeholdt de højere kredse. I middelalderen var falkejagt en sport for både mænd og kvinder i ridderstanden og hørte til idealerne om det sande høviske liv. Set i det lys kunne bæreren af

Den lille fugleformede fibula af sølv er i 2005 fundet af Oluf Skadhauge, Frøstrup. THY3719x38.

fiblen have drevet jagt med rovfugle, og smykket kan i så fald have fungeret som amulet for vellykket jagt, eller det har vist bærerens status som falkonér. Sådan har man tolket fund af lignende fugleformede fibler fra Vendsyssel (Nielsson 1997-1998, Olesen 1994).

En anden – og mere sandsynlig – tolkningsmulighed er, at fuglen har haft en symbolsk betydning, som både dens bærer og omverdenen har kendt. I den kristne billedverden optræder såvel duer som påfugle og ørne, og de er afbildet mange steder, f.eks. i kirkeudsmykning, i bøger og på mønter. Duen symboliserer dåb, fred og frelse, påfuglen er billede på opstandelse og evigt liv, mens ørnen er et hyppigt brugt symbol på såvel evangelisten Johannes som på Kristus og opstandelsen. Ørnen kan dog tillægges

dobbelt betydning, da den også symboliserer verdslig magt.

Spørgsmålet er imidlertid, om den, der har fremstillet, og den der har båret smykket, har tillagt identifikationen af fuglearten nogen betydning, og om der derfor skal skelnes mellem de fibler, der ligner duer eller påfugle, og dem, der ligner ørne. Due eller ørn – de har hørt til de kristne trosforestillinger og den tilhørende billedverden (Pedersen 2001). Vi må formode, at fuglen fra Vestervig har fungeret som symbol på bærerens kristne sindelag.

Fugleformede fibler af denne type er som nævnt ikke så ualmindelige blandt detektorfundene – og det samme gælder urnesfibler (se nedenfor), Guds Lam smykker og andre små fibler med mere eller mindre tydelig kristen symbolik. I de seneste år har museet

modtaget flere fugleformede fibler fra Øster Vandet og Nors; hver især fine eksemplarer med sit særpræg. Det kunne således se ud som om, disse fugle har været et yndet smykke i den tidlige middelalder.

Urnesfibula

Som nævnt ovenfor var det i middelalderens første århundreder en udbredt skik at udsmykke klædedragten med små fibler, hvis motiv tolkes som religiøst. Smykkerne er i heldige tilfælde overleveret til i dag, mens vi i højere grad skal gætte os til, hvilken betydning de har haft for bæreren.

De såkaldte urnesfibler må ud fra fundhyppigheden at dømme have været populære; især i egnene omkring Limfjorden er der fundet mange eksemplarer, også i Thy. Smykkerne, der kan være af sølv eller bronze, er udført i gennembrudt arbejde og udformet som et slangelignende dyr med to forben og bagkrop/hale, der slynger sig om dyrets krop. Dette dyr er omgivet af dyreslyng, der enten har udspring i dyret selv eller udgør selvstændige tynde, slangelignende dyr. Dyret og slyngtrådene symboliserer kampen mellem det gode og det onde – løven i kamp med

Dette fragment af en urnesfibula af sølv er i 2005 fundet af Claus Thinggaard Larsen, Nørhå. THY3719x29.

slangen – og det bør opfattes som et kristent motiv, der i øvrigt også kan ses på den store Jellingesten. Stilen er opkaldt efter udsmykningen på portalen på Urnes stavkirke i Norge, men den stilmæssige udformning af denne type smykker kan variere ganske meget, ligesom den kunstneriske kvalitet også har et stort spænd. Det kunne se ud som om, fibler af denne type har været produceret i forskellige »prisklasser«, både hvad angår materiale og udførelse.

Urnesfiblen fra Vestervig er af sølv, og desværre er kun en del af dette stykke bevaret. Dyret har oprindeligt haft ben og været omgivet af yderligere slyngværk. Den bevarede del viser, at der er tale om et fornemt eksemplar. Dyrekroppens detaljer er fremhævet med en spiral ved låret, det har et mandelformet øje, bagudrettet øre eller nakketop og oppullet snudespids. Omkring kroppen snor sig tråde ud og ind.

På bagsiden ses spor efter det nålefæste, der har gjort det muligt at sætte smykket fast på klædedragten.

Urnesfibler hører hjemme i 1000-tallet og første del af 1100-tallet og skal ses i en kristen kontekst. Vi må forestille os, at det her viste smykke har prydet klædedragten på en mand eller kvinde i Vestervig – måske på den tid, hvor Thøger missionerede i området og byggede en kirke af ris og kviste?

Dragefigur

Den sidste genstand, der skal behandles i denne omgang, er en fin lille dragefigur af massiv bronze, omkring 6 cm høj. Figuren danner overkroppen af en drage, og på dyrets krop er i lavt relief formet trekantede, profilerede skæl. Ved siderne står to fligede og fjerklædte vinger let ud fra kroppen, og nederst har vingerne klo-lignende afslutninger. Dragens hoved peger let opad, munden er åben

Dragefigur af bronze, fundet af Leif Hartmann Petersen, Hunstrup. Figuren blev samlet op som en korroderet klump og henlå i flere år, før den blev afrenset, og dragen gav sig til kende.

og overlæben krænget op. Bag de runde øjne sidder bagudvendte ører. Nederst på stykkets ryg er en tresidet åbning, noget groft udformet. Her har dragen været fastgjort til den genstand, den har udsmykket, og selve åbningen har ikke været synlig.

Genstanden dateres til tidlig middelalder ud fra de stilistiske træk i udsmykningen. Drager har i middelalderen været brugt i kirkekunsten som symbol på det onde. Dragefiguren fra Vestervig må have siddet som udsmykning på en større genstand. Dette kunne være et relikvieskrin, lysestage eller en anden genstand, sandsynligvis fra en kirkelig kontekst.

På Viborg Stiftsmuseum er udstillet en dragefigur af forgyldt bronze. Denne drage, der dateres til slutningen af 1100-tallet, tolkes som hørende til et relikvieskrin. En øsken i dyrets mund menes at have været brugt til ophængning af skrinet (*Skatte fra Valdemar Sejrs tid* 1991, s. 29). Det synes oplagt at se dragefiguren fra Vestervig som en parallel til dette stykke.

Relikvieskrin – eller helgenskrin – hører til i den katolske tid. Skrinene indeholdt relikvier, der var rester af helgener eller genstande, som kunne forbindes til sådanne hellige personer. Såvel hele skeletter som et lille knoglestykke fra en navngiven helgen, eller evt. en splint af Kristi kors eller et par dråber af Jomfru Marias modermælk repræsenterede den pågældendes hellige kraft. I mange romanske alterborde er udhugget et lille rum til en blykapsel indeholdende et relikvie; alterbordet fungerede dermed som helgengrav, og nedlæggelsen af relikvierne i alterbordet var et vigtigt element i kirkeindvielserne i den tidlige middelalder. I de større kirker opbevarede man desuden relikvier i kunstfærdigt udformede skrin. I forbindelse med reformationen gjorde man op med helgendyrkelsen, og mange relikvier og relikvieskrin gik til grunde.

Fra Vestervig og legenden om Sankt Thøger kender vi også tilstedeværelsen af et relikvieskrin. Da Thøger efter et begivenhedsrigt liv og en aktiv rolle i thyboernes kristning døde, var der tegn og undere ved hans grav, der viste, at han var en hellig mand. På lokalt initiativ blev Thøgers jordiske rester lagt i et skrin den 30. oktober 1067. Ifølge kilderne blev relikvierne i 1117 overført til en anden kirke, men vi ved ikke, om det er klosterkirken eller den nu nedrevne sognekirke, Sankt Thøgers kirke, der er tale om – begge kirker var viet til den lokale helgen (Andersen, Bisgaard, Bolt-Jørgensen og Nielsen 2009, s. 425-432).

Dragefigur fra Viborg Stiftsmuseum, slutningen af 1100-tallet (foto fra *Skatte fra Valdemar Sejrs tid*, s. 29.)

Der er ikke belæg for at påstå, at dragen fra Vestervig har siddet på Sankt Thøgers skrin,

men det er ikke usandsynligt, at figuren i det mindste stammer fra et tilsvarende skrin eller lignende genstand, der har befundet sig i samme kirke. På et tidspunkt er skrinet blevet kasseret, og resterne er havnet på marken ved Vestervig.

Afslutning

Som eksemplerne viser, er der masser af historier at finde i mulden – små, fine vidnesbyrd om en anden tid og dens mennesker, og deres måde at anskue verden på. Dette er noget af drivkraften for de detektorfolk, der ukueligt vandrer frem og tilbage over markerne i jagten på de skjulte skatte. Fundene bidrager til det store kludetæppe, der fortæller om egnens fortid, og som hele tiden bliver mere detaljeret og farverigt.

Charlotte Boje Hilligsø Andersen
Født 1969. Middelalderarkæolog. Museumsinspektør ved Museet for Thy og Vester Hanherred

Litteratur

Charlotte B. H. Andersen, Else Bisgaard, Henrik Bolt-Jørgensen og Jytte Nielsen: Kirkerne i Thy. Museet for Thy og Vester Hanherred 2009.

Maria Panum Baastrup: Små kulturhistoriske skatte fra Thy. Historisk Årbog Thy og Vester Hanherred 2008, s. 65-74.

Lise Gjedssø Bertelsen: Urnesfibler i Danmark. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1992, s. 345-369.

Torben Nielsson: Vikingernes jagt fugle. Vendsyssel Nu & Da 1998-1999, s. 28-31.

Lis Helles Olesen: Jagt fugl. SKALK 1994:1.

Anne Pedersen: Rovfugle eller duer. Fugleformede fibler fra den tidlige middelalder. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1999 (2001), s. 19-66.

Skatte fra Valdemar Sejrs tid. Viborg Stiftsmuseums Udstilling i 750 året for Jydske Lov. Viborg 1991.

Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200. udstillingskatalog, Nationalmuseet. København 1992.

Else Roesdahl: Cammin - Bamberg - Prague - Léon. Four Scandinavian Objects d'Arts in Europe. Festschrift für Michael Müller-Wille. *Studien zur Archäologie des Ostseeraumes*. Wesse, A. (Ed.), Neumünster 1998, s. 547-554.

Sommerudflugten 2010

af Kristian Visby

Udflugten, der havde 55 deltagere, fandt sted den 29. august. Bortset fra et par byger på ud- og hjemturen var vi begunstiget af et smukt og lunt sensommervejr med solskin det meste af dagen.

Første udflugtsmål var brunkulslejerne i Søby syd for Herning. Efter en kort pause ved Brunkulsmuseet kørte vi igennem det enorme graveområde på ca. 1.000 ha. En viden- og meget engageret guide fortalte om områdets historie. Fra ca. 1940 og helt frem til 1970 blev der gravet kolossale mængder brunkul, dannet i tertiærtiden for mange millioner år siden. Der blev gravet dybt for at nå ned til brunkulslagene, flere steder helt ned til 30 meter. Det bortgravede sand blev lagt op i høje sandbjerge, og enorme mængder vand måtte pumpes bort, idet flere grundvandsårer blev gennemgravet. Da gravningen op- hørte, henlå området som et kæmpemæssigt månelandskab med dybe kratere og enorme sandbjerge. Men standsningen af pumperne ændrede hurtigt landskabet. Kraterne fyldtes op med grundvand, så der dannedes store

søer, og dele af sandbjergene skred ud i vandet. Der sker fortsat skred i området, senest i 2009, hvor et areal på mere end 10 hektar pludseligt sank op til 5 meter. Guiden udpegede mange steder, hvor det fortsat er livsfarligt at færdes. Fra at have været et nøgent månelandskab er hele det store område nu tilplantet og udgør et idyllisk naturlandskab.

Tilbage ved Brunkulsmuseet samledes vi i »Søby Forsamlingshus«, hvor guiden fortalte om det strenge og farlige arbejde i lejerne, især i de første år, hvor gravearbejdet foregik med trillebør og håndredskaber. Der skete mange ulykker, og hele 57 arbejdere omkom ved først og fremmest sandskred. Efterhånden som arbejdet op gennem 1950'erne blev mekaniseret, sparede det både mandskab og menneskeliv. Der blev fortalt om dagliglivet i Søby, som især under krigen oplevede en stor tilstrømning af arbejdsløse, der fik beskæftigelse i lejerne. I løbet af kort tid udviklede Søby sig til et sandt »klondyke«, hvor arbejderne strømmede til, og adskillige med deres familier bosatte sig i skure, simple træhuse,

Sådan foregik det i begyndelsen.

Et udsnit af de små huse på museumsområdet.

Om lidt kører bussen videre til Herningsholm.

udtjente rutebiler og togvogne mv. Til sidst blev der fortalt om nogle af de mere markante profiler, bl.a. »Pumpe-Stine«, som udover at føde 18 børn, overkom at passe 7 pumper om natten for sin drikfældige mand, hvem dette arbejde egentlig påhvilede.

Den medbragte frokost blev indtaget ved bordene i forsamlingshuset, men mange søgte uden for i det gode vejr. Efterfølgende var der lejlighed til at besøge de mange små huse

på museumsområdet, der rummer mange minder fra stedets storhedstid.

Efter 2-3 timer i Søby gik turen videre til den gamle herregård Herningsholm, en af områdets få herregårde, som blev opført i 1579 og efterhånden fik et tilliggende på 16.000 tdr. land. I dag rummer den flotte hovedbygning enestående samlinger vedrørende hedens digter Steen Steensen Blicher, blandt meget andet flere originalmanuskripter. Herningsholm har også en samling af landskabsmalerier fra hedeegnene i årene efter, at Blichers forfatterskab bevirkede, at Jylland blev opdaget i malerkunsten. Også på Herningsholm nød vi godt af en dygtig og inspirerende guide, som fortalte om både gårdens omskiftelige historie og det nuværende museum.

Den vellykkede udflugt sluttede med et vel-dækket kaffebord på Aulum Kro, inden bussen igen satte kursen mod Thy.

Foto: Oluf Bjørnstrup og Aage Visby

Herningsholm.

Formandsberetningen 2009-2010

af Kristian Visby

Den ordinære generalforsamling i 2009 blev afholdt på museet den 19. maj med 27 deltagere. Anders Damm blev valgt som dirigent og styrede på sin sædvanlige myndige og kyndige måde generalforsamlingen gennem dagsordenen. Bestyrelsens forslag til reviderede vedtægter blev enstemmigt og endeligt vedtaget, så nu skulle vedtægterne gerne være holdbare i en længere årrække.

Efter selve generalforsamlingen serveredes der kaffe, hvorefter Svend Sørensen levende og interessant fortalte om J. P. Jacobsen og Thisted i slutningen af 1800-tallet. Aftenen sluttede med, at deltagerne med Svend Sørensen som kyndig guide besøgte museets fine særudstilling af bøger, breve og meget andet, der relaterer sig til Thistedes berømte bysbarn.

Sommerudflugten, der fandt sted den 23. august, havde 45 deltagere, lidt færre end året før. Første mål på turen var Vor Frue Kirke i Skive med de mange berømte kalkmalerier. Bodil og Ingvar Glad fortalte om kirken og især om kalkmalerierne, der var årsag til, at kirken ikke blev nedrevet omkr. 1900, da en ny kirke var opført. Turen gik herefter videre til Viborg, hvor vi nød den medbragte frokost i Viborg Sognegård. Efter frokosten besøgte vi Skovgaard-museet, hvor en meget engageret museumsinspektør Trine Grøne viste rundt og fortalte om den spændende Skovgaard-familie. Turens sidste mål var Viborg Domkirke, hvor vi blev delt i to hold med hver sin guide. For begge hold var det en meget vellykket rundvisning. Inden hjemturen nød vi et veldækket kaffebord på restaurant Salonen ud til Sønderød.

I september var Historisk Samfund medarrangør af et foredrag med Hans Edvard

Nørregaard-Nielsen på Hurup Bibliotek. Foredraget, der havde titlen »Kirker ved Limfjorden«, samlede ca. 150 tilhørere, der fyldte biblioteket til bristepunktet.

I november arrangerede Historisk Samfund sammen med museet et foredrag med museumsinspektør Henrik Gjøde Nielsen om Englandskrigen med udgangspunkt i bogen »Nordjylland under Englandskrigen«, der udkom en uge senere. Desværre var vejret meget dårligt den aften med stærk storm og regn, så det spændende og levende foredrag samlede kun ca. 30 tilhørere.

Historisk Årbog på 175 sider udkom den 20. november. Traditionen tro blev udgivelsen markeret ved en indbudt reception på Heltborg museum. Der var ca. 35 deltagere, heraf hele ti artikelforfattere fra nær og fjern. Svend Sørensen præsenterede den nye årbog og de mange artikler på sin sædvanlige grundige og lune måde. Derefter serveredes der et flot kaffebord, og snakken gik livligt. Der var en rigtig god stemning, og de sidste gæster forlod os først sidst på eftermiddagen.

Årbogen har tidligere bragt enkelte billeder i farver. I 2009 valgte vi at gengive et større antal billeder i farver. Det bevirker en fordyrelse af trykkeudgifterne med ca. 10.000 kr., men vi håber at kunne fortsætte denne praksis, som helt klart har givet årbogen et løft.

Allerede den 23. nov. blev årbøgerne pakket i Heltborg med god hjælp af museets personale. Også denne gang blev de fleste bøger i Thy og på Hannæs distribueret af vort bestyrelsesmedlem Mogens Kristensen. En stor tak til Mogens for det meget tidkrævende arbejde med at uddele de mange bøger. Det sparer foreningen for et betydeligt portobeløb.

Også i 2009 deltog Historisk Samfund med en lille stand ved Heltborg Museums velbesøgte julemarked den sidste weekend i nov. Hele syv af de besøgende valgte at indmelde sig i vor forening.

Der er afholdt tre bestyrelsesmøder i årets løb. Herudover har der været en jævnlig elektronisk korrespondance.

Vort bestyrelsesmedlem Knud Søgaard er indtrådt i Nationalparkrådet som Historisk Samfunds repræsentant.

Knud Holch Andersen, der i en lang årække har repræsenteret Historisk Samfund i museets bestyrelse, har indvilliget i at fortsætte på denne post i resten af den kommunale valgperiode. Det er såvel museet som Historisk Samfund glade for.

Historisk Samfund havde pr. 1. april i år 801 medlemmer, det største antal i mange år. Det er en fremgang på 12 medlemmer, hvilket er ganske tilfredsstillende i betragtning af, at vi i årets løb har måttet tage afsked med 22 medlemmer, overvejende af naturlige årsager.

Hvad angår foreningens økonomi, kom vi ud af året med et underskud på ca. 16.000 kr., men der er tale om et så at sige kalkuleret underskud, idet bestyrelsen har valgt at støtte fire lokale bogudgivelser med i alt 25.000 kr. Det drejer sig om bogen om Vestervig Kirke, museets store værk om kirkerne i Thy, Fyrspillene i Thy's jubilæumsskrift og bogen om Englandskrigen. Det er dejligt, at vor efterhånden pæne egenkapital gør os i stand til at yde en sådan støtte.

Redaktionen for Historisk Årbog er for længst gået i gang med årbogen 2010, og jeg kan love medlemmerne og bogens øvrige læsere, at det igen bliver en spændende og læseværdig bog med artikler, der spænder over mange hundrede år, lige fra oldtiden og til den nyere tid.

Traditionen tro vil jeg afslutte beretningen med en tak til årbogsredaktionen, årets

artikelforfattere, grafiker Karin Fredsøe, Tilde Grafisk og Dantryk. Jeg vil også gerne takke den lokale presse for positiv omtale af foreningens aktiviteter. Sidst, men ikke mindst, vil jeg takke museet og mine bestyrelseskolleger for et udmærket samarbejde i årets løb.

Generalforsamlingen, der blev afholdt på museet den 26. maj, havde 33 deltagere. Anders Damm blev valgt som dirigent, hvorefter formanden aflagde foranstående beretning, der blev enstemmigt godkendt. Derefter aflagde kasserer Niels Eriksen regnskabet, der viste et underskud på godt 16.000 kr. og en likvid formue på ca. 150.000 kr. Regnskabet blev ligeledes enstemmigt godkendt. Også bestyrelsens forslag om uændret kontingent på 125 kr. blev enstemmigt godkendt.

Ved lodtrækning var det afgjort, at bestyrelsesmedlemmerne Mogens Kristensen og Knud Møller Madsen var på valg. Begge blev genvalgt uden modkandidater. Også suppleanterne Eva Overgaard og Jette Andersen blev genvalgt.

J. V. Præstgaard genvalgtes som revisor for de kommende to år. Som revisorsuppleant genvalgtes Oluf Bjørnstrup.

Efter kaffen fortalte museumsleder Jytte Nielsen om maleren Knud Kristensen og guidede deltagerne gennem museets flotte særudstilling af Knud Kristensens værker. Med Jyttes formidable formidlingsevne blev det en spændende og interessant oplevelse.

Lokalhistorisk litteratur om Thy og Vester Hanherred 2009-2010 – et udvalg

af bibliotekar Anne Frandsen

Bindesbølls rådhus i Thisted. Af Orla Poulsen, Peter Thule Kristensen og Søren Kibsgaard.

Realea A/S, 2010

ISBN-13: 978-87-92230-23-2

Præsentation af Thisted's gamle rådhus opført i 1853 efter tegning af arkitekten Gottlieb Bindesbøll (1800-1856)

Fra Løgstør til Thyborøn - den regulerede Limfjord. Af Mie Buus, Thomas Olesen, Christian Ringskou og Susanne Overgaard. Limfjordsmuseernes Samvirke, 2009

ISBN-13: 978-87-89675-20-6

Om reguleringen af Limfjorden gennem de sidste 200 år og hvordan landvindinger og inddæmninger har kultiveret landskabet for at gøre plads til søfart, fiskeri og landbrug

Fuglsang, Harald

Tilbageblik og tankeflugt - om to mænds samarbejde og samliv.

Kirsten Kjær Museet, 2010

ISBN-13: 978-87-991720-1-6

Heiberg, Ellen

Om lidt er der sol på bagtrappen – erindringsglimt.

Authors.dk, 2009

ISBN-13: 978-87-92264-13-8

I noveller, digte og sangtekster beskriver forfatteren sin barndom i Thisted, der var præget af økonomisk krise og besøg af kendte kunstnere, og tiden, hvor hun som 15-årig flytter til København

Himlen over Thy - maleren Knud Kristensen. Af Bodil Gulev Vogel og Jytte Nielsen. Museet for Thy og Vester Hanherred, 2010

ISBN-13: 978-87-88945-28-7

Om maleren Knud Kristensen (1917-1990)

med gengivelser af en række af hans malerier

Ja, hwans æ dialekt? - lajje imæl haw å fywwer. Af Aksel Førby m.fl.

Han Herred Mål, 2010

ISBN-13: 978-87-993546-0-3

Jacobseniana - Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet

Nr. 4, 2010. J. P. Jacobsen Selskabet, Thisted Museum, 2010

Kirkerne i Thy. Af Charlotte Boje Andersen, Else Bisgaard, Henrik Bolt-Jørgensen og Jytte Nielsen.

Museet for Thy og Vester Hanherred, 2009

ISBN-13: 978-87-88945-25-6

Om dansk kirkearkitektur, tro, kirkehistorie og kirkegårdskultur. Hoveddelen består af et katalog over samtlige Thys 62 kirker, hvoraf ca. 50 er romanske, altså bygget i 1100-tallet/begyndelsen af 1200-tallet

Mogensen, Kaj

Kærligheden er af Gud - menneskeliv og kristentro.

Knakken, 2009

ISBN-13: 978-87-88797-06-0

Udgivet i forbindelse med forfatterens 25 års jubilæum som sognepræst i Thy

Nielsen, Majnar S.

Livet er kort, Yrsa - udvalgte kronikker fra årene 1969-1985.

Landsbyforlaget, 2010

ISBN-13: 978-87-992187-3-8

Samling af 18 kronikker af Majnar S. Nielsen (1926-1987). Fortællingerne kredser om gaden, om de små observationer og om et skarpt blik på detaljer, der kan rumme større temaer

Nordjylland under Englandskrigen 1807-1814. Redigeret af Erik S. Christensen m.fl.

Aalborg Universitetsforlag, 2009

ISBN-13: 978-87-7307-966-9

Heri bl.a. Svend Sørensen: Thisted Amt under Englandskrigen

Rum i Thy. Af Knud Holch Andersen, Orla Poulsen og Robert Mogensen.

Knakken, 2010

ISBN-13: 9788788797220

Fortællinger om 18 udvalgte steder i Thy

Schnack, Asger

J.P. Jacobsen, Thisted.

Tiderne Skifter, 2009.

ISBN-13: 978-87-7973-388-6

En digtsuite og et lyrisk portræt af J.P. Jacobsen og hans liv og tid. Asger Schnack lægger i en tæt identifikation stemme til Jacobsen. Digtenes stemning og tolkning korresponderer fint med Lars Gundersens farvefotografier fra byen

Selmer, Bodil

Fyrmesteren - beretning om et liv på kanten af havet - Chr. Heering 1843-1905.

Fiskeri- og Søfartsmuseet, 2010

ISBN-13: 978-87-90982-54-6

Historie om hverdagslivet for fyrmester Chr. Heering (1843-1905) og hans familie i små kystsamfund i sidste halvdel af 1800-tallet - først på Bovbjerg og senere Hanstholm Fyr

Skov, Søren

Nordjyske naturvidundere - en lystrejse til de bedste naturområder i Nordjylland.

Lindtofte, 2009

ISBN-13: 978-87-92096-23-4

Heri: Thy Nationalpark ; Vejlerne

Smag og behag, september 2010.

Forlaget Smagogbehag, 2010

Tidsskrift. Heri artikler om regional madkultur: Thy og Mors

Stoltze, Michael

Danmarks nationalparker.

Lindhardt og Ringhof, 2010

ISBN-13: 978-87-11-43432-1

Sørensen, Knud

Naturligvis – digte.

Gyldendal, 2009

ISBN-13: 978-87-02-08252-4

Digte der trækker klare linjer mellem naturens liv og forandringer og det reflekterende menneskes personlige og eksistentielle tanker

Årbøger

Han Herred bogen : lokalhistorisk årbog for Øster og Vester Han Herred

Lokalhistorisk Samvirke for Han Herred

Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Jul i Thy

Erik A. Lauridsen og Jørgen Miltersen forhandles af DBK

Sydthy Årbog

Egnshistorisk Forening for Sydthy

Lyd og musik

Jacobsen, J. P.

Pesten i Bergamo - samt udvalgte digte.

J.P. Jacobsen Selskabet/ Museet for Thy og
Vester Hanherred, 2009

*CD indspillet i Stagstrup Kirke oktober 2009
med Verner Nicolet på fløjte og oplæsning ved
Jane Thomsen*

JANE THOMSEN OG VERNER NICOLET

Pesten i Bergamo

SAMT UDVALGTE DIGTE AF

J. P. Jacobsen

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Bestyrelsen

Formand	Kristian Visby, Gråkildevej 76, 7700 Thisted	97 95 14 65
Næstform.	Mogens Kristensen, Islandsvej 33, 7700 Thisted	97 92 28 36
Kasserer	Niels H. Eriksen, P. L. Halds Vej 60, 7700 Thisted	97 92 25 18
Bestyr.medl.	Ingvar Jakobsen, Landbæk 10, 7742 Vesløg	97 99 35 08
Bestyr.medl.	Jytte Nielsen, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Bestyr.medl.	Knud Møller Madsen, Gormsvej 6, 7760 Hurup	97 95 21 10
Bestyr.medl.	Knud Søgaard, Joh. Skjoldborgs Vej 2, 7700 Thisted	97 92 34 18

E-mail-adresser

Kristian Visby	visby.hurup@mail.tele.dk
Knud Søgaard	knud@mvmmail.dk
Niels H. Eriksen	nielseriksen@mail.dk
Jytte Nielsen	jytte@thistedmuseum.dk
Ingvar Jakobsen	ingjak@mail.dk
Knud Møller Madsen	knudmm@gmail.com
Mogens Kristensen	mogens.kristensen5@skolekom.dk

Historisk Samfunds hjemmeside

www.thistedmuseum.dk

(herfra er der links til såvel Historisk Samfund som til Historisk Årbog).

Redaktionen

E-mail : visby.hurup@mail.tele.dk

Jytte Nielsen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Flemming Skipper	Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Svend Sørensen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Kristian Visby	Gråkildevej 76, 7700 Thisted	97 95 14 65

Forfatterfortegnelse

Charlotte Boje Andersen, Akelejevænget 25, 7730 Hanstholm	97 96 06 66
Jens Andersen, Akelejevænget 25, 7730 Hanstholm	97 96 06 66
Else Bisgaard, Vilsundvej 57, 7752 Snedsted	97 93 11 20
Erik Holm, Mølleparken 284, 7190 Billund	97 99 56 78
Ingvard Jakobsen, Landbæk 10, Øsløs, 7742 Vesløs	97 99 35 08
Bjarne Gade Johansen, Peter Sabroesgade 10, 1.tv., 2550 Kbh. SV	33 79 68 03
Ole Juul, Ødumvej 32, 8370 Hadsten	86 98 90 65
Niels Vestergaard Larsen, Agerhøj 3, Sdr. Draaby, 7900 Nykøbing M	97 75 15 99
Jytte Nielsen, Kallerupvadested 3, 7752 Snedsted	97 93 43 44
Flemming Skipper, Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Svend Sørensen, Skovstedvej 33, 7700 Thisted	97 98 55 96
Søren Sørensen, Ellekrogen 28, 2950 Vedbæk	45 89 36 35
Inger og Peter Ussing, Askevej 1, 9480 Løkken	98 99 18 47
Michael Vandet, Ringvejen 20, 7700 Thisted	97 92 61 16
Kristian Visby, Gråkildevej 76, 7700 Thisted	97 95 14 65
Eduard Westerhoff, Nordwall 19, 46399, Bocholt, Tyskland	